

DE BELLO PERSICO

WOJNY GRECKO-PERSKIE

FONTES HISTORIAE ANTIQUAE

Zeszyty Źródłowe do Dziejów Społeczeństw Antycznych

pod redakcją

LESZKA MROZEWICZA
MARIII MUSIELAK

Zeszyt XXXVII

DIODORUS SICULUS
DE BELLO PERSICO

UNIwersytet IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

DIODORUS SICULUS
DE BELLO PERSICO
(Bibliotheca Historica XI)

DIODOR SYCYLIJSKI
WOJNY GRECKO-PERSKIE
(Biblioteka Historyczna XI)

Redakcja naukowa
SYLWESTER DWORACKI

Przekład, wstęp i komentarz
IRENEUSZ PTASZEK

Konsultacja historyczna
LESZEK MROZEWICZ

POZNAŃ 2018

Tekst grecki zgodny jest z wydaniem: Diodorus of Sicily,
The Library of History, with an English translation by C.H. Oldfather,
Cambridge, Mass. – London 2000

Recenzent: prof. zw. dr hab. Marian Szarmach

© Ireneusz Ptaszek, 2018 (wstęp, przekład i komentarz)

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,

Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2018

Seria wydawana staraniem Instytutu Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie

Publikacja sfinansowana przez
Urząd Miejski w Gnieźnie

Instytut Kultury Europejskiej oraz Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM

Na okładce: Ateńska triera. Relief z Akropolu w Atenach, V w. przed Chr. (źródło: Denkmäler
des klassischen Altertums zur Erläuterung des Lebens der Griechen und Römer in Religion,
Kunst und Sitte, Bd. 2, herausgegeben von August Baumeister, München – Leipzig 1888,
s. 1627, ryc. 1689)

Projekt okładki: Ewa Wąsowska

Redaktor: Ewa Dobosz

Redaktor techniczny: Elżbieta Rygielska

Łamanie komputerowe: Reginaldo Cammarano

ISBN 978-83-232-3368-8

ISSN 1506-5898

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

61-701 POZNAŃ, UL. FREDRY 10

www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wyd nauk@amu.edu.pl

Dział Promocji i Sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 11,00, Ark. druk. 10,375 + wklejka

DRUK I OPRAWA: VOLUMINA.PL DANIEL KRZANOWSKI, SZCZECIN, UL. KS. WITOLDA 7-9

SPIS TREŚCI

Wstęp (<i>Ireneusz Ptaszek</i>)	7
Wojny grecko-perskie	11
Komentarz (do tekstu polskiego)	144
Bibliografia	165

WSTĘP

Otrzymują Państwo do rąk polski przekład XI księgi „Biblioteki Historycznej” Diodora Sycylijskiego. Dla przypomnienia (gdyż niniejsza publikacja jest kolejnym z serii przekładów tego autora) – Diodor urodził się około 90-80 r. p.n.e. w Agyrion na Sycylii. Dużo podróżował, by osiąść w Rzymie, gdzie przez 30 lat (60-30 r. p.n.e.) tworzył dzieło swego życia, przedstawiające dzieje powszechne od czasów mitycznych do 60/59 r. p.n.e. Z 40 ksiąg „Biblioteki Historycznej” zachowało się do dzisiaj tylko 15 i – w ogólnej opinii uczonych – nie należą one do najbardziej cenionych dzieł historycznych starożytności¹.

Niemniej są również i takie księgi jego dzieła – i księga XI właśnie do nich należy – które stanowią bardzo wartościowe źródło historyczne dla kluczowego okresu w dziejach Grecji. Dlaczego *kluczowego* okresu? Wystarczy powiedzieć, że księga XI obejmuje lata 480/479-451/450 p.n.e. Oto przenosimy się do Hellady, którą właśnie mają zaatakować Persowie, wiedzeni przez króla Kserksesa (tzw. druga wojna perska). Wraz z Diodorem śledzimy odparcie najazdu perskiego, a później jesteśmy świadkami mniej więcej połowy *pentekontaetii* (πεντηκονταετία), to jest pięćdziesięcioletniego okresu, który Ateńczycy i Spartanie rozpoczęli, walcząc ramię w ramię przeciw Persom, a zakończyli, walcząc przeciw sobie w wojnie peloponeskiej (431-404 p.n.e.).

Chociaż w zakresie narracji wydarzeń wojen perskich bardziej ceni się „Dzieje” Herodota, to Diodor często wypełnia braki w dziele historyka z Halikarnasu. Również obraz bitwy pod Salaminą w wersji Sycylijczyka jest bardziej kompletny i jasny. W opisie *pięćdziesięciolecia* Diodor jest bezkonkurencyjny. Inny historyk grecki, Tukidydes, autor „Wojny peloponeskiej”, jest w narracji tego okresu zbyt ogólnikowy, to jest między innymi nie podaje dat ani długości wydarzeń. Sprawdza się tu metoda Diodora, to jest przedstawianie dziejów rok po roku, nawet jeśli identyfikowanie lat według nazwisk urzędników greckich (archontów) i rzymskich (konsulów) tworzy fałszywe wrażenie synchronizmu wydarzeń².

¹ K. Meister, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart 1990, s. 180 i n.

² K. Clarke, *Universal perspectives in historiography*, [w:] *The limits of historiography: genre and narrative in ancient historical texts*, red. Christina Shuttleworth Kraus, Leiden 1999 (*Mnemosyne Supplementum* 191), s. 260, przypis 26.

Walka Greków z Persami, hegemonia Sparty na lądzie, utworzenie Związku Morskiego i ukształtowanie się klasycznego modelu demokracji ateńskiej – to elementy każdego podręcznika historii starożytnej. I właśnie to wszystko dostajemy w XI księdze Diodora.

Od strony literackiej przekaz tej księgi Diodora jest równie atrakcyjny, co od strony historycznej. Szczególnie wyróżniają się opowiadania o Pauzaniu i Temistoklesie, o tym, jak inteligencją, umiejętnościami dowódczymi i sprytem budowali swoją pozycję wśród współobywateli (odpowiednio – w Sparcie i Atenach) i jakiego później doznali upadku.

Ale księga XI to nie tylko teatr wojenny Grecji i Azji Mniejszej. Właśnie ta część „Biblioteki Historycznej” Diodora każe nam pamiętać, że autor jest podstawowym (obok Timajosa) źródłem naszej wiedzy o historii Sycylii w latach 480-301 p.n.e. To między innymi dzięki niemu znamy przebieg bitwy pod Himera, wiemy o wyprawie wodza sykulskiego Duketiosa. To Diodor dokładnie opisuje instytucję petalizmu (syrakuząńskiej wersji ostracyzmu) i przedstawia, jak po obaleniu Trasybulosa w Syrakuzach zakończyły się tyrańskie rządy Dejnomenidów i wprowadzono ustrój demokratyczny (tzw. druga demokracja).

Oddawane do Państwa rąk tłumaczenie dzieła Diodora powstało w ramach zespołowego projektu realizowanego pod kierunkiem prof. dra hab. Sylwestra Dworackiego. Niniejszy przekład XI księgi „Biblioteki Historycznej” powstał w roku 2004, dlatego też komentarze dodane przez tłumacza do tekstu odzwierciedlają ówczesny stan badań.

Na zakończenie kilka uwag technicznych – w przekładzie w nawiasach kwadratowych zamieszczono uzupełnienia, pozwalające na lepsze zrozumienie oryginalnego tekstu. Pojawiający się sporadycznie łaciński termin LACUNA oznacza lukę w rękopisie dzieła Diodora. Ponadto, o ile nie zaznaczono inaczej, datowanie wszystkich wydarzeń odnosi się do lat przed naszą erą (p.n.e.).

Ireneusz Ptaszek

Nieznany strateg (Temistokles?)
Źródło: E. Brunn, H. von Brunn, Griechische und römische Porträts [nach Auswahl und Anordnung von Heinrich Brunn and Paul Arndt], herausgegeben von Friedrich Bruckmann, München 1896, nr 274

Relief z żołnierzem

Źródło: Denkmäler des klassischen Altertums zur Erläuterung des Lebens der Griechen und Römer in Religion, Kunst und Sitte, Bd. 3, bearbeitet von Bernhard Arnold et al., herausgegeben von August Baumeister, München – Leipzig 1888, s. 2036, ryc. 2213

ΤΑΔΕ ΕΝΕΣΤΙΝ ΕΝ ΤΗ ΕΝΔΕΚΑΤΗ

ΤΩΝ ΔΙΟΔΩΡΟΥ ΒΙΒΛΩΝ

Περὶ τῆς Ξέρξου διαβάσεως εἰς τὴν Εὐρώπην.

Περὶ τῆς μάχης τῆς ἐν Θερμοπύλαις.

Περὶ τῆς Ξέρξου ναυμαχίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ὡς Θεμιστοκλέους καταστρατηγήσαντος τὸν Ξέρξην κατεναυμάχησαν οἱ Ἕλληνες τοὺς βαρβάρους περὶ Σαλαμίνα.

Ὡς Ξέρξης Μαρδόνιον στρατηγὸν ἀπολιπὼν μετὰ μέρους τῆς δυνάμεως ἀπῆρεν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὡς Καρχηδόνιοι μεγάλαις δυνάμεσιν ἐστράτευσαν εἰς τὴν Σικελίαν.

Ὡς Γέλων καταστρατηγήσας τοὺς βαρβάρους τοὺς μὲν αὐτῶν κατέκοψε, τοὺς δ' ἐξώγησεν.

Ὡς Γέλων δεηθέντων Καρχηδονίων χρήματα πραξάμενος συνεχώρησεν αὐτοῖς τὴν εἰρήνην.

Κρίσις τῶν ἀριστευσάντων Ἑλλήνων ἐν τῷ πολέμῳ.

Μάχη τῶν Ἑλλήνων πρὸς Μαρδόνιον καὶ Πέρσας περὶ Πλαταιὰς καὶ νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Πόλεμος Ῥωμαίοις πρὸς Αἰκολανοὺς καὶ τοὺς τὸ Τοῦσκλον κατοικοῦντας.

Περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ Πειραιέως ὑπὸ Θεμιστοκλέους.

Περὶ τῆς ἀποσταλείσης βοηθείας Κυμαίοις ὑφ' Ἰέρωνος τοῦ βασιλέως.

Περὶ τοῦ γενομένου πολέμου Ταραντίνοις πρὸς Ἰάπυγας.

Ὡς Θρασυδαῖος ὁ Θήρωνος μὲν υἱός, τύραννος δὲ Ἀκραγαντίνων, ἠττηθεὶς ὑπὸ Συρακουσίων ἀπέβαλε τὴν δυναστείαν.

Ὡς Θεμιστοκλῆς φυγὼν πρὸς Ξέρξην καὶ κατηγορηθεὶς θανάτου ἠλευθερώθη.

Ὡς Ἀθηναῖοι τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδας πόλεις ἠλευθέρωσαν.

Περὶ τοῦ γενομένου σεισμοῦ περὶ τὴν Λακωνικὴν.

Περὶ τῆς ἀποστάσεως τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Εἰλώτων Λακεδαιμονίων.

Ὡς Ἀργεῖοι Μυκήνας κατασκάψαντες ἀοίκητον ἐποίησαν τὴν πόλιν.

Ὡς τὴν ἀπὸ Γέλωνος βασιλείαν κατέλυσαν οἱ Συρακούσιοι.

DIODOR SYCYLIJSKI

BIBLIOTEKA HISTORYCZNA

Zawartość księgi jedenastej Diodora

- O przeprowie [armii] Kserksesa do Europy [rozd. 1-4].
- O bitwie pod Termopilami [rozd. 5-11].
- O bitwie morskiej, którą Kserkses stoczył z Grekami [rozd. 12-13].
- Jak Temistokles zwiódł podstępem Kserksesa i jak Grecy pokonali barbarzyńców w bitwie morskiej pod Salaminą [rozd. 14-18].
- Jak Kserkses, pozostawiając Mardoniosa jako dowódcę, odpłynął z częścią swej armii do Azji [rozd. 19].
- Jak Kartagińczycy wyprawili się z wielką armią na Sycylię [rozd. 20-21].
- Jak Gelon, pokonawszy barbarzyńców, część z nich zgładził, a część wziął do niewoli [rozd. 22-23].
- Jak Gelon, gdy Kartagińczycy prosili o pokój, ściągnął [z nich] kontrybucję i go z nimi zawarł [rozd. 24-26].
- Rozstrzygnięcie sporu w sprawie [nagród dla] wyróżniających się w wojnie Greków [rozd. 27].
- Bitwa, którą Grecy stoczyli z Mardoniosem i Persami pod Platejami, i zwycięstwo Greków [rozd. 27-39].
- Wojna, którą Rzymianie toczyli z Ekwami i mieszkańcami Tuskulum [rozd. 40].
- O tym, jak Temistokles zbudował Pireus [rozd. 41-50].
- O wsparciu, jakie król Hieron wysłał Kymejczykom [rozd. 51].
- O wojnie, która wybuchła między Tarantynami i Japygami [rozd. 52].
- Jak Trasydajos, syn Terona i tyran Akragantyńczyków, został pokonany przez Syrakuzanńczyków i stracił swe jedynowładztwo [rozd. 53].
- O tym, jak Temistokles, który szukał schronienia u Kserksesa, został postawiony przed sądem i jak – mimo groźby kary śmierci – został puszczony wolno [rozd. 54-59].
- Jak Ateńczycy wyzwolili greckie miasta w Azji [rozd. 60-62].
- O trzęsieniu ziemi w Lakonii [rozd. 63].
- O buncie Meseńczyków i helotów przeciw Lacedemończykom [rozd. 63-64].
- Jak Argejczycy zrównali Mykeny z ziemią i je wyludnili [rozd. 65].
- Jak Syrakuzanńczycy obalili królewski ród Gelona [rozd. 67-68].

Ὡς Ξέρξου δολοφονηθέντος Ἄρταξέρξης ἐβασίλευσεν.
Περὶ τῆς ἀποστάσεως τῶν Αἰγυπτίων ἀπὸ Περσῶν.
Περὶ στάσεων τῶν γενομένων ἐν ταῖς Συρακούσαις.
Ὡς Ἀθηναῖοι Αἰγινήτας καὶ Κορινθίους κατεπολέμησαν.
Ὡς Φωκεῖς πρὸς Δωριεῖς ἐπολέμησαν.
Ὡς Μυρωνίδης ὁ Ἀθηναῖος ὀλίγοις στρατιώταις Βοιωτοὺς πολλαπλασίους ὄντας ἐνίκησεν.
Περὶ τῆς Τολμίδου στρατείας εἰς Κεφαλληνίαν.
Περὶ τοῦ γενομένου πολέμου κατὰ τὴν Σικελίαν Ἐγεσταίοις καὶ Λιλυβαίοις.
Περὶ τοῦ νομοθετηθέντος ἐν Συρακούσαις πεταλισμοῦ.
Στρατεία Περικλέους εἰς Πελοπόννησον.
Στρατεία Συρακουσίων εἰς Τυρρηνίαν.
Περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ Παλικῶν ὀνομαζομένων.
Περὶ τῆς Δουκετίου ἥττης καὶ τῆς περὶ αὐτὸν παραδόξου σωτηρίας.

- Jak Kserkses został zdradziecko zgładzony i jak Artakserkses został królem [rozd. 69].
O buncie Egipcjan przeciw Persom [rozd. 71].
O zamieszkach wewnętrznych w Syrakuzach [rozd. 72-73].
Jak Ateńczycy pokonali w wojnie Eginetów i Koryntyjczyków [rozd. 78-79].
Jak Fokejczycy toczyli wojnę z Doryjczykami [rozd. 79].
Jak Ateńczyk Myronides z niewielkim oddziałem żołnierzy pokonał Beotów, którzy mieli znaczną przewagę liczebną [rozd. 81-82].
O kampanii Tolmidesa przeciw Kefallenii [rozd. 84].
O wojnie na Sycylii pomiędzy Egestyjczykami i Lilybajczykami [rozd. 86].
O ustanowieniu przez Syrakuzńczyków petalizmu [rozd. 87].
Kampania Peryklesa przeciw Peloponezowi [rozd. 88].
Kampania Syrakuzńczyków przeciw Tyrrenii [rozd. 88].
O tak zwanych Palikach na Sycylii [rozd. 89].
O klęsce Duketiosa i o tym, jak niespodziewanie uniknął śmierci [rozd. 91-92].

DIODORUS SICULUS

ΒΙΒΛΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΗ

1. Ἡ μὲν οὖν πρὸ ταύτης βίβλος, τῆς ὅλης συντάξεως οὔσα δεκάτη, τὸ τέλος ἔσχε τῶν πράξεων εἰς τὸν προηγούμενον ἑνιαυτὸν τῆς Ξέρξου διαβάσεως εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὰς γενομένας δημηγορίας ἐν τῇ κοινῇ συνόδῳ τῶν Ἑλλήνων ἐν Κορίνθῳ περὶ τῆς Γέλωνος συμμαχίας τοῖς Ἑλλησιν· ἐν ταύτῃ δὲ τὸ συνεχὲς τῆς ἱστορίας ἀναπληροῦντες ἀρξόμεθα μὲν ἀπὸ τῆς Ξέρξου στρατείας ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας, καταλήξομεν δὲ ἐπὶ τὸν προηγούμενον ἑνιαυτὸν τῆς Ἀθηναίων στρατείας ἐπὶ Κύπρον ἡγουμένου Κίμωνος.
(2) Ἐπ' ἄρχοντος γὰρ Ἀθήνησι Καλλιάρχου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Σπόριον Κάσσιον καὶ Πρόκλον Οὐεργίνιον Τρίκοστον, ἤχθη δὲ καὶ παρ' Ἡλείοις Ὀλυμπίας πέμπτη πρὸς ταῖς ἑβδομήκοντα, καθ' ἣν ἐνίκῃ στάδιον Ἀστύλος Συρακόσιος. Ἐπὶ δὲ τούτων Ξέρξης ὁ βασιλεὺς ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν.
(3) Μαρδόnius ὁ Πέρσης ἀνεψιὸς μὲν καὶ κηδεστὴς ἦν Ξέρξου, διὰ δὲ σύνεσιν καὶ ἀνδρείαν μάλιστα θαυμαζόμενος παρὰ τοῖς Πέρσαις. Οὗτος μετέωρος ὢν τῷ φρονήματι καὶ τὴν ἡλικίαν ἀκμάζων, ἐπεθύμει μεγάλων δυνάμεων ἀφηγήσασθαι· διόπερ ἔπεισε τὸν Ξέρξην καταδουλώσασθαι τοὺς Ἑλληνας, αἰεὶ πολεμικῶς ἔχοντας πρὸς τοὺς Πέρσας. (4) Ὁ δὲ Ξέρξης πεισθεὶς αὐτῷ καὶ βουλόμενος πάντας τοὺς Ἑλληνας ἀναστάτους ποιῆσαι, διεπρεσβεύσατο πρὸς Καρχηδονίους περὶ κοινοπραγίας καὶ συνέθετο πρὸς αὐτούς, ὥστε αὐτὸν μὲν ἐπὶ τοὺς τὴν Ἑλλάδα κατοικοῦντας Ἑλληνας στρατεῦν, Καρχηδονίους δὲ τοῖς αὐτοῖς χρόνοις μεγάλας παρασκευάσασθαι δυνάμεις καὶ καταπολεμῆσαι τῶν Ἑλλήνων τοὺς περὶ Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν οἰκοῦντας. (5) ἀκολούθως οὖν ταῖς συνθήκαις Καρχηδόνιοι μὲν χρημάτων πλῆθος ἀθροίσαντες μισθοφόρους συνήγον ἕκ τε τῆς Ἰταλίας καὶ Λιγυστικῆς, ἔτι δὲ Γαλατίας καὶ Ἰβηρίας, πρὸς δὲ τούτοις ἕκ τῆς Λιβύης ἀπάσης καὶ τῆς Καρχηδόνας κατέγραφον πολιτικὰς δυνάμεις· τέλος δὲ τριετὴ χρόνον περὶ τὰς παρασκευὰς ἀσχοληθέντες ἤθροισαν πεζῶν μὲν ὑπὲρ τὰς τριάκοντα μυριάδας, ναῦς δὲ διακοσίας.

DIODOR SYCYLIJSKI

WOJNY GRECKO-PERSKIE

1. W poprzedniej księdze, będącej dziesiątą księgą całego dzieła, narracja zakończona została na wydarzeniach roku poprzedzającego zarówno przeprawę [wojsk] Kserksesa¹ do Europy, jak i wspólną naradę [wszystkich] Greków w Koryncie, dotyczącą ewentualnego zawarcia sojuszu między nimi a Gelonem. Dlatego też w tej księdze przedstawimy dalszy ciąg wydarzeń, poczynając od wyprawy Kserksesa do Grecji, a skończywszy na roku poprzedzającym wyprawę Ateńczyków, dowodzonych przez Kimona, na Cypr².

(2) Gdy archontem w Atenach był Kalliades³, Rzymianie wybrali na konsulów Spuriusza Kasjusza i Proklusa Werginiusza Trikostusa⁴, a Elejczycy świętowali igrzyska siedemdziesiątej piątej olimpiady, w czasie których zwycięstwo w biegu na dystansie jednego stadionu⁵ odniósł Syrakuzanńczyk Astylos. W tym czasie król Kserkses wyruszył zbrojnie na Grecję z następującego powodu: (3) Pers Mardonios, który był kuzynem i szwagrem Kserksesa⁶, ze względu na swą inteligencję i odwagę był wśród Persów człowiekiem szczególnie podziwianym; jako że znajdował się w kwiecie wieku i rozpiełała go duma, bardzo chciał objąć dowództwo jakiejś wielkiej armii. Dlatego też przekonywał Kserksesa do planu ujarznienia Greków, którzy zawsze wrogo odnosili się do Persów. (4) Kserkses dał się mu przekonać, zwłaszcza że chciał wygubić wszystkich Greków. Wysłał zatem poselstwo do Kartagińczyków z propozycją współuczestnictwa w wyprawie i ustalił z nimi, że on ze swej strony wyprawi się na Greków zamieszkujących Heladę, a Kartagińczycy w tym samym czasie przygotowują wielką armię i rozpoczną działania wojenne przeciw Grekom zamieszkującym Sycylię i Italię. (5) Zatem, zgodnie z układem, gdy Kartagińczycy zgromadzili już ogromne zasoby pieniężne, zaciągnęli najemników zarówno z Italii i Ligurii, jak też z Galacji⁷ i Iberii. Oprócz tego w całej Libii i w Kartaginie przeprowadzili wśród swych współobywateli pobór do wojska. W końcu – spędziwszy trzy lata na przygotowaniach – zgromadzili ponad trzysta tysięcy piechoty oraz dwieście okrętów.

2. Ὡ δὲ Ξέρξης ἀμιλλώμενος πρὸς τὴν τῶν Καρχηδονίων σπουδὴν, ὑπερεβάλετο πάσαις ταῖς παρασκευαῖς τοσοῦτον ὅσον καὶ τῷ πλήθει τῶν ἐθνῶν ὑπερεῖχε Καρχηδονίων. ἤρξατο δὲ ναυπηγεῖσθαι κατὰ πᾶσαν τὴν παραθαλάττιον τὴν ὑπ' αὐτὸν ταττομένην, Αἴγυπτόν τε καὶ Φοινίκην καὶ Κύπρον, πρὸς δὲ τούτοις Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν καὶ Πισιδικὴν, ἔτι δὲ Λυκίαν καὶ Καρίαν καὶ Μυσίαν καὶ Τρωάδα καὶ τὰς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ πόλεις καὶ τὴν Βιθυνίαν καὶ τὸν Πόντον. ὁμοίως δὲ τοῖς Καρχηδονίοις τριετὴ χρόνον παρασκευασάμενος κατεσκεύασε ναῦς μακρὰς πλείους τῶν χιλίων καὶ διακοσίων. (2) συνεβάλετο δὲ αὐτῷ καὶ ὁ πατήρ Δαρεῖος, πρὸ τῆς τελευτῆς παρασκευὰς πεποιημένος μεγάλων δυνάμεων· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἠττημένος ὑπὸ Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι Δάτιδος ἡγουμένου, χαλεπῶς διέκειτο πρὸς τοὺς νενικηκότας Ἀθηναίους. ἀλλὰ Δαρεῖος μὲν μέλλων ἤδη διαβαίνειν ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας ἐμεσολαμβάνη τελευτήσας, ὁ δὲ Ξέρξης διὰ τε τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιβολὴν καὶ τὴν τοῦ Μαρδονίου συμβουλίαν, καθότι προεῖρηται, διέγνω πολεμεῖν τοῖς Ἑλλήσιν.

(3) Ὡς δ' αὐτῷ πάντα τὰ πρὸς τὴν στρατείαν ἠτοίμαστο, τοῖς μὲν ναυάρχοις παρήγγειλεν ἀθροίζειν τὰς ναῦς εἰς Κύμην καὶ Φώκαιαν, αὐτὸς δ' ἐξ ἀπασῶν τῶν σατραπειῶν συναγαγὼν τὰς πεζὰς καὶ ἵππικὰς δυνάμεις, προῆγεν ἐκ τῶν Σούσων. ὡς δ' ἦκεν εἰς Σάρδεις, κήρυκας ἐξέπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, προστάξας εἰς πάσας τὰς πόλεις ἰέναι καὶ τοὺς Ἑλληνας αἰτεῖν ὕδωρ καὶ γῆν. (4) τὴν δὲ στρατιὰν διελόμενος ἐξαπέστειλε τοὺς ἱκανοὺς ζεῦξαι μὲν τὸν Ἑλλήσποντον, διασκάψαι δὲ τὸν Ἄθω κατὰ τὸν αὐχένα τῆς Χερρονήσου, ἅμα δὲ τῷ μεγέθει τῶν ἔργων ἐλπίζων προκαταπλήξεσθαι τοὺς Ἑλληνας. οἱ μὲν οὖν πεμφθέντες ἐπὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ἔργων ταχέως ἤνυσον διὰ τὴν πολυχειρίαν τῶν ἐργαζομένων. (5) οἱ δ' Ἑλληνες πυθόμενοι τὸ μέγεθος τῆς τῶν Περσῶν δυνάμεως, ἐξέπεμψαν εἰς Θετταλίαν μυρίους ὀπλίτας τοὺς καταληγομένους τὰς περὶ τὰ Τέμπη παρόδους· ἤγειτο δὲ τῶν μὲν Λακεδαιμονίων Συνετός, τῶν δὲ Ἀθηναίων Θεμιστοκλῆς. οὗτοι δὲ πρὸς τὰς πόλεις πρεσβευτὰς ἀποστείλαντες ἤξιον ἀποστέλλειν στρατιώτας τοὺς κοινῇ φυλάζοντας τὰς παρόδους· ἔσπευδον γὰρ ἀπάσας τὰς Ἑλληνίδας πόλεις διαλαβεῖν ταῖς προφυλακαῖς καὶ κοινοποιήσασθαι τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον. (6) ἐπεὶ δὲ τῶν Θετταλῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τῶν πλησιοχώρων ταῖς παρόδοις ἔδωκαν οἱ πλείους ὕδωρ τε καὶ γῆν τοῖς ἀφιγμένοις ἀγγέλοις ἀπὸ Ξέρξου, ἀπογνόντες τὴν περὶ τὰ Τέμπη φυλακὴν ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν.

3. Χρήσιμον δὲ διορίσαι τῶν Ἑλλήνων τοὺς τὰ τῶν βαρβάρων ἐλομένους, ἵνα τυγχάνοντες ὀνειδούς ἀποτρέπωσι ταῖς βλασφημίαις τοὺς προδότας ἂν γενησομένους τῆς κοινῆς ἐλευθερίας. (2) Αἰνιᾶνες μὲν οὖν καὶ Δόλοπες καὶ Μηλιεῖς καὶ Περραιβοὶ καὶ Μάγνητες μετὰ τῶν βαρβάρων ἐτάχθησαν, ἔτι παρούσης τῆς ἐν τοῖς Τέμπεσι φυλακῆς, Ἀχαιοὶ δὲ Φθιώται καὶ Λοκροὶ καὶ

2. Kserkses, rywalizując z Kartagińczykami w gorliwości przygotowań, przewyższył ich pod każdym względem i to do tego stopnia, że górował nad nimi ogromną liczbą ludów [zebranych pod swą komendą]. Ponadto rozpoczął budowę statków na wszystkich podległych mu terytoriach nadmorskich: w Egipcie, Fenicji i na Cyprze, oprócz tego także w Cylicji, Pamfilii i Pizydii, ponadto w Licji, Karii, Myzji, Troadzie, jak również w miastach Hellespontu oraz w Bitynii i w Poncie. Prowadząc przygotowania – tak jak Kartagińczycy przez trzy lata – [Kserkses] zbudował ponad tysiąc dwieście okrętów wojennych. (2) Pomógł mu w tym jego ojciec, Dariusz⁸, który jeszcze przed swą śmiercią zdołał sformować wielkie oddziały wojskowe. Dariusz bowiem, odkąd jego wojska, dowodzone przez Datisa, poniosły z rąk Ateńczyków porażkę pod Maratonem⁹, odnosił się do zwycięskich Ateńczyków z zawiścią i gniewem. Ale snute przez Dariusza plany wyprawy przeciwko Grekom zostały w połowie ich realizacji przerwane przez jego śmierć. Wówczas więc Kserkses – jak już powyżej powiedziano – kierując się zarówno planem swojego ojca, jak i radami Mardoniosa, postanowił wyprawić się zbrojnie przeciw Grekom. (3) Gdy już wszystkie kwestie związane z wyprawą zostały załatwione, Kserkses rozkazał dowódcom floty, by zebrali okręty w Kyme i Fokai, sam zaś, zebrawszy piechotę i jeźdźców ze wszystkich satrapii, wyruszył z Suzy¹⁰. Gdy przybył do Sardes, wysłał heroldów do Grecji z poleceniem, by udali się do wszystkich miast i zażądali od Greków wody i ziemi¹¹. (4) Podzieliwszy swą armię, wysłał przodem odpowiednie oddziały do budowy mostu na Hellesponcie oraz do przekopania góry Atos u wejścia do Chersonezu¹²; postąpił tak zarówno dlatego, by uczynić przemarsz swych wojsk bezpiecznym i krótkim, jak też i dlatego, że miał nadzieję, że rozmach tych dokonań wzbudzi w Grekach strach. Tymczasem ludzie, których wysłano do wykonania [wyznaczonych] prac, szybko uporali się z tym zadaniem ze względu na ogromną liczbę [przydzielonych im] robotników. (5) Gdy Grecy dowiedzieli się o wielkości armii perskiej, wysłali do Tesalii dziesięć tysięcy hoplitów, którzy mieli opanować przesmyk przez dolinę Tempe¹³. Lacedemończykami dowodził wówczas Synetos¹⁴, zaś Ateńczykami – Temistokles. Oni to wysłali poselstwa do [poszczególnych miast] z żądaniem przysłania żołnierzy, którzy wspólnie broniliby wąwozów i przełęczy. Pragnęli bowiem bardzo, by każde miasto greckie brało udział w obronie i uczestniczyło we wspólnej wojnie z Persami. (6) Ale skoro większość Tesalów i innych Greków mieszkających w okolicy wąwozów i przełęczy udzieliła wody i ziemi przybyłym tam posłańcom Kserksesa, [Synetos i Temistokles], straciwszy wszelką nadzieję na obronę Tempe, powrócili do swych ojczyznych miast.
3. Słuszne będzie tu wyliczenie tych spośród Greków, którzy przeszli na stronę barbarzyńców, żeby – spotkawszy się z potępieniem – stali się (ze względu na miotane nań przekleństwa) przykładem odstręczającym tych, którzy w przyszłości chcieliby zdradzić ideę wspólnej wolności. (2) Zatem na stronę barbarzyńców przeszli Ainianowie, Dolopowie, Malijczycy¹⁵, Perraibowie oraz Magneci, a stało

Θετταλοὶ καὶ Βοιωτοὶ οἱ πλείους τούτων ἀπελθόντων ἀπέκλιναν πρὸς τοὺς βαρβάρους. (3) οἱ δ' ἐν Ἴσθμῳ συνεδρεύοντες τῶν Ἑλλήνων ἐψηφίσαντο τοὺς μὲν ἐθελοντὶ τῶν Ἑλλήνων ἐλομένους τὰ Περσῶν δεκατεῦσαι τοῖς θεοῖς, ἐπὰν τῷ πολέμῳ κρατήσωσι, πρὸς δὲ τοὺς τὴν ἡσυχίαν ἔχοντας ἐκπέμψαι πρέσβεις τοὺς παρακαλέσοντας συναγωνίζεσθαι περὶ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας. (4) ὧν οἱ μὲν εἶλοντο γνησίως τὴν συμμαχίαν, οἱ δὲ παρήγον ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, ἀντεχόμενοι τῆς ἰδίας μόνον ἀσφαλείας καὶ караδοκοῦντες τὸ τοῦ πολέμου τέλος· Ἀργεῖοι δὲ πρέσβεις ἀποστείλαντες εἰς τὸ κοινὸν συνέδριον ἐπηγγέλλοντο συμμαχήσειν, ἐὰν αὐτοῖς μέρος τι τῆς ἡγεμονίας συγχωρήσωσιν. (5) οἷς οἱ σύνεδροι διεσάφησαν, εἰ μὲν δεινότερον ἡγοῦνται τὸ στρατηγὸν ἔχειν Ἕλληνα ἢ δεσπότην βάρβαρον, ὀρθῶς αὐτοὺς ἔχειν ἡσυχίαν, εἰ δὲ φιλοτιμοῦνται λαβεῖν τὴν τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίαν, ἄξια ταύτης δεῖν ἔφασαν αὐτοὺς πεπραχότας ἐπιζητεῖν τὴν τηλικαύτην δόξαν. μετὰ δὲ ταῦτα τῶν παρὰ Ξέρξου πρέσβων ἐπιόντων τὴν Ἑλλάδα καὶ γῆν καὶ ὕδωρ αἰτούντων, αἱ πόλεις ἅπασαι διὰ τῶν ἀποκρίσεων ἀπεδείκνυντο τὴν περὶ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας σπουδήν.

(6) Ξέρξης δὲ ὡς ἐπίθετο τὸν Ἑλλησπόντον ἐξεῦχθαι καὶ τὸν Ἄθω διεσκάφθαι, προῆγεν ἐκ τῶν Σάρδεων ἐφ' Ἑλλησπόντου τὴν πορείαν ποιούμενος· ὡς δὲ ἦκεν εἰς Ἄβυδον, διὰ τοῦ ζεύγματος τὴν δύναμιν διήγαγεν εἰς τὴν Εὐρώπην. πορευόμενος δὲ διὰ τῆς Θράκης πολλοὺς προσελαμβάνετο στρατιώτας καὶ τῶν Θρακῶν καὶ τῶν ὁμόρων τούτοις Ἑλλήνων. (7) ὡς δ' ἦκεν εἰς τὸν ὀνομαζόμενον Δορίσκον, ἐνταῦθα μετεπέμψατο τὸ ναυτικόν, ὥστε ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις εἰς ἓνα τόπον ἀθροισθῆναι. ἐποιήσατο δὲ καὶ τὸν ἐξετασμὸν τῆς στρατιᾶς ἀπάσης· ἠριθμήθησαν δὲ τῆς πεζῆς δυνάμεως μυριάδες πλείους τῶν ὀγδοήκοντα, νῆες δὲ αἱ σύμπασαι μακρὰι πλείους τῶν χιλίων καὶ διακοσίων, καὶ τούτων Ἑλληνίδες τριακόσiai καὶ εἴκοσι, τὰ μὲν πληρώματα τῶν ἀνδρῶν παρεχομένων τῶν Ἑλλήνων, τὰ δὲ σκάφη τοῦ βασιλέως χορηγοῦντος· αἱ δὲ λοιπαὶ πᾶσαι βαρβαρικαὶ κατηριθμοῦντο· καὶ τούτων Αἰγύπτιοι μὲν διακοσίας παρέσχοντο, Φοίνικες δὲ τριακοσίας, Κίλικες δὲ ὀγδοήκοντα, Πάμφυλοι δὲ τετταράκοντα, καὶ Λύκιοι τὰς ἴσας, πρὸς δὲ τούτοις Κᾶρες μὲν ὀγδοήκοντα, Κύπριοι δὲ ἑκατὸν καὶ πενήκοντα. (8) τῶν δὲ Ἑλλήνων ἔπεμψαν Δωριεῖς μὲν οἱ πρὸς τῇ Καρία κατοικοῦντες μετὰ Ῥοδίων καὶ Κῶων τετταράκοντα, Ἴωνες δὲ μετὰ Χίων καὶ Σαμίων ἑκατὸν, Αἰολεῖς δὲ μετὰ Λεσβίων καὶ Τενεδίων τετταράκοντα, Ἑλλησπόντιοι δὲ ὀγδοήκοντα σὺν τοῖς περὶ τὸν Πόντον κατοικοῦσι, νησιῶται δὲ πενήκοντα· τὰς γὰρ νήσους τὰς ἐντὸς Κυανέων καὶ Τριοπίου καὶ Σουνίου προσηγμένος ἦν ὁ βασιλεύς. (9) Τριήρεις μὲν οὖν τοσαῦται τὸ πλῆθος ὑπῆρχον, ἰπαγαγοὶ δὲ ὀκτακόσiai πενήκοντα, αἱ δὲ τριηκόντοροι τρισχίλια. Ὁ μὲν οὖν Ξέρξης περὶ τὸν ἐξετασμὸν τῶν δυνάμεων διέτριβε περὶ τὸν Δορίσκον.

się to wtedy, gdy siły obronne [Greków] były jeszcze w Tempe. Z kolei po ich odejściu, barbarzyńców zaczęli też popierać Ftioeci achajscy, Lokrowie, Tesalowie i większość Beotów¹⁶. (3) Tymczasem Grecy, którzy zebrali się na naradę na Istmie¹⁷, postanowili, że, jeśli zwyciężą w wojnie, obciążą dziesięciną tych spośród Greków, którzy dobrowolnie przeszli na stronę Persów; ponadto podjęli decyzję o wysłaniu poselstw do miast, które zachowały neutralność, by wezwać je do walki o wspólną niepodległość. (4) Z tych państw jedno z prawdziwym zaangażowaniem przyłączyły się do sojuszu, inne zaś zwlekały przez pewien czas, mając na względzie wyłącznie swoje własne bezpieczeństwo oraz wyczekując końcowego rezultatu walk. Jednakże Argejczycy przysłali swych przedstawicieli na wspólną naradę i obiecali przyłączyć się do sojuszu, pod warunkiem wszakże, że przyznany im zostanie jakiś udział w dowodzeniu operacją. (5) Biorący udział w naradzie odrzekli im stanowczo, że jeśli większym przerażeniem napawa ich fakt, iż dowódcą będzie Grek, niż że ich panem i władcą będzie barbarzyńca, to niech już lepiej pozostaną państwem niezaangażowanym w wojnę. Jeśli natomiast pragną zdobyć przywództwo wśród Greków, powinni najpierw dokonać czynów godnych tego przywództwa, a dopiero później domagać się tego zaszczytu. Gdy po tych wydarzeniach do Grecji przybyli wysłannicy Kserksesa, żądając ziemi i wody, wszystkie miasta¹⁸ poprzez udzielone [Persom] odpowiedzi wykazały łączące je pragnienie niepodległości.

(6) Kiedy zaś Kserkses dowiedział się, że most na Hellesponcie został już zbudowany oraz że przekopano przejście przez górę Atos¹⁹, wyruszył z Sardes i pomaszerował [ze swą armią] w kierunku na Hellespont. Przybywszy do Abydos, przeprowadził swe wojsko po moście do Europy. W czasie przemarszu przez Trację zaciągnął do swej armii wielu żołnierzy tak wśród Traków, jak i wśród sąsiadujących z nimi ludów greckich. (7) Dotarłszy do miasta zwanego Doriskos, nakazał swej flocie, by tam także przybyła, tak aby oba rodzaje wojsk zostały zgromadzone w jednym miejscu. Następnie dokonał przeglądu całej armii. I tak: wojska lądowe liczyły ponad osiemset tysięcy żołnierzy, zaś wszystkich okrętów wojennych było ponad tysiąc dwieście, z czego trzysta dwadzieścia to okręty greckie, to jest takie, których załogi składały się z żołnierzy przysłanych przez Greków, ale same łodzie zostały wyekwipowane na koszt króla. Wszystkie pozostałe okręty należały do barbarzyńców. Z nich właśnie dwieście dostarczyli Egipcjanie, trzysta – Fenicjanie, osiemdziesiąt – Cylicyjczycy, czterdzieści – Pamfilijszczycy, tyleż samo dostarczyli też Likijczycy, a ponadto Karyjczycy użyczyli osiemdziesięciu okrętów, zaś Cypryjczycy – stu pięćdziesięciu. (8) Spośród ludów greckich Dorowie, mieszkający na terenach przyległych do Karii, dostarczyli wraz z Rodyjczykami i mieszkańcami Kos czterdziestu okrętów, Jonowie wraz z Chiotami i Samijczykami – stu okrętów, Eolowie wraz z Lesbijczykami i Tenedami – czterdziestu okrętów, obywatele Hellespontu wraz z mieszkańcami Pontu – osiemdziesięciu okrętów, zaś mieszkańcy wysp – pięćdziesięciu okrętów. Król bowiem na swą stronę przeciągnął wyspy leżące pomiędzy Ciemnymi Skałami²⁰ a Triopion²¹

4. Τοῖς δὲ συνέδροις τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ πλησίον εἶναι προσαπηγγέλθησαν αἱ τῶν Περσῶν δυνάμεις, ἔδοξε ταχέως ἀποστέλλειν τὴν μὲν ναυτικὴν δύναμιν ἐπ' Ἀρτεμίσιον τῆς Εὐβοίας, εὐθετον ὁρῶσι τὸν τόπον τοῦτον πρὸς τὴν ἀπάντησιν τῶν πολεμίων, εἰς δὲ τὰς Θερμοπύλας τοὺς ἰκανοὺς ὀπλίτας, προκαταληψομένους τὰς ἐν τοῖς στενοῖς παρόδους καὶ κωλύσοντας προάγειν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα τοὺς βαρβάρους· ἔσπευδον γὰρ τοὺς τὰ τῶν Ἑλλήνων προελομένους ἐντὸς περιλαβεῖν καὶ σώζειν εἰς τὸ δυνατόν τοὺς συμμάχους. (2) ἦγειτο δὲ τοῦ μὲν στόλου παντὸς Εὐρυβιάδης ὁ Λακεδαιμόνιος, τῶν δὲ εἰς Θερμοπύλας ἐκπεμφθέντων Λεωνίδης ὁ τῶν Σπαρτιατῶν βασιλεὺς, μέγα φρονῶν ἐπ' ἀνδρεία καὶ στρατηγία. οὗτος δὲ λαβὼν τὴν ἐξουσίαν ἐπήγγειλε χιλίους μόνον ἐπὶ τὴν στρατείαν ἀκολουθεῖν αὐτῷ. (3) τῶν δὲ ἐφόρων λεγόντων ὡς ὀλίγους παντελῶς ἄγει πρὸς μεγάλην δύναμιν, καὶ προσταττόντων πλείονας παραλαμβάνειν, εἶπε πρὸς αὐτοὺς ἐν ἀπορρήτοις ὅτι πρὸς μὲν τὸ κωλύσαι τοὺς βαρβάρους διελθεῖν τὰς παρόδους ὀλίγοι, πρὸς μέντοι γε τὴν πρᾶξιν ἐφ' ἣν πορεύονται νῦν πολλοί. (4) αἰνιγματώδους δὲ καὶ ἀσαφοῦς τῆς ἀποκρίσεως γενομένης, ἐπηρώτησαν αὐτὸν εἰ πρὸς εὐτελεῖ τινα πρᾶξιν αὐτοὺς ἄγειν διανοεῖται. ἀπεκρίθη δὲ ὅτι τῷ λόγῳ μὲν ἐπὶ τὴν φυλακὴν ἄγει τῶν παρόδων, τῷ δ' ἔργῳ περὶ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας ἀποθανουμένους· ὥστε ἐὰν μὲν οἱ χίλιοι πορευθῶσιν, ἐπιφανεστέραν ἔσσεσθαι τὴν Σπάρτην τούτων τελευτηκότων, ἐὰν δὲ πανδημεὶ στρατεύσωσι Λακεδαιμόνιοι, παντελῶς ἀπολεῖσθαι τὴν Λακεδαίμονα· οὐδένα γὰρ αὐτῶν τολμήσειν φεύγειν, ἵνα τύχη σωτηρίας. (5) τῶν μὲν οὖν Λακεδαιμονίων ἦσαν χίλιοι, καὶ σὺν αὐτοῖς Σπαρτιαῖται τριακόσιοι, τῶν δ' ἄλλων Ἑλλήνων τῶν ἅμ' αὐτοῖς συνεκπεμφθέντων ἐπὶ τὰς Θερμοπύλας τρισχίλιοι. (6) Ὁ μὲν οὖν Λεωνίδης μετὰ τετρακισχιλίων προῆγεν ἐπὶ τὰς Θερμοπύλας, Λοκροὶ δὲ οἱ πλησίον τῶν παρόδων κατοικοῦντες ἐδεδώκεσαν μὲν γῆν καὶ ὕδωρ τοῖς Πέρσαις, κατεπηγγελμένοι δ' ἦσαν προκαταλήψεσθαι τὰς παρόδους· ὡς δ' ἐπύθοντο τὸν Λεωνίδην ἦκειν εἰς Θερμοπύλας, μετενόησαν καὶ μετέθεντο πρὸς τοὺς Ἑλληνας. (7) ἦκον δὲ εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ Λοκροὶ χίλιοι καὶ Μηλιέων τοσοῦτοι καὶ Φωκέων οὐ πολὺ λειπόμενοι τῶν χιλίων, ὁμοίως δὲ καὶ Θηβαίων ἀπὸ τῆς ἐτέρας μερίδος ὡς τετρακόσιοι· διεφέροντο γὰρ οἱ τὰς Θήβας κατοικοῦντες πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς πρὸς τοὺς Πέρσας συμμαχίας. Οἱ μὲν οὖν μετὰ Λεωνίδου συνταχθέντες Ἑλληνας τοσοῦτοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες διέτριβον περὶ τὰς Θερμοπύλας, ἀναμένοντες τὴν τῶν Περσῶν παρουσίαν.

i Sunion²². (9) Na ową [wspomnianą wyżej] masę składały się same tylko triery, a były jeszcze przecieź okręty do transportu koni w liczbie ośmiuset pięćdziesięciu oraz triakontery²³ w liczbie trzech tysięcy. Zatem przegląd wojsk w Doriskos zajął Kserksesowi zaiste sporo czasu.

4. Grecy biorący udział w naradzie, gdy doniesiono im, że wojska Persów są już blisko, postanowili, iż swą flotę czym prędzej wyślą do Artemizjon na Eubei (gdym uważali, że jest to bardzo dogodne miejsce na spotkanie z wrogiem), zaś do Termopil – odpowiednio liczne oddziały hoplitów, którzy mieli przejąć kontrolę nad przejściami w wąwozie i przeszkodzić barbarzyńcom w wejściu do Hellady. [Uczestnicy narady] chcieli bowiem postawić w Termopilach zaporę chroniącą tych, którzy opowiedzieli się po stronie Greków oraz – na ile tylko byłoby to możliwe – ocalić swych sprzymierzeńców. (2) Dowódcą całej floty był Lacedemończyk Eurybiades, zaś hoplitom wysłanym do Termopil przewodził król spartański Leonidas, człowiek mogący chlubić się zarówno swą odwagą, jak i umiejętnościami dowódczymi. Objąwszy swe stanowisko, ogłosił, że na wyprawę wyruszy z nim tylko tyśiąc żołnierzy²⁴. (3) Gdy eforowie odparli, że zabiera ze sobą zbyt małą liczbę wojska przeciwko wielkiej armii [perskiej], i gdy rozkazali mu, by wziął ze sobą większe siły, Leonidas na tajnym spotkaniu odpowiedział im tak: „Do powstrzymania barbarzyńców przed wtargnięciem [do Grecji] jest nas niewielu, ale też jest nas [wystarczająco] dużo do realizacji zadania, z powodu którego wyruszamy”. (4) Ponieważ odpowiedź ta była zarówno zagadkowa, jak i niejasna, zapytano go, czy wydaje mu się, że zadanie, do wykonania którego poprowadzi swych żołnierzy, jest banalnie proste. Odpowiedział: „Z pozoru prowadzę ich, by [tylko] strzegli przejść wąwozu; w rzeczywistości jednak wiodę ich na śmierć w obronie wspólnej niepodległości. Zatem jeśli wyruszy tyśiąc hoplitów, wraz z ich śmiercią Sparta uzyska jeszcze większą renomę i rozgłos; ale gdyby gromadnie wyruszyli wszyscy Lacedemończycy, Lacedemon uległby całkowitemu zniszczeniu, gdyż nikt z nich nie ważyłby się uciekać z pola bitwy w celu szukania ocalenia”. (5) Zatem ostatecznie Lacedemończyków było tyśiąc, wśród nich trzystu spartiatów²⁵, a pozostałych Greków (wysłanych jednocześnie z nimi do Termopil) – trzy tyśiące. (6) Tak więc Leonidas wraz z czterema tyśiącami wyruszył do Termopil. Tymczasem Lokrowie, mieszkający w bezpośrednim sąsiedztwie wąwozu, użyczywszy ziemi i wody Persom, zostali [przez nich] zobowiązani przysięgą do uprzedniego zajęcia wąwozu i przełęcz. Gdy jednakże dowiedzieli się, że Leonidas przybył do Termopil, zmienili zdanie i przeszli na stronę Greków. (7) Do Termopil przybyło więc tyśiąc Lokrów, tyle samo Malijczyków oraz niecały tyśiąc Fokejczyków, jak również około czterystu Tebańczyków z opozycyjnego stronnictwa. Wśród mieszkańców Teb bowiem, w kwestii zawarcia sojuszu z Persami, doszło do wzajemnych waśni i rozłamu²⁶. Taka była liczba Greków, którzy pod rozkazami Leonidasa zatrzymali się w Termopilach w oczekiwaniu na nadejście Persów.

5. Ξέρξης δὲ μετὰ τὸν ἐξετασμὸν τῶν δυνάμεων προῆγε μετὰ παντὸς τοῦ στρατεύματος, καὶ μέχρι μὲν Ἀκάνθου πόλεως τῆ περὶ στρατιᾶ πορευομένῳ συμπαρέπλει πᾶς ὁ στόλος, ἐκεῖθεν δὲ κατὰ τὸν διορυχθέντα τόπον διεκομίσθησαν εἰς τὴν ἐτέραν θάλατταν συντόμως καὶ ἀσφαλῶς. (2) ὡς δ' ἦκεν ἐπὶ τὸν Μηλιακὸν κόλπον, ἐπύθετο τοὺς πολεμίους προκατειληφέναι τὰς παρόδους. διόπερ ἐνταῦθα προσαναλαβὼν τὴν δύναμιν μετεπέμψατο τοὺς ἀπὸ τῆς Εὐρώπης συμμάχους, οὐ πολὺ λείποντας τῶν εἴκοσι μυριάδων, ὥστ' ἔχειν αὐτὸν τοὺς σύμπαντας οὐκ ἐλάττους τῶν ἑκατὸν μυριάδων χωρὶς τῆς ναυτικῆς δυνάμεως. (3) ὁ δὲ σύμπαξ ὄχλος τῶν τε ἐν ταῖς μακραῖς ναυσὶν ὄντων καὶ τῶν τὴν ἀγορὰν καὶ τὴν ἄλλην παρασκευὴν κομιζόντων οὐκ ἐλάττων ἦν τῶν προειρημένων, ὥστε μηδὲν θαυμαστὸν εἶναι τὸ λεγόμενον ὑπὲρ τοῦ πλήθους τῶν ὑπὸ Ξέρξου συναχθέντων· φασὶ γὰρ τοὺς ἀενάους ποταμοὺς διὰ τὴν τοῦ πλήθους συνέχειαν ἐπιλιπεῖν, τὰ δὲ πελάγη τοῖς τῶν νεῶν ἰστίοις κατακαλυφθῆναι. μέγιστα μὲν οὖν δυνάμεις τῶν εἰς ἱστορικὴν μνήμην παραδεδομένων αἱ μετὰ Ξέρξου γενόμεναι παραδέδονται.

(4) Τῶν δὲ Περσῶν κατεστρατοπεδευκότων παρὰ τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν, ὁ μὲν Ξέρξης ἀπέστειλεν ἀγγέλους εἰς τὰς Θερμοπύλας, τοὺς ἅμα μὲν κατασκευομένους τίνα διάνοιαν ἔχουσι περὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν πολέμου· προσέταξε δ' αὐτοῖς παραγγέλλειν, ὅτι βασιλεὺς Ξέρξης κελεύει τὰ μὲν ὅπλα πάντα ἀποθέσθαι, αὐτοὺς δὲ ἀκινδύνους εἰς τὰς πατρίδας ἀπιέναι καὶ συμμάχους εἶναι Περσῶν· καὶ ταῦτα πράξασιν αὐτοῖς ἐπηγγείλατο δώσειν χώραν τοῖς Ἑλλήσι πλείω καὶ βελτίω τῆς νῦν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένης. (5) οἱ δὲ περὶ τὸν Λεωνίδην ἀκούσαντες τῶν ἀγγέλων ἀπεκρίναντο, ὅτι καὶ συμμαχοῦντες τῷ βασιλεῖ χρησιμώτεροι μετὰ τῶν ὀπλων ἔσονται καὶ πολεμῖν ἀναγκαζόμενοι μετὰ τούτων γενναϊότερον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνιοῦνται· περὶ δὲ τῆς χώρας ἣν ὑπισχνεῖται δώσειν, ὅτι πάτριόν ἐστι τοῖς Ἑλλήσι μὴ διὰ κακίαν, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν κτᾶσθαι χώραν.

6. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀκούσας παρὰ τῶν ἀγγέλων τὰς τῶν Ἑλλήνων ἀποκρίσεις προσεκαλέσατο Δημάρατον Σπαρτιάτην, ἐκ τῆς πατρίδος πεφευγότα πρὸς αὐτόν, καταγελάσας δὲ τῶν ἀποκρίσεων ἐπηρώτησε τὸν Λάκωνα, Πότερον οἱ Ἕλληνες ὀξύτερον τῶν ἐμῶν ἵππων φεύζονται ἢ πρὸς τηλικαύτας δυνάμεις παρατάξασθαι τολμήσουσι; (2) τὸν δὲ Δημάρατον εἶπεν φασιν ὡς Οὐδ' αὐτὸς σὺ τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων ἀγνοεῖς· τοὺς γὰρ ἀφισταμένους τῶν βαρβάρων Ἑλληνικαῖς δυνάμεσι καταπολεμεῖς· ὥστε μὴ νόμιζε τοὺς ὑπὲρ τῆς σῆς ἀρχῆς ἄμεινον τῶν Περσῶν ἀγωνιζομένους ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας ἤττον κινδυνεύσειν πρὸς τοὺς Πέρσας. ὁ δὲ Ξέρξης καταγελάσας αὐτοῦ προσέταξεν ἀκολουθεῖν, ὅπως ἴδη φεύγοντας τοὺς Λακεδαιμονίους.

5. Po dokonaniu przeglądu wojsk Kserkses wyruszył naprzód wraz z całą armią. Aż do miasta Akantos maszerującej piechocie towarzyszyła płynąca wzdłuż wybrzeża flota. Stamtąd zaś przez miejsce, w którym przekopano kanał, okręty szybko i bezpiecznie przedostały się na wody innego morza. (2) Gdy Kserkses przybył nad Zatokę Malijską, dowiedział się, że wrogowie opanowali już wąwóz. Dlatego też pozwolił odpocząć nieco swej armii i w tym samym czasie wezwał do siebie swych sojuszników z Europy, w sumie niecałe dwieście tysięcy żołnierzy. Ogółem – nie wliczając w to sił morskich – miał więc do swej dyspozycji nie mniej niż milion żołnierzy. (3) Liczba marynarzy pełniących służbę na okrętach wojennych oraz statkach przewożących żywność i innego rodzaju zaopatrzenie wynosiła nie mniej niż wspomniana powyżej liczba [żołnierzy wojsk lądowych]. Zatem relacje o ogromnej liczbie żołnierzy zebranych przez Kserksesa nie powinny budzić zdziwienia. Powiadają bowiem, że wiecznie płynące rzeki wyschły ze względu na ogromną masę ludzką [która do nich wstąpiła], zaś powierzchnia morza została całkowicie zasłonięta przez żagle okrętów. Jak wynika z przekazów, armia Kserksesa była największą spośród tych, o których pamięć zachowała się dzięki zapisom historycznym.
- (4) Gdy Persowie rozbili obóz nad rzeką Spercheion, Kserkses wysłał gońców do Termopil, by się zorientować w nastrojach panujących wśród Greków w związku z wojną przeciw niemu. Nakazał im też rozgłosić następujące oświadczenie: „Król Kserkses nakazuje wszystkim, by porzucili broń, powrócili bez narażania się na niebezpieczeństwo do swych ojczyzn i stali się sprzymierzeńcami Persów. Tym, którzy tak uczynią, król obiecuje dać więcej (i to lepszej) ziemi, niż ta, którą obecnie posiadają”. (5) Jednak żołnierze Leonidasa, gdy usłyszeli od posłańców to oświadczenie, odrzekli: „Jeśli mamy być sprzymierzeńcami króla, bardziej mu się przydamy, gdy zachowamy broń; jeśli zaś bylibyśmy zmuszeni do prowadzenia z nim wojny, dzielniej będziemy walczyć o niepodległość, gdy będziemy mieli broń ze sobą. Co się zaś tyczy ziemi, którą [król] obiecał [nam] podarować – przekazana przez przodków tradycja nakazuje zdobywać ziemię nie tchórzostwem, a odwagą”.
6. Gdy król usłyszał od posłańców, jakiej odpowiedzi udzielili Grecy, zavezwał do siebie spartiatę Demaratos (który zbiegł ze swej ojczyzny do króla) i, drwiąc sobie z udzielonej mu odpowiedzi, zapytał Lakończyka: „Czy Grecy będą uciekać [w trwodze] szybciej niż moje konie, czy też odważą się stawić czoła w walce tak potężnej armii?” (2) Demaratos miał ponoć odrzec: „Odwaga Greków jest ci doskonale znana, skoro do zwalczania buntujących się barbarzyńców używasz greckich jednostek. Nie sądź więc, że ci, którzy lepiej od Persów walczą w obronie twojej władzy, będą się mniej narażali na niebezpieczeństwa, walcząc z Persami o ich własną niepodległość”. Wówczas Kserkses, aczkolwiek wyśmiał Demaratos, kazał mu dołączyć do jego świty, by mógł [na własne oczy] zobaczyć, jak Lacedemończycy będą uciekać z pola walki. (3) I tak, wiedząc swą armię, natknął

(3) Τὴν δὲ δύναμιν ἀναλαβὼν ἦκεν ἐπὶ τοὺς ἐν Θερμοπύλαις Ἕλληνας, προτάξας ἀπάντων τῶν ἐθνῶν Μήδους, εἴτε δι' ἀνδρείαν προκρίνας αὐτοὺς εἴτε καὶ βουλόμενος ἅπαντας ἀπολέσαι· ἐνῆν γὰρ ἔτι φρόνημα τοῖς Μήδοις, τῆς τῶν προγόνων ἡγεμονίας οὐ πάλαι καταπεπονημένης. (4) συνυπέδειξε δὲ τοῖς Μήδοις καὶ τῶν ἐν Μαραθῶνι τετελευτηκότων ἀδελφούς καὶ υἱούς, νομίζων τούτους ἐκθυμώτατα τιμωρήσεσθαι τοὺς Ἕλληνας. οἱ μὲν οὖν Μῆδοι τοῦτον τὸν τρόπον συνταχθέντες προσέπεσον τοῖς φυλάττουσι τὰς Θερμοπύλας· ὁ δὲ Λεωνίδης εὖ παρεσκευασμένος συνήγαγε τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ τὸ στενωτάτον τῆς παρόδου.

7. Γενομένης δὲ μάχης καρτερᾶς, καὶ τῶν μὲν βαρβάρων θεατὴν ἐχόντων τῆς ἀρετῆς τὸν βασιλέα, τῶν δὲ Ἑλλήνων μιμησκομένων τῆς ἐλευθερίας καὶ παρακαλουμένων ὑπὸ τοῦ Λεωνίδου πρὸς τὸν ἀγῶνα, θαυμαστὸν συνέβαινε γίνεσθαι τὸν κίνδυνον. (2) συστάδην γὰρ οὔσης τῆς μάχης καὶ τῶν πληγῶν ἐκ χειρὸς γινομένων, ἔτι δὲ τῆς συστάσεως πεπυκνωμένης, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἰσόρροπος ἦν ἡ μάχη. τῶν δ' Ἑλλήνων ὑπερεχόντων ταῖς ἀρεταῖς καὶ τῷ μεγέθει τῶν ἀσπίδων, μόγις ἐνέδωκαν οἱ Μῆδοι· πολλοὶ μὲν γὰρ αὐτῶν ἔπεσον, οὐκ ὀλίγοι δὲ κατετραυματίσθησαν. τοῖς δὲ Μήδοις ἐπιτεταγμένοι Κίσιοι καὶ Σάκαι κατ' ἀρετὴν ἐπίλεκτοι διεδέξαντο τὴν μάχην, καὶ νεοχμοὶ πρὸς διαπεπονημένους συμβαλόντες ὀλίγον μὲν χρόνον ὑπέμενον τὸν κίνδυνον, κτεινόμενοι δ' ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Λεωνίδην καὶ βιασθέντες ὑπεχώρησαν· (3) ἀσπίσι γὰρ καὶ πέλταις μικραῖς οἱ βάρβαροι χρώμενοι κατὰ μὲν τὰς εὐρυχωρίας ἐπλεονέκτου, εὐκίνητοι γινόμενοι, κατὰ δὲ τὰς στενοχωρίας τοὺς μὲν πολεμίους οὐκ εὐχερῶς ἐτίτρωσκον, συμπεφραγμένους καὶ μεγάλας ἀσπίσι σκεπαζομένους ὅλον τὸ σῶμα, αὐτοὶ δὲ διὰ τὰς κουφότητας τῶν σκεπαστηρίων ὄπλων ἐλαττούμενοι πυκνοῖς τραύμασι περιέπιπτον. (4) Τέλος δὲ ὁ Ξέρξης ὄρων πάντα μὲν τὸν περὶ τὰς παρόδους τόπον νεκρῶν ἐστρωμένον, τοὺς δὲ βαρβάρους οὐχ ὑπομένοντας τὰς τῶν Ἑλλήνων ἀρετάς, προσέπεμψε τοὺς τῶν Περσῶν ἐπιλέκτους, ὀνομαζομένους ἀθανάτους καὶ δοκοῦντας ταῖς ἀνδραγαθίαις πρωτεύειν τῶν συστρατεουμένων. ὥς δὲ καὶ οὗτοι βραχὺν ἀντιστάντες χρόνον ἔφυγον, τότε μὲν τῆς νυκτὸς ἐπιλαβούσης διελύθησαν, παρὰ μὲν τοῖς βαρβάροις πολλῶν ἀνηρημένων, παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὀλίγων πεπτωκότων.
8. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ Ξέρξης μὲν, παρὰ προσδοκίαν αὐτῷ τῆς μάχης λαβούσης τὸ τέλος, ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἐπέλεξε τοὺς δοκοῦντας ἀνδρεία καὶ θράσει διαφέρειν, καὶ πολλὰ δεηθεὶς αὐτῶν προεῖπεν, ὅτι βιασαμένοις μὲν αὐτοῖς τὴν εἴσοδον δωρεὰς ἀξιολόγους δώσει, φεύγουσι δὲ θάνατος ἔσται τὸ πρόστιμον. (2) τούτων δὲ μετὰ μεγάλης συστροφῆς καὶ βίας ἐπιρραζάντων τοῖς Ἕλλησιν,

się na Greków w Termopilach. W pierwszych szeregach, przed oddziałami innych narodów, ustawił Medów, być może dlatego, że ceniał ich wyżej ze względu na ich odwagę, a może dlatego, że chciał, by wszyscy oni polegli. Medowie bowiem nadal nosili się dumnie i hardo, gdyż hegemonia ich przodków została przerwana całkiem niedawno. (4) [Król] pokazał Medom braci i synów [żołnierzy] poległych pod Maratonem; uznał bowiem, że ze wszystkich sił będą oni dążyli do zemsty na Grekach. Ustawieni w ten sposób Medowie zaatakowali oddziały broniące Termopil. Jednakże Leonidas, dobrze przygotowany na to uderzenie, skoncentrował Greków w najwęższym miejscu wąwozu.

7. Doszło do zażartej walki; jako że mężne poczynania barbarzyńców obserwował osobiście ich król, a Greków, którzy w swych myślach stale przywoływali ideę niepodległości, zagrzewał do walki Leonidas, bitwa, jaka się w efekcie tego wywiązała, zapierała zaiste dech w piersiach. (2) Armie stanęły bowiem bardzo blisko siebie, stąd też doszło do walki wręcz; ponieważ szyki [obu wojsk] były mocno ściśnione, przez dłuższy czas bitwa była wyrównana. Odkąd jednak Grecy zaczęli przewyższać wrogów odwagą i wielkością [swych] tarcz, Medowie zaczęli powoli słabnąć. Wielu z nich bowiem poległo, a bardzo wielu odniosło rany. Wówczas to pozycje Medów zajęli Kissowie i Sakowie (wybrani ze względu na ich męstwo), którzy wzięli na siebie prowadzenie walki. A ponieważ ich świeże i wypoczęte oddziały starły się ze znużonymi walką [Grekami], udało się im na chwilę powstrzymać niebezpieczeństwo. Gdy jednak naciskani przez żołnierzy Leonidasa zaczęli ponosić straty, wycofali się z pola walki. (3) Ponieważ barbarzyńcy używali małych tarcz i pelt²⁷, zyskiwali przewagę na otwartej przestrzeni, jako że łatwo się przemieszczali z miejsca na miejsce. Jednakże na niewielkiej przestrzeni trudniej było im zadawać ciosy wrogom, którzy – ustawieni w zwartych szykach – osłaniali tarczami całe swoje ciało, podczas gdy barbarzyńcy, odnosząc wiele ran, ginęli właśnie ze względu na niewielką trwałość używanego przez nich do osłony oręża. (4) W końcu Kserkses, dostrzegłszy, że cała okolica wokół wąwozu pokryta jest zwłokami poległych, a barbarzyńcy nie są w stanie stawić czoła męstwu Greków, wysłał do walki doborowe oddziały Persów, o których mówiono „Nieśmiertelni”, a które – jak powszechnie uważano – wiodły prym wśród wszystkich uczestników wyprawy ze względu na ich bohaterskie dokonania. Gdy jednak i oni rozpięchli się, wytrwawszy tylko krótką chwilę, obie armie wycofały się z pola bitwy, gdyż nadchodziła już wówczas noc. O ile jednak barbarzyńcy ponieśli wielkie straty w ludziach, o tyle po stronie Greków poległo zaiste niewielu.
8. Ponieważ rezultat bitwy był sprzeczny z oczekiwaniami Kserksesa, następnego dnia spośród wszystkich ludów [uczestniczących w wyprawie] wybrał on takich żołnierzy, o których mówiono, że przewyższają [pozostałych] swym męstwem i umiejętnością podejmowania ryzyka. Kierując do nich swe usilne prośby, Kserkses zapowiedział im, że jeśli przebiją się i utworzą przejście [przez

οἱ περὶ Λεωνίδην τότε συμφράξαντες καὶ τείχει παραπλησίαν ποιησάμενοι τὴν σύστασιν ἐκθύμως ἠγωνίζοντο. ἐπὶ τοσοῦτο δὲ προέβησαν ταῖς προθυμίαις, ὥστε τοὺς εἰωθότας ἐκ διαδοχῆς μεταλαμβάνειν τῆς μάχης οὐ συνεχώρησαν, ἀλλὰ τῇ συνεχείᾳ τῆς κακοπαθείας περιγενόμενοι πολλοὺς ἀνήρουν τῶν ἐπιλέκτων βαρβάρων. (3) ἐνημερεύοντες δὲ τοῖς κινδύνοις ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους· οἱ μὲν γὰρ πρεσβύτεροι πρὸς τὰς τῶν νέων ἀκμὰς παρεβάλλοντο, οἱ δὲ νεώτεροι πρὸς τὰς τῶν πρεσβυτέρων ἐμπειρίας τε καὶ δόξας ἡμιλλῶντο. τέλος δὲ φευγόντων καὶ τῶν ἐπιλέκτων, οἱ τὴν ἐπιτεταγμένην στάσιν ἔχοντες τῶν βαρβάρων συμφράξαντες οὐκ εἶον φεύγειν τοὺς ἐπιλέκτους· διόπερ ἠναγκάζοντο πάλιν ἀναστρέφειν καὶ μάχεσθαι.

(4) Ἀπορουμένου δὲ τοῦ βασιλέως καὶ νομίζοντος μηδένα τολμήσειν ἔτι μάχεσθαι, ἦκε πρὸς αὐτὸν Τραχίνιος τις τῶν ἐγχωρίων, ἔμπειρος ὢν τῆς ὄρεινῆς χώρας. οὗτος τῷ Ξέρξῃ προσελθὼν ἐπηγγείλατο διὰ τινος ἀτραποῦ στενῆς καὶ παρακρήμνου τοὺς Πέρσας ὀδηγήσειν, ὥστε γενέσθαι τοὺς συνελθόντας αὐτῷ κατοπιν τῶν περὶ τὸν Λεωνίδην, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ περιληφθέντας αὐτοὺς εἰς τὸ μέσον ῥαδίως ἀναιρεθήσεσθαι. (5) ὁ δὲ βασιλεὺς περιχαρῆς ἐγένετο, καὶ τιμήσας δωρεαῖς τὸν Τραχίνιον συνεξέπεμψεν αὐτῷ στρατιώτας δισμυρίους νυκτός. τῶν δὲ παρὰ τοῖς Πέρσαις τις ὄνομα Τυρραστιάδας, τὸ γένος ὢν Κυμαῖος, φιλόκαλος δὲ καὶ τὸν τρόπον ὢν ἀγαθός, διαδρὰς ἐκ τῆς τῶν Περσῶν παρεμβολῆς νυκτός ἦκε πρὸς τοὺς περὶ τὸν Λεωνίδην, καὶ τὰ περὶ τὸν Τραχίνιον ἀγνοοῦσιν ἐδήλωσεν.

9. Ἀκούσαντες δ' οἱ Ἕλληνες συνήδρευσαν περὶ μέσας νύκτας καὶ ἐβουλεύοντο περὶ τῶν ἐπιφερομένων κινδύνων. ἔνιοι μὲν οὖν ἔφασαν δεῖν παραχρῆμα καταλιπόντας τὰς παρόδους διασώζεσθαι πρὸς τοὺς συμμάχους· ἀδύνατον γὰρ εἶναι τοῖς μείνασι τυχεῖν σωτηρίας· Λεωνίδης δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων φιλοτιμούμενος αὐτῷ τε δόξαν περιθεῖναι μεγάλην καὶ τοῖς Σπαρτιάταις, προσέταξε τοὺς μὲν ἄλλους Ἕλληνας ἅπαντας ἀπιέναι καὶ σώζειν ἑαυτούς, ἵνα κατὰ τὰς ἄλλας μάχας συναγωνίζονται τοῖς Ἕλλησιν, αὐτοὺς δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους ἔφησε δεῖν μένειν καὶ τὴν φυλακὴν τῶν παρόδων μὴ λιπεῖν· πρέπειν γὰρ τοὺς ἠγουμένους τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τῶν πρωτείων ἀγωνιζομένους ἀποθνήσκειν ἐτοιμῶς. (2) εὐθὺς οὖν οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀπηλλάγησαν, ὁ δὲ Λεωνίδης μετὰ τῶν πολιτῶν ἥρωικὰς πράξεις καὶ παραδόξους ἐπετελέσατο, ὀλίγων δ' ὄντων Λακεδαιμονίων, Θεσπιεῖς γὰρ μόνους παρακατέσχε, καὶ τοὺς σύμπαντας ἔχων οὐ πλείους τῶν πεντακοσίων, ἔτοιμος ἦν ὑποδέξασθαι τὸν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος θάνατον. (3) Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ μὲν μετὰ τοῦ Τραχίνιου Πέρσαις περιελθόντες τὰς δυσχωρίας ἄφνω τοὺς περὶ τὸν Λεωνίδην ἀπέλαβον εἰς τὸ μέσον, οἱ δ' Ἕλληνες τὴν μὲν

wąwóz], obdaruje ich stosownej wartości nagrodami; jeśli natomiast uciekną z pola walki, ukarze ich śmiercią. (2) Zatem żołnierze ci z wielką werwą rzucili się zwartą masą na Greków, ale wówczas ludzie Leonidasa zwarli swe szyki bojowe i, uformowawszy swe szeregi w coś na kształt muru, z ogromnym zapałem podjęli walkę. W swej gorliwości posunęli się do tego stopnia, że nie wycofali z walki szeregów [walczących na przedzie], które zwyczajowo winny się jeden po drugim zmieniać w walce, gdyż one zyskały przewagę i pomimo ustawicznie zadawanych im zewsząd ciosów i razów zgładziły wielu żołnierzy z doborowych oddziałów barbarzyńskich. (3) W ten sposób spędzili cały dzień na polu bitwy, rywalizując ze sobą. Starsi żołnierze bowiem rzucili wyzwanie młodzieńcom w kwiecie wieku, młodsi zaś rywalizowali z doświadczeniem i sławą starszych. W efekcie nawet doborowe oddziały [barbarzyńskie] pierzchły z pola walki, jednakże żołnierze drugiego rzutu zwarli swe szeregi, nie pozwalając wyborowym jednostkom na ucieczkę. A zatem musiały one jeszcze raz zawrócić i podjąć walkę na nowo.

(4) Króla opanowała kompletna bezradność, gdyż nie sądził, by ktokolwiek zebrał się jeszcze na odwagę i kontynuował walkę. Wówczas przybył do niego pewien Trachińczyk, jeden z okolicznych mieszkańców²⁸, który był doskonale obeznany z górzystym terenem. On to, zbliżywszy się do Kserksesa, obiecał poprowadzić Persów wąską i stromą ścieżką, tak by ci, którzy z nim pójdą, znaleźli się na tyłach wojsk Leonidasa oraz by, wzięwszy je w ten sposób w kleszcze, bez trudu je zgładzili. (5) Król uradował się niezmiernie i, obdarowawszy Trachińczyka prezentami, nocą wysłał wraz z nim dwudziestotysięczne wojsko. Ale jeden z tych perskich żołnierzy, rodowity Kymejczyk imieniem Tyrrastidas, człek szlachetny o poczciwym charakterze, zbiegł nocą z obozu Persów, udał się do wojsk Leonidasa zupełnie nieświadomy inicjatywy Trachińczyka i wszystko im wyjawiał.

9. Usłyszawszy to, Grecy zbrali się w środku nocy i zaczęli radzić na zagrażającymi im niebezpieczeństwami. Niektórzy twierdzili, że trzeba natychmiast opuścić wąwóz i szukać ocalenia w próbie przebicia się do sprzymierzeńców: jeśli bowiem pozostaną w obozie, nie mają żadnych szans na ocalenie. Leonidas, król Lacedemończyków, pragnął jednak okryć siebie i spartiatów wielką sławą wojenną, toteż rozkazał wszystkim pozostałym Grekom, by wyruszyli i uniknęli zagłady, aby [w przyszłości] mogli jeszcze u boku Greków staczać kolejne walki. Co się zaś tyczy samych Lacedemończyków, powinni oni – jak powiedział – pozostać i nie odstępować od obrony wąwozu: tym bowiem, którzy wiodą prym w Helladzie przystoi ponieść bez wahania śmierć w walce o zachowanie przewodnictwa. (2) Zatem wszyscy pozostali natychmiast wyruszyli, zaś Leonidas ze swoimi rodakami dokonał niezwykłych i heroicznych czynów. Chociaż Lacedemończyków było niewiele – oprócz nich [Leonidas] zatrzymał tylko Tespijczyków – gdyż w sumie wszystkich żołnierzy było nie więcej niż pięciuset, jednak [Leonidas] gotów był ponieść śmierć w obronie Hellady.

σωτηρίαν ἀπογόντες, τὴν δ' εὐδοξίαν ἐλόμενοι, μιᾷ φωνῇ τὸν ἡγούμενον ἠξίουσαν ἄγειν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, πρὶν ἢ γινῶναι τοὺς Πέρσας τὴν τῶν ἰδίων περίοδον. (4) Λεωνίδης δὲ τὴν ἐτοιμότητα τῶν στρατιωτῶν ἀποδεξάμενος, τούτοις παρήγγειλε ταχέως ἀριστοποιεῖσθαι, ὡς ἐν ἄδου δειπνησομένους· αὐτὸς δ' ἀκολούθως τῇ παραγγελίᾳ τροφήν προσηνέγκατο, νομίζων οὕτω δυνήσεσθαι πολὺν χρόνον ἰσχύειν καὶ φέρειν τὴν ἐν τοῖς κινδύνοις ὑπομονήν. ἐπεὶ δὲ συντόμως ἀναλαβόντες αὐτοὺς ἔτοιμοι πάντες ὑπῆρξαν, παρήγγειλε τοῖς στρατιώταις εἰσπεσόντας εἰς τὴν παρεμβολὴν φονεῦν τοὺς ἐντυγχάνοντας καὶ ἐπ' αὐτὴν ὀρμῆσαι τὴν τοῦ βασιλέως σκηνήν.

10. Οὗτοι μὲν οὖν ἀκολούθως ταῖς παραγγελίαις συμφράξαντες νυκτὸς εἰσέπεσον εἰς τὴν τῶν Περσῶν στρατοπεδείαν, προκαθηγομένου τοῦ Λεωνίδου· οἱ δὲ βάρβαροι διάτε το παράδοξον καὶ τὴν ἄγνοιαν μετὰ πολλοῦ θορύβου συνέτρεχον ἐκ τῶν σκηνῶν ἀτάκτως, καὶ νομίσαντες τοὺς μετὰ τοῦ Τραχινίου πορευομένους ἀπολωλέναι καὶ τὴν δύναμιν ἅπασαν τῶν Ἑλλήνων παρεῖναι, κατεπλάγησαν. (2) διὸ καὶ πολλοὶ μὲν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Λεωνίδην ἀνηροῦντο, πλείους δὲ ὑπὸ τῶν ἰδίων ὡς ὑπὸ πολεμίων διὰ τὴν ἄγνοιαν ἀπώλοντο. ἢ τε γὰρ νυξ ἀφηρεῖτο τὴν ἀληθινὴν ἐπίγνωσιν, ἢ τε ταραχὴ καθ' ὅλην οὕσα τὴν στρατοπεδείαν εὐλόγως πολὺν ἐποίει φόνον· ἔκτεινον γὰρ ἀλλήλους, οὐ διδούσης τῆς περιστάσεως τὸν ἐξετασμὸν ἀκριβῆ διὰ τὸ μήτε ἡγεμόνος παραγγελίαν μήτε συνθήματος ἐρώτησιν μήτε ὄλως διανοίας κατάστασιν ὑπάρχειν. (3) εἰ μὲν οὖν ὁ βασιλεὺς ἔμεινεν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς σκηνῆς, ῥαδίως ἂν καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνήρητο καὶ ὁ πόλεμος ἅπας ταχείας ἂν ἐτετεύχει καταλύσεως· νῦν δ' ὁ μὲν Ξέρξης ἦν ἐκπετηδικῶς πρὸς τὴν ταραχήν, οἱ δ' Ἕλληνες εἰσπεσόντες εἰς τὴν σκηνὴν τοὺς ἐγκαταληφθέντας ἐν αὐτῇ σχεδὸν ἅπαντας ἐφόνευσαν. (4) τῆς δὲ νυκτὸς καθεστῶσης ἐπλανῶντο καθ' ὅλην τὴν παρεμβολὴν ζητοῦντες τὸν Ξέρξην εὐλόγως· ἡμέρας δὲ γενομένης καὶ τῆς ὅλης περιστάσεως δηλωθείσης, οἱ μὲν Πέρσαι θεωροῦντες ὀλίγους ὄντας τοὺς Ἕλληνας, κατεφρόνησαν αὐτῶν, καὶ κατὰ στόμα μὲν οὐ συνεπλέκοντο, φοβούμενοι τὰς ἀρετὰς αὐτῶν, ἐκ δὲ τῶν πλαγίων καὶ ἐξόπισθεν περιστάμενοι καὶ πανταχόθεν τοξεύοντες καὶ ἀκοντίζοντες ἅπαντας ἀπέκτειναν. οἱ μὲν οὖν μετὰ Λεωνίδου τὰς ἐν Θερμοπύλαις παρόδους τηροῦντες τοιοῦτον ἔσχον τοῦ βίου τὸ τέλος.

11. Ὡς τὰς ἀρετὰς τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν; οἵτινες μιᾷ γνώμῃ χρησάμενοι τὴν μὲν ἀφωρισμένην τάξιν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος οὐκ ἔλιπον, τὸν ἑαυτῶν δὲ βίον προθύμως

(3) Tymczasem wysłani z Trachińczykiem Persowie, przedarłszy się przez trudno dostępne tereny, niespodziewanie wzięli żołnierzy Leonidasa w kleszcze. Wówczas Grecy, porzuciwszy myśl o ocaleniu i wybrawszy [w zamian] swą cześć i sławę, jednogłośnie poprosili swego dowódcę, by powiódł ich na wrogów, zanim [pozostali w obozie] Persowie dowiedzą się, że ich żołnierze dokonali oskrzydlenia. (4) Leonidas z zadowoleniem przyjął gorliwość i zapał żołnierzy i rozkazał im, by szybko przygotowali śniadanie, jako że obiad zjedzą już w Hadesie. Sam – by pozostać w zgodzie z wydanym przez się rozkazem – także zjadł posiłek, gdyż sądził, że w ten sposób będzie mógł przez długi czas zachować siły i wytrwać znów walki. Gdy dość pospiesznie żołnierze się pokrzepili i byli już gotowi [do walki], [Leonidas] rozkazał im zaatakować obóz [perski], zgładzić wszystkich, którzy wpadną im w ręce, a następnie przypuścić natarcie na namiot króla.

10. Zgodnie z rozkazem, nocą, zwarłszy szyki, zaatakowali oni obóz Persów. Natarciem kierował Leonidas. Barbarzyńcy, zaskoczeni atakiem, którego celowości nie byli w stanie zrozumieć²⁹, wśród ogólnego zamieszania wybiegli w beładzie z namiotów; ogarnęło ich przerażenie, gdyż byli przekonani, że żołnierze, którzy wyruszyli z Trachińczykiem, zginęli i oto teraz zwała się na nich cała armia grecka. (2) Wskutek tego wielu z nich poległo z rąk wojowników Leonidasa, ale jeszcze więcej z nich zginęło w walce z żołnierzami ich własnych oddziałów, które przez pomyłkę wzięły ich za oddziały wrogów. Noc bowiem odebrała możliwość właściwego postrzegania rzeczywistości, a według wszelkiego prawdopodobieństwa to właśnie zamieszanie, które ogarnęło cały obóz, przyczyniło się do tej ogromnej rzezi. [Żołnierze] mordowali się nawzajem: nie było nawet możliwości, by ktoś dokonał jakiejś zwięzłej oceny sytuacji, gdyż nie było nikogo, kto wydawałby jakieś rozkazy, nikogo, kto pytałby o jakieś hasło; ogólnie rzecz biorąc, [temu, co się działo] nie można przypisać żadnego celu, planu czy zamysłu. (3) Gdyby tylko król pozostał w swoim namiocie królewskim, bez wątplenia i on zostałby przez Greków zgładzony, a cała wojna doprowadzona by była do szybkiego końca. Kserkses jednak wybiegł z namiotu i wmieszał się w tłum na chwilę przed tym, gdy Grecy, wpadłszy do namiotu, wymordowali niemal wszystkich, których tam złapali. (4) Korzystając z faktu, że nastąpiła już noc, Grecy buszowali po całym obozie – jak można przypuszczać – w poszukiwaniu Kserksesa. Jednakże gdy nastał dzień i sytuacja stała się klarowna, Persowie zorientowali się, że Greków jest niewielu. I chociaż zaczęli spoglądać na nich z lekceważeniem, nie stanęli z nimi twarzą w twarz do walki (gdyż obawiali się ich męstwa), lecz okrążyli ich z obu skrzydeł i od tyłu, by, zarzuciwszy ich ze wszystkich stron gradem strzał i włóczni, wybić ich co do jednego. Taki był kres życia tych, którzy wraz z Leonidasem strzegli wąwozu w Termopilach.
11. Któż nie podziwiałby ich męstwa? Oni to, kierując się jednomyślnym postanowieniem, nie porzucili stanowisk bojowych, których obronę powierzyła im Hellada, lecz

ἐπέδωκαν εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σωτηρίαν, καὶ μᾶλλον εἵλοντο τελευτᾶν καλῶς ἢ ζῆν αἰσχροῶς. καὶ τὴν τῶν Περσῶν δὲ κατάπληξιν οὐκ ἂν τις ἀπιστήσαι γενέσθαι. (2) τίς γὰρ ἂν τῶν βαρβάρων ὑπέλαβε τὸ γεγενημένον; τίς δ' ἂν προσεδόκησεν ὅτι πεντακόσιοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες ἐτόλμησαν ἐπιθέσθαι ταῖς ἑκατὸν μυριάσι; διὸ καὶ τίς οὐκ ἂν τῶν μεταγενεστέρων ζηλώσαι τὴν ἀρετὴν τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες τῷ μεγέθει τῆς περιστάσεως κατεσχημένοι τοῖς μὲν σώμασι κατεπονήθησαν, ταῖς δὲ ψυχαῖς οὐχ ἠττήθησαν; τοιγαροῦν οὗτοι μόνοι τῶν μνημονευομένων κρατηθέντες ἐνδοξότεροι γεγόνασι τῶν ἄλλων τῶν τὰς καλλίστας νίκας ἀπηνεγμένων. χρῆ γὰρ οὐκ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων κρίνειν τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρας, ἀλλ' ἐκ τῆς προαιρέσεως. (3) τοῦ μὲν γὰρ ἡ τύχη κυρία, τοῦ δ' ἡ προαίρεσις δοκιμάζεται. Τίς γὰρ ἂν ἐκείνων ἀμείνους ἀνδρας κρίνειεν, οἵτινες οὐδὲ τῷ χιλιοστῷ μέρει τῶν πολεμίων ἴσοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες ἐτόλμησαν τοῖς ἀπιστομένοις πλήθει παρατάξαι τὴν ἑαυτῶν ἀρετὴν; οὐ κρατήσιν τῶν τοσοῦτων μυριάδων ἐλπίζοντες, ἀλλ' ἀνδραγαθία τοὺς πρὸ αὐτῶν ἅπαντας ὑπερβαλεῖν νομίζοντες, καὶ τὴν μὲν μάχην αὐτοῖς εἶναι κρίνοντες πρὸς τοὺς βαρβάρους, τὸν ἀγῶνα δὲ καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν ἀριστείων κρίσιν πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐπ' ἀρετῇ θαυμαζομένους ὑπάρχειν. (4) μόνοι γὰρ τῶν ἐξ αἰῶνος μνημονευομένων εἵλοντο μᾶλλον τηρεῖν τοὺς τῆς πόλεως νόμους ἢ τὰς ἰδίας ψυχάς, οὐ δυσφοροῦντες ἐπὶ τῷ μεγίστους ἑαυτοῖς ἐφειστάναι κινδύνους, ἀλλὰ κρίνοντες εὐκταϊότατον εἶναι τοῖς ἀρετὴν ἀσκοῦσι τοιούτων ἀγῶνων τυγχάνειν. (5) δικαίως δ' ἂν τις τούτους καὶ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας αἰτίους ἠγήσαιτο ἢ τοὺς ὕστερον ἐν ταῖς πρὸς Ξέρξην μάχαις νικήσαντας· τούτων γὰρ τῶν πράξεων μνημονεύοντες οἱ μὲν βάρβαροι κατεπλάγησαν, οἱ δὲ Ἕλληνες παρωξύνθησαν πρὸς τὴν ὁμοίαν ἀνδραγαθίαν.

(6) Καθόλου δὲ μόνοι τῶν πρὸ ἑαυτῶν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς εἰς ἀθανασίαν μετήλλαξαν. διόπερ οὐχ οἱ τῶν ἱστοριῶν συγγραφεῖς μόνον, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ τῶν ποιητῶν καθύμνησαν αὐτῶν τὰς ἀνδραγαθίας· ὧν γέγονε καὶ Σιμωνίδης, ὁ μελοποιός, ἄξιον τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ποιήσας ἐγκώμιον, ἐν ᾧ λέγει·

τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων
εὐκλεῆς μὲν ἂν τύχα, καλὸς δ' ὁ πότμος,
βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόνων δὲ μνάστις, ὁ δ' οἶτος ἔπαινος.
ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὔτ' εὐρῶς
οὔθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρώσει χρόνος.
ἀνδρῶν δ' ἀγαθῶν ὅδε σηκὸς οἰκέταν εὐδοξίαν
Ἑλλάδος εἵλετο· μαρτυρεῖ δὲ Λεωνίδα
ὁ Σπάρτας βασιλεύς, ἀρετᾶς μέγαν λελοιπῶς
κόσμον ἀέναόν τε κλέος.

dla ocalenia wszystkich Greków bez wahania oddali swe życie: woleli bowiem polec szlachetnie, niż przeżyć i okryć się niesławą. Nie było chyba nikogo, kto zaprzeczałby zdumieniu i konsternacji, w jaką popadli Persowie. (2) Któryż z barbarzyńców potrafiłby się zorientować w tym, co się działo? Któż by się bowiem spodziewał, że ci, których w sumie było zaledwie pięciuset, odważą się stawić czoła milionowi [przeciwników]? Czy wobec tego wśród późniejszych pokoleń znalazłby się ktoś, kto nie pragnąłby naśladować męstwa tych mężów, którzy przytłoczeni ogromem otaczającego ich niebezpieczeństwa, mimo że doznawali pewnych urazów i ran, w niczym nie ustępowali [swym wrogom] pod względem zapału do walki? Dlatego też mężowie ci byli jedynymi pokonanymi spośród tych, których zna historia, cieszącymi się do dziś mimo porażki większą chwałą niż wszyscy inni, którzy odnieśli najwspanialsze choćby zwycięstwa. Mężnych ludzi należy zaiste oceniać nie podług rezultatów ich działań, lecz na podstawie ich planów i zamierzeń. (3) O ile bowiem w tym pierwszym przypadku skutek zależy od Losu³⁰, w tym drugim intencja leży po stronie człowieka. Kogóż można by uznać za bardziej walecznego od tych mężów, którzy nie dorównywali liczebnością nawet tysięcznej części armii przeciwników, a mimo to odważyli się wystawić swe męstwo do walki z niewiarygodnie licznymi oddziałami wrogów? Nie mogli się przecież łudzić, że zdołają pokonać te niezliczone tysiące przeciwników, ale sądzili, że swą dzielnością przewyższą wszystkich przodków. Uznali ponadto, że chociaż bitwę mieli stoczyć przeciw barbarzyńcom, ich przeciwnikami, zarówno w walce, jak i w rywalizacji o palmę pierwszeństwa, mieli być wszyscy [przodkowie], którzy, dzięki swemu męstwu, okryli się sławą. (4) Oni jako jedyni spośród tych, o których od najdawniejszych czasów zachowały się [jakiś] wzmianki, woleli raczej strzec praw swojego miasta niż zachować swe własne życie. Bynajmniej nie oburzali się [a nawet przyjmowali ze spokojem fakt], że wystawia się ich na największe niebezpieczeństwo, gdyż sądzili, że dla tych, którzy pragną ćwiczyć się w cnocie męstwa, udział w tego typu walce jest rzeczą najbardziej pożądaną. (5) Słusznie mógłby ktoś twierdzić, że bardziej za sprawą tych mężów, niż dzięki późniejszym zwycięzcom walk z Kserksesem, mogli Grecy cieszyć się z powszechnego pokoju. Ilekroć bowiem barbarzyńcy przypominali sobie o tych czynach, wpadali w wielkie przerażenie; Greków zaś wspomnienia te zagrzewały do [okazywania] podobnego męstwa. (6) Ogólnie rzecz biorąc, spośród wszystkich, którzy żyli do ich czasów, tylko oni, właśnie dzięki swemu niesamowitemu męstwu, przeszli do nieśmiertelności. Dlatego też nie tylko historycy, lecz także liczni poeci opiewali w hymnach ich waleczność. Był wśród nich i Simonides³¹, poeta meliczny³², który napisał stosowne enkomion³³, opiewające ich męstwo w następujący sposób:

Tym, co w wąwozie termopilskim legli
Sławę przeznaczył los,
Piękną zdarzył im śmierć:
Grób ich – ołtarzem,

12. Ἡμεῖς δὲ ἀρκούντως περὶ τῆς τούτω τῶν ἀνδρῶν ἀρετῆς εἰρηκότες ἐπάνομεν ἐπὶ τὰ συνεχῆ τοῖς εἰρημένοις. Ξέρξης γὰρ τῶν παρόδων τὸν εἰρημένον τρόπον κρατήσας καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν τὴν Καδμεῖαν νίκην νενικηκώς, ὀλίγους μὲν τῶν πολεμίων ἀνεῖλε, πολλαπλασίους δὲ τῶν ἰδίων ἀπώλεσεν. ἐπεὶ δὲ πεζῆ τῶν παρόδων ἐκυρίευσεν, τῶν κατὰ τὴν θάλατταν ἀγῶνων ἔκρινεν λαμβάνειν πείραν. (2) εὐθὺς οὖν τὸν ἀφηγούμενον τοῦ στόλου Μεγαβάτην προσκαλεσάμενος διεκελεύσατο πλεῖν ἐπὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ναυτικὸν καὶ πειρᾶσθαι παντὶ τῷ στόλῳ ναυμαχεῖν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. (3) ὁ δὲ ταῖς τοῦ βασιλέως παραγγελίας ἀκολουθῶν ἐκ Πύδνης τῆς Μακεδονικῆς ἀνήχθη παντὶ τῷ στόλῳ, καὶ κατέπλευσε τῆς Μαγνησίας πρὸς ἄκραν τὴν ὀνομαζομένην Σηπιάδα. ἐνταῦθα δὲ μεγάλου πνεύματος ἐπιγενομένου ἀπέβαλε ναῦς μακρὰς μὲν ὑπὲρ τὰς τριακοσίας, ἵππαγωγούς δὲ καὶ τῶν ἄλλων παμπληθεῖς. λήξαντος δὲ τοῦ πνεύματος ἀναχθεὶς κατέπλευσεν εἰς Ἀφέτας τῆς Μαγνησίας. ἐκεῖθεν δὲ διακοσίας τριῆρεις ἐξέπεμψε, προστάζας τοῖς ἡγεμόσι περιπλεῦσαι καὶ τὴν Εὐβοίαν δεξιὰν λαβόντας κυκλώσασθαι τοὺς πολεμίους. (4) Οἱ δ' Ἕλληνες ὄρμουσαν μὲν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ τῆς Εὐβοίας, εἶχον δὲ τὰς πάσας τριῆρεις διακοσίας καὶ ὀγδοήκοντα· καὶ τούτων ἦσαν τῶν μὲν Ἀθηναίων ἑκατὸν καὶ τετταράκοντα, αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. τούτων δὲ ναύαρχος μὲν ἦν Εὐρυβιάδης ὁ Σπαρτιάτης, διώκει δὲ τὰ περὶ τὸν στόλον Θεμιστοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος· οὗτος γὰρ διὰ σύνεσιν καὶ στρατηγίαν μεγάλης ἀποδοχῆς ἐτύγχανεν οὐ μόνον ἐν τοῖς κατὰ τὸ ναυτικὸν Ἕλλησιν, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Εὐρυβιάδῃ, καὶ πάντες τούτω προσέχοντες προθύμως ὑπήκουον. (5) προτεθείσης δὲ βουλῆς ἐν τοῖς τῶν νεῶν ἡγεμόσι περὶ τῆς ναυμαχίας, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες τὴν ἡσυχίαν ἔκριναν ἔχειν καὶ τὸν ἐπίπλουσαν τῶν πολεμίων ἀναδέχεσθαι, μόνος δὲ Θεμιστοκλῆς τὴν ἐναντίαν ἀπεφήνατο γνώμην, διδάσκων ὅτι συμφέρει παντὶ τῷ στόλῳ συντεταγμένῳ πλεῖν ἐπὶ τοὺς πολεμίους· οὗτω γὰρ αὐτοὺς πλεονεκτήσῃν ἀθρόαις ταῖς ναυσὶν ἐπιπλέοντας τοῖς διὰ τὴν ταραχὴν διεσπασμένην ἔχουσι τὴν τάξιν, ὡς ἂν ἐκ πολλῶν καὶ διεστηκότων λιμένων ἐκπλέουσι. τέλος δὲ κατὰ τὴν Θεμιστοκλέους κρίσιν οἱ Ἕλληνες παντὶ τῷ στόλῳ τοῖς πολεμίους ἐπέπλευσαν. (6) τῶν δὲ βαρβάρων ἐκ πολλῶν λιμένων ἀναγομένων, τὸ μὲν πρῶτον οἱ περὶ τὸν Θεμιστοκλέα διεσπαρμένοις τοῖς Πέρσαις συμπλεκόμενοι πολλὰς μὲν ναῦς κατέδυσαν, οὐκ ὀλίγας δὲ φυγεῖν ἀναγκάσαντες μέχρι τῆς γῆς κατεδίωξαν· μετὰ δὲ ταῦτα παντὸς τοῦ στόλου συναχθέντος καὶ γενομένης ναυμαχίας ἰσχυρᾶς, μέρει μὲν τῶν νεῶν

Jęk żałobny przemienił się w pamięć,
Lament rozbrzmiał pochwałą.
Takiego całunu nie strawi pleśń,
Ni czas, co wszystkiemu kres kładzie.
Ten święty grób mężów szlachetnych
Wypełnił się chwałą Hellady.
Poświadczy to Leonidas,
Król Sparty, co przykład dzielności wspaniałej
Okryty sławą na wieki zostawił³⁴.

12. Skoro już wystarczająco dużo powiedzieliśmy o męstwie tych mężów, powrócimy do narracji wydarzeń, jakie nastąpiły bezpośrednio po tych, które dotąd omówiliśmy. Gdy Kserkses opanował już przełęczę w opisany powyżej sposób, odniósł, jak mówi przysłowie, „kadmejskie zwycięstwo”³⁵, gdyż udało mu się zgładzić niewielkie oddziały wrogów, podczas gdy po jego stronie straty były ogromne. Skoro opanował przejścia lądowe, postanowił przystąpić do rywalizacji na morzu. (2) Natychmiast więc zawezwał do siebie dowódcę floty, Megabatesa, i rozkazał mu wypłynąć przeciwko flocie greckiej, by, angażując wszystkie okręty, podjąć próbę stoczenia z nią bitwy morskiej. (3) Megabates, postępując zgodnie z rozkazami króla, wypłynął całą flotą z Pydny w Macedonii i przybył na leżący w Magnezji przylądek o nazwie Sepias. Tamże, wskutek gwałtownego zrywu wiatru, utracił ponad trzysta okrętów wojennych, ogromną liczbę statków przewożących konie oraz innego rodzaju okręty. Gdy wiatr [w końcu] ustał, wypłynął na morze i zawinął do Afetai w Magnezji. Stąd wysłał dwieście trier, rozkazawszy ich dowódcom, by, mając Eubeę po prawej stronie, dokonali manewru opłynięcia nieprzyjaciół.
- (4) Grecy zakotwiczyli swe okręty u przylądka Artemizjon na Eubei; w sumie mieli dwieście osiemdziesiąt trier, z których sto czterdzieści dostarczyli Ateńczycy, a pozostałe – inni Hellenowie. Dowódcą okrętów był [formalnie] spartiata Eurybiades, [ale faktycznie] wszelkie kwestie związane z flotą nadzorował Ateńczyk Temistokles. On bowiem, dzięki bystrości swego umysłu oraz umiejętności dowodzenia, cieszył się uznaniem nie tylko wśród greckich marynarzy, ale też i u samego Eurybiadesa. Wszyscy zatem Ignęli do niego i gorliwie słuchali jego rozkazów. (5) Ale gdy zwołano zebranie dowódców okrętów w sprawie [ewentualnej] bitwy morskiej, wszyscy dowódcy [poza Temistoklesem] opowiedzieli się za niepodejmowaniem żadnych działań i przyjęciem uderzenia przeciwników; on jako jedyny wraził odmienną opinię, wykazując, że korzystne dla floty będzie, jeśli wypłynie ona w szyku do walki z wrogami. W ten sposób zyska ona przewagę, ponieważ zwartym szykiem okrętów uderzy na przeciwników, których formacje bojowe zostaną zerwane w wyniku ogólnego zamieszania spowodowanego atakiem podjętym z wielu oddalonych od siebie przystani. Ostatecznie, idąc za radą Temistoklesa, Grecy całą flotą wypłynęli wrogom naprzeciw. (6) Ponieważ

ἐκάτεροι ἐπρωτέρησαν, οὐδέτεροι δὲ ὀλοσχερεῖ νίκη πλεονεκτήσαντες νυκτὸς ἐπιλαβούσης διελύθησαν.

13. Μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν χειμῶν ἐπιγενομένοις μέγας πολλὰς ἐκτὸς τοῦ λιμένος ὁρμούσας τῶν νεῶν διέφθειρεν, ὥστε δοκεῖν τὸ θεῖον ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν Ἑλλήνων, ἵνα τοῦ πλήθους τῶν βαρβαρικῶν νεῶν ταπεινωθέντος ἀντίπαλος ἢ τῶν Ἑλλήνων δύναμις γένηται καὶ πρὸς τὰς ναυμαχίας ἀξιοχρεῶς διόπερ οἱ μὲν Ἕλληνες αἰεὶ μᾶλλον ἐθάρρουν, οἱ δὲ βάρβαροι αἰεὶ πρὸς τοὺς κινδύνους ἐγίνοντο δειλότεροι. Οὐ μὴν ἀλλ' ἀναλαβόντες ἑαυτοὺς ἐκ τῆς ναυαγίας ἀπάσαις ταῖς ναυσὶν ἀνήχθησαν ἐπὶ τοὺς πολεμίους. (2) οἱ δ' Ἕλληνες, προσγενομένων αὐτοῖς τριήρων πενήκοντα Ἀττικῶν, ἀντιπαρετάχθησαν τοῖς βαρβάροις. ἦν δ' αὐτῶν ἡ ναυμαχία παραπλήσιος ταῖς περὶ τὰς Θερμοπύλας μάχαις· οἱ μὲν γὰρ Πέρσαι διεγνώκεσαν βιάσασθαι τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸν Εὐριπον διεκπλεῦσαι, οἱ δ' Ἕλληνες ἐμφράξαντες τὰ στενὰ προεμάχοντο τῶν ἐντὸς τῆς Εὐβοίας συμμαχούντων. γενομένης δὲ ναυμαχίας ἰσχυρᾶς πολλὰ νῆες παρ' ἀμφοτέρων διεφθάρησαν, καὶ νυκτὸς ἐπιγενομένης ἠναγκάσθησαν ἀνακάμπτειν ἐπὶ τοὺς οἰκείους λιμένας. Ἀριστεῦσαι δὲ ἐν ἀμφοτέροις ταῖς ναυμαχίαις φασὶ παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησιν Ἀθηναίους, παρὰ δὲ τοῖς βαρβάροις Σιδωνίους.
- (3) Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἀκούσαντες τὰ περὶ Θερμοπύλας γενόμενα, πυθόμενοι δὲ καὶ τοὺς Πέρσας πεζῆ προάγειν ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, ἠθύμησαν· διόπερ ἀποπλεύσαντες εἰς Σαλαμίνα διέτριβον ἐνταῦθα. (4) οἱ δ' Ἀθηναῖοι θεωροῦντες πανδημεὶ κινδυνεύοντας τοὺς ἐν ταῖς Ἀθήναις, τέκνα καὶ γυναῖκας καὶ τῶν ἄλλων χρησίμων ὅσα δυνατὸν ἦν εἰς τὰς ναῦς ἐνθέντες διεκόμισαν εἰς Σαλαμίνα. (5) ὁ δὲ τῶν Περσῶν ναύαρχος πυθόμενος τὸν τῶν πολεμίων ἀπόπλουν, κατήρην εἰς τὴν Εὐβοίαν μετὰ παντὸς τοῦ στόλου, καὶ τὴν τῶν Ἰστιαίων πόλιν βία χειρωσάμενος καὶ διαρπάσας τὴν χώραν αὐτῶν ἐδήλωσεν.

14. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ξέρξης ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν ἀναζεύξας προῆγε διὰ τῆς Φωκέων χώρας, πορθῶν μὲν τὰς πόλεις, καταφθείρων δὲ τὰς ἐπὶ τῆς χώρας κτήσεις. οἱ δὲ Φωκεῖς τὰ τῶν Ἑλλήνων ἡρημένοι, καὶ θεωροῦντες αὐτοὺς οὐκ ἀξιόμαχους ὄντας, τὰς μὲν πόλεις ἀπάσας ἐξέλιπον πανδημεὶ, πρὸς δὲ τὰς δυσχωρίας τὰς ἐν τῷ Παρνασσῷ κατέφυγον. (2) μετὰ δὲ ταῦτα ὁ βασιλεὺς τὴν μὲν τῶν Δωριέων χώραν διεξιὼν οὐδὲν ἠδίκη· συνεμάχουν γὰρ Πέρσαι· αὐτοῦ δὲ μέρος μὲν τῆς δυνάμεως ἀπέλιπε, καὶ προσέταξεν εἰς Δελφούς ἰέναι καὶ τὸ

barbarzyńcy wypłynęli w morze z bardzo wielu portów, ludzie Temistoklesa, od samego początku ścierający się z rozproszonymi okrętami perskimi, zatopili bardzo wiele z nich, a całkiem sporo zmusili do ucieczki i ścigali aż do wybrzeża. Później jednak, gdy już zebrała się cała flota [perska] i gdy doszło do zażartej bitwy, pojedyncze eskadry okrętów uzyskiwały przewagę po obu stronach, ale żadna z nich nie mogła odnieść całkowitego zwycięstwa, toteż z nastaniem nocy obie floty rozproszyły się.

13. Po bitwie wzmógł się wielki sztorm i zniszczył wiele spośród okrętów, które stały na kotwicy poza przystanią, przez co można było odnieść wrażenie, że niebiosa wspierają Greków, by, w konsekwencji uszczuplenia potężnych sił barbarzyńców, armia grecka stała się równorzędnym przeciwnikiem, zdolnym do podjęcia walki na morzu. W efekcie Grecy nabrali jeszcze większej odwagi, zaś barbarzyńcy, w obliczu stojących przed nimi niebezpieczeństw, popadli w jeszcze większą trwogę. Jednakże gdy już otrząsnęli się z szoku po utracie roztrzaskanych okrętów, całą flotą ruszyli na wrogów. (2) Wówczas Grecy, wzmocniwszy swe siły o pięćdziesiąt trier attyckich, zajęli pozycje naprzeciw floty barbarzyńców. Bitwa, do której doszło, była bardzo podobna do tej stoczonej pod Termopilami. Persowie postanowili bowiem zgnieść Greków i przebić się przez Euripos³⁶, Grecy zaś, blokując cieśninę, podjęli walkę, by osłonić znajdujących się na Eubei sprzymierzeńców³⁷. Bitwa była zażarta i wiele okrętów po obu stronach zostało zniszczonych. Gdy zaś nastała noc, [jedni i drudzy] zmuszeni zostali do powrotu do ich wyjściowych przystani. Wśród Greków panuje opinia, że prym w obu bitwach morskich wiodli Ateńczycy, zaś wśród barbarzyńców – że Sydończycy. (3) Po tych wydarzeniach Grecy, dowiedziawszy się o przebiegu bitwy pod Termopilami oraz uzyskawszy informacje o postępującej drogą lądową w kierunku Aten armii perskiej, podupadli na duchu i wielce się zatrwożyli. Dlatego też odpłynęli na Salaminę i zatrzymali się tam [by śledzić rozwój wydarzeń]. (4) [Podobnie] Ateńczycy, zorientowawszy się, że niebezpieczeństwo zagraża wszystkim i każdemu z osobna, kto tylko przebywa w Atenach, umieścili na okrętach dzieci i kobiety oraz tyle wszelkich posiadanych jeszcze wartościowych rzeczy, ile tylko zdołali [załadować], a następnie przewieźli na Salaminę. (5) Dowódca floty perskiej, dowiedziawszy się o wycofaniu się okrętów wroga, przybił do brzegów Eubei z całą armadą i szturmem opanował miasto Histiajczyków, po czym złupił i splądrował ich terytorium.
14. Równoległe do tych wydarzeń Kserkses, wyruszywszy spod Termopil, przemierzył terytorium Fokejczyków, plądrując [po drodze] wszystkie miasta oraz niszcząc [napotkane] w tym kraju posiadłości. Fokejczycy, którzy opowiedzieli się w tej wojnie po stronie Greków, zorientowawszy się, że nie dorównają siłami [Persom], całkowicie porzucili wszystkie swoje miasta i zbiegli w trudno dostępne rejony w okolicy Parnasu. (2) Następnie król przemierzył terytorium Dorydy, nie czyniąc jednak jej mieszkańcom żadnej szkody, jako że byli oni sprzymierzeni

μὲν τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνος ἐμπρῆσαι, τὰ δὲ ἀναθήματα συλῆσαι, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ἄλλων βαρβάρων προελθὼν εἰς τὴν Βοιωτίαν κατεστρατοπέδευσεν. (3) οἱ δ' ἐπὶ τὴν σύλησιν τοῦ μαντείου πεμφθέντες προῆλθον μὲν μέχρι τοῦ ναοῦ τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς, ἐνταῦθα δὲ παραδόξως ὄμβρων μεγάλων καὶ κεραυνῶν πολλῶν ἐκ τοῦ περιέχοντος πεσόντων, πρὸς δὲ τούτοις τῶν χειμῶνων πέτρας μεγάλας ἀπορρηξάντων εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν βαρβάρων, συνέβη διαφθαρῆναι συχνούς τῶν Περσῶν, πάντας δὲ καταπλαγέντας τὴν τῶν θεῶν ἐνέργειαν φυγεῖν ἐκ τῶν τόπων. (4) τὸ μὲν οὖν ἐν Δελφοῖς μαντεῖον δαιμονία τινὶ προνοία τὴν σύλησιν διέφυγεν· οἱ δὲ Δελφοὶ τῆς τῶν θεῶν ἐπιφανείας ἀθάνατον ὑπόμνημα καταλιπεῖν τοῖς μεταγενεστέροις βουλόμενοι, τρόπαιον ἔστησαν παρὰ τὸ τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς ἱερόν, ἐν ᾧ τόδε τὸ ἔλεγειον ἐνέγραψαν,

μνᾷμά τ' ἀλεξάνδρου πολέμου καὶ μάρτυρα νίκας
Δελφοὶ με στᾶσαν, Ζανὶ χαριζόμενοι
σὺν Φοίβῳ, πτολίπορθον ἀψωσαμένοις στίχα Μήδων
καὶ χαλκοστέφανον ῥυσαμένοις τέμενος.

(5) Ξέρξης δὲ διὰ τῆς Βοιωτίας διεξιὼν τὴν μὲν τῶν Θεσπιέων χώραν κατέφθειρε, τὰς δὲ Πλαταιὰς ἐρήμους οὔσας ἐνέπρησεν· οἱ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσι ταῦται κατοικοῦντες ἐπεφεύγεσαν εἰς Πελοπόννησον πανδημεί. Μετὰ δὲ ταῦτα εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐμβαλόντες τὴν μὲν χώραν ἐδήωσαν, τὰς δὲ Ἀθήνας κατέσκαψαν καὶ τοὺς τῶν θεῶν ναοὺς ἐνέπρησαν. τοῦ δὲ βασιλέως περὶ ταῦτα διατρίβοντος, κατέπλευσεν ὁ στόλος ἐκ τῆς Εὐβοίας εἰς τὴν Ἀττικὴν, πεπορθηκῶς τὴν τε Εὐβοίαν καὶ τὴν παράλιον τῆς Ἀττικῆς.

15. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν καιρὸν Κερκυραῖοι μὲν πληρώσαντες ἐξήκοντα τριήρεις διέτριβον περὶ τὴν Πελοπόννησον, ὡς μὲν αὐτοὶ φασιν, οὐ δυνάμενοι κάμψαι τὸ περὶ τὸν Μαλέαν ἄκρωτήριον, ὡς δὲ τινες τῶν συγγραφέων ἱστοροῦσι, καραδοκοῦντες τὰς τοῦ πολέμου ῥοπὰς, ὅπως Περσῶν μὲν κρατησάντων ἐκείνοις δώσιν ὕδωρ καὶ γῆν, τῶν δ' Ἑλλήνων νικόντων δόξωσιν αὐτοῖς βεβοηθηκέναι. (2) οἱ δὲ περὶ τὴν Σαλαμίνα διατρίβοντες Ἀθηναῖοι, θεωροῦντες τὴν Ἀττικὴν πυρπολουμένην καὶ τὸ τέμενος τῆς Ἀθηνᾶς ἀκούοντες κατεσκάφθαι, δεινῶς ἠθύμουν. ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας πολὺς κατεῖχε φόβος πανταχόθεν συνεληλαμένους εἰς αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς πάντας τοὺς ἐφ' ἡγεμονίας τεταγμένους συνεδρεῦσαι καὶ βουλευσασθαι, κατὰ ποίους τόπους συμφέρει ποιεῖσθαι τὴν ναυμαχίαν. (3) πολλῶν δὲ καὶ ποικίλων λόγων ῥηθέντων, οἱ μὲν Πελοποννήσιοι, τῆς ἰδίας μόνον ἀσφαλείας φροντίζοντες, ἔφασαν δεῖν περὶ τὸν Ἴσθμὸν συστήσασθαι τὸν ἀγῶνα· τετειχισμένοι γὰρ αὐτοῦ καλῶς, ἐάν τι περὶ τὴν ναυμαχίαν γένηται πταῖσμα, δυνήσεσθαι τοὺς ἠτυχηκότας εἰς ἐτοιμοτάτην ἀσφάλειαν καταφυγεῖν τὴν Πελοπόννησον· ἐάν δὲ συγκλείσωσιν ἑαυτοὺς εἰς μικρὰν νῆσον τὴν Σαλαμίνα, δυσβοηθήτοις κακοῖς περιπεσεῖσθαι. (4) Θεμιστοκλῆς δὲ συνεβούλευσε περὶ τὴν Σαλαμίνα ποιεῖσθαι τὸν ἀγῶνα τῶν νεῶν· πολλὰ γὰρ

z Persami. Tutaj oddzielił część swojej armii i polecił [jej] wyruszyć na Delfy, by spaliła świątynię Apollina oraz zabrała stamtąd dary ofiarne. Tymczasem on sam wraz z resztą barbarzyńców ruszył naprzód w kierunku Beocji, gdzie rozłożył się obozem. (3) Żołnierze, wysłani w celu spłądowania wyroczni, przybyli do świątyni Ateny Pronaia³⁸, gdy niespodziewanie zerwała się burza, niebo rozbłysło piorunami, a do tego jeszcze porywisty wiatr skruszył wielkie bloki skalne i zaczął nimi miotać w kierunku oddziału barbarzyńców. Wskutek tego bardzo wielu Persów poniosło śmierć, a wszyscy [pozostali przy życiu], przerażeni tą boską interwencją, czym prędzej opuścili to miejsce. (4) Tak więc wyrocznia w Delfach, za sprawą jakiejś boskiej opatrności, uniknęła grabieży. Delfijczycy zaś, chcąc pozostawić potomnym wieczną pamiątkę owej boskiej epifanii, postawili przy świątyni Ateny Pronaia pomnik zwycięstwa, na którym wypisano taką oto elegię³⁹:

Jako świadka zwycięstwa i pamiątkę wojny, która ocaliła ludzi
Ustawili mnie Delfijczycy, dziękując Zeusowi
I Febowi za to, że odparli zastępy Medów-miastoburców
I ocalili uwieńczony spiżem gaj.

(5) Tymczasem Kserkses, przemierzwszy Beocję, spustoszył terytorium Tespijczyków i spalił opuszczone przez mieszkańców Plateje. Wszyscy bowiem ludzie, którzy mieszkali w tamtejszych miastach, uciekli co do jednego na Peloponez. Następnie [Persowie] wpadli do Attyki i złupili jej terytorium, a dalej spłądowali Ateny i podłożyli ogień w świątyniach bogów. Gdy król zajęty był właśnie tymi sprawami, flota przyплыła z Eubei do Attyki, dokonawszy uprzednio spustoszenia zarówno na samej Eubei, jak i na wybrzeżu Attyki.

15. W tym samym czasie Kerkyrejscy, obsadziwszy załogą sześćdziesiąt trier, tkwili u wybrzeży Peloponezu, gdyż – jak sami twierdzili – nie byli w stanie okrążyć przyładka Malea, podczas gdy – jak podają niektórzy historycy – [w rzeczywistości] wyczekiwali punktu zwrotnego w wojnie, by, jeśli zwyciężą Persowie, im właśnie dać wodę i ziemię, zaś jeśli zwycięstwa odnosili Grecy – by móc uchodzić za tych, którzy przyszli im z pomocą⁴⁰. (2) Tymczasem Ateńczycy stacjonujący wokół Salaminy, zorientowawszy się, że Attykę niszczą płomienie pożarów oraz otrzymawszy doniesienia o tym, iż świątynia Ateny⁴¹ została zburzona, popadli w wielką trwogę. W równym stopniu strach opanował też i pozostałych Greków, którzy, zewsząd wypędzani, znajdowali schronienie jedynie na Peloponezie. Postanowili oni, że wszyscy, którzy pełnili jakieś funkcje przywódcze, powinni się zebrać i podjąć decyzję, w którym miejscu korzystne byłoby stoczyć bitwę morską. (3) Przystawiono wiele, całkiem różnych zresztą, opinii. I tak Peloponezyjczycy, mający na względzie wyłącznie kwestię własnego bezpieczeństwa, twierdzili, że walkę należy podjąć w okolicach Istmu, ponieważ jest on doskonale ufortyfikowany i jeśli bitwa zakończyła się klęską, pokonani mogliby się wycofać do najbardziej odpowiedniego miejsca schronienia, to jest na Peloponez. Natomiast

πλεονεκτήσιν ἐν ταῖς στενοχωρίαις τοὺς ὀλίγοις σκάφεσι διαγωνιζομένους πρὸς πολλαπλασίας ναῦς. καθόλου δὲ τὸν περὶ τὸν Ἴσθμὸν τόπον ἀπεφαίνετο παντελῶς ἄθετον ἔσεσθαι πρὸς τὴν ναυμαχίαν· ἔσεσθαι γὰρ πελάγιον τὸν ἀγῶνα, καὶ τοὺς Πέρσας διὰ τὴν εὐρυχωρίαν ῥαδίως καταπονήσεσθαι τὰς ὀλίγας ναῦς ταῖς πολλαπλασίαις. ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ διαλεχθεὶς οἰκεῖα τῆς περιστάσεως, ἅπαντας ἔπεισεν αὐτῶ συμψηφους γενέσθαι τοῦτον τὸν τρόπον.

16. Τέλος δὲ κοινοῦ δόγματος γενομένου περὶ Σαλαμίνα ναυμαχεῖν, οἱ μὲν Ἕλληνες παρεσκευάζοντο τὰ πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ πρὸς τὸν κίνδυνον. ὁ δ' οὖν Εὐρυβιάδης παραλαβὼν τὸν Θεμιστοκλέα παρακαλεῖν ἐπεχείρει τὰ πλήθη καὶ προτρέπεσθαι πρὸς τὸν ἐπιφερόμενον κίνδυνον. οὐ μὴν τὸ πλήθος ὑπήκουεν, ἀλλὰ πάντων καταπεπληγμένων τὸ μέγεθος τῶν Περσικῶν δυνάμεων οὐδεὶς προσεῖχε τοῖς ἡγεμόσιν, ἀλλ' ἕκαστος ἐκ τῆς Σαλαμίνας ἐκπλεῖν ἔσπευδεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. (2) οὐδὲν δ' ἦττον καὶ τὸ πεζὸν στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων ἐδεδίει τὰς τῶν πολεμίων δυνάμεις, ἢ τε τῶν περὶ Θερμοπύλας ἀπώλεια τῶν ἀξιολογωτάτων ἀνδρῶν παρείχετο κατάπληξιν, καὶ τὰ περὶ τὴν Ἀττικὴν συμπτώματα πρὸ ὀφθαλμῶν ὄντα πολλὴν ἀθυμίαν ἐνεποίει τοῖς Ἕλλησιν. (3) οἱ δὲ σύεδροι τῶν Ἑλλήνων ὀρῶντες τὴν τῶν ὄχλων ταραχὴν καὶ τὴν ὄλην ἐκπληξιν, ἐψηφίσαντο διατειχίζεσθαι τὸν Ἴσθμόν. καὶ ταχὺ τῶν ἔργων συντελεσθέντων διὰ τὴν προθυμίαν καὶ τὸ πλήθος τῶν ἐργαζομένων, οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ὠχύρουν τὸ τεῖχος, διατεῖνον ἐπὶ σταδίου τετταράκοντα ἀπὸ Λεχαιῶν μέχρι Κεγχρεῶν, οἱ δ' ἐν τῇ Σαλαμίῳ διατρίβοντες μετὰ παντὸς τοῦ στόλου κατεπλάγησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μηκέτι πειθαρχεῖν τοῖς ἡγεμόσιν.

17. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ὀρῶν τὸν μὲν ναύαρχον Εὐρυβιάδην μὴ δυνάμενον περιγενέσθαι τῆς τοῦ πλήθους ὀρμῆς, τὰς δὲ περὶ Σαλαμίνα δυσχωρίας δύνασθαι πολλὰ συμβαλέσθαι πρὸς τὴν νίκην, ἐμηχανήσατό τι τοιοῦτον· ἔπεισέ τινα πρὸς τὸν Ξέρξην αὐτομολῆσαι καὶ διαβεβαιώσασθαι, διότι μέλλουσιν αἱ κατὰ Σαλαμίνα νῆες ἀποδιδράσκειν ἐκ τῶν τόπων καὶ πρὸς τὸν Ἴσθμὸν ἀθροίζεσθαι. (2) διόπερ ὁ βασιλεὺς διὰ τὴν πιθανότητα τῶν προσαγγελθέντων πιστεύσας, ἔσπευδε κωλύσαι τὰς ναυτικὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων τοῖς πεζοῖς στρατοπέδοις πλησιάζειν. εὐθὺς οὖν τὸ τῶν Αἰγυπτίων ναυτικὸν ἐξέπεμψε, προστάξας ἐμφράττειν τὸν μεταξὺ πόρον τῆς τε Σαλαμίνας καὶ τῆς Μεγαρίδος χώρας. τὸ δὲ ἄλλο πλήθος τῶν νεῶν ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν Σαλαμίνα, προστάξας ἐξάπτεσθαι τῶν πολεμίων καὶ ναυμαχίᾳ κρίνειν τὸν ἀγῶνα. ἦσαν δὲ αἱ τριῆρεις διατεταγμέναι κατὰ ἔθνος ἐξῆς, ἵνα διὰ

gdyby się oni wszyscy stłoczyli i zamknęli na tak małej wyspie, jaką jest Salamina, spadłyby na nich nieszczęścia, którym nie dałoby się zaradzić. (4) Temistokles zaś opowiedział się za przeprowadzeniem bitwy okrętów wokół Salaminy. [Twierdził, że] ci, którzy będą walczyć niewielką liczbą okrętów, zyskają w ogólnej ciasnocie przewagę nad tymi, którzy będą dysponować ogromną masą statków. Pokróćce wykazał też, że okolice Istmu są miejscem zupełnie nieprzydatnym na stoczenie bitwy morskiej. Walka rozegrałaby się bowiem na otwartym morzu i Persowie ze swą nieprzebraną armadą, mając wiele miejsca do dyspozycji, z łatwością zadali by wielkie straty ich nielicznym okrętom. W podobnym tonie utrzymanych było wiele innych jego uwag, odnoszących się do zaistniałej sytuacji, toteż przekonał wszystkich, by w omawianej kwestii zagłosowali tak jak on.

16. W końcu, gdy podjęto już wspólną decyzję w sprawie bitwy morskiej pod Salaminą, Grecy zaczęli przygotowywać się do starcia z Persami oraz do odparcia grożącego im niebezpieczeństwa. Tak więc Eurybiades, dobrawszy sobie do pomocy Temistoklesa, zaczął zagrzewać tłumy do walki oraz wzbudzać w nich odwagę do stawienia czoła trudom przyszłej konfrontacji. Tłumy jednak nie były im posłuszne, gdyż każdy wstrząśnięty był i przerażony ogromem armii perskiej; nikt też nie zwracał uwagi na słowa dowódców, gdyż każdy chciał wypłynąć z Salaminy na Peloponez. (2) Armii wrogów w nie mniejszym stopniu obawiało się greckie wojsko lądowe, zwłaszcza że o ile zagłada najbardziej wartościowych oddziałów pod Termopilami wprawiła je w osłupienie, o tyle mająca miejsce [dosłownie] na ich oczach dewastacja Attyki całkowicie pozbawiła ich zapędu do walki. (3) Grecy [dowódcy], którzy zebrali się na naradę, widząc ogromne wzburzenie tłumów oraz całkowite ich przerażenie, podjęli decyzję o obwarowaniu Istmu. Z powodu wielkiej gorliwości, jak i ogromnej liczby pracujących, zadanie to szybko ukończono. Gdy jednak Peloponezyjczycy wzmacniali mur (rozciągający się na przestrzeni czterdziestu stadiów⁴² od Lechaion aż do Kenchrai), żołnierze stacjonujący wraz z całą flotą pod Salaminą przerazili się do tego stopnia, że nie słuchali już rozkazów [swych] dowódców.
17. Tymczasem Temistokles, widząc, że nauarcha Eurybiades nie jest w stanie opanować wzburzenia tłumów, będąc przekonany, że niewielka powierzchnia wód morskich wokół Salaminy może w poważnym stopniu przyczynić się do zwycięstwa, wymyślił taki oto podstęp. Przekonał pewnego człowieka, by zbiegł do Kserksesa i zapewnił go, że okręty, skupione wokół Salaminy, mają w niedługim czasie stamtąd umknąć i zebrać się na Istmie. (2) Wskutek tego król, całkowicie przekonany o wiarygodności złożonego mu doniesienia, przystąpił z wielką gorliwością do powstrzymania greckich sił morskich, pospieszając w ich kierunku ze swymi wojskami lądowymi. Natychmiast też wysłał flotę egipską⁴³ z rozkazem zablokowania cieśniny pomiędzy Salaminą a Megarydą⁴⁴. Inną, bardzo liczną, eskadrę okrętów wysłał na Salaminę, rozkazawszy jej podjęcie działań zaczep-

τὴν ὁμοφωνίαν καὶ γῶσιν προθύμως ἀλλήλοις βοηθῶσιν. (3) οὕτω δὲ ταχθέντος τοῦ ναυτικοῦ στόλου, τὸ μὲν δεξιὸν κέρας ἐπέϊχον Φοίνικες, τὸ δ' εὐώνυμον οἱ μετὰ τῶν Περσῶν ὄντες Ἕλληνες.

Οἱ δὲ τῶν Ἴωνων ἡγεμόνες ἀπέστειλαν ἄνδρα Σάμιον πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὸν διασαφήσοντα περὶ τῶν δεδογμένων τῷ βασιλεῖ καὶ περὶ τῆς ὅλης ἐκτάξεως, καὶ διότι κατὰ τὴν μάχην ἀποστήσονται τῶν βαρβάρων. (4) τοῦ δὲ Σαμίου λάθρα διανηξαμένου καὶ περὶ τούτου διασαφήσαντος τοῖς περὶ τὸν Εὐρυβιάδην, ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς, κατὰ νοῦν αὐτῷ προκεχωρηκός τοῦ στρατηγήματος, περιχαρῆς ἦν καὶ τὰ πλήθη παρεκάλεσεν εἰς τὸν κίνδυνον, οἱ δ' Ἕλληνες ἐπὶ τῇ τῶν Ἴωνων ἐπαγγελίᾳ θαρρήσαντες, καὶ τῆς περιστάσεως βιαζομένης αὐτοὺς παρὰ τὴν ἰδίαν προαίρεσιν ναυμαχεῖν, ἀπὸ τῆς Σαλαμίνοσ προθύμως συγκατέβαινον εἰς τὴν ναυμαχίαν.

18. Τέλος δὲ τῶν περὶ τὸν Εὐρυβιάδην καὶ Θεμιστοκλέα διαταζάντων τὰς δυνάμεις, τὸ μὲν εὐώνυμον μέρος ἐπέϊχον Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι, πρὸς τὸ τῶν Φοινίκων ναυτικὸν ἀντιταχθσόμενοι· μεγάλην γὰρ οἱ Φοίνικες ὑπεροχὴν εἶχον διὰ τε τὸ πλῆθος καὶ διὰ τὴν ἐκ προγόνων ἐν τοῖς ναυτικοῖς ἔργοις ἐμπειρίαν· (2) Αἰγινήται δὲ καὶ Μεγαρεῖς τὸ δεξιὸν κέρας ἀνεπλήρουν· οὗτοι γὰρ ἐδόκουν εἶναι ναυτικώτατοι μετὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ μάλιστα φιλοτιμήσεσθαι διὰ τὸ μόνους τῶν Ἑλλήνων μηδεμίαν ἔχειν καταφυγὴν, εἴ τι συμβαίῃ πταῖσμα κατὰ τὴν ναυμαχίαν· τὴν δὲ μέσσην τάξιν ἐπέϊχε τὸ λοιπὸν τῶν Ἑλλήνων πλῆθος.

Οὗτοι μὲν οὖν τοῦτον τὸν τρόπον συνταχθέντες ἐξέπλευσαν, καὶ τὸν πόρον μετὰ τὴν Σαλαμίνοσ καὶ Ἡρακλείου κατέϊχον· (3) ὁ δὲ βασιλεὺς τῷ μὲν ναύαρχῳ προσέταξεν ἐπιπλεῖν τοῖς πολεμίοις, αὐτὸς δ' εἰς τὸν ἐναντίον τόπον τῆς Σαλαμίνοσ παρήλθεν, ἐξ οὗ θεωρεῖν ἦν τὴν ναυμαχίαν γινομένην. (4) οἱ δὲ Πέρσαι τὸ μὲν πρῶτον πλέοντες διετήρουν τὴν τάξιν, ἔχοντες πολλὴν εὐρυχωρίαν· ὡς δ' εἰς τὸ στενὸν ἦλθον, ἠναγκάζοντο τῶν νεῶν τινὰς ἀπὸ τῆς τάξεωσ ἀποσπᾶν, καὶ πολλὸν ἐποίουν θόρυβον. (5) ὁ δὲ ναύαρχοσ προηγούμενοσ τῆσ τάξεωσ καὶ πρῶτοσ συνάψασ μάχην διεφθάρη λαμπρῶσ ἀγωνισάμενοσ. τῆσ δὲ νεῶσ βυθισθείσης, ταραχὴ κατέσχε τὸ ναυτικὸν τῶν βαρβάρων· πολλοὶ μὲν γὰρ ἦσαν οἱ προστάττοντεσ, οὐ ταυτὰ δ' ἕκαστοσ παρήγγελλε. διὸ καὶ τοῦ πλεῖν εἰς τοῦμπροσθεν ἐπέσχον, ἀνακωχεύοντεσ δ' ἀνεχώρουν εἰς τὴν εὐρυχωρίαν. (6) οἱ δὲ Ἀθηναῖοι θεωροῦντεσ τὴν ταραχὴν τῶν βαρβάρων ἐπέπλεον τοῖσ πολεμίοισ, καὶ τὰσ μὲν τοῖσ ἐμβόλοισ ἔτυπτον, ὧν δὲ τοῖσ ταρσοῦσ παρέσυρον· τῆσ δ' εἰρεσίασ οὐχ ὑπηρετούσης, πολλὰ τῶν Περσῶν τριήρεισ πλάγαι γινόμεναι ταῖσ ἐμβολαῖσ πυκνῶσ κατετιρώσκοντο. διὸ καὶ πρύμναν μὲν ἀνακρούεσθαι κατέπαυσαν, εἰς τοῦπίσω δὲ πλέουσαι προτροπάδην ἔφευγον.

nych wobec wrogów i rozstrzygnięcie konfrontacji z nimi w toku bitwy morskiej. Triery płynęły jedna za drugą, ustawione w szyku według narodowości załóg, by te, dzięki podobieństwu języków i [sąsiedzkiej] znajomości życzliwie pomagały sobie wzajemnie. (3) Gdy flotę ustawiono w szyku w taki właśnie sposób, prawe jej skrzydło zajęte było przez Fenicjan, zaś lewe przez sprzymierzonych z Persami Greków. Wówczas dowódcy jońskiego kontyngentu wysłali do Greków pewnego Samijczyka, by im wyjawiał postanowienia króla oraz ustawienie całej floty, jak również to, że w czasie bitwy zamierzają oni odstąpić od barbarzyńców.

(4) Gdy ten Samijczyk, przez nikogo nie dostrzeżony, przepłynął [cieśninę] i wyjawiał świcie Eurybiadesa ów plan, Temistokles, zorientowawszy się, że, zgodnie z jego zamysłem, podstęp się udał, ucieszył się bardzo i zaczął zachęcać tłumy [żołnierzy] do walki. Wówczas Grecy, w związku z obietnicą Jonów, nabrali w serca odwagi i mimo że okoliczności zmuszały ich do stoczenia bitwy morskiej wbrew ich woli, rwąc się do walki, wyruszyli wspólnie z Salamin, by zmierzyć się z flotą wroga.

18. W końcu, gdy już ludzie Eurybiadesa i Temistoklesa sformowali swe siły w odpowiednim szyku, lewe skrzydło zajmowali Ateńczycy i Lacedemończycy, których ustawiono naprzeciw floty fenickiej, ponieważ Fenicjanie mieli wielką przewagę zarówno tę liczebną, jak i tę wynikającą z doświadczenia marynarskiego, odziedziczonego po przodkach. (2) Prawe skrzydło obsadzone było jednostkami Eginetów i Megaryjczyków, których uważano za najbardziej biegłych (po Ateńczykach) w rzemiośle żeglarskim, jak też sądzono, że oni z największym zapałem będą walczyć o zwycięstwo, gdyż jako jedyni wśród Greków nie mieli gdzie się schronić, jeśli bitwa morska skończyłaby się porażką. Centralne pozycje w szyku zajęły pozostałe oddziały greckie.

Zatem Grecy, ustawieni w taki sposób, wypłynęli [do walki] i zajęli cieśninę pomiędzy Salaminą a Heraklejon⁴⁵. (3) Wówczas król rozkazał dowódcy floty zaatakować wrogów, sam zaś udał się na miejsce leżące [dokładnie] naprzeciw Salamin, z którego mógł śledzić przebieg bitwy. (4) Początkowo Persowie, płynąc, zachowywali [jeszcze] szyk bojowy, gdyż mieli ku temu sporo miejsca. Jednak gdy przybyli do przewężenia cieśniny, zmuszeni byli wyłączyć niektóre okręty z szyku, czym spowodowali ogromne zamieszanie. (5) Dowódca floty, który płynął na czele szyku okrętów i który jako pierwszy starł się z wrogami, poniósł śmierć po wspaniałej walce. Gdy jego okręt zatonął, flotę barbarzyńców ogarnął popłoch. Wielu było bowiem takich, którzy wydawali rozkazy, ale nie każdy wydawał takie same polecenia; dlatego też flota przestała posuwać się naprzód, a blokujące się i przeszkadzające sobie nawzajem okręty rozpoczęły ucieczkę w kierunku otwartego morza. (6) Ateńczycy, dostrzegłszy ogromne zamieszanie wśród barbarzyńców, ruszyli na wrogów, zgruchotali dziobami swych okrętów ich statki, a rzędy wiosł na tychże łodziach roztrzaskali [przepluwając wzdłuż ich burt]. Wówczas zaś, skoro wiosłarze nie mogli już wiosłować, liczne triery

19. Τῶν δὲ Φοινισσῶν καὶ Κυπρίων νεῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων χειρουμένων, αἱ τῶν Κιλικίων καὶ Παμφύλων, ἔτι δὲ Λυκίων νῆες, ἐχόμεναι τούτων οὖσαι, τὸ μὲν πρῶτον εὐρώστως ἀντείχοντο, ὡς δ' εἶδον τὰς κρατίστας ναῦς πρὸς φυγὴν ὠρμημένας, καὶ αὐταὶ τὸν κίνδυνον ἐξέλιπον. (2) ἐπὶ δὲ θατέρου κέρατος γενομένης καρτερᾶς ναυμαχίας μέχρι μὲν τινος ἰσόρροπος ἦν ὁ κίνδυνος· ὡς δὲ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὴν γῆν καταδιώξαντες τοὺς Φοίνικας καὶ Κυπρίους ἐπέστρεψαν, ἐκβιασθέντες ὑπὸ τούτων ἐτράπησαν οἱ βάρβαροι καὶ πολλὰς ναῦς ἀπέβαλον. (3) οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες τοῦτον τὸν τρόπον προτερήσαντες ἐπιφανεστάτη ναυμαχίᾳ τοὺς βαρβάρους ἐνίκησαν· κατὰ δὲ τὸν κίνδυνον διεφθάρησαν νῆες τῶν μὲν Ἑλλήνων τετταράκοντα, τῶν δὲ Περσῶν ὑπὲρ τὰς διακοσίας χωρὶς τῶν σὺν αὐτοῖς ἀνδράσι ληφθεῖσῶν.

(4) Ὁ δὲ βασιλεὺς παρ' ἐλπίδας ἡττημένος τῶν μὲν Φοινίκων τῶν ἀρξάντων τῆς φυγῆς τοὺς αἰτιωτάτους ἀπέκτεινε, τοῖς δ' ἄλλοις ἠπειλήσεν ἐπιθήσειν τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν. οἱ δὲ Φοίνικες φοβηθέντες τὰς ἀπειλὰς τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν Ἀττικὴν κατέπλευσαν, τῆς δὲ νυκτὸς ἐπιγενομένης ἀπῆραν εἰς τὴν Ἀσίαν. (5) Θεμιστοκλῆς δὲ δόξας αἴτιος γενέσθαι τῆς νίκης, ἕτερον οὐκ ἔλαττον τούτου στρατήγημα ἐπενόησε. φοβουμένων γὰρ τῶν Ἑλλήνων πεζῇ διαγωνίζεσθαι πρὸς τосαύτας μυριάδας, ἐταπεινώσε πολλὴ τὰς δυνάμεις τῶν πεζῶν στρατοπέδων τοιῷδέ τινι τρόπῳ. τὸν παιδαγωγὸν τῶν ἰδίων υἱῶν ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ξέρξην δηλώσοντα, διότι μέλλουσιν οἱ Ἕλληνες πλεύσαντες ἐπὶ τὸ ζεῦγμα λύειν τὴν γέφυραν. (6) διόπερ ὁ βασιλεὺς πιστεύσας τοῖς λόγοις διὰ τὴν πιθανότητα, περίφοβος ἐγένετο μὴ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπανόδου στερηθῆ, τῶν Ἑλλήνων θαλαττοκρατούντων, ἔγνω δὲ τὴν ταχίστην διαβαίνειν ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, καταλιπὼν Μαρδόνιον ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἀρίστων ἰπέων τε καὶ πεζῶν, ὧν ὁ σύμπαξ ἀριθμὸς ὑπῆρχεν οὐκ ἐλάττων τῶν τετταράκοντα μυριάδων. Θεμιστοκλῆς μὲν οὖν δυσὶ στρατηγήμασι χρησάμενος μεγάλων προτερημάτων αἴτιος ἐγένετο τοῖς Ἕλλησι.

Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πραχθέντα ἐν τούτοις ἦν.

20. Ἡμεῖς δὲ ἀρκούντως διεληλυθότες περὶ τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην πραχθέντων, μεταβιβάσομεν τὴν διήγησιν ἐπὶ τὰς ἑτερογενεῖς πράξεις. Καρχηδόνιοι γὰρ συντεθειμένοι πρὸς Πέρσας τοῖς αὐτοῖς καιροῖς καταπολεμῆσαι τοὺς κατὰ τὴν Σικελίαν Ἕλληνας, μεγάλας παρασκευὰς ἐποιήσαντο τῶν πρὸς τὸν πόλεμον χρησίμων. ὡς δ' εὐτρεπῆ πάντα αὐτοῖς ὑπῆρχε, στρατηγὸν εἵλοντο Ἀμίλκωνα, τὸν μάλιστα παρ' αὐτοῖς θαυμαζόμενον προκρίναντες. (2) οὗτος δὲ παραλαβὼν

Persów, stając w poprzek do dziobów [okrętów greckich], narażały się na częste uderzenia z ich strony. Dlatego też okręty te przerwały manewr cofania, a zawróciwszy, rzuciły się bezładnie do ucieczki.

19. Gdy Ateńczycy właśnie opanowywali statki fenickie i cypryjskie, okręty z Cylicji i Pamfilii, jak i te z Licji, płynące bezpośrednio za fenickimi i cypryjskimi, początkowo trzymały się wytrwale obranego kursu. Ale kiedy zobaczyły, że nawet najmocniejsze statki rzucają się do ucieczki, same również postanowiły uniknąć starcia. (2) Tymczasem na drugim skrzydle trwała zażarta walka, która do pewnego momentu była nawet wyrównana. Jednakże gdy Ateńczycy, przepędziwszy uprzednio statki fenickie i cypryjskie na wybrzeże, powrócili [z pościgu] na miejsce starcia, barbarzyńcy, naciskani i wyparci przez nich, zawrócili i stracili wiele swych jednostek. (3) W ten oto sposób Grecy zyskali przewagę i zwyciężyli barbarzyńców w najśłynniejszej bitwie morskiej⁴⁶. W starciu zniszczonych zostało czterdzieści okrętów greckich, Persowie zaś stracili ponad dwieście statków, nie licząc tych, które zostały przechwycone wraz z ich załogami. (4) Tymczasem król, doznawszy wbrew [swoim] oczekiwaniom porażki, skazał na śmierć tych spośród Fenicjan, którzy w największym stopniu przyczynili się do rozpoczęcia ucieczki z pola bitwy. Pozostałym zaś zagroził narzuceniem odpowiedniej [do ich występku] kary. Wówczas Fenicjanie, przerażeni tymi groźbami, odpłynęli najpierw do Attyki, by z nastaniem nocy pożeglować do Azji. (5) Jednakże Temistokles, którego uważano za sprawcę tego zwycięstwa, wymyślił kolejny, wcale nie gorszy, fortel wojenny. Jako że Grecy obawiali się starcia na lądzie z niezliczonymi zastępami wrogów, do ich znacznego zmniejszenia Temistokles doprowadził w następujący sposób. Wysłał do Kserksesa wychowawcę swych własnych synów, by wyjawiał mu, że Grecy zamierzają popłynąć w stronę mostu zbudowanego na pokładach okrętów⁴⁷, aby go zniszczyć. (6) Wskutek tego król, uwierzywszy w prawdziwość relacji ze względu na [duże] prawdopodobieństwo [podjęcia przez Greków takiego planu], zaniepokoił się bardzo, by nie pozbawiono go drogi powrotnej do Azji, zwłaszcza że na morzu przewaga była po stronie Greków. Postanowił więc czym prędzej przeprowadzić się z Europy do Azji, pozostawiając w Grecji Mardoniosa z doborowymi oddziałami jazdy i piechoty, których ogólna liczba wynosiła nie mniej niż czterysta tysięcy⁴⁸. A zatem Temistokles, używszy swych dwóch forteli, przysporzył Grekom wiele korzyści. Takie oto wydarzenia w owym czasie miały miejsce w Grecji.
20. Zatem skoro w wystarczającej mierze opisaliśmy zdarzenia, do jakich doszło w Europie, przejdziemy teraz do narracji wydarzeń z innych rejonów świata. I tak Kartagińczycy, którzy zawarli z Persami porozumienie o zaatakowaniu w tym samym czasie Greków sycylijskich⁴⁹, prowadzili szeroko zakrojone przygotowania rzeczy potrzebnych do prowadzenia wojny. Gdy już wszystko było gotowe, wybrano na dowódcę Hamilkara⁵⁰, ponieważ wśród Kartagińczyków uchodził za

πεζάς τε καὶ ναυτικάς δυνάμεις μεγάλας ἐξέπλευσεν ἐκ τῆς Καρχηδόνος, ἔχων πεζὴν μὲν δύναμιν οὐκ ἐλάττω τῶν τριάκοντα μυριάδων, ναῦς δὲ μακρὰς πλείους τῶν διακοσίων, καὶ χωρὶς πολλὰς ναῦς φορτίδας τὰς κομιζούσας τὴν ἀγορὰν, ὑπὲρ τὰς τρισχιλίαις. οὗτος μὲν οὖν διανύσας τὸ Λιβυκὸν πέλαγος καὶ χειμασθεὶς ἀπέβαλε τῶν σκαφῶν τὰ κομίζοντα τοὺς ἵππεις καὶ τὰ ἄρματα. καταπλεύσας δὲ τῆς Σικελίας εἰς τὸν ἐν τῷ Πανόρμῳ λιμένα διαπεπολεμηκέναι τὸν πόλεμον ἔφησε· πεφοβῆσθαι γὰρ μήποτε ἢ θάλαττα τοὺς Σικελιώτας ἐξέλῃται τῶν κινδύνων. (3) ἐπὶ δὲ τρεῖς ἡμέρας ἀναλαβὼν τοὺς στρατιώτας καὶ διορθωσάμενος τὴν ἐν τῷ χειμῶνι γενομένην ναυαγίαν, προῆγε μετὰ τῆς δυνάμεως ἐπὶ τὴν Ἰμέραν, συμπαραπλέοντος τοῦ ναυτικοῦ. ὡς δ' ἦλθε πλησίον τῆς προειρημένης πόλεως, δύο παρεμβολὰς ἔθετο, τὴν μὲν τῷ πεζῷ στρατεύματι, τὴν δὲ τῇ ναυτικῇ δυνάμει. καὶ τὰς μὲν μακρὰς ναῦς ἀπάσας ἐνεώλκησε καὶ τάφρῳ βαθείᾳ καὶ τείχει ξυλίνῳ περιέλαβε, τὴν δὲ τῶν πεζῶν παρεμβολὴν ὠχύρωσεν ἀντιπρόσωπον ποιήσας τῇ πόλει καὶ παρεκτείνας ἀπὸ τοῦ ναυτικοῦ παρατειχίσματος μέχρι τῶν ὑπερκειμένων λόφων. (4) καθόλου δὲ πᾶν τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος καταλαβόμενος, τὴν μὲν ἀγορὰν ἄπασαν ἐκ τῶν φορτίδων νεῶν ἐξείλετο, τὰ δὲ πλοῖα ἅπαντα ταχέως ἐξαπέστειλε, προστάζας ἕκ τε τῆς Λιβύης καὶ Σαρδοῦς σῖτον καὶ τὴν ἄλλην ἀγορὰν κομίζειν. (5) αὐτὸς δὲ τοὺς ἀρίστους τῶν στρατιωτῶν ἀναλαβὼν ἦκεν ἐπὶ τὴν πόλιν, καὶ τῶν Ἰμεραίων τοὺς ἐπεξιόντας τρεψάμενος καὶ πολλοὺς ἀνελὼν κατεπλήξατο τοὺς ἐν τῇ πόλει. διὸ καὶ Θήρων ὁ Ἀκραγαντίνων δυνάστης, ἔχων δύναμιν ἰκανὴν καὶ παραφυλάττων τὴν Ἰμέραν, φοβηθεὶς εὐθύς ἀπέστειλεν εἰς τὰς Συρακούσας, ἀξιῶν τὸν Γέλωνα βοηθεῖν τὴν ταχίστην.

21. Ὁ δὲ Γέλων καὶ αὐτὸς ἠτοιμακῶς ἦν τὴν δύναμιν, πυθόμενος δὲ τὴν τῶν Ἰμεραίων ἀθυμίαν ἀνέζευξεν ἐκ τῶν Συρακουσῶν κατὰ σπουδὴν, ἔχων πεζοὺς μὲν οὐκ ἐλάττους τῶν πεντακισμυρίων, ἵππεις δὲ ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους. διανύσας δὲ ταχέως τὴν ὁδὸν καὶ πλησιάσας τῇ πόλει τῶν Ἰμεραίων, ἐποίησε θαρρεῖν τοὺς πρότερον καταπεπληγμένους τὰς τῶν Καρχηδονίων δυνάμεις. (2) αὐτὸς μὲν γὰρ στρατοπεδείαν οἰκειὰν βαλόμενος τῶν περὶ τὴν πόλιν τόπων, ταύτην μὲν ὠχύρωσε τάφρῳ βαθείᾳ καὶ χαρακώματι περιλαβὼν, τοὺς δ' ἵππεις ἅπαντας ἐξαπέστειλεν ἐπὶ τοὺς κατὰ τὴν χώραν πλανωμένους τῶν πολεμίων καὶ περὶ τὰς ὠφελείας διατρίβοντας. οὗτοι δὲ παραδόξως ἐπιφανέντες διεσπαρμένοις ἀτάκτως κατὰ τὴν χώραν, τοσοῦτους ἀνήγον αἰχμαλώτους ὅσους ἕκαστος ἄγειν ἠδύνατο. εἰσαχθέντων δὲ αἰχμαλώτων εἰς τὴν πόλιν πλειόνων ἢ μυρίων, ὁ μὲν Γέλων μεγάλης ἀποδοχῆς ἐτύγγανεν, οἱ δὲ κατὰ τὴν Ἰμέραν κατεφρόνησαν τῶν πολεμίων. (3) ἀκόλουθα δὲ τούτοις πράττων ὁ μὲν Γέλων ἀπάσας τὰς πύλας, ἃς διὰ φόβον πρότερον ἐνφοκοδόμησαν οἱ περὶ Θήρωνα, ταύτας τοῦναντίον

męża najbardziej godnego podziwu i szacunku. (2) On zaś, objąwszy dowództwo nad wielkimi siłami lądowymi i morskimi, wypłynął z Kartaginy, mając pod swą komendą wojsko lądowe w liczbie nie mniej niż trzystu tysięcy żołnierzy, ponad dwieście okrętów wojennych, nie mówiąc o przelicznych łodziach transportowych, przewożących zaopatrzenie, których było ponad trzy tysiące. Wówczas, gdy właśnie przemierzał Morze Libijskie, złapał go sztorm, wskutek czego stracił statki, które przewożyły jeźdźców i [ich] rydwany. Przybywszy na Sycylię, zawinął do portu w Panormos⁵¹ i ogłosił, że zakończył już wojnę. Obawiał się bowiem, że [jeśli dalej będzie opierał swe natarcie na flocie] [wzburzone] morze samo uwolni Sycylińczyków⁵² od zagrożenia. (3) Następne trzy dni przeznaczył na odpoczynek dla swoich żołnierzy, jak też na naprawę powstałych w czasie sztormu uszkodzeń, po czym wyruszył przeciw Himerze ze swą armią lądową, której towarzyszyła płynąca wzdłuż wybrzeża flota. Gdy już znalazł się w pobliżu wspomnianego miasta, rozbił dwa obozy: jeden dla armii na lądzie, a drugi dla floty. Wyciągnąwszy na brzeg wszystkie okręty wojenne, kazał wykopać wokół nich głęboki rów i otoczyć je drewnianą palisadą. Natomiast obozowisko wojsk lądowych, które rozłożył dokładnie naprzeciwko miasta, polecił umocnić i rozciągnąć na przestrzeni pomiędzy obwarowaniami obozu floty a wzgórzami wznoszącymi się nad miastem. (4) Krótko mówiąc, opanował tę część terytoriów podmiejskich, która biegła ku zachodowi. Następnie kazał wyładować całe zaopatrzenie z okrętów transportowych i natychmiast odesłał je wszystkie z powrotem, rozkazawszy, by przywiozły z Libii i Sardynii zboże i inne towary. (5) Sam zaś, wzięwszy ze sobą najlepszych spośród żołnierzy, wyruszył w kierunku miasta. Gdy zaś zmusił do odwrotu i zgładził wielu spośród Himeryczyków, którzy wyszli mu naprzeciw, wprowadził mieszkańców miasta w ogromne przerażenie. W efekcie Teron, władca Akragantyńczyków⁵³, mimo że dysponował odpowiednimi siłami, by bronić Himery, w popłochu wysłał gońców do Syrakuz, prosząc Gelona, by czym prędzej przybył z pomocą.

- 21.** Gelon, który miał już przygotowaną do boju armię, dowiedziawszy się o upadku ducha bojowego wśród Himeryczyków, wyruszył w pośpiechu z Syrakuz, mając pod swą komendą nie mniej niż pięćdziesiąt tysięcy piechoty oraz ponad pięć tysięcy jeźdźców. Szybko przemierzywszy drogę, zbliżył się do miasta Himeryczyków, przez co dodał otuchy tym, których uprzednio siły Kartagińczyków pozbawiły odwagi i woli walki. (2) Gdy już, stosownie do ukształtowania terenu wokół miasta, rozłożył obóz wojskowy, umocnił go biegnącą wkoło palisadą z głębokim rowem [na przedpolu]. Wszystkich zaś jeźdźców wysłał przeciwko grasującym w okolicy łupieżczym bandom wrogów. Gdy więc jeźdźcy niespodziewanie pojawili się wśród rozproszonych bezładnie po całej okolicy przeciwników, schwyтали tylu jeńców, ilu każdy z nich był tylko w stanie zabrać ze sobą. Ponieważ liczba spędzonych do miasta jeńców przekraczała dziesięć tysięcy, u Himeryczyków wzbudziło to z jednej strony wielkie uznanie dla Gelona, z drugiej zaś wzdąlenie i lekceważenie dla [schwytych] wrogów. (3) Toteż Gelon, kontynuując swoje

διὰ τὴν καταφρόνησιν ἐξωκοδόμησε, καὶ ἄλλας προσκατεσκεύασε, δι' ὧν ἦν εὐχρηστεῖσθαι πρὸς τὰς κατεπειγούσας χρεῖας.

Καθόλου δὲ Γέλων στρατηγία καὶ συνέσει διαφέρων εὐθύς ἐζήτει, δι' οὗ τρόπου καταστρατηγήσας τοὺς βαρβάρους ἀκινδύνως αὐτῶν ἄρδην ἀνελεῖ τὴν δύναμιν. συνεβάλετο δὲ αὐτῷ καὶ τὸ αὐτόματον πρὸς τὴν ἐπίνοιαν μεγάλα, τοιαύτης γενομένης περιστάσεως. (4) κρίναντος αὐτοῦ τὰς τῶν πολεμίων ναῦς ἐμπρῆσαι, καὶ τοῦ Ἀμίλκα διατρίβοντος μὲν κατὰ τὴν ναυτικὴν στρατοπεδεῖαν, παρασκευαζομένου δὲ θύειν τῷ Ποσειδῶνι μεγαλοπρεπῶς, ἦκον ἀπὸ τῆς χώρας ἰππεῖς ἄγοντες πρὸς τὸν Γέλωνα βιβλιαφόρον ἐπιστολὰς κομίζοντα παρὰ Σελινουντίων, ἐν αἷς ἦν γεγραμμένον, ὅτι πρὸς ἦν ἔγραψεν ἡμέραν Ἀμίλκας ἀποστεῖλαι τοὺς ἰππεῖς, πρὸς αὐτὴν ἐκπέμψουσιν. (5) οὕσης δὲ τῆς ἡμέρας ταύτης καθ' ἣν ἔμελλε συντελεῖν τὴν θυσίαν Ἀμίλκας, κατὰ ταύτην Γέλων ἀπέστειλεν ἰδίους ἰππεῖς, οἷς ἦν προστεταγμένον περιελθεῖν τοὺς πλησίον τόπους καὶ προσελαύνειν ἅμ' ἡμέρᾳ πρὸς τὴν ναυτικὴν στρατοπεδεῖαν, ὡς ὄντας Σελινουντίων συμμάχους, γενομένους δ' ἐντὸς τοῦ ξυλίνου τείχους τὸν μὲν Ἀμίλκαν ἀποκτεῖναι, τὰς δὲ ναῦς ἐμπρῆσαι. Ἐξέπεμψε δὲ καὶ σκοποὺς εἰς τοὺς ὑπερκειμένους λόφους, οἷς προσέταξεν, ὅταν ἴδωσι τοὺς ἰππεῖς γενομένους ἐντὸς τοῦ τείχους, ἄραι τὸ σύσσημον. αὐτὸς δ' ἅμ' ἡμέρᾳ τὴν δύναμιν διατεταχῶς ἀνέμενε τὴν ἀπὸ τῶν σκοπῶν ἐσομένην δῆλωσιν.

22. Τῶν δ' ἰπέων ἅμα τῇ κατὰ τὸν ἥλιον ἀνατολῇ προσιππευσάντων τῇ ναυτικῇ τῶν Καρχηδονίων στρατοπεδεῖα, καὶ προσδεχθέντων ὑπὸ τῶν φυλάκων ὡς συμμάχων, οὗτοι μὲν εὐθύς προσδραμόντες τῷ Ἀμίλκα περὶ τὴν θυσίαν γινομένῳ, τοῦτον μὲν ἀνεῖλον, τὰς δὲ ναῦς ἐνέπρησαν· ἔπειτα τῶν σκοπῶν ἀράντων τὸ σύσσημον, ὁ Γέλων πάσῃ τῇ δυνάμει συντεταγμένη προῆγεν ἐπὶ τὴν παρεμβολὴν τῶν Καρχηδονίων. (2) οἱ δὲ ἐν τῇ στρατοπεδεῖα τῶν Φοινίκων ἡγεμόνες τὸ μὲν πρῶτον ἐξαγαγόντες τὴν δύναμιν ἀπήντων τοῖς Σικελιώταις καὶ συνάψαντες μάχην εὐρώστως ἠγωνίζοντο· ὁμοῦ δὲ ταῖς σάλπιγξιν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς στρατοπέδοις ἐσήμαινον τὸ πολεμικόν, καὶ κραυγὴ τῶν δυνάμεων ἐναλλάξ ἐγένετο, φιλοτιμουμένων ἀμφοτέρων τῷ μεγέθει τῆς βοῆς ὑπερᾶραι τοὺς ἀντιτεταγμένους. (3) πολλοῦ δὲ γενομένου φόνου, καὶ τῆς μάχης δεῦρο κάκεισε ταλαντευομένης, ἄφνω τῆς κατὰ τὰς ναῦς φλογὸς ἀρθείσης εἰς ὕψος, καὶ τινων ἀπαγγειλάντων τὸν τοῦ στρατηγοῦ φόνον, οἱ μὲν Ἕλληνες ἐθάρρησαν, καὶ ταῖς φωναῖς καὶ ταῖς ἐλπίσι τῆς νίκης ἐπαρθέντες τοῖς φρονήμασιν ἐπέκειντο θρασύτερον τοῖς βαρβάρους, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι καταπλαγέντες καὶ τὴν νίκην ἀπογόντες πρὸς φυγὴν ἐτράπησαν. (4) Τοῦ δὲ Γέλωνος παραγγείλαντος μηδένα ζωγεῖν, πολὺς ἐγένετο φόνος τῶν φευγόντων, καὶ πέρας κατεκόπησαν αὐτῶν οὐκ ἐλάττους τῶν πεντεκαίδεκα

dotychczasowe poczynania, nakazał, by wszystkie bramy miejskie – które z obawy przed wrogami pozostawały zamurowane jeszcze za rządów Terona – zostały teraz dla odmiany rozmurowane jako wyraz pogardy i lekceważenia dla tychże wrogów. Ponadto pobudował nowe bramy, z których miano skorzystać, gdyby zaszła konieczna potrzeba ich użycia.

Ogólnie rzecz biorąc, Gelon, wykorzystując swoje niezwykle zdolności przywódcze i bystrość umysłu, od samego początku poszukiwał sposobu na pokonanie barbarzyńców i całkowite rozbicie ich armii, jednakże bez narażania własnych żołnierzy. W bardzo dużym stopniu pomógł mu w jego planach zwykły przypadek, który zaistniał w takich oto okolicznościach: (4) gdy Gelon postanowił podłożyć ogień na okrętach przeciwników, a Hamilkar przebywał w swym obozie na przystani, zajęty przygotowaniami do złożenia Posejdonowi wspaniałej ofiary, z głębi łądu przybyli do Gelona jeźdźcy, prowadząc ze sobą posłańca z listem od mieszkańców Selinuntu. W liście napisano, że Selinunteczycy odeślą Hamilkarowi jeźdźców w tym dniu, w którym on pisemnie polecił im to zrobić. (5) A był to ten sam dzień, w którym Hamilkar zamierzał złożyć ofiarę⁵⁴. Toteż tego dnia Gelon wysłał własnych jeźdźców. Polecono im, by obeszli łukiem bezpośrednio sąsiedztwo obozowiska na przystani, a o brzasku ruszyli w jej kierunku (tak jakby byli sprzymierzeńcami Hamilkara z Selinuntu), a następnie by – przedostawszy się przez drewnianą palisadę do wnętrza obozu – zabili Hamilkara, a jego okręty podpálili. Ponadto Gelon na wzgórze wznoszące się ponad [obozem] wysłał zwiadowców, którym polecił, by dali mu znak, gdy zobaczą, że jeźdźcy są już w obrębie murów obozu. Sam zaś, ustawivszy o brzasku swe wojsko w szyku bojowym, oczekiwał na sygnał, który mieli mu dać jego zwiadowcy.

22. Jeźdźcy o wschodzie słońca pogalopowali w kierunku obozowiska Kartagińczyków na przystani, a gdy zostali wpuszczeni przez strażników do środka jako rzekomi sprzymierzeńcy, natychmiast dopadli i zabili Hamilkara (który właśnie składał uroczystą ofiarę), a [jego] okręty podpálili. Następnie, gdy zwiadowcy dali znak, Gelon z całą swą armią, ustawioną w szyku bojowym, zaatakował obóz Kartagińczyków. (2) Przebywający w obozie oficerowie sił fenickich najpierw wyprowadzili swoje wojsko do starcia z Sycylijczykami, a gdy doń doszło, bardzo dzielnie znosili trudy walki. Jednocześnie w obu armiach trąbki zagrały sygnał do natarcia, a armie na przemian, jedna po drugiej, wydawały okrzyki bojowe, pragnąc nawzajem przekrzywić przeciwników siłą swego nawoływania. (3) Doszło do ogromnej rzezi; szala zwycięstwa przechylała się to na jedną, to na drugą stronę, gdy nagle płomień na palących się statkach wzniósł się gwałtownie do góry, a nadto zaczęła krząć pogłoska, że dowódca [obozu] został zamordowany. To tylko dodało odwagi Grekom, którzy – pokrzepieni na duchu pogłoskami, jak i nadzieją wygranej – z większym zapalem natarli na barbarzyńców, gdy tymczasem przerażeni Kartagińczycy, straciwszy wiarę w zwycięstwo, rzucili się do ucieczki. (4) Ponieważ Gelon wydał rozkaz, by nikogo nie brać do niewoli, zabito

μυριάδων. οἱ δὲ λοιποὶ φυγόντες ἐπὶ τινα τόπον ἐρυμνὸν τὸ μὲν πρῶτον ἠμύνοντο τοὺς βιαζομένους, ἄνδρον δὲ κατειληφότες τόπον καὶ τῷ δίψει πιεζόμενοι ἠναγκάσθησαν ἑαυτοὺς παραδοῦναι τοῖς κρατοῦσι. (5) Γέλων δὲ ἐπιφανεστάτη μάχη νικήσας, καὶ ταύτην κατωρθώκως μάλιστα διὰ τῆς ἰδίας στρατηγίας, περιβόητον ἔσχε τὴν δόξαν οὐ μόνον παρὰ τοῖς Σικελιώταις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν· (6) οὐδεὶς γὰρ τῶν πρὸ αὐτοῦ μνημονεύεται τοιοῦτω στρατηγήματι κεκρημένος, οὐδὲ πλείονας ἐν μιᾷ παρατάξει κατακόψας τῶν βαρβάρων οὐδὲ πλῆθος αἰχμαλώτων τοσοῦτον χειρωσάμενος.

23. Διὸ καὶ πολλοὶ τῶν συγγραφέων παραβάλλουσι ταύτην τὴν μάχην τῇ περὶ Πλαταιᾶς γενομένη τοῖς Ἑλλήσι καὶ στρατήγημα τὸ Γέλωνος τοῖς ἐπινοήμασι τοῖς Θεμιστοκλέους, καὶ τὸ πρωτεῖον διὰ τὰς ἀμφοτέρων ὑπερβολὰς τῆς ἀρετῆς οἱ μὲν τούτοις, οἱ δὲ τοῖς ἐτέροις ἀπονέμουσι. (2) καὶ γὰρ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν πρὸ τῆς μάχης καταπεπληγμένων τὸ πλῆθος τῶν βαρβαρικῶν δυνάμεων, οἱ κατὰ Σικελίαν πρότερον νικήσαντες ἐποίησαν τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα θαρρήσαι, πυθομένους τὴν τοῦ Γέλωνος νίκην· καὶ τῶν τὴν ὄλην ἡγεμονίαν παρ' ἀμφοτέροις ἐσχηκότων παρὰ μὲν τοῖς Πέρσαις διαπεφευγῆναι τὸν βασιλέα καὶ πολλὰς μυριάδας μετ' αὐτοῦ, παρὰ δὲ τοῖς Καρχηδονίοις μὴ μόνον ἀπολέσθαι τὸν στρατηγόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετασχόντας τοῦ πολέμου κατακοπῆναι, καὶ τὸ δὴ λεγόμενον μηδὲ ἄγγελον εἰς τὴν Καρχηδόνα διασωθῆναι. (3) πρὸς δὲ τούτοις τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν ἡγεμόνων παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλήσι Πausανίαν καὶ Θεμιστοκλέα, τὸν μὲν ὑπὸ τῶν ἰδίων πολιτῶν θανατωθῆναι διὰ πλεονεξίαν καὶ προδοσίαν, τὸν δ' ἐξ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἐξελαθέντα καταφυγεῖν πρὸς τὸν ἐχθρότατον Ξέρξην καὶ παρ' ἐκείνῳ βιώσαι μέχρι τῆς τελευτῆς, Γέλωνα δὲ μετὰ τὴν μάχην αἰεὶ καὶ μᾶλλον ἀποδοχῆς τυγχάνοντα παρὰ τοῖς Συρακοσίοις ἐγγηρᾶσαι τῇ βασιλείᾳ καὶ τελευτῆσαι θαυμαζόμενον, καὶ τοσοῦτον ἰσχύσαι τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν παρὰ τοῖς πολίταις, ὥστε καὶ τρισὶν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς ἐκείνου τὴν ἀρχὴν διαφυλαχθῆναι.

Ἀλλὰ γὰρ τούτων οἱ δικαίαν δόξαν κεκτημένοι τοὺς προσήκοντας ἐπαίνους καὶ παρ' ἡμῶν ἔχουσιν, ἐπὶ δὲ τὸ συνεχὲς τοῖς προειρημένοις μεταβησόμεθα.

24. Συνέβη γὰρ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὸν Γέλωνα νικήσαι καὶ τοὺς περὶ Θερμοπύλας μετὰ Λεωνίδου διαγωνίσασθαι πρὸς Ξέρξην, ὥσπερ ἐπίτηδες τοῦ δαιμονίου περὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν ποιήσαντος γενέσθαι τὴν τε καλλίστην νίκην καὶ τὴν ἐνδοξοτάτην ἤτταν. (2) μετὰ δὲ τὴν γενομένην μάχην πρὸς τῇ πόλει τῶν Ἱμεραίων εἴκοσι

wielu spośród uciekających. W sumie zgładzono ich nie mniej niż sto pięćdziesiąt tysięcy. Pozostali uciekinierzy schronili się w pewnym dobrze umocnionym miejscu i początkowo nawet odpierali ataki nacierających przeciwników. Zajęte przez nich pozycje znajdowały się jednak w miejscu pozbawionym wody, toteż udręczeni doskwierającym pragnieniem, zmuszeni byli poddać się i oddać w ręce zwycięzców. (5) Gelon, odniósłszy bezprzykładne zwycięstwo, zawdzięczając swój sukces głównie własnym umiejętnościom dowódczym, okrył się sławą rozbrzmiewającą nie tylko wśród Sycylijczyków, ale także wśród wszystkich innych narodów. (6) Bowiem jak daleko sięga pamięć ludzka, nikt przed nim nie zastosował takiego fortelu wojennego; nikt też w jednym starciu nie zgładził większej liczby barbarzyńców, ani nie wziął do niewoli tak ogromnej masy jeńców.

23. Z tego też powodu liczni historycy porównują tę bitwę do owej, którą Grecy stoczyli pod Platejami, zaś fortel Gelona do podstępów Temistoklesa. Ponieważ w obu przypadkach okazano nadzwyczajną dzielność i waleczność, jedni z historyków skłonni są przyznawać prymat pierwszemu, inni – drugiemu⁵⁵. (2) Do czasu tej bitwy zarówno mieszkańcy Grecji, jak i mieszkańcy Sycylii, odczuwali wielką trwogę przed ogromną armią barbarzyńców. Gdy więc Sycylijczycy odnieśli precedensowe zwycięstwo, ludzie w Grecji, dowiedziawszy się o sukcesie Gelona, nabrali otuchy w serca. Co się zaś tyczy [dalszych losów] naczelnych dowódców [pokonanych] w obu przypadkach armii – u Persów królowi, a wraz z nim dziesiątkom tysięcy żołnierzy, udało się zbiec; u Kartagińczyków zaś nie dość, że sam dowódca poległ, to jeszcze uczestniczący w tej wojnie żołnierze zostali wybici w pień. Stąd też wzięło się powiedzenie, że nie przeżył nawet posłaniec [który mógłby zanieść] do Kartaginy [wieść o porażce]⁵⁶. (3) Ponadto [mówi się także, że] spośród najznamienszych greckich dowódców – Pauzaniaza i Temistoklesa – pierwszy został przez własnych rodaków skazany na śmierć za dążenie do jedynowładztwa i zdradę, zaś drugi – przepędzany z każdego miasta greckiego zbiegł do największego wroga – Kserksesa – i u niego żył do końca swych dni. Tymczasem Gelon po tej bitwie z dnia na dzień spotykał się z coraz większym uznaniem u Syrakuzanńczyków, tak że, pozostając u władzy, dożył późnej starości i zmarł powszechnie szanowany, a życzliwość, jaką okazywali mu obywatele, była tak wielka, że trzech członków jego rodziny sprawowało po sobie najwyższą władzę w państwie⁵⁷. Teraz zaś, skoro ci, którzy zdobyli należną im sławę, zostali tu już przez nas w odpowiedni sposób wychwaleni, przejdziemy do narracji wydarzeń, które nastąpiły po tych dotychczas opisanych.

24. Tak się przypadkiem złożyło, że Gelon odniósł zwycięstwo w tym samym dniu, w którym Leonidas ze swymi żołnierzami walczył pod Termopilami z Kserksesem⁵⁸, tak jakby boskim zamysłem było, by najwspanialsze zwycięstwo i najbardziej chwalebna porażka zdarzyły się w tym samym czasie. (2) Po owej bitwie, stoczonej

νήες μακραὶ διέφυγον τὸν κίνδυνον, ἃς Ἀμίλκας οὐκ ἐνεώλκησε πρὸς τὰς ἀναγκαίας χρείας, διὸ καὶ τῶν ἀνδρῶν σχεδὸν ἀπάντων τῶν μὲν ἀνηρημένων, τῶν δὲ ἐζωγρημένων, ἔφθασαν αὐταὶ τὸν ἀπόπλουον ποιησάμεναι. πολλοὺς δὲ τῶν φευγόντων ἀναλαβοῦσαι, καὶ διὰ τοῦτο κατάγομοι γενόμεναι, περιέπεσον χειμῶνι καὶ πᾶσαι διεφθάρησαν· ὀλίγοι δὲ τινες ἐν μικρῷ σκάφει διασωθέντες εἰς Καρχηδόνα διεσάφησαν τοῖς πολίταις, σύντομον ποιησάμενοι τὴν ἀπόφασιν, ὅτι πάντες οἱ διαβάντες εἰς τὴν Σικελίαν ἀπολώλασιν.

(3) Οἱ δὲ Καρχηδόνοι παρ' ἐλπίδας μεγάλη συμφορᾷ περιπεσόντες ἐπὶ τοσοῦτο κατεπλάγησαν, ὥστε τὰς νύκτας ἅπαντας διαγρυπνεῖν φυλάττοντας τὴν πόλιν, ὡς τοῦ Γέλωνος πάση τῇ δυνάμει παραχρῆμα διεγνωκότος πλεῖν ἐπὶ τὴν Καρχηδόνα.

(4) διὰ δὲ τὸ πλῆθος τῶν ἀπολωλότων ἢ τε πόλις ἐπένθησε κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν αἱ τῶν ιδιωτῶν οἰκίαι κλαυθμοῦ καὶ πένθους ἐπληροῦντο. οἱ μὲν γὰρ υἱοὺς, οἱ δὲ ἀδελφοὺς ἐπέζητουν, πλεῖστοι δὲ παῖδες ὄρφανοὶ πατέρων γεγονότες ἔρημοι ὠδύροντο τὸν τε τῶν γεγεννηκότων θάνατον καὶ τὴν ἰδίαν ἐρημίαν τῶν βοηθούτων. οἱ δὲ Καρχηδόνοι φοβούμενοι μὴ φθάσῃ διαβὰς εἰς Λιβύην Γέλων, εὐθὺς ἐξέπεμψαν πρὸς αὐτὸν πρεσβευτὰς αὐτοκράτορας τοὺς δυνατωτάτους εἰπεῖν τε καὶ βουλεύσασθαι.

25. Ὁ δὲ Γέλων μετὰ τὴν νίκην τοὺς τε ἰππεῖς τοὺς ἀνελόντας τὸν Ἀμίλκαν δωρεαῖς ἐτίμησε καὶ τῶν ἄλλων τοὺς ἠνδραγαθηκότας ἀριστείοις ἐκόσμησε. τῶν δὲ λαφύρων τὰ καλλιστεύοντα παρεφύλαξε, βουλόμενος τοὺς ἐν ταῖς Συρακούσαις νεὸς κοσμησαὶ τοῖς σκύλοις· τῶν δ' ἄλλων πολλὰ μὲν ἐν Ἰμέρα προσήλωσε τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν ἱερῶν, τὰ δὲ λοιπὰ μετὰ τῶν αἰχμαλώτων διεμέρισε τοῖς συμμάχοις, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν συστρατευσάντων τὴν ἀναλογίαν ποιησάμενος.
- (2) αἱ δὲ πόλεις εἰς πέδας κατέστησαν τοὺς διαιρεθέντας αἰχμαλώτους, καὶ τὰ δημόσια τῶν ἔργων διὰ τούτων ἐπεσκεύαζον. πλείστους δὲ λαβόντες Ἀκραγαντῖνοι τὴν τε πόλιν αὐτῶν καὶ τὴν χώραν ἐκόσμησαν· τοσοῦτον γὰρ παρ' αὐτοῖς τῶν ἠλωκότων ἦν τὸ πλῆθος, ὥστε πολλοὺς τῶν ιδιωτῶν παρ' αὐτοῖς ἔχειν δεσμώτας πεντακοσίους. συνεβάλετο γὰρ αὐτοῖς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν αἰχμαλώτων οὐ μόνον ὅτι πολλοὺς στρατιώτας ἀπεσταλκότες ἦσαν ἐπὶ τὴν μάχην, ἀλλὰ καὶ διότι γενομένης τῆς τροπῆς πολλοὶ τῶν φευγόντων εἰς τὴν μεσόγειον ἀνεχώρησαν, μάλιστα δὲ εἰς τὴν Ἀκραγαντίνων, ὧν ἀπάντων ὑπὸ τῶν Ἀκραγαντίνων ζωγρηθέντων ἔγμεν ἢ πόλις τῶν ἐαλωκότων. (3) πλείστων δὲ εἰς τὸ δημόσιον ἀνενεχθέντων, οὗτοι μὲν τοὺς λίθους ἔτεμνον, ἐξ ὧν οὐ μόνον οἱ μέγιστοι τῶν θεῶν ναοὶ κατεσκευάσθησαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς τῶν ὑδάτων ἐκ τῆς πόλεως ἐκροὰς ὑπόνομοι κατεσκευάσθησαν τηλικούτοι τὸ μέγεθος, ὥστε ἀξιοθέατον εἶναι τὸ κατασκευάσμα, καίπερ διὰ τὴν εὐτέλειαν καταφρονούμενον. ἐπιστάτης δὲ γενόμενος τούτων τῶν ἔργων ὁ προσαγορευόμενος Φαίαξ διὰ τὴν δόξαν τοῦ

w okolicach miasta Himeryjczyków, dwadzieścia okrętów uciekło z pola walki. Były to te okręty, których Hamilkar nie kazał wyciągnąć na brzeg, a z których miał skorzystać w ostatecznej konieczności. Tak więc chociaż niemal wszyscy [jego] żołnierze zostali bądź to zabici, bądź to wzięci do niewoli, okręty te, wypłynąwszy z przystani, zdołały ubiec wrogów. Jednak ponieważ zabrały na swe pokłady [zbyt] wielu spośród zbiegów, wskutek przepełnienia mocno się zanurzyły i gdy napotkały sztorm, wszystkie zatoniły. Jedynie nieliczni ocalali i na niewielkiej łodzi dotarli do Kartaginy, by złożyć swym rodakom sprawozdanie, które przybrało bardzo zwięzłą formę: wszyscy, którzy wyruszyli z wyprawą na Sycylię, zginęli. (3) Wówczas Kartagińczycy, doświadczywszy, wbrew swym oczekiwaniom, wielkiej porażki, popadli w tak wielkie przerażenie, że przez wszystkie noce trzymali wojska na straży, by strzegły miasta przed Gelonem, który rzekomo podjął decyzję natychmiastowego ataku całą swą armią na Kartaginę. (4) Z powodu ogromnej liczby poległych obywatele miasta publicznie okazali swój smutek, a i prywatnie, w zaciszu domowym, pełno było jęków i płaczu. Jedni bowiem przeżywali stratę synów, inni – braci; większość stanowiły osierocone przez ojców dzieci, obecnie same na tym świecie, opłakujące śmierć tych, którzy je spłodzili, oraz fakt, że opuścili ich ludzie, którzy mogliby im pomóc. Kartagińczycy, z obawy, by Gelon nie ubiegł ich i nie zaatakował ich w Libii, natychmiast wysłali doń posłów pełnomocnych, którzy oprócz tego, że byli doskonałymi mówcami, umieli także podejmować ważne decyzje.

25. Tymczasem Gelon po odniesionym zwycięstwie nie tylko wynagrodził podarkami jeźdźców, którzy zabili Hamilkara, lecz również obdarzył zaszczytami tych, którzy wśród pozostałych [żołnierzy] wyróżnili się swym męstwem i odwagą. Najbardziej wartościowe spośród zdobyczy wojennych zostały zastrzeżone i wyłączone z podziału, gdyż Gelon chciał ozdobić tymi łupami świątynie w Syrakuzach. Z pozostałych łupów znaczną część przybił do wrót najwspanialszych świątyń w Himerze, a resztę, w tym także jeńców, rozdzielił pomiędzy sprzymierzeńcami, proporcjonalnie do liczby przysłanych przezeń na wyprawę żołnierzy. (2) [Sojusznice] miasta zakuły w kajdany przydzielonych im jeńców i używały ich przy różnego rodzaju robotach publicznych. Akragantyjczycy, którzy zabrali najwięcej jeńców, znacząco poprawili wygląd swego miasta i jego okolic. Do dyspozycji mieli bowiem tak wielką liczbę jeńców, że wielu prywatnych obywateli miało u siebie w domu [nawet] po pięciuset niewolników. Tak wielka liczba jeńców przypadła im w udziale nie tylko dlatego, że wysłali do walki bardzo wielu żołnierzy, lecz również dlatego, że gdy [w czasie bitwy] nastąpił odwrót [Kartagińczyków], wielu spośród uciekających skierowało się w głąb lądu, a w szczególności w kierunku terytorium zajmowanego przez Akragantyjczyków. A ponieważ Akragantyjczycy schwyтали wszystkich do niewoli, miasto pełne było jeńców. (3) Większość z nich stała się własnością skarbu państwa i to właśnie oni ciosali kamienie, z których zbudowano nie tylko największe świątynie bogów, lecz

κατασκευάσματος ἐποίησεν ἀφ' ἑαυτοῦ κληθῆναι τοὺς ὑπονόμους φαίακας. (4) κατεσκεύασαν δὲ οἱ Ἀκραγαντῖνοι καὶ κολυμβήθραν πολυτελεῆ, τὴν περίμετρον ἔχουσαν σταδίων ἑπτὰ, τὸ δὲ βάθος πηχῶν εἴκοσι. εἰς δὲ ταύτην ἐπαγομένων ποταμίων καὶ κρηναίων ὑδάτων ἰχθυοτροφεῖον ἐγένετο, πολλοὺς παρεχόμενον ἰχθῦς εἰς τροφήν καὶ ἀπόλαυσιν· κύκνων τε πλείστον εἰς αὐτὴν καταπαταμένων συνέβη τὴν πρόσοψιν αὐτῆς ἐπιτερπὴ γενέσθαι. ἀλλ' αὕτη μὲν ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις ἀμεληθεῖσα συνεχώσθη καὶ διὰ τὸ πλῆθος τοῦ χρόνου κατεφθάρη, (5) τὴν δὲ χώραν ἄπασαν ἀγαθὴν οὖσαν ἀμπελόφυτον ἐποίησαν καὶ δένδρεσι παντοίοις πευκνωμένην, ὥστε λαμβάνειν ἐξ αὐτῆς μεγάλας προσόδους.

Γέλων δὲ τοὺς συμμάχους ἀπολύσας τοὺς πολίτας ἀπήγαγεν εἰς τὰς Συρακούσας, καὶ διὰ τὸ μέγεθος τῆς εὐημερίας ἀποδοχῆς ἐτύγχανεν οὐ μόνον παρὰ τοῖς πολίταις, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν Σικελίαν· ἐπήγετο γὰρ αἰχμαλώτων τοσοῦτο πλῆθος, ὥστε δοκεῖν ὑπὸ τῆς νήσου γεγονέναι τὴν Λιβύην ὅλην αἰχμάλωτον.

26. Εὐθὺς δὲ καὶ τῶν πρότερον ἐναντιουμένων πόλεων τε καὶ δυναστῶν παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν πρέσβεις, ἐπὶ μὲν τοῖς ἠγνοημένοις αἰτούμενοι συγγνώμην, εἰς δὲ τὸ λοιπὸν ἐπαγγελόμενοι πᾶν ποιήσιν τὸ προσταττόμενον. ὁ δὲ πᾶσιν ἐπιεικῶς χρησάμενος συμμαχίαν συνετίθετο, καὶ τὴν εὐτυχίαν ἀνθρωπίνως ἔφερεν οὐκ ἐπὶ τούτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν πολεμιωτάτων Καρχηδονίων. (2) παραγενομένων γὰρ πρὸς αὐτὸν ἐκ τῆς Καρχηδόνης τῶν ἀπεσταλμένων πρέσβεων καὶ μετὰ δακρύων δεομένων ἀνθρωπίνως αὐτοῖς χρήσασθαι, συνεχώρησε τὴν εἰρήνην, ἐπράξατο δὲ παρ' αὐτῶν τὰς εἰς τὸν πόλεμον γεγενημένας δαπάνας, ἀργυρίου δισχίλια τάλαντα, καὶ δύο ναοὺς προσέταξεν οἰκοδομῆσαι, καθ' οὓς ἔδει τὰς συνθήκας ἀνατεθῆναι. (3) οἱ δὲ Καρχηδόνιοι παραδόξως τῆς σωτηρίας τετευχότες ταῦτά τε δώσειν προσεδέξαντο καὶ στέφανον χρυσοῦν τῆ γυναικὶ τοῦ Γέλωνος Δαμαρέτη προσωμολόγησαν. αὕτη γὰρ ὑπ' αὐτῶν ἀξιωθεῖσα συνήργησε πλείστον εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς εἰρήνης, καὶ στεφανωθείσα ὑπ' αὐτῶν ἑκατὸν τάλαντοις χρυσοῦ, νόμισμα ἐξέκοψε τὸ κληθὲν ἀπ' ἐκείνης Δαμαρέτειον· τοῦτο δ' εἶχε μὲν Ἀττικὰς δραχμὰς δέκα, ἐκλήθη δὲ παρὰ τοῖς Σικελιώταις ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ πεντηκοντάλιτρον.

(4) Ὁ δὲ Γέλων ἐχρήτο πᾶσιν ἐπιεικῶς, μάλιστα μὲν εἰς τὸν ἴδιον τρόπον, οὐχ ἦκιστα δὲ καὶ σπεύδων ἅπαντας ἔχειν ταῖς εὐνοίαις ἰδίου· παρεσκευάζετο γὰρ πολλῇ δυνάμει πλεῖν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ συμμαχεῖν τοῖς Ἑλλησι κατὰ τῶν Περσῶν. (5) ἤδη δ' αὐτοῦ μέλλοντος ποιεῖσθαι τὴν ἀναγωγὴν, κατέπλευσάν τινες ἐκ Κορίνθου διασαφοῦντες νενικηκέναι τῆ ναυμαχίᾳ τοὺς Ἑλληνας περὶ Σαλαμίνα,

również podziemną sieć kanałów odprowadzających ścieki z miasta. Rozmiary tej kanalizacji są tak wielkie, że jej konstrukcja jest naprawdę godna obejrzenia, zwłaszcza że często się jej nie docenia, właśnie dlatego, że tak niewiele kosztowało jej stworzenie. Nadzorcą tych budowli był człowiek o imieniu Fajaks; od jego imienia – ze względu na sławę, jaką cieszyła się ta konstrukcja – owe kanały podziemne zaczęto nazywać „fajaksami”. (4) Akragantycjczycy zbudowali także wielkimi nakładami finansowymi sztuczny staw o obwodzie siedmiu stadiów⁵⁹ i głębokości dwudziestu łokci⁶⁰. Doprowadzono doń wodę z rzek i strumieni, po czym go zarybiono. Dostarczał on wielu ryb, zarówno w formie pożywienia, jak i kulinarnych specjałów dla smakoszy. Gdy zaś jeszcze zaczęły gromadzić się nad stawem łabędzie, jego widok stał się naprawdę uroczy. W późniejszym jednak okresie, wskutek zaniedbania, staw stawał się coraz bardziej zapuszczony, aż wreszcie upływ czasu zniszczył go kompletnie. (5) Okoliczne tereny, ze względu na żyzną glebę, zamieniono w winnicę i gęsto obsadzono drzewami różnych gatunków, tak by uzyskiwać z tych ziem jak największe dochody. Tymczasem Gelon rozwiązał armię sprzymierzeńców i powiódł swych rodaków z powrotem do Syrakuz. Ze względu na rozmiary odniesionego zwycięstwa, spotykał się z radosnym przyjęciem nie tylko u swych ziomków, lecz także wzdłuż całej Sycylii. Prowadził bowiem ze sobą tak wielką liczbę jeńców, że mogło się wydawać, że wyspa podbiła całą Libię w niewolę.

26. Natychmiast przybyli do niego posłańcy z miast i od władców, którzy niegdyś sprzeciwiali się jego rządowi, prosząc o przebaczenie ich przewinień oraz obiecując, że w przyszłości będą czynić to, co im rozkaże. Gelon potraktował ich wszystkich życzliwie i pozawierał z nimi sojusze. Jednak nie tylko w stosunkach z nimi, lecz także wobec najzagorzalszych wrogów – Kartagińczyków – wykazał, że swoje powodzenie znosi w sposób godny prawdziwego człowieka. (2) Gdy przybyli bowiem doń wysłani z Kartaginy posłańcy, którzy, zalewając się łzami, prosili, by potraktował ich w ludzki sposób, zgodził się na zawarcie pokoju, obciążając ich jedynie kosztami, jakie poniósł w związku z wojną, to jest dwoma tysiącami talentów srebra. Nakazał im też zbudować dwie świątynie, w których miały być umieszczone tablice z tekstem układu pokojowego. (3) Wówczas Kartagińczycy, niespodziewanie zyskawszy ocalenie, nie tylko zgodzili się na to, czego zażądał, lecz także obiecali żonie Gelona – Demarecie – złoty wieniec. Ona bowiem, na ich prośbę, najbardziej przyczyniła się do zawarcia pokoju. Gdy więc już otrzymała od nich wieniec wartości stu talentów złota, kazała wybić monetę, którą, od jej imienia, nazwano damareteion. Miała ona wartość dziesięciu drachm attyckich, a ze względu na swój ciężar była nazywana wśród Sycylińczyków pentekontalitonem⁶¹. (4) Gelon ze wszystkimi obchodził się w sposób życzliwy, głównie dlatego, że taką miał naturę, ale i w nie mniejszym stopniu także dlatego, że zamierzał swą życzliwością podporządkować sobie wszystkich. Przygotowywał się bowiem z całą swą armią do przeprawy morskiej do Grecji, by w sojuszu z Grekami zaatakować

καὶ τὸν Ξέρξην μετὰ μέρος τῆς δυνάμεως ἐκ τῆς Εὐρώπης ἀπηλλάχθαι. διὸ καὶ τῆς ὀρμῆς ἐπισχών, τὴν προθυμίαν τῶν στρατιωτῶν ἀποδεξάμενος, συνήγαγεν ἐκκλησίαν, προστάξας ἅπαντας ἀπαντᾶν μετὰ τῶν ὄπλων· αὐτὸς δὲ οὐ μόνον τῶν ὄπλων γυμνὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἦλθεν, ἀλλὰ καὶ ἀχίτων ἐν ἱματίῳ προσελθὼν ἀπελογίσαστο μὲν περὶ παντὸς τοῦ βίου καὶ τῶν πεπραγμένων αὐτῷ πρὸς τοὺς Συρακοσίους· (6) ἐφ' ἐκάστῳ δὲ τῶν λεγομένων ἐπισημαιομένων τῶν ὄχλων, καὶ θαυμαζόντων μάλιστα ὅτι γυμνὸν ἑαυτὸν παρεδεδώκει τοῖς βουλομένοις αὐτὸν ἀνελεῖν, τοσοῦτον ἀπεῖχε τοῦ μὴ τυχεῖν τιμωρίας ὡς τύραννος, ὥστε μιᾷ φωνῇ πάντα ἀποκαλεῖν εὐεργέτην καὶ σωτήρα καὶ βασιλέα. (7) ἀπὸ δὲ τούτων γενόμενος ὁ Γέλων ἐκ μὲν τῶν λαφύρων κατεσκεύασε ναοὺς ἀξιολόγους Δῆμητρος καὶ Κόρης, χρυσοῦν δὲ τρίποδα ποιήσας ἀπὸ ταλάντων ἐκκαίδεκα ἀνέθηκεν εἰς τὸ τέμενος τὸ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνι χαριστήριον. ἐπεβάλετο δὲ ὕστερον καὶ κατὰ τὴν Αἴτνην κατασκευάζειν νεῶν Δῆμητρος νεῶς ἐνδεούσης· τοῦτον μὲν οὐ συνετέλεσε, μεσολαβηθεὶς τὸν βίον ὑπὸ τῆς πεπρωμένης.

(8) Τῶν δὲ μελοποιῶν Πίνδαρος ἦν ἀκμάζων κατὰ τοῦτον τοὺς χρόνους. τὰ μὲν οὖν ἀξιολογώτατα τῶν πραχθέντων κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.

27. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Ξανθίπου Ῥωμαῖοι μὲν κατέστησαν ὑπάτους Κόιντον Φάβιον Σιλουανὸν καὶ Σερούιον Κορνήλιον Τρίκοστον. ἐπὶ δὲ τούτων ὁ μὲν τῶν Περσῶν στόλος πλὴν Φοινίκων μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι γενομένην ναυμαχίαν ἠττημένος διέτριβε περὶ τὴν Κύμην. ἐνταῦθα δὲ παραχειμάσας, ὡς τὸ θέρος ἐνίστατο, παρέπλευσεν εἰς Σάμον, παραφυλάζων τὴν Ἰωνίαν· ἦσαν δ' αἱ πᾶσαι νῆες ἐν Σάμῳ πλείους τῶν τετρακοσίων. αὐταὶ μὲν οὖν ὡς ἀλλότρια φρονούντων τῶν Ἰώνων παρεφύλαττον τὰς πόλεις.

(2) Κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, τῶν Ἀθηναίων δοκούντων αἰτίων γεγενῆσθαι τῆς νίκης, καὶ διὰ τοῦτο αὐτῶν φρονηματιζομένων, πᾶσιν ἐγίνοντο καταφανεῖς ὡς τοῖς Λακεδαιμονίοις ἀμφισβητήσοντες τῆς κατὰ θάλατταν ἡγεμονίας· διόπερ οἱ Λακεδαιμόνιοι προορώμενοι τὸ μέλλον ἐφιλοτιμοῦντο ταπεινοῦν τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων. διὸ καὶ κρίσεως προτεθείσης περὶ τῶν ἀριστείων, χάριτι κατισχύσαντες ἐποίησαν κριθῆναι πόλιν μὲν ἀριστεῦσαι τὴν Αἰγινήτων, ἄνδρα δὲ Ἀμεινίαν Ἀθηναῖον, τὸν ἀδελφὸν Αἰσχύλου τοῦ ποιητοῦ· οὗτος γὰρ τριηραρχῶν πρῶτος ἐμβολὴν ἔδωκε τῇ ναυαρχίδι τῶν Περσῶν, καὶ ταύτην κατέδυσσε καὶ τὸν ναύαρχον διέφθειρε. (3) τῶν δ' Ἀθηναίων βαρέως φερόντων τὴν ἄδικον ἦτταν, οἱ Λακεδαιμόνιοι φοβηθέντες μήποτε Θεμιστοκλῆς ἀγανακτήσας ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι κακὸν μέγα βουλευθήσεται κατ' αὐτῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἐτίμησαν αὐτὸν διπλασίῳσι δωρεαῖς τῶν τὰ

Persów. (5) I w chwili, w której miał wypłynąć w morze, przybyli jacyś ludzie z Koryntu z wiadomością, że Grecy odnieśli zwycięstwo w bitwie morskiej pod Salaminą, a Kserkses z częścią swej armii wycofał się już z Europy. Wobec tego Gelon powstrzymał swą wyprawę, co spotkało się z radosnym przyjęciem u żołnierzy. Następnie zwołał Zgromadzenie Ludowe, nakazując, by wszyscy przyszli na nie w pełni uzbrojeni. Sam zaś nie tylko przybył na zebranie bez broni, lecz także i bez chitonu⁶², mając na sobie tylko himation⁶³. Następnie zabrał głos i zdał sprawozdanie z całego swego życia oraz ze swych zasług oddanych Syrakuzńczykom. (6) Na każde z omawianych przezeń zagadnień tłum odpowiadał krzykiem zadowolenia, a szczególnie podziw wzbudził fakt, że oddał się całkowicie bezbronny w ręce każdego, kto tylko zechciałby go zabić; aż tak bardzo nieprawdopodobne było, by stał się jako tyran ofiarą czyjejś zemsty, że jednogłośnie wszyscy obwołali go dobroczyńcą, zbawcą i królem⁶⁴. (7) Po tych wydarzeniach Gelon ze zdobyczy wojennych zbudował wspaniałe świątynie Demeter i Kory⁶⁵, kazał odlać złoty trójnog o wartości szesnastu talentów i umieścił go w świętym gaju w Delfach jako ofiarę dziękczynną dla Apollina⁶⁶. Zamierzał również w późniejszym okresie zbudować świątynię Demeter u stóp Etny, zwłaszcza że bogini ta nie miała tam żadnego swego przybytku. Gelon nie zdołał jej jednak ukończyć, gdyż wyrokiem przeznaczenia jego życie zostało przerwane. (8) Spośród poetów melicznych w tym okresie u szczytu sił twórczych był Pindar⁶⁷. Takie oto były najważniejsze wydarzenia spośród tych, które miały miejsce w tym roku.

27. Gdy archontem w Atenach był Ksantippos⁶⁸, Rzymianie wybrali na konsulów Kwintusa Fabiusza Sylwanusa i Serwiusza Korneliusza Trykostusa⁶⁹. W tym czasie flota perska (z wyjątkiem eskadr fenickich) po doznanej porażce pod Salaminą zatrzymała się w Kyme. Tam też przezimowała, a gdy zaczęło się lato, odpłynęła na Samos, by strzec Jonii. Wszystkich tych okrętów na Samos było ponad czterysta. Miały one baczenie na te miasta jońskie, które jakoby były wrogo usposobione [do Persów].

(2) Tymczasem w Grecji po bitwie pod Salaminą uważano Ateńczyków za głównych sprawców sukcesu, czym oni sami zresztą bardzo się chełpili. Oczywiście więc było dla wszystkich, że będą rywalizować z Lacedemończykami o przywództwo na morzu. W związku z tym Lacedemończycy, przewidując przyszłe konsekwencje takiej polityki, starali się ukrócić pychę Ateńczyków. Gdy więc pojawiła się kwestia, komu przyznać palmę pierwszeństwa za okazane męstwo, [Lacedemończycy], jako że cieszyli się większymi [niż Ateńczycy] wpływami, doprowadzili do tego, że w kategorii miast nagrodzono Eginetów, zaś w kategorii żołnierzy – Ameiniasa z Aten (brata poety Ajschylosa), który, dowodząc trójrzędowncem, jako pierwszy staranował łódź perskiego dowódcy floty, przez co okręt zatopił, a samego dowódcę zgładził. (3) Ponieważ Ateńczycy dotkliwie odczuli owo niesprawiedliwe i niekorzystne dla nich rozstrzygnięcie, [Lacedemończycy]

ἀριστεῖα εἰληφότων. Δεξαμένον δὲ τοῦ Θεμιστοκλέους τὰς δωρεάς, ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἀπέστησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς στρατηγίας, καὶ παρέδωκε τὴν ἀρχὴν Ξανθίππῳ τῷ Ἀρίφρονος.

28. Διαβοηθείσης δὲ τῆς τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀλλοτριότητος, ἤκον εἰς τὰς Ἀθήνας πρέσβεις παρὰ Περσῶν καὶ παρὰ τῶν Ἑλλήνων. οἱ μὲν οὖν ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀποσταλέντες ἔφασαν τὸν στρατηγὸν Μαρδόνιον ἐπαγγέλλεσθαι τοῖς Ἀθηναίοις, ἐὰν τὰ Περσῶν προέλωνται, δώσειν χώραν ἣν ἂν βούλωνται τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰ τεῖχη καὶ τοὺς ναοὺς πάλιν ἀνοικοδομήσειν, καὶ τὴν πόλιν ἐάσειν αὐτόνομον· οἱ δὲ παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων πεμφθέντες ἤξιον μὴ πεισθῆναι τοῖς βαρβάροις, ἀλλὰ τηρεῖν τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ συγγενεῖς καὶ ὁμοφώνους εὐνοίαν. (2) οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τοῖς βαρβάροις ἀπεκρίθησαν, ὡς οὔτε χώρα τοῖς Πέρσαις ἐστὶ τοιαύτη οὔτε χρυσὸς τοσοῦτος ὃν Ἀθηναῖοι δεξάμενοι τοὺς Ἕλληνας ἐγκαταλείψουσι· τοῖς δὲ Λακεδαιμονίοις εἶπον, ὡς αὐτοὶ μὲν ἦν πρότερον ἐποιοῦντο φροντίδα τῆς Ἑλλάδος καὶ μετὰ ταῦτα πειράσσονται τὴν αὐτὴν διαφυλάττειν, ἐκείνους δ' ἤξιον τὴν ταχίστην ἐλθεῖν εἰς τὴν Ἀττικὴν μετὰ πάντων τῶν συμμάχων· πρόδηλον γὰρ εἶναι, διότι Μαρδόνιος, ἡναντιωμένων τῶν Ἀθηναίων αὐτῷ, μετὰ δυνάμεως ἤξει ἐπὶ τὰς Ἀθήνας. (3) ὁ καὶ συνέβη γενέσθαι· ὁ γὰρ Μαρδόνιος ἐν τῇ Βοιωτίᾳ διατρίβων μετὰ τῶν δυνάμεων τὸ μὲν πρῶτον τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πόλεων ἐπειρᾶτό τινας ἀφιστάνειν, χρήματα διαπεμπόμενος τοῖς προεστηκόσι τῶν πόλεων, μετὰ δὲ ταῦτα πυνθανόμενος τὴν τῶν Ἀθηναίων ἀπόκρισιν καὶ παροξυνθεὶς, ἅπασαν ἤγεν ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν τὴν δύναμιν· (4) χωρὶς γὰρ τῆς δεδομένης ὑπὸ Ξέρξου στρατιᾶς πολλοὺς ἄλλους αὐτὸς Μαρδόνιος ἐκ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας καὶ τῶν ἄλλων τῶν συμμαχίδων πόλεων ἠθροίκει, πλείους τῶν εἴκοσι μυριάδων. (5) τηλικαύτης δὲ δυνάμεως προαγούσης εἰς τὴν Ἀττικὴν, οἱ μὲν Ἀθηναῖοι βιβλιαφόρους ἀπέστειλαν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους δεόμενοι βοηθεῖν· βραδυνόντων δὲ αὐτῶν καὶ τῶν βαρβάρων ἐμβαλόντων εἰς τὴν Ἀττικὴν, κατεπλάγησαν, καὶ πάλιν ἀναλαβόντες τέκνα καὶ γυναῖκας καὶ τῶν ἄλλων ὅσα δυνατὸν ἦν ταχέως ἀποκομίζουσιν, ἐξέλιπον τὴν πατρίδα καὶ συνέφυγον πάλιν εἰς τὴν Σαλαμίνα. (6) ὁ δὲ Μαρδόνιος χαλεπῶς ἔχων πρὸς αὐτούς, τὴν χώραν ἅπασαν κατέφθειρε καὶ τὴν πόλιν κατέσκαψε καὶ τὰ ἱερὰ τὰ καταλειμμένα παντελῶς ἐλυμήνατο.

29. Ἐπανελθόντος δὲ εἰς τὰς Θήβας τοῦ Μαρδονίου μετὰ τῆς δυνάμεως, ἔδοξε τοῖς συνέδροις τῶν Ἑλλήνων παραλαβεῖν τοὺς Ἀθηναίους, καὶ πανδημεὶ προσελθόντας εἰς τὰς Πλαταιὰς διαγωνίσασθαι περὶ τῆς ἐλευθερίας, εὐξασθαι δὲ καὶ τοῖς θεοῖς,

z obawy, by Temistokles nie wpadł w oburzenie z powodu tego, co się stało, i nie knuł przeciw nim samym, jak i wszystkim Grekom jakiegoś złowrogiego podstępu, uhonorowali go dwukrotnie większą nagrodą niż tych, którym przyznano palmy pierwszeństwa za okazane męstwo wojenne. Gdy Temistokles przyjął tę nagrodę, Ateńczycy, decyzją Zgromadzenia Ludowego, zdjęli go z urzędu stratega, który powierzyli Ksantipposowi, synowi Arifrona.

28. Ponieważ wieści o animozjach pomiędzy Ateńczykami i [pozostałymi] Grekami szeroko się rozprzestrzeniły, przybyli do Aten posłańcy od Persów i od państw greckich. Posłowie przysłani przez Persów powiedzieli, że dowódca Mardonios oświadcza Ateńczykom, iż jeśli przejdą na stronę Persów, przyzna im dowolnie wybrane terytorium w Helladzie, odbuduje [zniszczone] mury i świątynie i pozwoli miastu zachować autonomię. Tymczasem posłańcy przysłani przez Lacedemończyków błagali, by Ateńczycy nie dali się przekonać obietnicom barbarzyńców i by zachowali swą życzliwość dla Greków, to jest ludzi połączonych z nimi więzami krwi i mówiących tym samym, co oni, językiem. (2) Ateńczycy wówczas odpowiedzieli barbarzyńcom, że Persowie nie dysponują ani aż tak dobrą ziemią, ani aż tak wielką ilością złota, by Ateńczycy, przyjąwszy je, mieli zostawić [resztę] Greków samym sobie. Natomiast Lacedemończykom odparli, że – pomimo tego, co się stało – postarają się zachować swą troskę i zainteresowanie o dobro [całej] Grecji, które już uprzednio leżało im na sercu. [Jednocześnie] poprosili ich, by czym prędzej przybyli do Attyki wraz ze wszystkimi sprzymierzeńcami. Jest bowiem rzeczą oczywistą, że Mardonios, po tym jak Ateńczycy mu się sprzeciwili, ze swą armią wyruszy na Ateny. (3) I tak się rzeczywiście stało. Bowiem Mardonios, przebywając wówczas ze swymi siłami w Beocji, starał się z początku skłonić do przejścia na jego stronę pewne miasta peloponeskie, rozsyłając pieniądze ich przywódcom. Później jednak, gdy poznał odpowiedź Ateńczyków, wpadł w gniew i skierował całą swą armię ku Attyce. (4) Oprócz armii, którą powierzył mu Kserkses, Mardonios zebrał pod swym dowództwem wielu innych żołnierzy z Tracji i Macedonii oraz z pozostałych miast sojuszniczych – w sumie ponad dwieście tysięcy ludzi. (5) Gdy tak ogromna armia postępowała w kierunku Attyki, Ateńczycy wysłali do Lacedemończyków kurierów z listami, prosząc o pomoc. Lacedemończycy jednak ociągali się ze wsparciem i barbarzyńcy zdołali wdrzeć się do Attyki. Wówczas przerażeni Ateńczycy ponownie zabrali swe dzieci i żony, i wszystko inne, co w pośpiechu zdołali zebrać, porzucili swą ojczyznę i ponownie schronili się na Salaminie. (6) Rozzłoszczony na nich Mardonios spustoszył ich kraj, zrównał z ziemią ich miasto, a świątynie, które jeszcze stały⁷⁰, zbezczeszczył i całkowicie zburzył.

29. Gdy Mardonios wraz ze swą armią wrócił do Teb, Zgromadzenie Greków podjęło decyzję o zaangażowaniu się w sprawy Ateńczyków. Uznano, że należy z całą potęgą zbrojną wyruszyć do Platejów, by walczyć o wolność oraz złożyć bogom

ἐὰν νικήσωσιν, ἄγειν κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρια κοινῆ, καὶ τὸν ἐλευθέριον ἀγῶνα συντελεῖν ἐν ταῖς Πλαταιαῖς. (2) συναχθέντων δὲ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν Ἴσθμόν, ἐδόκει τοῖς πᾶσιν ὄρκον ὁμόσαι περὶ τοῦ πολέμου, τὸν στέζοντα μὲν τὴν ὁμόνοιαν αὐτῶν, ἀναγκάσοντα δὲ γενναίως τοὺς κινδύνους ὑπομένειν. (3) ὁ δὲ ὄρκος ἦν τοιοῦτος· οὐ ποιήσομαι περὶ πλείονος τὸ ζῆν τῆς ἐλευθερίας, οὐδὲ καταλείψω τοὺς ἡγεμόνας οὔτε ζῶντας οὔτε ἀποθάνοντας, ἀλλὰ τοὺς ἐν τῇ μάχῃ τελευτήσαντας τῶν συμμάχων πάντας θάψω, καὶ κρατήσας τῷ πολέμῳ τῶν βαρβάρων οὐδεμίαν τῶν ἀγωνισαμένων πόλεων ἀνάστατον ποιήσω, καὶ τῶν ἱερῶν τῶν ἐμπρησθέντων καὶ καταβληθέντων οὐδὲν ἀνοικοδομήσω, ἀλλ' ὑπόμνημα τοῖς ἐπιγινόμενοις ἐάσω καὶ καταλείψω τῆς τῶν βαρβάρων ἀσεβείας. (4) τὸν δὲ ὄρκον ὁμόσαντες ἐπορεύθησαν ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν διὰ τοῦ Κιθαιρῶνος, καὶ πρὸς τὰς ὑπωρείας καταντήσαντες πλησίον τῶν Ἐρυθρῶν, αὐτοῦ κατεστρατοπέδευσαν. ἠγεῖτο δὲ τῶν μὲν Ἀθηναίων Ἀριστείδης, τῶν δὲ συμπάντων Πausανίας, ἐπίτροπος ὢν τοῦ Λεωνίδου παιδός.

30. Μαρδόνιος δὲ πυθόμενος τὴν τῶν πολεμίων δύναμιν προάγειν ἐπὶ Βοιωτίας, προῆλθεν ἐκ τῶν Θηβῶν· καὶ παραγενόμενος ἐπὶ τὸν Ἄσωπὸν ποταμὸν ἔθετο παρεμβολήν, ἣν ὠχύρωσε τάφρῳ βαθείᾳ καὶ τείχει ξυλίνῳ περιέλαβεν. ἦν δὲ ὁ σύμπας ἀριθμὸς τῶν μὲν Ἑλλήνων εἰς δέκα μυριάδας, τῶν δὲ βαρβάρων εἰς πεντήκοντα. (2) πρῶτοι δὲ κατήρξαντο μάχης οἱ βάρβαροι νυκτὸς ἐκχυθέντες ἐπ' αὐτοὺς καὶ πᾶσι τοῖς ἵππεῦσι πρὸς τὴν στρατοπεδείαν ἐπελάσαντες. τῶν δὲ Ἀθηναίων προαισθομένων καὶ συντεταγμένη τῇ στρατιᾷ τεθαρρηκότως ἀπαντῶντων, συνέβη καρτερὰν γενέσθαι μάχην. (3) τέλος δὲ τῶν Ἑλλήνων οἱ μὲν ἄλλοι πάντες τοὺς καθ' αὐτοὺς ταχθέντας τῶν βαρβάρων ἐτρέψαντο, μόνοι δὲ Μεγαρεῖς πρὸς τε τὸν ἵππαρχον καὶ τοὺς ἀρίστους τῶν Περσῶν ἵππεις ἀνθεστῶτες, καὶ πιεζόμενοι τῇ μάχῃ, τὴν μὲν τάξιν οὐ κατέλιπον, πρὸς δὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους πέμψαντες τινας ἐξ αὐτῶν ἤτουν κατὰ τάχος βοηθῆσαι. (4) Ἀριστείδου δὲ τοὺς περὶ αὐτὸν τῶν Ἀθηναίων ταχέως ἀποστείλαντος τοὺς ἐπιλέκτους, συστραφέντες οὔτοι καὶ προσπεσόντες τοῖς βαρβάροις τοὺς μὲν Μεγαρεῖς ἐξείλοντο τῶν κινδύνων τῶν ἐπικειμένων, τῶν δὲ Περσῶν αὐτὸν τε τὸν ἵππαρχον καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀποκτείναντες τοὺς λοιποὺς ἐτρέψαντο.

Οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες, ὥσπερ εἰ τι νικῶντι προαγῶντι λαμπρῶς προτερήσαντες, εὐέλπιδες ἐγένοντο περὶ τῆς ὀλοσχεροῦς νίκης· μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ τῆς ὑπωρείας μετεστρατοπέδευσαν εἰς ἕτερον τόπον εὐθετώτερον πρὸς τὴν ὀλοσχερῆ νίκην. (5) ἦν γὰρ ἐκ μὲν τῶν δεξιῶν γεώλοφος ὑψηλός, ἐκ δὲ τῶν εὐωνύμων ὁ Ἄσωπὸς ποταμὸς· τὸν δ' ἀνὰ μέσον τόπον ἐπέειχεν ἡ στρατοπεδεία, πεφραγμένη τῇ φύσει καὶ ταῖς τῶν τόπων ἀσφαλείαις. (6) τοῖς μὲν οὖν Ἕλλησιν ἐμφρόνως βουλευσαμένοις πολλὰ συνεβάλετο πρὸς τὴν νίκην ἢ τῶν τόπων στενοχωρία· οὐ γὰρ ἦν ἐπὶ πολὺ μῆκος παρεκτείνειν τὴν φάλαγγα τῶν Περσῶν, ὥστε ἀχρήστους εἶναι συνέβαινε τὰς πολλὰς μυριάδας τῶν βαρβάρων. διόπερ οἱ περὶ τὸν Πausανίαν καὶ Ἀριστείδην

przysięgę, że jeśli Grecy odniosą zwycięstwo, wspólnie obchodzić będą ten dzień jako święto wolności i zorganizują w Platejach Igrzyska Wolności⁷¹. (2) Kiedy już Grecy zebrali się na Istmie, wszyscy postanowili złożyć w związku z wojną przysięgę, która z jednej strony zapewni i zachowa zgodę między nimi, a z drugiej zmusi ich do szlachetnego znoszenia trudów walki. (3) Przysięga brzmiała tak: „Nie będę cenił życia bardziej niż wolności, nie opuszczę mych dowódców, ani za ich życia, ani po ich śmierci, lecz uczczę pogrzebem wszystkich sprzymierzeńców, którzy polegli w walce. A gdy już pokonam barbarzyńcę w wojnie, nie zburzę żadnego z miast, które uczestniczyły w walce⁷², ale też nie odbuduję żadnej ze spalonych czy zburzonych świątyń, lecz pozwolę [by pozostały w takim stanie] i zostawię je dla potomnych, jako pamiątkę bezbożności barbarzyńców”. (4) Gdy już [Grecy] złożyli tę przysięgę, przez przełęcz na Kitajronie wyruszyli w kierunku Beocji; zszedłszy w dół, znaleźli się u podnóża góry w okolicach Erytraj i tu rozbili obóz. Ateńczykami dowodził wówczas Arystydes, zaś wszystkimi siłami [greckimi] – Pauzaniasz, który był opiekunem syna Leonidasa⁷³.

30. Gdy Mardonios dowiedział się, że armia przeciwników zmierza w kierunku Beocji, opuścił Teby i wyruszył naprzód. Dotarłszy do rzeki Asopos, rozbił obóz, który wokoło umocnił drewnianą palisadą i głębokim rowem na przedpolu. Ogólna liczba Greków dochodziła wówczas do stu tysięcy, zaś barbarzyńców do pięciuset tysięcy⁷⁴. (2) Jako pierwsi zaczęli bitwę barbarzyńcy, którzy nocą zalali swą masą wojska greckie i zaatakowali ich obóz całą swą konnicą. Gdy Ateńczycy spostrzegli [nadciągające natarcie], ustawili swą armię w szyku bojowym i odważnie wyszli barbarzyńcom na spotkanie. Wywiązała się zażarta walka. (3) Ostatecznie wszyscy Grecy zmusili do odwrotu ustawione w szyku przeciw nim oddziały barbarzyńców. Jedyne Megaryjczycy, którzy nadziali się na dowódcę kawalerii i elitarne oddziały jeźdźców perskich, ponieśli w walce dotkliwe straty; nie porzucili jednak swych szeregów, wysławszy kilku swych ludzi do Ateńczyków i Lacedemończyków z prośbą o szybką pomoc. (4) Wówczas Arystydes szybko posłał doborowych żołnierzy ateńskich ze swej gwardii przybocznej, którzy, stworzywszy zwarty oddział, zaatakowali barbarzyńców (czym ocalili Megaryjczyków od grożącego im niebezpieczeństwa), zabili zarówno dowódcę kawalerii, jak i wielu innych Persów, a pozostałych przy życiu zmusili do ucieczki.

Wtedy to Grecy, tak jakby uzyskana przez nich we wspaniały sposób przewaga była tylko swego rodzaju przygrywką, zaczęli snuć nadzieje na całkowite zwycięstwo. Dlatego też po tym, co zaszło, przenieśli swój obóz z podnóża góry w inne miejsce, bardziej odpowiednie na wyprowadzenie szturmującego do ostatecznego zwycięstwa. (5) Na ich prawym skrzydle znajdowało się bowiem wysokie wzgórze, zaś na lewym – rzeka Asopos. Na przestrzeni pomiędzy wzgórzem a rzeką rozłożyli obóz, któremu naturalną osłonę i bezpieczeństwo zapewniało ukształtowanie terenu. (6) Tak więc Grekom, wskutek podjęcia przez nich rozsądnej decyzji, w odniesieniu zwycięstwa sprzyjało bardzo zwężenie

θαρρήσαντες τοῖς τόποις προῆγον τὴν δύναμιν εἰς τὴν μάχην, καὶ συντάξαντες ἑαυτοὺς οἰκείως τῆς περιστάσεως ἤγον ἐπὶ τοὺς πολεμίους.

31. Μαρδόνιος δὲ συναναγκαζόμενος βαθεῖαν ποιῆσαι τὴν φάλαγγα, διέταξε τὴν δύναμιν ὅπως ποτ' ἔδοξεν αὐτῷ συμφέρειν, καὶ μετὰ βοῆς ἀπήντησε τοῖς Ἑλλήσιν. ἔχων δὲ περὶ αὐτὸν τοὺς ἀρίστους πρῶτος ἐνέβαλεν εἰς τοὺς ἀντιτεταγμένους Λακεδαιμονίους, καὶ γενναίως ἀγωνισάμενος πολλοὺς ἀνεῖλε τῶν Ἑλλήνων· ἀντιταθέντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων εὐρώστως, καὶ πάντα κίνδυνον ὑπομενόντων προθύμως, πολὺς ἐγένετο φόνος τῶν βαρβάρων. (2) ἕως μὲν οὖν συνέβαινε τὸν Μαρδόνιον μετὰ τῶν ἐπιλέκτων προκινδυνεύειν, εὐψύχως ὑπέμενον τὸ δεινὸν οἱ βάρβαροι· ἐπεὶ δ' ὁ τε Μαρδόνιος ἀγωνιζόμενος ἐκθύμως ἔπεσε καὶ τῶν ἐπιλέκτων οἱ μὲν ἀπέθανον, οἱ δὲ κατετρώθησαν, ἀνατραπέντες ταῖς ψυχαῖς πρὸς φυγὴν ὥρμησαν. (3) ἐπικειμένων δὲ τῶν Ἑλλήνων, οἱ μὲν πλείους τῶν βαρβάρων εἰς τὸ ξύλινον τεῖχος συνέφυγον, τῶν δ' ἄλλων οἱ μὲν μετὰ Μαρδονίου ταχθέντες Ἑλληνας εἰς τὰς Θήβας ἀνεχώρησαν, τοὺς δὲ λοιποὺς ὄντας πλείους τῶν τετρακισμυρίων ἀναλαβὼν Ἀρτάβαζος, ἀνὴρ παρὰ Πέρσαις ἐπαινούμενος, εἰς θάτερον μέρος ἔφυγε, καὶ σύντονον τὴν ἀναχώρησιν ποιησάμενος προῆγεν ἐπὶ τῆς Φωκίδος.

32. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἐν τῇ φυγῇ τῶν βαρβάρων σχισθέντων, ὁμοίως καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων πλῆθος διεμερίσθη· Ἀθηναῖοι μὲν γὰρ καὶ Πλαταιεῖς καὶ Θεσπιεῖς τοὺς ἐπὶ Θηβῶν ὀρμήσαντας ἐδίωξαν, Κορίνθιοι δὲ καὶ Σικυῖοι καὶ Φλιάσιοι καὶ τινες ἕτεροι τοῖς μετὰ Ἀρταβάζου φεύγουσιν ἐπηκολούθησαν, Λακεδαιμόνιοι δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν τοὺς εἰς τὸ ξύλινον τεῖχος καταφυγόντας διώξαντες ἐπόρθησαν προθύμως. (2) οἱ δὲ Θηβαῖοι δεξάμενοι τοὺς φεύγοντας καὶ προσαναλαβόντες ἐπέθεντο τοῖς διώκουσιν Ἀθηναίοις· γενομένης δὲ πρὸ τῶν τειχῶν καρτερᾶς μάχης, καὶ τῶν Θηβαίων λαμπρῶς ἀγωνισαμένων, ἔπεσον μὲν οὐκ ὀλίγοι παρ' ἀμφοτέροις, τὸ δὲ τελευταῖον βιασθέντες ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, συνέφυγον πάλιν εἰς τὰς Θήβας.

(3) Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ μὲν Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἀποχωρήσαντες, μετὰ τούτων ἐτειχομάχουν πρὸς τοὺς καταφυγόντας εἰς τὴν παρεμβολὴν τῶν Περσῶν· μεγάλου δὲ ἀγῶνος ἐξ ἀμφοτέρων γενομένου, καὶ τῶν μὲν βαρβάρων ἐκ τόπων ὠχυρωμένων καλῶς ἀγωνισαμένων, τῶν δ' Ἑλλήνων βίαν προσαγόντων τοῖς ξυλίνοις τείχεσι, πολλοὶ μὲν παραβόλως ἀγωνιζόμενοι κατετιτρώσκοντο, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ τῷ πλήθει τῶν βελῶν διαφθειρόμενοι τὸν θάνατον εὐψύχως ὑπέμενον. (4) οὐ μὴν γε τὴν ὀρμὴν καὶ βίαν τῶν Ἑλλήνων ἔστεγεν οὔτε τὸ κατεσκευασμένον

terenu [w jakim leżało ich obozowisko]. Bowiem falanga Persów nie mogła się rozwinąć na zbyt wielką szerokość, tak że owe zastępy barbarzyńców, liczące dziesiątki tysięcy żołnierzy, okazały się całkowicie bezużyteczne. Wskutek tego podkomendni Pauzanasza i Arystydesa, nabrawszy większej pewności siebie właśnie z powodu ukształtowania terenu, wyprowadzili armię do walki, a gdy już ustawili się w szyku bojowym w sposób zapewniający wykorzystanie zajmowanej pozycji, podjęli natarcie na wrogów.

31. Wówczas Mardonios, zmuszony do zagęszczenia falangi, ustawił swą armię w sposób, jaki uznał za korzystny, i z okrzykiem bojowym na ustach wyszedł Grekom na spotkanie. Ponieważ miał u swego boku najlepszych żołnierzy, jako pierwszy natarł na ustawionych naprzeciw niego Lacedemończyków i, walcząc dzielnie, zgładził wielu Greków. Lacedemończycy jednak stawiali silny opór i mężnie znosili wszelkie uciążliwości walki, toteż urządzili barbarzyńcom wielką rzeź. (2) Jak długo Mardoniosowi i jego doborowym oddziałom udawało się odierać niebezpieczeństwo, barbarzyńcy odważnie znosili straszliwą walkę. Gdy jednak Mardonios poległ po zacieklej walce, a spośród jego doborowych żołnierzy jedni zginęli, inni zaś zostali ranni, nastroje barbarzyńców zupełnie się zmieniły i rzucili się oni do ucieczki. (3) A ponieważ Grecy mocno na nich nacierali, wielu spośród barbarzyńców schroniło się w obrębie drewnianej palisady. Co się zaś tyczy reszty armii – Grecy służący pod komendą Mardoniosa wycofali się do Teb, niedobitki pozostałych zaś, w liczbie ponad czterdziestu tysięcy, zebrał Artabazos (mąż cieszący się u Persów wielką estymą) i pospiesznie powiódł w przeciwnym kierunku, podejmując najkrótszą drogą odwrót ku Fokidzie.
32. W taki sam sposób, w jaki barbarzyńcy podzielili się w czasie ucieczki, Grecy rozdzielili swą ogromną armię. Zatem Ateńczycy z Platejczykami i Tespijczykami rzucili się w pogoń za tymi, którzy uciekali do Teb, zaś Koryntyjczycy, Sikyończycy, Fliazyjczycy i jeszcze inni – ścigali tych, którzy zbiegli z Artabazosem. Natomiast Lacedemończycy z pozostałymi oddziałami, ruszywszy w ślad za tymi, którzy schronili się w obrębie drewnianej palisady, z impetem starli ich z powierzchni ziemi. (2) Tymczasem Tebańczycy, przyjąwszy zbiegów, wcielili ich do swej armii i zaatakowali prowadzących pościg Ateńczyków. Pod murami miasta doszło do zażartej walki. Chociaż Tebańczycy walczyli wręcz wspaniale (a po obu stronach poległo wielu żołnierzy), ostatecznie jednak zostali przełamani przez Ateńczyków i z powrotem uciekli do Teb. (3) Następnie Ateńczycy wycofali się, by wesprzeć Lacedemończyków i wraz z nimi zaczęli oblegać tych, którzy schronili się wewnątrz obozu perskiego. Po obu stronach trwała zagorzała walka: podczas gdy barbarzyńcy dzielnie się bronili na swych umocnionych pozycjach, Grecy przypuścili gwałtowny atak na drewnianą palisadę obozu⁷⁵. Wielu, walcząc z ogromną determinacją, poniosło rany, a niemała część, ugodzona gradem pocisków, mężnie zniosła śmierć. (4) Jednakże gwałtowne-

τείχος οὔτε τὸ πλῆθος τῶν βαρβάρων, ἀλλ' ἅπαν τὸ ἀντιτεταγμένον ὑπέικειν ἠναγκάζετο· ἡμιλλῶντο γὰρ πρὸς ἀλλήλους οἱ τῆς Ἑλλάδος ἠγούμενοι Λακεδαιμόνιοι καὶ Ἀθηναῖοι, μεμετεωρισμένοι μὲν ταῖς προγεγενημέναις νίκαις, πεποιθότες δὲ ταῖς ἑαυτῶν ἀρεταῖς. (5) τέλος δὲ κατὰ κράτος ἀλόντες οἱ βάρβαροι, δεόμενοι ζωγρεῖν οὐδενὸς ἐτύγγανον ἐλέου. ὁ γὰρ στρατηγὸς τῶν Ἑλλήνων Πausanίας ὄρων τοῖς πλήθεσιν ὑπερέχοντας τοὺς βαρβάρους, εὐλαβεῖτο μὴ τι παράλογον γένηται, πολλαπλασίων ὄντων τῶν βαρβάρων· διὸ καὶ παραγγείλαντος αὐτοῦ μηδένα ζωγρεῖν, ταχὺ πλῆθος ἄπιστον νεκρῶν ἐγένετο. τέλος δὲ οἱ Ἕλληνες ὑπὲρ τὰς δέκα μυριάδας τῶν βαρβάρων κατακόψαντες μόγις ἐπαύσαντο τοῦ κτείνειν τοὺς πολεμίους.

33. Τοιοῦτον δὲ πέρας τῆς μάχης λαβούσης, οἱ μὲν Ἕλληνες τοὺς πεσόντας ἔθαψαν, ὄντας πλείους τῶν μυρίων. διελόμενοι δὲ τὰ λάφυρα κατὰ τὸν τῶν στρατιωτῶν ἀριθμὸν τὴν περὶ τῶν ἀριστείων κρίσιν ἐποίησαντο, καὶ Ἀριστείδου κελεύσαντος ἔκριναν ἀριστεῦσαι πόλιν μὲν Σπάρτην, ἄνδρα δὲ Pausanίαν τὸν Λακεδαιμόνιον. Ἀρτάβαζος δ' ἔχων τῶν φευγόντων Περσῶν εἰς τετρακισμυρίους, καὶ διὰ τῆς Φωκίδος εἰς Μακεδονίαν πορευθεῖς, ὀξυτάταις πορείαις ἐχρήτο, καὶ ἐσώθη μετὰ τῶν στρατιωτῶν εἰς τὴν Ἀσίαν.

(2) Οἱ δ' Ἕλληνες ἐκ τῶν λαφύρων δεκάτην ἐξελόμενοι κατεσκεύασαν χρυσοῦν τρίποδα, καὶ ἀνέθηκαν εἰς Δελφοὺς χαριστήριον τῷ θεῷ, ἐπιγράψαντες ἐλεγεῖον τόδε,

Ἑλλάδος εὐρυχόρου σωτήρες τόνδ' ἀνέθηκαν,
δουλοσύνης στυγεράς ῥυσάμενοι πόλιας.

ἐπέγραψαν δὲ καὶ τοῖς ἐν Θερμοπύλαις ἀποθανοῦσι Λακεδαιμονίοις κοινῇ μὲν ἅπασι τόδε,

μυριάσιν ποτὲ τῆδε διηκοσίαις ἐμάχοντο
ἐκ Πελοποννήσου χιλιάδες τέτορες,

ιδίᾳ δὲ αὐτοῖς τόδε,

ὦ ξεῖν', ἄγγελον Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων πειθόμενοι νομίμοις.

(3) ὁμοίως δὲ καὶ ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος ἐκόσμησε τοὺς τάφους τῶν ἐν τῷ Περσικῷ πολέμῳ τελευτησάντων, καὶ τὸν ἀγῶνα τὸν ἐπιτάφιον τότε πρῶτον ἐποίησε, καὶ

go natarcia Greków nie zdołał powstrzymać ani wzniesiony mur obronny, ani rzesze barbarzyńców, gdyż jakakolwiek forma oporu skazana była na niepowodzenie, zwłaszcza że narody przewodzące Helladzie, to jest Lacedemończycy i Ateńczycy, rywalizowały pomiędzy sobą, gdyż poprzednie sukcesy mocno podbudowały ich wojenne morale, a nadto były one głęboko przekonane o własnej dzielności i męstwie. (5) Ostatecznie barbarzyńcy zostali pokonani wskutek gwałtownego natarcia, a chociaż prosili, by wzięto ich do niewoli jako jeńców, nikomu nie okazano litości. Bowiem strateg sił greckich – Pauzanasz – zorientowawszy się, że barbarzyńcy przewyższają [jego armię] swą liczbą, obawiał się, by – właśnie ze względu na fakt, iż barbarzyńcy byli wielokrotnie liczniejsi – nie doszło do jakiejś przykłej niespodzianki. Dlatego też rozkazał, by nikogo nie brano do niewoli, [wskutek czego] w krótkim czasie [pole walki] zaczęło się pokrywać niewiarygodną wręcz liczbą trupów. Jednakże pod koniec, gdy Grecy wyróżnęli już ponad sto tysięcy barbarzyńców, odstąpili – choć z niechęcią – od zabijania pozostałych wrogów.

33. Gdy bitwa zakończyła się w taki właśnie sposób, Grecy pochowali swych poległych, których było ponad dziesięć tysięcy. Natomiast kiedy dokonano już podziału łupów wojennych według liczebności poszczególnych armii, rozstrzygnięto rywalizację o palmy pierwszeństwa. [Sędziowie] ulegli sugestiom [Arystydesa] i wydali zgodny z nimi wyrok: w kategorii miast nagrodzono Spartę, a w kategorii wojowników – Lacedemończyka Pauzanasza. Tymczasem Artabazos, mający pod swą komendą około czterdziestu tysięcy zbiegów perskich, przedostawszy się przez Fokidę do Macedonii, posuwał się naprzód szybkim marszem i znalazł ocalenie wraz ze swymi żołnierzami w Azji.

(2) Grecy, zebrawszy dziesiątą część swoich łupów wojennych⁷⁶, odlali złoty trójnog⁷⁷ i złożyli go bogu w Delfach⁷⁸ jako ofiarę dziękczynną, każąc uprzednio wyryć na nim taki oto dwuwiersz⁷⁹:

Złożyli go wybawiciele bezbrzeżnej Hellady,
Którzy ocalili swe miasta od wstrętnej niewoli.

Wyryli również⁸⁰ taki oto epigram ku czci wszystkich Lacedemończyków, którzy w Termopilach wspólnie ponieśli śmierć⁸¹:

Niegdyś w tym miejscu z dwoma milionami walczyły
Cztery tysiące mężów z Peloponezu.

Natomiast wyłącznie Lacedemończykom poświęcono ten dwuwiersz⁸²:

Przechodniu, powiedz Lacedemończykom, że tu
Leżymy my, wierni ich prawom do końca.

(3) W podobny sposób również i społeczność Ateńczyków ozdobiła groby żołnierzy poległych w czasie wojny perskiej. Wówczas też po raz pierwszy urządzono Igrzy-

νόμον ἔθηκε λέγειν ἐγκώμια τοῖς δημοσίᾳ θαπτομένοις τοὺς προαιρεθέντας τῶν ῥητόρων.

(4) Μετὰ δὲ ταῦτα Πausανίας μὲν ὁ στρατηγὸς ἀναλαβὼν τὴν δύναμιν ἐστράτευσεν ἐπὶ τὰς Θήβας, καὶ τοὺς αἰτίους τῆς πρὸς Πέρσας συμμαχίας ἐξίτηται πρὸς τὴν τιμωρίαν· τῶν δὲ Θηβαίων καταπεπληγμένων τό τε πλῆθος τῶν πολεμίων καὶ τὰς ἀρετάς, οἱ μὲν αἰτιώτατοι τῆς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποστάσεως ἐκουσίως ὑπομείναντες τὴν παράδοσιν ἐκολάσθησαν ὑπὸ τοῦ Πausανίου καὶ πάντες ἀνηρέθησαν.

34. Ἐγένετο δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἰωνίαν τοῖς Ἑλλησι μεγάλη μάχη πρὸς Πέρσας κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῇ περὶ τὰς Πλαταιάς συντελεσθείσῃ, περὶ ἧς μέλλοντες γράφειν ἀναληψόμεθα τὴν ἀπ' ἀρχῆς διήγησιν. (2) Λεωτυχίδης γὰρ ὁ Λακεδαιμόνιος καὶ Ξάνθιππος ὁ Ἀθηναῖος ἡγούμενοι τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, καὶ τὸν στόλον ἐκ τῆς περὶ Σαλαμίνα ναυμαχίας ἀθροίσαντες εἰς Αἴγινα, ἐν ταύτῃ διατρίβαντες ἡμέρας τινὰς ἐπλευσαν εἰς Δῆλον, ἔχοντες τριῆρεις διακοσίας καὶ πενήκοντα. Ἐνταῦθα δ' αὐτῶν ὀρμούντων ἦγον ἐκ Σάμου πρέσβεις ἀξιούντες ἐλευθερῶσαι τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνας. (3) οἱ δὲ περὶ τὸν Λεωτυχίδην συνεδρεύσαντες μετὰ τῶν ἡγεμόνων καὶ διακούσαντες τῶν Σαμίων ἔκριναν ἐλευθεροῦν τὰς πόλεις, καὶ κατὰ τάχος ἐξέπλευσαν ἐκ Δήλου. οἱ δὲ τῶν Περσῶν ναύαρχοι διατρίβοντες ἐν τῇ Σάμῳ, πυθόμενοι τὸν τῶν Ἑλλήνων ἐπίπλου, ἀνήχθησαν ἐκ τῆς Σάμου πάσαις ταῖς ναυσὶ, καὶ κατάραντες εἰς Μυκάλην τῆς Ἰωνίας τὰς μὲν ναῦς ἐνεώλκησαν, ὀρῶντες οὐκ ἀξιοχρέους οὔσας ναυμαχεῖν, καὶ ξυλίῳ τείχει καὶ τάφρῳ βαθεῖα περιέλαβον αὐτάς· οὐδὲν δὲ ἦττον καὶ δυνάμεις πεζὰς μετεπέμποντο ἐκ τῶν Σάρδεων καὶ τῶν σύνεγγυς πόλεων, καὶ συνήγαγον τοὺς ἅπαντας εἰς δέκα μυριάδας· ἐποιοῦντο δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν εἰς πόλεμον χρησίμων παρασκευάς, νομίζοντες καὶ τοὺς Ἰωνας ἀποστήσεσθαι πρὸς τοὺς πολεμίους. (4) οἱ δὲ περὶ τὸν Λεωτυχίδην παντὶ τῷ στόλῳ κεκοσμημένῳ προσπλεύσαντες τοῖς ἐν τῇ Μυκάλῃ βαρβάροις, ναῦν προαπέστειλαν ἔχουσαν κήρυκα τὸν μεγαλοφωνότατον τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ. τῷ δὲ προσετέτακτο προσπλεῦσαι τοῖς πολεμίοις, καὶ μεγάλη τῇ φωνῇ κηρύξαι, διότι οἱ Ἕλληνες νενικηκότες τοὺς Πέρσας ἀρῆσαι νῦν ἐλευθερώσοντες τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδας πόλεις. (5) τοῦτο δ' ἐποίησαν οἱ περὶ τὸν Λεωτυχίδην νομίζοντες τοὺς συστρατεύοντας τοῖς βαρβάροις Ἑλληνας ἀποστήσειν Περσῶν καὶ ταραχὴν ἔσεσθαι πολλὴν ἐν τῇ τῶν βαρβάρων στρατοπεδεῖα· ὅπερ καὶ συνέβη γενέσθαι. τοῦ γὰρ κήρυκος προσπλεύσαντος ταῖς νεωολκημέναις ναυσὶ καὶ κηρύξαντος τὰ προστεταγμένα, συνέβη τοὺς μὲν Πέρσας ἀπιστῆσαι τοῖς Ἑλλησι, τοὺς δ' Ἑλληνας ἀλλήλοισιν συντίθεσθαι περὶ ἀποστάσεως.

35. Οἱ δ' Ἕλληνες κατασκευάμενοι τὰ κατ' αὐτοὺς ἀπεβίβασαν τὴν δύναμιν. τῇ δ' ὑστεραία παρασκευαζομένων αὐτῶν τὰ πρὸς τὴν παράταξιν, προσέπεσε φήμη ὅτι νενικήκασιν οἱ Ἕλληνες τοὺς Πέρσας κατὰ τὰς Πλαταιάς. (2) διόπερ οἱ μὲν περὶ

ska Pogrzebowe oraz podjęto uchwałę nakazującą wybranym spośród mówców publicznie odczytywać pieśni pochwalne ku czci pochowanych na koszt państwa. (4) Po tych wydarzeniach strateg Pauzaniusz, objąwszy dowództwo nad armią, wyruszył z nią na Teby. Domagał się ukarania ludzi odpowiedzialnych za zawarcie układu sojuszniczego z Persami. Ponieważ Tebańczycy przerazili się zarówno ogromnej liczby przeciwników, jak i ich zapału wojennego, ludzie odpowiedzialni za sprzeniewierzenie się sprawie Greków dobrowolnie przystali na wydanie ich w ręce Pauzaniausza, który wymierzył wszystkim karę śmierci.

34. Tego samego dnia, którego doszło do bitwy pod Platejami, Grecy z Jonii również stoczyli wielką bitwę przeciwko Persom. Ponieważ mamy zamiar opisać ją [szerzej], rozpoczniemy relację o niej od samego początku. (2) Gdy dowodzący siłami morskimi, Lacedemończyk Leotychidas i Ateńczyk Ksantippos⁸³, ściągnęli już na Eginę flotę (która uprzednio wzięła udział w bitwie salamińskiej), spędzili na tej wyspie kilka dni, po czym odpłynęli na Delos; w sumie mieli pod swą komendą dwieście pięćdziesiąt trier. Gdy stali w porcie na Delos, przybyli z Samos posłańcy, prosząc o wyzwolenie dla azjatyckich Greków. (3) Leotychidas ze swymi doradcami odbył naradę z dowódcami wojska⁸⁴; po wysłuchaniu Samijczyków podjęto decyzję wyzwolenia miast [jońskich] i czym prędzej wypłynięto z Delos. Gdy dowódcy floty perskiej, przebywający na Samos, dowiedzieli się o morskiej wyprawie Greków, wycofali się z całą swą flotą z Samos, a zawiąwszy do portu Mykale w Jonii, wyciągnęli okręty na brzeg, gdyż zorientowali się, że nie będą one w stanie stawić wrogom godnego oporu w ewentualnej bitwie morskiej. Otoczyli zatem przystań drewnianą palisadą z głębokim rowem na przedpolu, a co więcej – posłali do Sardes i okolicznych miast po armię lądową, przez co zgromadzili w sumie około stu tysięcy żołnierzy. Ponadto przygotowali wszystkie narzędzia i sprzęty użyteczne przy prowadzeniu wojny, zwłaszcza że podejrzewali, iż Jonowie przejdą na stronę wrogów. (4) Tymczasem oddziały Leotychidasasa z całą, przygotowaną do walki, flotą ruszyły na barbarzyńców stacjonujących w Mykale, posyłając przodem statek z heroldem, który miał najdonośniejszy głos w armii. Nakazano mu podpłynąć ku wrogom i głośno obwieścić: „Grecy, odniósłszy zwycięstwo nad Persami, przybyli tu teraz, by wyzwolić greckie miasta w Azji”. (5) Ludzie Leotychidasasa postąpili tak, gdyż sądzili, że Grecy, którzy wyruszyli na tę wyprawę wraz z barbarzyńcami, odstąpią od Persów, a wówczas dojdzie do ogromnego zamieszania w obozie barbarzyńskim. I tak się właśnie stało. Gdy bowiem herold podpłynął do wyciągniętych na brzeg łodzi i obwieścił to, co mu kazano, skutek był taki, że Persowie stracili zaufanie do Greków, a Grecy zaczęli układać się między sobą w kwestii sprzeniewierzenia się Persom.

35. Gdy Grecy [służący pod Leotychidasem] zorientowali się, jakie nastroje panują wśród ich rodaków [służących u Persów], wysadzili armię na ląd. Zaś następnego dnia, właśnie gdy przygotowywali się do bitwy, rozeszła się pogłoska o zwycię-

Λεωτυχίδην ἀθροίσαντες ἐκκλησίαν, τὰ πλήθη παρεκάλεσαν εἰς τὴν μάχην, τὰ τε ἄλλα προφερόμενοι καὶ τὴν ἐν Πλαταιαῖς νίκην τραγωδοῦντες, δι' ἣν ὑπελάμβανον θρασυτέρους ποιήσειν τοὺς μέλλοντας ἀγωνίζεσθαι. θαυμαστὸν δὲ ἐγένετο τὸ ἀποτέλεσμα· κατὰ γὰρ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐφάνησαν αἱ παρατάξεις γεγενημέναι, ἧς τε πρὸς τῇ Μυκάλῃ συντελεσθεῖσα καὶ ἡ κατὰ τὰς Πλαταιαῖς γενομένη. (3) διόπερ ἔδοξαν οἱ περὶ τὸν Λεωτυχίδην οὐπω μὲν πετυσμένοι περὶ τῆς νίκης, ἀφ' ἑαυτῶν δὲ πλάττοντες τὴν εὐημερίαν, στρατηγήματος ἕνεκεν τοῦτο πεποικέναι· τὸ γὰρ μέγεθος τοῦ διαστήματος ἤλεγχεν ἀδύνατον οὖσαν τὴν προσαγγελίαν. (4) οἱ δὲ τῶν Περσῶν ἡγεμόνες, ἀπίστως ἔχοντες τοῖς Ἕλλησι, τούτους μὲν ἀφώπλισαν, τὰ δὲ ὅπλα τοῖς ἑαυτῶν φίλοις παρέδωκαν· παρακαλέσαντες δὲ τὰ πλήθη, καὶ τὸν Ξέρξην αὐτὸν μετὰ πολλῆς δυνάμεως εἰπόντες ἦξιν βοηθόν, ἐποίησαν ἅπαντας εὐθαρσεῖς πρὸς τὸν κίνδυνον.

36. Ἀμφοτέρων δὲ αὐτῶν ἐκταξάντων τὴν στρατιὰν καὶ προσαγόντων ἐπ' ἀλλήλους, οἱ μὲν Πέρσαι τοὺς πολεμίους ὀρῶντες ὀλίγους ὄντας κατεφρόνησαν αὐτῶν καὶ μετὰ πολλῆς κραυγῆς ἐπέφεροντο· (2) τῶν δὲ Σαμίων καὶ Μιλησίων πανδημεὶ προελομένων βοηθῆσαι τοῖς Ἕλλησι καὶ μετ' ἀλλήλων κοινῇ προαγόντων κατὰ σπουδῆν, ὡς προϊόντες εἰς ὄψιν ἦλθον τοῖς Ἕλλησιν, οἱ μὲν Ἴωνες ἐνόμιζον εὐθαρσεστέρους ἔσεσθαι τοὺς Ἕλληνας, ἀπέβη δὲ τοῦναντίον. (3) δόξαντες γὰρ οἱ περὶ τὸν Λεωτυχίδην τὸν Ξέρξην ἐκ τῶν Σάρδεων ἐπιέναι μετὰ τῆς δυνάμεως, ἐφοβήθησαν, καὶ ταραχῆς γενομένης ἐν τῷ στρατοπέδῳ διεφέροντο πρὸς ἀλλήλους· οἱ μὲν γὰρ ἔφασαν τὴν ταχίστην δεῖν εἰς τὰς ναῦς ἀπιέναι, οἱ δὲ μένειν καὶ τεθαρρηκότως παρατάξασθαι. ἔτι δ' αὐτοῖς θεθορυθημένοις ἐπεφάνησαν οἱ Πέρσαι διεσκευασμένοι καταπληκτικῶς καὶ μετὰ βοῆς ἐπιφερόμενοι. (4) οἱ δ' Ἕλληνες οὐδεμίαν ἀνοχὴν ἔχοντες τοῦ βουλεύεσθαι, συνηναγκάσθησαν ὑπομεῖναι τὴν ἔφοδον τῶν βαρβάρων.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀμφοτέρων ἀγωνιζομένων εὐρώστως ἰσόρροπος ἦν ἡ μάχη καὶ συγχοὶ παρ' ἀμφοτέροις ἐπιπτον· τῶν δὲ Σαμίων καὶ τῶν Μιλησίων ἐπιφανέντων οἱ μὲν Ἕλληνες ἐπερρώσθησαν, οἱ βάρβαροι δὲ καταπλαγέντες πρὸς φυγὴν ὤρμησαν. (5) πολλοῦ δὲ γενομένου φόνου, οἱ μὲν περὶ τὸν Λεωτυχίδην καὶ Ξάνθιππον ἐπικείμενοι τοῖς ἠττημένοις κατεδίωξαν τοὺς βαρβάρους μέχρι τῆς παρεμβολῆς, συνεπελάβοντο δὲ τῆς μάχης ἤδη κεκριμένης Αἰολεῖς καὶ τῶν ἄλλων πολλοὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν· δεινὴ γὰρ τις ἐνέπεσεν ἐπιθυμία ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεσι τῆς ἐλευθερίας. (6) διόπερ σχεδὸν ἅπαντες οὐθ' ὀμήρων οὔτε ὄρκων ἐποίησαντο φροντίδα, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἀπέκτειναν ἐν τῇ φυγῇ τοὺς βαρβάρους. τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἠττηθέντων τῶν Περσῶν, ἀνηρέθησαν αὐτῶν πλείους τῶν τετρακισμυρίων· τῶν δὲ διασωθέντων οἱ μὲν εἰς τὴν στρατοπεδεῖαν διέφυγον, οἱ δὲ εἰς Σάρδεις ἀπεχώρησαν. (7) Ξέρξης δὲ πυθόμενος τὴν τε περὶ τὰς Πλαταιαῖς ἦτταν καὶ τὴν ἐν τῇ Μυκάλῃ τροπὴν τῶν ἰδίων, μέρος μὲν τῆς

stwie Greków nad Persami pod Platejami. (2) Wobec tego ludzie Leotychidasa zwołali zebranie, na którym zagrzewali swe liczne oddziały do walki. Wśród innych argumentów, jakie tam padły, w teatralny sposób podano również wiadomość o zwycięstwie pod Platejami; jak sądzono, fakt ten miał wzmocnić ducha walki wśród tych, którzy właśnie ruszali do bitwy. Efekt, jaki osiągnięto, był zaiste zadziwiający: wyszło bowiem na jaw, że obie te potyczki – to jest bitwa pod Mykale i ta, do której doszło pod Platejami – zdarzyły się tego samego dnia. (3) Z tego też powodu niektórzy uważali, że ludzie Leotychidasa nic nie wiedzieli o zwycięstwie [pod Platejami] i że z własnej inicjatywy po prostu wymyślili wieść o tym sukcesie, którą wykorzystali jako fortel wojenny. Ze względu na dystans, jaki dzieli te miejsca, przesłanie wiadomości jest zupełnie niemożliwe. (4) Tymczasem dowódcy perscy, straciwszy zaufanie do Greków, kazali ich rozbroić, a uzbrojenie przekazać żołnierzom, którzy byli do nich przyjaźnie nastawieni. Następnie zwołali na zebranie ogromną armię i ogłosili, że Kserkses z licznymi wojskami przybędzie im z pomocą, czym wzbudzili u wszystkich wielki zapał do walki.

36. Gdy wojska po obu stronach ustawiły się już w szyku bojowym i nacierające armie zbliżyły się do siebie, Persowie, spostrzegłszy, że mają bardzo niewielu przeciwników, zlekceważyli ich i ruszyli na nich z głośnym okrzykiem bojowym na ustach. (2) Wówczas także Samijczycy i Milezyjczycy, podjąwszy uprzednio jednomyślną decyzję o wsparciu Greków, w pośpiechu wraz z innymi ruszyli do natarcia. A ponieważ Grecy dostrzegli nadejście ich oddziałów, Jonom wydawało się, że wzmocni to zapał Greków do walki⁸⁵. Tymczasem efekt był zupełnie odwrotny. (3) Oddziały Leotychidasa bowiem, uznawszy, że to Kserkses wraz ze swą armią z Sardes naciera na nie, wpadły w popłoch, a w obliczu ogarniającego obóz zamieszania, zaczęły się między sobą kłócić. Podczas gdy jedni sądzili, że należy jak najszybciej się wycofać i wsiąść na okręty, inni uważali, że trzeba pozostać i mężnie stanąć do walki. Zamieszanie jeszcze trwało, gdy pojawili się Persowie, w rynsztunku wzbudzającym ogólne przerażenie, i natarli [na Greków] z okrzykiem bojowym na ustach. (4) Wówczas Grecy, nie mając nawet chwili do namysłu, zmuszeni zostali przyjąć na siebie uderzenie barbarzyńców. Początkowo walka była nierozstrzygnięta, gdyż po obu stronach dzielnie walczone, a straty w obu armiach były równie duże. Gdy jednak Samijczycy i Milezyjczycy pojawili się na polu bitwy, Grecy nabrali otuchy do walki, zaś barbarzyńcy w przerażeniu rzucili się do ucieczki. (5) Doszło wówczas do ogromnej rzezi; oddziały Leotychidasa i Ksantipposa, natarłszy na pokonanych, ścigały barbarzyńców aż do obozu. Gdy bitwa była już w zasadzie rozstrzygnięta, do walki włączyli się też Eolowie, jak i wiele innych narodów Azji. Miasta azjatyckie ogarnęło bowiem wielkie pragnienie wolności. (6) Dlatego też niemal wszyscy, nie zaprzatając sobie głowy zakładnikami ani przysięgami⁸⁶, wspólnie z pozostałymi Grekami wycinali w pień uciekających barbarzyńców. Persowie zaś, doznawszy w taki oto sposób porażki, mieli po swej stronie straty ponad czterdziestu tysięcy zabitych. Spośród

δυνάμειος ἀπέλιπεν ἐν Σάρδεσιν, ὅπως διαπολεμῆ πρὸς τοὺς Ἑλληνας, αὐτὸς δὲ τεθορυβημένος μετὰ τῆς λοιπῆς στρατιᾶς προῆγεν, ἐπ' Ἐκβατάνων ποιούμενος τὴν πορείαν.

37. Οἱ δὲ περὶ Λεωτυχίδην καὶ Ξάνθιππον ἀποπλεύσαντες εἰς Σάμον τοὺς μὲν Ἴωνας καὶ τοὺς Αἰολεῖς συμμάχους ἐποίησαντο, μετὰ δὲ ταῦτα ἔπειθον αὐτοὺς ἐκλιπόντας τὴν Ἀσίαν εἰς τὴν Εὐρώπην μετοικισθῆναι. ἐπηγγέλλοντο δὲ τὰ μηδίσαντα τῶν ἔθνῶν ἀναστήσαντες δώσειν ἐκείνοις τὴν χώραν· (2) καθόλου γὰρ μένοντας αὐτοὺς ἐπὶ τῆς Ἀσίας τοὺς μὲν πολεμίους ὁμόρους ἔξειν, πολὺ ταῖς δυνάμεισιν ὑπερέχοντας, τοὺς δὲ συμμάχους ὄντας διαποντίους μὴ δυνήσεσθαι τὰς βοηθείας εὐκαίρους αὐτοῖς ποιήσασθαι. οἱ δὲ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἴωνες ἀκούσαντες τῶν ἐπαγγελιῶν ἔγνωσαν πείθεσθαι τοῖς Ἑλλησι, καὶ παρεσκευάζοντο πλεῖν μετ' αὐτῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. (3) οἱ δ' Ἀθηναῖοι μετανοήσαντες εἰς τοῦναντίον πάλιν μένειν συνεβούλευον, λέγοντες ὅτι κὰν μηδεὶς αὐτοῖς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων βοηθῆ, μόνοι Ἀθηναῖοι συγγενεῖς ὄντες βοηθήσουσιν· ὑπελάμβανον δὲ ὅτι κοινῆ κατοικισθέντες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οἱ Ἴωνες οὐκέτι μητρόπολιν ἠγήσονται τὰς Ἀθήνας. διόπερ συνέβη μετανοῆσαι τοὺς Ἴωνας καὶ κρῖναι μένειν ἐπὶ τῆς Ἀσίας.

(4) Τούτων δὲ πραχθέντων συνέβη τὴν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων σχισθῆναι, καὶ τοὺς μὲν Λακεδαιμονίους εἰς τὴν Λακωνικὴν ἀποπλεῦσαι, τοὺς δὲ Ἀθηναίους μετὰ τῶν Ἰώνων καὶ τῶν νησιωτῶν ἐπὶ Σηστόν ἀπάραι. (5) Ξάνθιππος δὲ ὁ στρατηγὸς εὐθὺς ἐκ κατάπλου προσβολὰς τῇ πόλει ποιησάμενος εἴλε Σηστόν, καὶ φρουρὰν ἐγκαταστήσας τοὺς μὲν συμμάχους ἀπέλυσεν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν πολιτῶν ἀνέκαμψεν εἰς τὰς Ἀθήνας.

(6) Ὁ μὲν οὖν Μηδικὸς ὄνομασθεὶς πόλεμος γενόμενος διετὴς τοῦτο ἔσχε τὸ πέρασ. τῶν δὲ συγγραφέων Ἡρόδοτος ἀρξάμενος πρὸ τῶν Τρωικῶν χρόνων γέγραφε κοινὰς σχεδόν τι τὰς τῆς οἰκουμένης πράξεις ἐν βίβλοις ἑννέα, καταστρέφει δὲ τὴν σύνταξιν εἰς τὴν περὶ Μυκάλην μάχην τοῖς Ἑλλησι πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ Σηστοῦ πολιορκίαν.

(7) Κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν Ῥωμαῖοι πρὸς τοὺς Οὐολούσκους πολεμήσαντες καὶ μάχῃ νικήσαντες πολλοὺς ἀνεῖλον. Σπόριος δὲ Κάσσιος, ὁ κατὰ τὸν προηγούμενον ἑνιαυτὸν ὑπατεύσας, δόξας ἐπιθέσθαι τυραννίδι καὶ καταγνωσθεὶς, ἀνηρέθη. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἑνιαυτόν.

38. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Τιμοσθένους ἐν Ῥώμῃ τὴν ὑπατικὴν ἀρχὴν διεδέξαντο Καίσων Φάβιος καὶ Λεύκιος Αἰμίλιος Μάμερκος. ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ τὴν Σικελίαν πολλή τις εἰρήνη κατεῖχε τὴν νῆσον, τῶν μὲν Καρχηδονίων εἰς τέλος τεταπεινωμένων, τοῦ δὲ Γέλωνος ἐπιεικῶς προεστηκότος τῶν Σικελιωτῶν καὶ

tych, którzy ocaleli, jedni zdołali schronić się do obozu, inni zaś wycofali się do Sardes. (7) Kserkses, dowiedziawszy się o porażce pod Platejami oraz o ucieczce jego wojsk spod Mykale, pozostawił część swojej armii w Sardes, by prowadziła dalej wojnę z Grekami, sam zaś głęboko wzburzony i poruszony, wyruszył z miasta z resztą swego wojska i skierował się ku Ekbatanie.

37. Tymczasem ludzie Leotychidasa i Ksantipposa popłynęli z powrotem na Samos i zawarli sojusze z Jonami i Eolami, po czym starali się ich przekonać, by, porzucając Azję, przenieśli się do Europy. Obiecali przy tym, że dadzą im te ziemie, z których uprzednio wyrzucą narody, które opowiedziały się po stronie Medów. (2) Jednak jeśli – ogólnie rzecz biorąc – [Jonowie i Eolowie] pozostaną w Azji, graniczyć będą z wrogami, którzy przewyższają ich wielkością swej armii, zaś ich sprzymierzeńcy nie będą w stanie przyjść im na czas z pomocą, gdyż zamieszkują tereny po drugiej stronie morza⁸⁷. Eolowie i Jonowie, gdy usłyszeli te obietnice, postanowili posłuchać rad Greków i zaczęli przygotowywać się do wypłynięcia wraz z nimi do Europy. (3) Wówczas jednak Ateńczycy całkowicie zmienili swe zdanie i zaczęli im doradzać, by zostali, argumentując, że jeśliby nawet nikt z Greków nie przyszedł im z pomocą, Ateńczycy nawet w pojedynkę wesprą ich, gdyż są z nimi spokrewnieni. Tłumaczyli także, że gdyby Jonowie zostali przez Greków całkowicie przesiedleni, nie mogliby już uważać Aten za swą metropolię. W efekcie, wobec powyższych argumentów, Jonowie zmienili zdanie i postanowili pozostać w Azji. (4) Po tych wydarzeniach doszło w armii greckiej do rozformowania oddziałów: Lacedemończycy odплыnęli z powrotem do Lakonii, zaś Ateńczycy z Jonami i innymi ludami wyspiarskimi popłynęli do Sestos. (5) [Dowodzący armią] strateg Ksantippos bezpośrednio po przybyciu do brzegu zaatakował Sestos i zdobył je; ustanowiwszy tam garnizon, rozwiązał oddziały sprzymierzeńców, sam zaś ze swymi rodakami powrócił do Aten. (6) Taki to był koniec wojny zwanej medyjską, która trwała dwa lata⁸⁸. Jeden z historyków – Herodot (który rozpoczął swą narrację od czasów poprzedzających wojnę trojańską i który w dziewięciu księgach spisał historię powszechną całego zamieszkałego świata, historię obejmującą niemal wszystkie wydarzenia) – kończy swe dzieło [właśnie] na relacji z bitwy Greków z Persami pod Mykale oraz na oblężeniu Sestos. (7) W Italii Rzymianie prowadzili wojnę z Wolskami, a stoczywszy z nimi zwycięską bitwę, wielu z nich zabili. Zaś Spuriusz Kasjusz, który w poprzednim roku był konsulem⁸⁹, w wyniku podejrzeń o dążenie do jedynowładztwa, został skazany i stracony⁹⁰. Takie wydarzenia miały miejsce w tym roku.

38. Gdy w Atenach archontem był Timostenes⁹¹, w Rzymie urząd konsula objęli Cezon Fabiusz i Lucjusz Emiliusz Mamerkus⁹². W tym czasie niemal na całej Sycylii panował pokój, ponieważ Kartagińczycy zostali całkowicie upokorzeni, zaś Gelon, sprawując swe przywództwo nad Sycylińczykami w sposób bardzo łagodny

πολλήν εὐνομίαν τε καὶ πάντων τῶν ἐπιτηδείων εὐπορίαν παρεχομένου ταῖς πόλεσι. (2) τῶν δὲ Συρακοσίων τὰς μὲν πολυτελεῖς ἐκφορὰς νόμῳ καταλελυκότων καὶ τὰς εἰωθυίας δαπάνας εἰς τοὺς τελευτῶντας γίνεσθαι περιηρηκότων, ἐγγεγραμμένων δὲ ἐν τῷ νόμῳ καὶ τῶν παντελῶς λιπῶν ἐνταφίων ἡμεληκότων, ὁ βασιλεὺς Γέλων βουλόμενος τὴν τοῦ δήμου σπουδὴν ἐν ἅπασι διαφυλάττειν, τὸν περὶ τῆς ταφῆς νόμον ἐφ' ἑαυτοῦ βέβαιον ἐτήρησεν· (3) ὑπὸ γὰρ ἀρρωστίας συνεχόμενος καὶ τὸ ζῆν ἀπελπίσας, τὴν μὲν βασιλείαν παρέδωκεν Ἰέρωνι τῷ πρεσβυτάτῳ τῶν ἀδελφῶν, περὶ δὲ τῆς ἑαυτοῦ ταφῆς ἐνετείλατο διαστελλόμενος ἀκριβῶς τηρῆσαι τὸ νόμιμον. διὸ καὶ τελευτήσαντος αὐτοῦ τὴν ἐκφορὰν κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ συνετέλεσεν ὁ διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν. (4) ἐτάφη δ' αὐτοῦ τὸ σῶμα κατὰ τὸν ἀγρὸν τῆς γυναικὸς ἐν ταῖς καλουμέναις Ἐννέα τύρσεσιν, οὐσαις τῷ βάρει τῶν ἔργων θαυμασταῖς. ὁ δὲ ὄχλος ἐκ τῆς πόλεως ἅπας συνηκολούθησεν, ἀπέχοντος τοῦ τόπου σταδίου διακοσίους. (5) ἐνταῦθα δ' αὐτοῦ ταφέντος ὁ μὲν δῆμος τάφον ἀξιόλογον ἐπιστήσας ἡρωικαῖς τιμαῖς ἐτίμησε τὸν Γέλωνα, ὕστερον δὲ τὸ μὲν μνήμα ἀνεῖλον Καρχηδόνιοι στρατεύσαντες ἐπὶ Συρακούσας, τὰς δὲ τύρσεις Ἀγαθοκλῆς κατέβαλε διὰ τὸν φθόνον. ἀλλ' ὅμως οὔτε Καρχηδόνιοι διὰ τὴν ἔχθραν οὔτε Ἀγαθοκλῆς διὰ τὴν ἰδίαν κακίαν οὔτε ἄλλος οὐδεὶς ἠδυνήθη τοῦ Γέλωνος ἀφελῆσθαι τὴν δόξαν· (6) ἡ γὰρ τῆς ἱστορίας δικαία μαρτυρία τετήρηκε τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην, κηρύττουσα διαπρυσίως εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα. δίκαιον γὰρ ἅμα καὶ συμφέρον ἐστὶ τῷ κοινῷ βίῳ διὰ τὴν ἱστορίαν τοὺς μὲν πονηροὺς τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις γεγενημένων βλασφημεῖσθαι, τοὺς δὲ εὐεργετικὸς τυγχάνειν ἀθανάτου μνήμης· οὕτω γὰρ μάλιστα συμβήσεται πολλοὺς ἐπὶ τὴν κοινὴν εὐεργεσίαν προτρέπεσθαι τῶν μεταγενεστέρων. (7) Γέλων μὲν οὖν ἑπταετῆ χρόνον ἐβασίλευσεν, Ἰέρων δ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν ἐβασίλευσε τῶν Συρακοσίων ἔτη ἑνδεκα καὶ μῆνας ὀκτώ.

39. Κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα Ἀθηναῖοι μὲν μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς νίκην μετεκόμισαν ἐκ Τροιζῆνος καὶ Σαλαμῖνος τέκνα καὶ γυναῖκας εἰς τὰς Ἀθήνας, εὐθὺς δὲ καὶ τὴν πόλιν ἐπεχείρησαν τειχίζειν καὶ τῶν ἄλλων τῶν πρὸς ἀσφάλειαν ἀνηκόντων ἐπιμέλειαν ἐποιοῦντο. (2) Λακεδαιμόνιοι δ' ὀρῶντες τοὺς Ἀθηναίους ἐν ταῖς ναυτικαῖς δυνάμεσι περιπεποιημένους δόξαν μεγάλην, ὑπόπτεισαν αὐτῶν τὴν αὔξησιν, καὶ διέγνωσαν κωλύειν τοὺς Ἀθηναίους ἀνοικοδομεῖν τὰ τεῖχη. (3) εὐθὺς οὖν πρέσβεις ἐξέπεμψαν εἰς τὰς Ἀθήνας τοὺς λόγῳ μὲν συμβουλευόντας κατὰ τὸ παρὸν μὴ τειχίζειν τὴν πόλιν διὰ τὸ μὴ συμφέρειν κοινῇ τοῖς Ἕλλησι· τὸν γὰρ Ξέρξην, εἰ πάλιν παραγενηθεῖ μετὰ μειζόνων δυνάμεων, ἔξειν ἐτοίμους πόλεις τετειχισμένας ἐκτὸς Πελοποννήσου, ἐξ ὧν ὀρμώμενον ῥαδίως καταπολεμήσειν

i umiarkowany, zapewnił ich miastom dobry porządek prawny oraz dostarczał im aż w nadmiarze wszystkich potrzebnych do życia rzeczy. (2) Co więcej – ponieważ u Syrakuzanczyków, zgodnie z uchwaloną ustawą, zaprzestano urządzania kosztowych pogrzebów, zwyczajowe wydatki na zmarłych zostały zupełnie zniesione i zabronione (a ustawą objęto nawet te zupełnie proste i skromne pogrzeby), król Gelon, pragnąc podtrzymać gorliwość ludu w tych wszystkich postanowieniach, dopilnował, by ustawa zachowała moc także w kwestii jego własnego pogrzebu. (3) Gdy bowiem zachorował i stracił już nadzieję na dalsze życie, przekazał władzę Hieronowi, najstarszemu z braci, i wyraźnie mu nakazał, by w kwestii jego pogrzebu trzymać się dokładnie litery prawa. Dlatego też po jego śmierci przejmujący władzę urządził pogrzeb zgodnie z jego zaleceniami. (4) Jego ciało zostało złożone do grobu w posiadłości jego żony, która to posiadłość nosiła nazwę Dziewięć Wież i była powszechnie podziwiana ze względu na swą masywną konstrukcję. W kondukcie pogrzebowym z miasta szli wszyscy jego mieszkańcy, chociaż wspomniane miejsce leży w odległości dwustu stadiów⁹³ [od Syrakuz]. (5) Gdy już [Gelon] został tam pochowany, lud ustawił na mogile wspaniałą grobowiec, a samemu Gelonowi przyznał zaszczyty należne [dotąd tylko] herosom. Później jednak Kartagińczycy, w trakcie swej wyprawy wojennej przeciwko Syrakuzom, zniszczyli ten grobowiec; natomiast Wieże zostały zrównane z ziemią przez ogarniętego zazdrością Agatoklesa. Niemniej ani Kartagińczycy (z nienawiści), ani Agatokles (z wrodzonej mu złośliwości), ani nikt inny nie był w stanie pozbawić Gelona jego chwały. (6) Sprawiedliwe świadectwo historii przechowało [dla nas] chwalebne opinie o nim, które, rozgłaszane wszem wobec, przeniknęły wszystkie [późniejsze] stulecia. Zaiste jest rzeczą zarówno słuszną, jak i korzystną dla życia politycznego społeczeństw, by, w świetle przekazów historycznych, o ludziach niegodziwych, którzy doszli do władzy, mówić źle, zaś dobroczyńców otaczać nieśmiertelną pamięcią. Właśnie w ten sposób można w największym stopniu przyczynić się do tego, by jak najliczniejsi z naszych potomnych poczuli się zachęceni do wzajemnego świadczenia sobie przysług. (7) Gelon rządził przez siedem lat, zaś Hieron, jego brat, który przejął po nim władzę, panował nad Syrakuzanczykami przez jedenaście lat i osiem miesięcy.

39. Tymczasem w Grecji po zwycięstwie pod Platejami Ateńczycy przesiedlili swoje dzieci i żony z Trozeny i Salaminy z powrotem do Aten. Niezwłocznie zabrali się też za obwarowanie miasta, jak również przywiązywali wagę do wszystkich innych kwestii związanych z zapewnieniem miastu bezpieczeństwa. (2) Jednakże Lacedemończycy, zorientowawszy się, że Ateńczycy, dzięki zwycięstwu ich floty, zdobyli wielką sławę, zaczęli podejrzliwie spoglądać na wzrost ich potęgi i postanowili przeszkodzić Ateńczykom w odbudowie murów miejskich. (3) Natychmiast wysłali więc posłów do Aten, którzy w zwięzły sposób doradzili [Ateńczykom], by obecnie nie budowali murów wokół miasta, „gdyż nie leży to w interesie wszystkich Greków: gdyby bowiem Kserkses powrócił z większymi

τοὺς Ἑλληνας. οὐ πειθομένων δ' αὐτῶν, οἱ πρέσβεις προσιόντες τοῖς οἰκοδομοῦσι προσέταττον ἀφίστασθαι τῶν ἔργων τὴν ταχίστην.

(4) Ἀπορουμένων δὲ τῶν Ἀθηναίων ὅ τι χρὴ πράττειν, Θεμιστοκλῆς, ἀποδοχῆς τότε παρ' αὐτοῖς τυγχάνων τῆς μεγίστης, συνεβούλευεν ἔχειν ἡσυχίαν· ἐὰν γὰρ βιάζωνται, ῥαδίως τοὺς Λακεδαιμονίους μετὰ τῶν Πελοποννησίων στρατεύσαντας κωλύσειν αὐτοὺς τειχίζειν τὴν πόλιν. (5) ἐν ἀπορρήτοις δὲ τῇ βουλῇ προεῖπεν, ὡς αὐτὸς μὲν μετὰ τινων ἄλλων πορεύσεται πρεσβευτῆς εἰς Λακεδαίμονα, διδάξων τοὺς Λακεδαιμονίους περὶ τοῦ τειχισμοῦ, τοῖς δὲ ἄρχουσι παρήγγειλεν, ὅταν ἐκ Λακεδαίμονος ἔλθωσι πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, παρακατέχειν αὐτούς, ἕως ἂν αὐτὸς ἐκ τῆς Λακεδαίμονος ἀνακάμψῃ, ἐν τοσοῦτῳ δὲ πανδημει τειχίζειν τὴν πόλιν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ κρατήσῃν αὐτοὺς ἀπεφαίνετο τῆς προθέσεως.

40. Ὑπακουσάντων δὲ τῶν Ἀθηναίων, οἱ μὲν περὶ τὸν Θεμιστοκλέα πρέσβεις προῆγον εἰς τὴν Σπάρτην, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι μετὰ μεγάλης σπουδῆς ὠκοδόμουν τὰ τεῖχη, οὔτ' οἰκίας οὔτε τάφου φειδόμενοι. Συνελαμβάνοντο δὲ τῶν ἔργων οἱ τε παῖδες καὶ αἱ γυναῖκες καὶ καθόλου πᾶς ξένος καὶ δοῦλος, οὐδενὸς ἀπολειπομένου τῆς προθυμίας. (2) παραδόξως δὲ τῶν ἔργων ἀνομημένων διὰ τε τὰς πολυχειρίας καὶ τὰς τῶν ἀπάντων προθυμίας, ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς ἀνακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ ἐπιτιμηθεὶς περὶ τῆς τειχοποιίας ἡρνήσατο τὴν οἰκοδομίαν, καὶ παρεκάλεισε τοὺς ἄρχοντας μὴ πιστεῦειν κεναῖς φήμαις, ἀλλ' ἀποστέλλειν πρέσβεις ἀξιοπίστους εἰς τὰς Ἀθήνας· διὰ γὰρ τούτων εἴσεσθαι τάληθές· καὶ τούτων ἐγγυητὴν ἑαυτὸν παρεδίδου καὶ τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ συμπρεσβεύοντας. (3) πεισθέντες δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς μὲν περὶ τὸν Θεμιστοκλέα παρεφύλαττον, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ἀπέστειλαν τοὺς ἐπιφανεστάτους κατασκευομένους, περὶ ὧν ἦν χρεία πολυπραγμονῆσαι. τοῦ δὲ χρόνου διεξεληθόντος, οἱ μὲν Ἀθηναῖοι τὸ τεῖχος ἔφθασαν ἐφ' ἱκανὸν κατεσκευακότες, τοὺς δὲ τῶν Λακεδαιμονίων πρέσβεις ἐλθόντας εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ μετ' ἀνατάσεων καὶ ἀπειλῶν ἐπιτιμῶντας παρέδωκαν εἰς φυλακὴν, φήσαντες τότε ἀφήσειν, ὅταν κάκεῖνοι τοὺς περὶ Θεμιστοκλέα πρέσβεις ἀπολύσωσι. (4) τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ καταστρατηγηθέντες οἱ Λάκωνες ἠναγκάσθησαν ἀπολύσαι τοὺς Ἀθηναίων πρέσβεις, ἵνα τοὺς ἰδίους ἀπολάβωσιν. ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς τοιοῦτῳ στρατηγήματι τειχίσας τὴν πατρίδα συντόμως καὶ ἀκινδύνως, μεγάλης ἀποδοχῆς ἔτυχε παρὰ τοῖς πολίταις. (5) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ῥωμαίοις πρὸς Αἰκολανοὺς καὶ τοὺς τὸ Τοῦσκλον κατοικοῦντας συνέστη πόλεμος, καὶ πρὸς μὲν Αἰκολανοὺς μάχην συνάψαντες ἐνίκησαν καὶ πολλοὺς τῶν πολεμίων ἀνεῖλον, μετὰ δὲ ταῦτα τὸ Τοῦσκλον ἐξεπολιόρκησαν καὶ τὴν τῶν Αἰκολανῶν πόλιν ἐχειρώσαντο.

siłami, zajęłyby te z miast leżących poza Peloponezem, w których ukończono już obwarowania, zaś atakując z tychże miast, łatwo podbiłyby Greków”. Gdy jednak Ateńczycy nie posłuchali ich rady, posłowie podeszli do ludzi budujących mury i rozkazali im natychmiast zaprzestać dalszych prac.

(4) Ponieważ zdeorientowani Ateńczycy nie wiedzieli, co właściwie powinni zrobić, Temistokles, który wówczas cieszył się wśród nich największym poważaniem, doradził im, by zachowali spokój i nie podejmowali żadnych działań. Gdyby bowiem zdecydowali się na postępowanie siłowe, Lacedemończycy wraz z innymi Peloponezyjczykami wyprawiliby się przeciwko nim i bez najmniejszego trudu zmusili ich do zaprzestania budowy murów wokół miasta. (5) W tajemnicy powiedział jednak Radzie, że osobiście, wraz z pewnymi innymi ludźmi, uda się do Lacedemonu, by wyjaśnić Lacedemończykom sprawę budowy muru. Ponadto polecił także archontom, by – gdy z Lacedemonu przebędą do Aten posłowie – zatrzymać ich do czasu, gdy on sam stamtąd powróci, a w tym czasie wszystkimi możliwymi siłami pracować nad obwarowaniem miasta. Tylko w ten sposób – jak wyjawiał – osiągną swój cel.

40. Gdy Ateńczycy przystali na ten plan, ludzie Temistoklesa wyruszyli do Sparty z poselstwem. Wówczas Ateńczycy z wielkim zaangażowaniem zabrali się za budowę murów, nie oszczędzając przy tym ani domów, ani grobowców⁹⁴. W pracach pomagały zarówno dzieci i kobiety, jak też bez mała wszyscy cudzoziemcy i niewolnicy, a przy tym nikt z nich nie ustawał w swym zapale. (2) Kiedy już w nadspodziewanie krótkim czasie (ze względu na ogromną liczbę rąk do pracy i zapał wszystkich budujących) kończono wznoszenie murów, Temistokles został wezwany przez urzędników [spartańskich]⁹⁵: mocno go skrytykowano w sprawie budowy murów, lecz Temistokles zaprzeczył, by taka budowa miała w ogóle miejsce. Poprosił też urzędników, by nie dawali wiary czczym pogłoskom, lecz wysłali wiarygodnych posłów do Aten, od których dowiedzą się prawdy. Jako poręczenie swych słów zaferował siebie samego oraz ludzi, którzy wraz z nim przybyli w poselstwie. (3) Lacedemończycy przyjęli propozycję i oddali ludzi Temistoklesa pod straż, po czym posłali do Aten najdostojniejszych obywateli, by przyjrżeli się [wszystkim] kwestiom, które wymagały dokładniejszego zbadania. Czas płynął, toteż Ateńczycy zdążyli wznieść mury na wystarczającą wysokość. Zatem, gdy posłowie Lacedemończyków przybyli do Aten i, miotając groźby, zaczęli łąać [Ateńczyków], ci oddali ich pod straż i zapowiedzieli, że uwolnią ich dopiero wtedy, gdy Lacedemończycy uwolnią poselstwo Temistoklesa. (4) Pokonani w ten podstępny sposób Lacedemończycy, zmuszeni byli uwolnić posłów ateńskich, by przez to móc odzyskać swych własnych. Zaś Temistokles – który tym fortem bardzo szybko i bez narażania się na jakiegokolwiek niebezpieczeństwo umocnił swą ojczyznę – cieszył się wśród swych rodaków wielkim szacunkiem. (5) Równoległe do tych wydarzeń⁹⁶ doszło do wojny pomiędzy Rzymianami a Ekwami i mieszkańcami Tuskulum. Starłszy się w bitwie z Ekwami, [Rzymia-

41. Τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἦν ἄρχων Ἀδεΐμαντος, ἐν Ῥώμῃ δὲ κατεστάθησαν ὕπατοι Μάρκος Φάβιος Οὐίβλανος καὶ Λεύκιος Οὐαλέριος Πόπλιος. ἐπὶ δὲ τούτων Θεμιστοκλῆς διὰ τὴν στρατηγίαν καὶ ἀγχίνουαν ἀποδοχῆς ἔτυχεν οὐ μόνον παρὰ τοῖς πολίταις, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλησι. (2) διὸ καὶ μετεωριζόμενος ἐπὶ τῇ δόξῃ πολὺ μείζουσιν ἄλλαις ἐπιβολαῖς ἐχρήσατο πρὸς αὐξήσιν ἡγεμονίας ἀνηκούσας τῇ πατρίδι. τοῦ γὰρ καλουμένου Πειραιῶς οὐκ ὄντος λιμένος κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἀλλ' ἐπινείω χρωμένων τῶν Ἀθηναίων τῷ προσαγορευομένῳ Φαληρικῷ, μικρῷ παντελῶς ὄντι, ἐπενόησε τὸν Πειραιᾶ κατασκευάζειν λιμένα, μικρᾶς μὲν προσδεόμενον κατασκευῆς, δυνάμενον δὲ γενέσθαι λιμένα κάλλιστον καὶ μέγιστον τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα. (3) ἤλπιζεν οὖν τούτου προσγενομένου τοῖς Ἀθηναίοις δυνήσεσθαι τὴν πόλιν ἀντιποιήσασθαι τῆς κατὰ θάλατταν ἡγεμονίας· τριῆρεις γὰρ τότε πλείστας ἐκέκτηντο, καὶ διὰ τὴν συνέχειαν τῶν ναυμαχιῶν ἐμπειρίαν καὶ δόξαν μεγάλην τῶν ναυτικῶν ἀγώνων περιεπεποίητο. (4) πρὸς δὲ τούτοις τοὺς μὲν Ἴωνας ὑπελάμβανε διὰ τὴν συγγένειαν ἰδίους ἕξειν, τοὺς δὲ ἄλλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνας δι' ἐκείνους ἐλευθερώσειν, ἀποκλινεῖν τε ταῖς εὐνοίαις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν εὐεργεσίαν, τοὺς δὲ νησιώτας ἅπαντας καταπεπληγμένους τὸ μέγεθος τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἐτοιμῶς ταχθήσεσθαι μετὰ τῶν δυναμένων καὶ βλάπτειν καὶ ὠφελεῖν τὰ μέγιστα. (5) τοὺς γὰρ Λακεδαιμονίους ἐώρα περι μὲν τὰς πεζὰς δυνάμεις εὖ κατεσκευασμένους, πρὸς δὲ τοὺς ἐν ταῖς ναυσὶν ἀγῶνας ἀφυεστάτους.

42. Ταῦτ' οὖν διαλογισάμενος ἔκρινε φανερῶς μὲν τὴν ἐπιβολὴν μὴ λέγειν, ἀκριβῶς γινώσκων τοὺς Λακεδαιμονίους κωλύσοντας, ἐν ἐκκλησίᾳ δὲ διελέχθη τοῖς πολίταις ὅτι μεγάλων πραγμάτων καὶ συμφερόντων τῇ πόλει βούλεται γενέσθαι σύμβουλός τε καὶ εἰσηγητής, ταῦτα δὲ φανερῶς μὲν λέγειν μὴ συμφέρειν, δι' ὀλίγων δὲ ἀνδρῶν ἐπιτελεῖν προσήκειν· διόπερ ἠξίου τὸν δῆμον δύο ἄνδρας προχειρισάμενον οἷς ἂν μάλιστα πιστεύσει, τούτοις ἐπιτρέπειν περὶ τοῦ πράγματος. (2) πεισθέντος δὲ τοῦ πλήθους, ὁ δῆμος εἶλετο δύο ἄνδρας, Ἀριστείδην καὶ Ξάνθιππον, οὐ μόνον κατ' ἀρετὴν προκρίνας αὐτούς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα τούτους ὁρῶν ἀμιλλωμένους περὶ δόξης καὶ πρωτείων, καὶ διὰ τοῦτο ἀλλοτρίως ἔχοντας πρὸς αὐτόν. (3) οὗτοι δὲ κατ' ἰδίαν ἀκούσαντες τοῦ Θεμιστοκλέους τὴν ἐπιβολήν, ἐδήλωσαν τῷ δήμῳ διότι καὶ μεγάλα καὶ συμφέροντα τῇ πόλει καὶ δυνατὰ καθέστηκεν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους.

nie] zwyciężyli i zgładzili wielu wrogów. Następnie, wskutek oblężenia, zdobyli Tuskulum oraz opanowali miasto Ekwów.

41. Pod koniec tego roku archontem w Atenach był Adejmatos⁹⁷, zaś w Rzymie wybrano na konsulów Marka Fabiusza Wibulanusa oraz Lucjusza Waleriusza Publiusza⁹⁸. W tym czasie Temistokles – nie tylko od swoich rodaków, lecz od wszystkich Greków – otrzymywał wyrazy uznania dla swych umiejętności dowódczych i niebywałej bystrości umysłu. (2) Wskutek tego, wywyższony za sprawą [otaczającej go] sławy, zaczął skłaniać się ku innym, o wiele większym przedsięwzięciom, które miały na celu wzmocnienie przywództwa jego ojczyzny [w Helladzie]. W tamtych czasach miejsce, które [dziś] zwie się Pireus, nie było jeszcze portem; Ateńczycy bowiem używali wówczas wspomnianego tu już portu falerńskiego⁹⁹, który był wszakże bardzo mały. Wobec tego Temistokles wpadł na pomysł, by z Pireusu uczynić port, zwłaszcza że wymagał on niewielkich prac budowlanych, a mógł być najpiękniejszym i największym portem w Helladzie. (3) Ponadto Temistokles żywił nadzieję, że wraz z tym nowym nabytkiem Ateńczyków miasto będzie mogło stawić czoła walce o przywództwo na morzu. W tym czasie bowiem Ateńczycy posiadali najwięcej trier, a dzięki dużej liczbie stoczonych bitew morskich, zdobyli doświadczenie i sławę w rywalizacji na morzu. (4) W dodatku – jak zakładał [Temistokles] – Ateńczycy mieliby po swej stronie spokrewnionych z nimi Jonów, a z ich pomocą uwolniliby pozostałych Greków [mało]azjatyckich, którzy z życzliwości za doznane dobrodziejstwo przeszliby na stronę Ateńczyków, zaś mieszkańcy wszystkich wysp, przyłoczeni i onieśmieleni ogromem [ateńskiej] potęgi morskiej, gorliwie stanęliby w jednym szyku z tymi, którzy zdolni są zarówno zadawać największe straty, jak i przynosić największe korzyści. (5) Co się bowiem tyczy Lacedemończyków, [Temistokles] dostrzegł, że jakkolwiek są oni świetnie przygotowani do walki w zakresie wojsk lądowych, brak im wrodzonych umiejętności w walce na morzu.
42. Mając te sprawy na uwadze, postanowił nie wyjawiać publicznie swoich zamiarów, gdyż doskonale wiedział, że Lacedemończycy mu się sprzeciwią. Zatem na Zgromadzeniu Ludowym powiedział obywatelom, że pragnie ich wprowadzić w wielkie sprawy, które przyniosą korzyść miastu, jak również przedstawić swą radę w tej kwestii; jednakże publiczne mówienie o tym jest niewskazane – wypada bowiem, by realizacją tego zadania zajęła się wąska grupa ludzi. Dlatego też poprosił Zgromadzenie, by wybrało dwóch mężów, którym najbardziej ufa, by powierzyć im omawianą kwestię. (2) Tłum zebranych przystał na tę propozycję i Zgromadzenie wybrało dwóch ludzi – Arystydesa i Ksantipposą – kierując się przy tym wyborze nie tylko ich cnotą obywatelską, lecz także faktem, że rywalizowali z Temistoklesem o sławę i pierwszeństwo, a przez to byli jego oponentami. (3) Oni to, gdy w prywatnej rozmowie z Temistoklesem poznali jego plan, oświadczyli ludowi, że to, co zostało im przez Temistoklesa przedstawione, to sprawy

(4) Τοῦ δὲ δήμου θαυμάσαντος ἅμα τὸν ἄνδρα καὶ ὑποπτεύσαντος μήποτε τυραννίδα τινὰ κατασκευασόμενος ἑαυτῷ τηλικαύταις καὶ τοιαύταις ἐπιβολαῖς ἐγχειρῆ, φανερώς αὐτὸν ἐκέλευον ἀποφαίνεσθαι τὰ δεδογμένα. ὁ δὲ πάλιν ἔφησε μὴ συμφέρειν τῷ δήμῳ φανερώς δηλοῦσθαι περὶ τῶν ἐπινοηθέντων. (5) πολλῶ δὲ μᾶλλον θαυμάσαντος τοῦ δήμου τὴν δεινότητα καὶ μεγαλοφροσύνην τάνδρός, ἐκέλευον ἐν ἀπορρήτοις εἰπεῖν τῇ βουλῇ τὰ δεδογμένα· κἂν αὕτη κρίνη τὰ δυνατὰ λέγειν καὶ συμφέροντα, τότε ὡς ἂν συμβουλεύσῃ πρὸς τὸ τέλος ἄξειν αὐτοῦ τὴν ἐπιβολήν. (6) διόπερ τῆς βουλῆς πυθομένης τὰ κατὰ μέρος, καὶ κρινάσης λέγειν αὐτὸν τὰ συμφέροντα τῇ πόλει καὶ δυνατὰ, τὸ λοιπὸν ἤδη συγχωρήσαντος τοῦ δήμου μετὰ τῆς βουλῆς ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν πράττειν ὅ τι βούλεται. ἕκαστος δ' ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐχωρίζετο θαυμάζων μὲν τὴν ἀρετὴν τάνδρός, μετέωρος δ' ὢν καὶ καταδοκῶν τὸ τέλος τῆς ἐπιβολῆς.

43. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς λαβὼν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πράττειν, καὶ πᾶσαν ὑπουργίαν ἔχων ἐτοίμην τοῖς ἐγχειρουμένοις, πάλιν ἐπενόησε καταστρατηγῆσαι τοὺς Λακεδαιμονίους· ἦδει γὰρ ἀκριβῶς ὅτι καθάπερ ἐπὶ τοῦ τῆς πόλεως τειχισμοῦ διεκώλυσαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ λιμένας ἐγχειρήσουσι διακόπτειν τῶν Ἀθηναίων τὰς ἐπιβολάς. (2) ἔδοξεν οὖν αὐτῷ πρὸς μὲν τοὺς Λακεδαιμονίους πρέσβεις ἀποστεῖλαι τοὺς διδάζοντας συμφέρειν τοῖς κοινοῖς τῆς Ἑλλάδος πράγμασιν ἔχειν ἀξιόχρεων λιμένα πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν Περσῶν ἐσομένην στρατείαν. διὰ δὲ τούτου τοῦ τρόπου τοὺς Σπαρτιάτας ἀμβλυτέρους ποιήσας πρὸς τὸ κωλύειν, αὐτὸς εἶχετο τῶν ἔργων, καὶ τῶν πάντων συμφιλοτιμουμένων ταχέως συνέβη γενέσθαι καὶ παραδόξως κατασκευασθῆναι τὸν λιμένα. (3) ἔπεισε δὲ τὸν δῆμον καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν πρὸς ταῖς ὑπαρχούσαις ναυσὶν εἴκοσι τριήρεις προσκατασκευάζειν, καὶ τοὺς μετόικους καὶ τοὺς τεχνίτας ἀτελεῖς ποιῆσαι, ὅπως ὄχλος πολὺς πανταχόθεν εἰς τὴν πόλιν κατέλθῃ καὶ πλείους τέχνας κατασκευάσωσιν εὐχερῶς· ἀμφοτέρω γὰρ ταῦτα χρησιμώτατα πρὸς τὰς τῶν ναυτικῶν δυνάμειν κατασκευὰς ὑπάρχειν ἔκρινεν. οἱ μὲν οὖν Ἀθηναῖοι περὶ ταῦτα ἠσυχολοῦντο.

44. Λακεδαιμόνιοι δὲ Πausanίαν τὸν ἐν Πλαταιαῖς στρατηγῆσαντα καταστήσαντες ναύαρχον προσέταξαν ἐλευθεροῦν τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, ὅσαι βαρβαρικαῖς φυλακαῖς διέμενον ἔτι φρουρούμεναι. (2) οὗτος δὲ πεντήκοντα μὲν τριήρεις ἐκ Πελοποννήσου λαβὼν, τριάκοντα δὲ παρ' Ἀθηναίων μεταπεμψάμενος, ὧν Ἀριστείδης ἠγεῖτο, πρῶτον μὲν εἰς τὴν Κύπρον ἔπλευσε καὶ τῶν πόλεων τὰς

zaiste wielkiej wagi, które są wykonalne i które przyniosą miastu wielką korzyść. (4) Wówczas z jednej strony Zgromadzenie ogarnął podziw dla tego człowieka, z drugiej jednak zaczęto podejrzewać, czy nie dąży on do tyranii, skoro planuje tak wielkie i tak istotne przedsięwzięcia; zażądano więc, by publicznie wyjawiał, jakie powziął postanowienia. On jednak ponownie powiedział, że jest rzeczą niewskazaną, by otwarcie mówić o tych zamiarach. (5) Wówczas lud z jeszcze większym podziwem odniósł się do jego zapobiegliwości i przenikliwości jego umysłu i zażądał [jedyńie], by podjęte decyzje przedstawiono Radzie z zachowaniem wszelkiej tajemnicy. Jeśli ona uzna, że sprawy, o których on mówi, są wykonalne i przyniosą miastu korzyść, to [Zgromadzenie] będzie głosować za tym, by doprowadził on swój plan do końca. (6) Dlatego też, gdy Rada zapoznała się ze szczegółami planu [Temistoklesa] i uznała, że to, o czym on mówił, jest i korzystne dla miasta, i wykonalne, Zgromadzenie zgodziło się z Radą we wszelkich pozostałych kwestiach i Temistokles uzyskał upoważnienie do realizacji wszystkich swych zamierzeń. Rozchodzący się po zakończeniu obrad Zgromadzenia ludzie podziwiali cnotę tego człowieka, a równocześnie, podniesieni na duchu, snuli plany i przypuszczenia co do zakończenia całego tego przedsięwzięcia.

43. Tymczasem Temistokles, mając już upoważnienie do działania oraz doznając wszelkich możliwych form wsparcia w realizacji swych zamiarów, ponownie zamyslał zwiść podstępem Lacedemończyków. Wiedział bowiem doskonale, że tak jak w sprawie budowy murów wokół miasta Lacedemończycy wyrazili swój ostry sprzeciw, w ten sam sposób będą się starali odwieść Ateńczyków od planów budowy portu. (2) Postanowił więc wysłać posłów do Lacedemończyków, by wyjaśnili im, że posiadanie odpowiedniego portu morskiego leży we wspólnym interesie całej Grecji, zwłaszcza w kontekście ewentualnej wyprawy perskiej przeciwko niej. Gdy już w ten sposób udało mu się omotać Spartan i odwieść ich od sprzeciwu, osobiście zabrał się za prace budowlane; a ponieważ wszyscy prześcigali się w swej gorliwości do pracy, efekt był taki, że budowa została szybko zakończona i port został oddany do użytku szybciej niż ktokolwiek mógł się tego spodziewać. (3) Wówczas Temistokles zdołał przekonać Zgromadzenie, by każdego roku powiększano bieżący stan floty o dwadzieścia nowych trier oraz by zwolniono od płacenia podatków metojków¹⁰⁰ i rzemieślników, tak aby zewsząd schodziły się do miasta wielkie tłumy oraz by w krótkim czasie umożliwić rozwój większej liczbie sztuk rzemieślniczych. Uznał bowiem, że obie te kwestie przyniosą rozbudowie sił morskich największe korzyści. Takimi to sprawami byli wówczas zajęci Ateńczycy.
44. Tymczasem Lacedemończycy, ustanowiwszy nauarchą Pauzanasza (który był dowódcą w bitwie pod Platejami), polecieli mu nadać wolność tym greckim miastom, które jeszcze dotąd były okupowane przez barbarzyńskie garnizony. (2) Wobec tego Pauzanasz wziął pięćdziesiąt trier z Peloponezu, posłał do Ateńczyków po kolejnych trzydzieści (dowodził nimi Arystydes) i najpierw udał się na Cypr, gdzie

ἔτι φρουράς ἐχούσας Περσικὰς ἠλευθέρωσε, (3) μετὰ δὲ ταῦτα πλεύσας ἐπὶ τὸν Ἑλλησποντον Βυζάντιον μὲν ὑπὸ Περσῶν κρατούμενον ἐχειρώσατο, καὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων οὓς μὲν ἀνελών, οὓς δ' ἐκβαλὼν ἠλευθέρωσε τὴν πόλιν, πολλοὺς δ' ἐν αὐτῇ Περσῶν ἀξιολόγους ζωγρήσας ἄνδρας παρέδωκεν εἰς φυλακὴν Γογγύλῳ τῷ Ἐρετριεῖ, τῷ μὲν λόγῳ πρὸς τιμωρίαν τηρήσονται, τῷ δ' ἔργῳ διασώσονται πρὸς Ξέρξην· συνετέθειτο γὰρ δι' ἀπορρήτων φιλίαν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ξέρξου γαμεῖν ἔμελλεν, ἵνα προδῶ τοὺς Ἕλληνας. (4) ἦν δ' ὁ ταῦτα πραττόμενος Ἀρτάβαζος στρατηγός, καὶ χρημάτων πλῆθος ἐχορήγει λάθρα τῷ Πausανία πρὸς τὸ διὰ τούτων φθεῖρειν τοὺς εὐθέτους τῶν Ἑλλήνων.

Ἐγένετο δὲ καταφανὴς καὶ τιμωρίας ἔτυχε τοιῶδέ τινα τρόπον. (5) ζηλώσαντος γὰρ αὐτοῦ τὴν Περσικὴν τρυφὴν καὶ τυραννικῶς προσφερομένου τοῖς ὑποτεταγμένοις, χαλεπῶς ἔφερον ἅπαντες, μάλιστα δὲ οἱ τεταγμένοι τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τινος ἡγεμονίας. (6) διόπερ τῶν κατὰ τὴν στρατιὰν καὶ κατὰ ἔθνη καὶ κατὰ πόλεις ἀλλήλοις ὀμιλούντων καὶ τοῦ Πausανίου τῆς βαρύτητος καταλαλούντων, Πελοποννήσιοι τινες μὲν καταλιπόντες αὐτὸν εἰς Πελοπόννησον ἀπέπλευσαν, καὶ πρέσβεις ἀποστείλαντες κατηγοροῦν τοῦ Πausανίου, Ἀριστείδης δὲ ὁ Ἀθηναῖος τῷ καιρῷ χρώμενος ἐμφρόνως ἐν ταῖς κοινολογίαις ἀνελάμβανε τὰς πόλεις καὶ διὰ τῆς ὀμιλίας προσαγόμενος ἰδίας ἐποίησε τοῖς Ἀθηναίοις. ἔτι δὲ μᾶλλον συνήργησε καὶ τὸ αὐτόματον τοῖς Ἀθηναίοις διὰ ταύτας τὰς αἰτίας.

45. Πausανίας ἦν συντεθειμένος ὥστε τοὺς τὰς ἐπιστολάς παρ' αὐτοῦ κομίζοντας πρὸς τὸν βασιλέα μὴ ἀνακάμπειν μηδὲ γίνεσθαι μηνυτὰς τῶν ἀπορρήτων· δι' ἣν αἰτίαν ἀναιρουμένων αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἀπολαμβανόντων τὰς ἐπιστολάς συνέβαινε μηδένα διασώζεσθαι. (2) ἃ δὴ συλλογισάμενός τις τῶν βιβλιαφόρων ἀνέφξε τὰς ἐπιστολάς, καὶ γνοὺς ἀληθὲς ὄν τὸ περὶ τὴν ἀναίρεσιν τῶν κομιζόντων τὰ γράμματα, ἀνέδωκε τοῖς ἐφόροις τὰς ἐπιστολάς. (3) τούτων δὲ ἀπιστούντων διὰ τὸ ἀνεφγμένας αὐτοῖς τὰς ἐπιστολάς ἀναδεδόσθαι, καὶ πίστιν ἑτέραν βεβαιότεραν ζητούντων, ἐπηγγείλατο παραδώσειν αὐτὸν ὁμολογούντα. (4) πορευθεὶς οὖν ἐπὶ Ταίναρον καὶ καθεζόμενος ἐπὶ τῷ τοῦ Ποσειδῶνος ἱερῷ διπλὴν σκινην περιεβάλετο, καὶ τοὺς μὲν ἐφόρους καὶ τῶν ἄλλων Σπαρτιατῶν τινὰς κατέκρυψε, τοῦ δὲ Πausανίου παραγενομένου πρὸς αὐτὸν καὶ πυνθανομένου τὴν αἰτίαν τῆς ἰκετείας, ἐμέμψατο αὐτῷ καθ' ὅσον εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἐνέγραψε τὸν κατ' αὐτοῦ θάνατον. (5) τοῦ δὲ Πausανίου φήσαντος μεταμελεῖσθαι καὶ συγγνώμην αἰτουμένου τοῖς ἀγνοηθεῖσιν, ἔτι δὲ δεηθέντος ὅπως συγκρύψει, καὶ δωρεὰς μεγάλας ὑπισχνουμένου, αὐτοὶ μὲν διελύθησαν, οἱ δ' ἔφοροι καὶ οἱ μετ' αὐτῶν ἀκριβῶς μαθόντες τάληθες τότε μὲν ἡσυχίαν ἔσχον, ὕστερον δὲ τῶν Λακεδαιμονίων τοῖς ἐφόροις συλλαμβανόντων,

wyzwolił te miasta, które miały jeszcze perskie garnizony. (3) Następnie popłynął na Hellespont, gdzie przejął okupowane przez Persów Byzantion¹⁰¹; z pozostałych tam barbarzyńców jednych zgładził, innych przegnał i w ten sposób wyzwolił miasto. Wiele ważnych osobistości perskich, które wziął do niewoli, oddał pod straż Gongylosowi z Eretrii. Oficjalnie Gongylos miał ich zatrzymać, by wymierzono im karę; w rzeczywistości zaś miał ich bezpiecznie dostarczyć Kserksesowi. Pauzaniasz bowiem w tajemnicy zawarł z królem układ o przyjaźni (zamierzał nawet poślubić córkę Kserksesa), gdyż chciał zdradzić Greków. (4) Jego pośrednikiem w realizacji tych planów był [perski] oficer Artabazos, który skrycie dostarczył mu ogromnych sum pieniędzy, by dzięki nim Pauzaniasz mógł przekupić tych spośród Greków, którzy byli skłonni do zdrady.

Pauzaniasz został jednak zdemaskowany, a karę poniósł w taki oto sposób: (5) jako że lubił się obnosić ze swym zamiłowaniem do perskiej rozrzutności i rozwiążności, a do swych podkomendnych zwracał się niczym tyran, wszyscy [w jego otoczeniu] zapałali gniewem, a już szczególnie ci spośród Greków, którzy pełnili jakieś funkcje dowódcze. (6) Wskutek tego żołnierze w całej armii, skontaktowawszy się z innymi żołnierzami tej samej narodowości, jak i ze swymi rodakami, pochodzącymi z tych samych co oni miast, zaczęli głośno skarżyć się na uciążliwe zachowanie Pauzaniusza. Peloponezyjczycy¹⁰² porzucili nawet jego armię i odpłynęli na Peloponez, a wysławszy posłowa [do Sparty], wnieśli oskarżenie przeciwko Pauzaniuszowi. Wówczas Ateńczyk Arystydes, skwapliwie wykorzystując tę sytuację, w wyniku szeregu rozmów i narad, zdołał pozyskać miasta dla swej sprawy, a zdobywszy ich zaufanie dzięki nawiązanym stosunkom towarzyskim¹⁰³, uczynił ich stronnikami Ateńczyków. Jednakże o wiele bardziej pomógł Ateńczykom w tej sprawie zbieg takich oto okoliczności.

45. Pauzaniasz uzgodnił uprzednio [z Kserksesem], że ci, którzy wożą jego listy do króla, nie powinni [stamtąd] wracać, gdyż mogliby zaświadczyć o jego tajnych rozmowach [z Persami]. Z tego powodu wszyscy posłańcy byli uśmierceni przez tych, którym doręczali listy; w efekcie nikt z nich nie ocalał. (2) Jednakże jeden z owych posłańców, zestawivszy razem fakty, postanowił otworzyć [wiezione przez siebie] listy, a poznawszy prawdę o mordowaniu ludzi przewożących korespondencję, przekazał te listy eforom. (3) Ponieważ eforowie nie dowierzali posłańcowi (gdyż przekazane im listy były już otwarte) i domagali się jakiegoś pewniejszego dowodu, [kurier] obiecał dostarczyć im samego Pauzaniusza, by potwierdził te zarzuty. (4) Tak więc wyruszył do Tainaron¹⁰⁴ i usiadł jako błagalnik pod tamtejszą świątynią Posejdona. Postawił sobie namiot z dwoma pomieszczeniami i w jednym z nich ukrył eforów i innych jeszcze Spartan. Gdy Pauzaniasz podszedł do niego i zapytał, z jakiego powodu doprasza się on przychylności bóstwa, posłaniec złażał Pauzaniusza za to, że w przesyłanym liście nakazał go uśmiercić. (5) Wówczas Pauzaniasz odparł, że bardzo tego żałuje i zaczął prosić, by posłaniec przebaczył mu tę niestosowność, a jeszcze usilniej błagał, by kurier

προαισθόμενος ἔφθασε καὶ κατέφυγεν εἰς ἱερὸν τὸ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Χαλκιοίκου. (6) ἀπορουμένων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων εἰ τιμωρήσονται τὸν ἰκέτην, λέγεται τὴν μητέρα τοῦ Πausανίου καταντήσασαν εἰς τὸ ἱερὸν ἄλλο μὲν μηδὲν μῆτ' εἰπεῖν μῆτε πρᾶξι, πλίνθον δὲ βαστάσασαν ἀναθεῖναι κατὰ τὴν εἰς τὸ ἱερὸν εἴσοδον, καὶ τοῦτο πράξασαν ἐπανελθεῖν εἰς τὴν ἰδίαν οἰκίαν. (7) τοὺς δὲ Λακεδαιμονίους τῇ τῆς μητρὸς κρίσει συνακολουθήσαντας ἐνοικοδομήσαι τὴν εἴσοδον, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ συναναγκάσαι τὸν Pausanίαν λιμῶ καταστρέψαι τὸν βίον. τὸ μὲν οὖν σῶμα τοῦ τελευτήσαντος συνεχωρήθη τοῖς προσήκουσι καταχῶσαι, τὸ δὲ δαιμόνιον τῆς τῶν ἰκετῶν σωτηρίας καταλυθείσης ἐπεσήμηνε· (8) τῶν γὰρ Λακεδαιμονίων περὶ τινων ἄλλων ἐν Δελφοῖς χρηστηριαζομένων, ὁ θεὸς ἔδωκε χρησμὸν κελεύων ἀποκαταστήσαι τῇ θεῷ τὸν ἰκέτην. (9) διόπερ οἱ Σπαρτιᾶται τὴν μαντείαν ἀδύνατον νομίζοντες εἶναι, ἠπόρουσαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, οὐ δυνάμενοι ποιῆσαι τὸ προσταττόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ὅμως δ' ἐκ τῶν ἐνδεχομένων βουλευσάμενοι κατεσκεύασαν εἰκόνας δύο τοῦ Pausanίου χαλκᾶς, καὶ ἀνέθηκαν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς.

46. Ἡμεῖς δὲ παρ' ὅλην τὴν ἱστορίαν εἰωθότες τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν διὰ τῶν ἐπιλεγόμενων ἐπαίνων αὔξειν τὴν δόξαν, τοῖς δὲ φαύλοις ἐπὶ τῆς τελευτῆς ἐπιφθέγγεσθαι τὰς ἀρμοζούσας βλασφημίας, οὐκ ἔασομεν τὴν Pausanίου κακίαν καὶ προδοσίαν ἀκατηγόρητον. (2) τίς γὰρ οὐκ ἂν θαυμάσαι τούτου τὴν ἄνοιαν, ὃς εὐεργέτης γενόμενος τῆς Ἑλλάδος καὶ νικήσας τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην καὶ πολλὰς ἄλλας ἐπαινουμένας πράξεις ἐπιτελεσάμενος, οὐχ ὅπως τὸ παρὸν ἀξίωμα διεφύλαξεν, ἀλλ' ἀγαπήσας τῶν Περσῶν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν τρυφήν, ἅπασαν τὴν προϋπάρχουσαν εὐδοξίαν κατήσχυνεν; (3) ἐπαρθεῖς γὰρ ταῖς εὐτυχίαις τὴν μὲν Λακωνικὴν ἀγωγὴν ἐστόγησε, τὴν δὲ τῶν Περσῶν ἀκολασίαν καὶ τρυφήν ἐμιμήσατο, ὃν ἥκιστα ἐχρῆν ζηλῶσαι τὰ τῶν βαρβάρων ἐπιτηδεύματα· οὐ γὰρ ἐτέρων πεπυσμένος, ἀλλ' αὐτὸς ἔργῳ πείραν εἰληφῶς ἐγίνωσκε πόσῳ τῆς τῶν Περσῶν τρυφῆς ἢ πάτριος δίαιτα πρὸς ἀρετὴν διέφερον. (4) Ἀλλὰ γὰρ αὐτὸς μὲν διὰ τὴν ἰδίαν κακίαν οὐ μόνον τῆς ἀξίας ἔτυχε τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ τοῖς πολίταις αἴτιος κατέστη τοῦ τὴν κατὰ θάλατταν ἡγεμονίαν ἀποβαλεῖν· ἐκ παραθέσεως γὰρ ἡ Ἀριστείδου στρατηγία παρὰ τοῖς συμμάχοις θεωρουμένη, καὶ διὰ τὴν εἰς τοὺς ὑποτεταγμένους ὁμιλίαν καὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς, ἐποίησε πάντας ὥσπερ ἀπὸ μιᾶς ὀρμῆς ἀποκλίνειν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. (5) διὸ καὶ τοῖς μὲν ἐκ τῆς Σπάρτης πεμπομένοις ἡγεμόσιν οὐκέτι προσεῖχον, Ἀριστείδην δὲ θαυμάζοντες καὶ πάντα προθύμως ὑπακούοντες ἐποίησαν χωρὶς κινδύνου παραλαβεῖν τὴν κατὰ θάλατταν ἀρχήν.

zachował sprawę w tajemnicy; obiecał mu przy tym wielką nagrodę, po czym obaj się rozeszli. Eforowie wraz z towarzyszącymi im [Spartanami], chociaż dokładnie poznali prawdę, postanowili w zaistniałej sytuacji zachować spokój. Później zaś, gdy Lacedemończycy wspólnie z eforami mieli dyskutować nad tą sprawą, Pauzanasz, dowiedziawszy się o tym z pewnym wyprzedzeniem, ubiegł ich i schronił się w świątyni Ateny Chalkioikos¹⁰⁵. (6) Gdy Lacedemończycy wahali się, czy powinni go ukarać w sytuacji, gdy stał się błagalnikiem, matka Pauzanasza – jak podają przekazy – stanąwszy naprzeciwko wejścia do świątyni, ani niczego nie powiedziała, ani też niczego nie zrobiła, poza jednym: podniosłszy cegłę, umieściła ją w progu wejścia. Gdy to uczyniła, wróciła do swego domu. (7) Lacedemończycy zaś, idąc w ślad za decyzją matki, zamurowali wejście do świątyni i w ten sposób siłą narzucili Pauzanaszowi śmierć głodową¹⁰⁶. Chociaż zezwolono krewnym na pochówek ciała zmarłego, bóstwo okazało swoje niezadowolenie z powodu pogwałcenia praw błagalnika do zachowania życia. (8) Gdy bowiem Lacedemończycy zwrócili się w jakiejś innej sprawie zapytaniem do wyroczni w Delfach, bóg w odpowiedzi nakazał im przywrócić błagalnika bogini. (9) Wobec tego Spartanie uznali, że wyrocznia jest niemożliwa do spełnienia i przez dość długi czas nie wiedzieli, co w tej sprawie począć, gdyż nie byli w stanie wykonać polecenia boga. W końcu jednak postanowili zrobić to, co było w ich możliwości: wykonali w spiżu dwa posągi Pauzanasza i ustawili je w świątyni Ateny.

46. Ponieważ w toku spisywania całego tego dzieła dążyliśmy zwykle do powiększenia chwały ludzi dobrych (poprzez dobieranie pochlebnych opinii o nich) oraz do artykułowania stosownych złorzeczeń wobec ludzi podłych ([zwykle] w chwili, gdy opisywaliśmy ich śmierć), nie możemy pozostawić nikczemności i zdrady Pauzanasza bez [choćby jednego] słowa potępienia. (2) Kogóż bowiem nie wprowadziłoby w zdumienie szaleństwo tego człowieka, który, mimo że stał się dobroczyńcą całej Grecji wskutek wygranej bitwy pod Platejami, mimo że dokonał wielu innych godnych pochwały czynów, nie tylko nie zdołał zachować szacunku, jaki go wówczas otaczał, lecz z miłości do perskiego bogactwa i zbytku okrył wstydem swe dobre imię, jakim cieszył się jeszcze wcześniej? (3) Wbiwszy się w pychę po odniesionych sukcesach, wzgardził lakońskim stylem życia i zaczął ślepo naśladować perskie wyuzdanie i zbytek – on, który miał najmniej powodów, by stać się zwolennikiem barbarzyńskich obyczajów; nie usłyszał bowiem o nich od innych ludzi, lecz, osobiście i dobrowolnie zakosztowawszy ich, zrozumiał, jak wiele dzieliło zbytek Persów od odziedziczonego po przodkach wychowania w dążeniu do cnoty. (4) Jednakże wskutek swej podłości nie tylko on sam poniósł karę, na którą zasługiwał, lecz także ponieśli ją jego rodacy, gdyż właśnie za jego sprawą utracili przywództwo na morzu. [Wynika to jasno] z porównania z polityką Arystydesa wobec sprzymierzeńców, którą mogliśmy wówczas zaobserwować: dzięki nawiązaniu stosunków towarzyskich ze swymi podkomendnymi, jak też i dzięki

47. Εὐθύς οὖν ὁ μὲν Ἀριστείδης συνεβούλευε τοῖς συμμάχοις ἅπασι κοινὴν ἄγουσι σύνοδον ἀποδείξαι Δῆλον κοινὸν ταμιεῖον, καὶ τὰ χρήματα πάντα τὰ συναγόμενα εἰς ταύτην κατατίθεσθαι, πρὸς δὲ τὸν ἀπὸ τῶν Περσῶν ὑποπτευόμενον πόλεμον τάξαι φόρον ταῖς πόλεσι πάσαις κατὰ δύναμιν, ὥστε γίνεσθαι τὸ πᾶν ἄθροισμα ταλάντων πεντακοσίων καὶ ἐξήκοντα. (2) ταχθεὶς δὲ ἐπὶ τὴν διάταξιν τῶν φόρων, οὕτως ἀκριβῶς καὶ δικαίως τὸν διαμερισμὸν ἐποίησεν ὥστε πάσας τὰς πόλεις εὐδοκῆσαι. διὸ καὶ δοκῶν ἔν τι τῶν ἀδυνάτων ἔργων συντετελεκένας, μεγίστην ἐπὶ δικαιοσύνη δόξαν ἐκτήσατο καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαιοσύνης δίκαιος ἐπωνομάσθη. (3) ὑφ' ἑνα δὲ καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἢ μὲν τοῦ Πausανίου κακία τῆς κατὰ θάλατταν ἡγεμονίας ἐστέρησε τοὺς πολίτας, ἢ Ἀριστείδου δὲ κατὰ πᾶν ἀρετὴ τὰς Ἀθήνας τὴν οὐκ οὔσαν στρατηγίαν ἐποίησε κτήσασθαι. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν.

48. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Φαίδωνος ὀλυμπιάς μὲν ἤχθη ἕκτη πρὸς ταῖς ἑβδομήκοντα, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Σκαμάνδριος Μυτιληναῖος, ἐν Ῥώμῃ δ' ὑπῆρχον ὑπάτοι Κάισων Φάβιος καὶ Σπόριος Φούριος Μενέλλαιος. (2) ἐπὶ δὲ τούτων Λεωτυχίδας ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς ἐτελεύτησεν ἄρξας ἕτη εἴκοσι καὶ δύο, τὴν δὲ ἀρχὴν διαδεξάμενος Ἀρχίδαμος ἐβασίλευσεν ἕτη τετταράκοντα καὶ δύο. ἐτελεύτησε δὲ καὶ Ἀναξίλας ὁ Ῥηγίου καὶ Ζάγκλης τύραννος, δυναστεύσας ἕτη δέκα ὀκτώ, τὴν δὲ τυραννίδα διεδέξατο Μίκυθος, πιστευθεὶς ὥστε ἀποδοῦναι τοῖς τέκνοις τοῦ τελευτήσαντος οὓσι νέοις τὴν ἡλικίαν. (3) Ἰέρων δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν Συρακοσίων μετὰ τὴν τοῦ Γέλωνος τελευτὴν τὸν μὲν ἀδελφὸν Πολύζηλον ὄρων εὐδοκμοῦντα παρὰ τοῖς Συρακοσίοις, καὶ νομίζων αὐτὸν ἔφεδρον ὑπάρχειν τῆς βασιλείας, ἔσπευδεν ἐκποδῶν ποιήσασθαι, αὐτὸς δὲ ξενολογῶν καὶ περὶ αὐτὸν σύστημα ξένων παρασκευάζων ὑπελάμβανεν ἀσφαλῶς καθέξειν τὴν βασιλείαν. (4) διὸ καὶ Συβαριτῶν πολιορκουμένων ὑπὸ Κροτωνιατῶν καὶ δεομένων βοηθήσαι, στρατιώτας πολλοὺς κατέγραψεν εἰς τὴν στρατιάν, ἣν παρεδίδου Πολυζήλω τὰδελφῶ νομίζων αὐτὸν ὑπὸ τῶν Κροτωνιατῶν ἀναιρεθήσεσθαι. (5) τοῦ δὲ Πολυζήλου πρὸς τὴν στρατείαν οὐχ ὑπακούσαντος διὰ τὴν ῥηθεῖσαν ὑποψίαν, δι' ὀργῆς εἶχε τὸν ἀδελφόν, καὶ φυγόντος πρὸς Θήρωνα τὸν Ἀκραγαντίνων τύραννον, καταπολεμησαὶ τοῦτον παρεσκευάζετο.

swym innym zaletom, Arystydes sprawił, że wszyscy pod wpływem tego samego impulsu przeszli na stronę Ateńczyków. (5) W konsekwencji sprzymierzeńcy nie dawali już posłuchu przysyłanym ze Sparty dowódcom, lecz w swym podziwieniu dla Arystydesa gorliwie spełniali wszystkie jego polecenia, przez co sprawili, że zdobył on bez walki przywództwo na morzu.

47. Arystydes bez chwili zwłoki doradził wszystkim sprzymierzeńcom, zebranych właśnie wtedy na powszechnym kongresie, by wyznaczili na wspólny skarbiec wyspę Delos¹⁰⁷ (na której gromadzono by wszystkie zebrane pieniądze) oraz by stosownie do możliwości [finansowych] poszczególnych miast narzucili na nie daninę na przygotowania do wojny z Persami (której wybuchu według wszelkich podejrzeń należało się spodziewać), tak aby w sumie uzyskać depozyt o wartości pięciuset sześćdziesięciu talentów¹⁰⁸. (2) Gdy wyznaczono go, by oszacował wysokość składki dla poszczególnych miast, swych wyliczeń dokonał w sposób tak rzetelny i sprawiedliwy, że wszystkie miasta w pełni je zaakceptowały. W efekcie, jako że zaczął uchodzić za człowieka, który dokonał rzeczy z gatunku niemożliwych, zyskał ogromną sławę z powodu swej sprawiedliwości, a ponieważ w pielęgnowaniu tej cnoty przewyższał wszystkich innych, przyłgnął do niego przydomek „Sprawiedliwy”. (3) Zatem w jednym i tym samym momencie podłość Pauzanasza pozbawiła jego rodaków przywództwa na morzu, zaś cnota, okazywana przez Arystydesa w każdym względzie, sprawiła, że Ateny zdobyły prymat, którego wcześniej nie dzierżyły.

Takie oto wydarzenia miały miejsce w tym roku.

48. Gdy archontem w Atenach był Fedon¹⁰⁹, rozgrywano igrzyska siedemdziesiątej szóstej olimpiady, w czasie których bieg na dystansie jednego stadionu wygrał Skamandrios z Mitylene; w Rzymie zaś konsulami byli Cezon Fabiusz i Spuriusz Furiusz Meneleus¹¹⁰. (2) W tym też roku, po dwudziestu dwóch latach rządów, zmarł król Lacedemończyków – Leotychidas; władzę po nim przejął Archidamos, który rządził przez czterdzieści dwa lata. W tym roku, po osiemnastu latach rządów, zmarł też i Anaksilas, tyran Region i Zankle¹¹¹. Władzę tyrańską przejął po nim Mitytos; władzę tę powierzono mu w przekonaniu, że odda ją w przyszłości dzieciom zmarłego, które wówczas były jeszcze niepełnoletnie. (3) Tymczasem Hieron, który został królem Syrakuzńczyków po śmierci Gelona, zorientowawszy się, jaką popularnością wśród Syrakuzńczyków cieszy się jego brat Polyzelos, uznał, że czyha on na przejęcie władzy królewskiej; dążył zatem ze wszystkich sił do usunięcia go. W związku z tym zorganizował zaciąg najemników, a gdy stworzył sobie oddział gwardii przybocznej, złożonej z cudzoziemców, przyjął, że teraz będzie już mógł bezpiecznie sprawować swe rządy. (4) W związku z tym, gdy mieszkańcy Sybaris byli oblegani przez Krotończyków i gdy poprosili Hierona o pomoc, ten powołał wielu żołnierzy do wojska, na czele którego postawił swego brata, Polyzelosa, w nadziei, że Krotończycy go zabiją. (5) Polyzelos

(6) Μετὰ δὲ ταῦτα Θρασυδαίου τοῦ Θήρωνος ἐπιστατοῦντος τῆς τῶν Ἱμεραίων πόλεως βαρύτερον τοῦ καθήκοντος, συνέβη τοὺς Ἱμεραίους ἀπαλλοτριωθῆναι παντελῶς ἀπ' αὐτοῦ. (7) πρὸς μὲν οὖν τὸν πατέρα πορεύεσθαι τε καὶ κατηγορεῖν ἀπεδοκίμαζον, νομίζοντες οὐχ ἕξειν ἴσον ἀκουστήν· πρὸς δὲ τὸν Ἰέρωνα πρέσβεις ἀπέστειλαν κατηγοροῦντες τοῦ Θρασυδαίου καὶ ἐπαγγελλόμενοι τὴν τε πόλιν ἐκεῖνῳ παραδώσειν καὶ συνεπιθήσεσθαι τοῖς περὶ τὸν Θήρωνα. (8) ὁ δὲ Ἰέρων κρίνας εἰρηνικῶς διαλύσασθαι πρὸς τὸν Θήρωνα, προὔδωκε τοὺς Ἱμεραίους καὶ τὰ βεβουλευμένα λαθραίως ἐμήνυσεν. διόπερ Θήρων ἐξετάσας τὰ κατὰ τὴν βουλήν, καὶ τὴν μήνυσιν ἀληθινὴν εὐρίσκων, πρὸς μὲν τὸν Ἰέρωνα διελύσατο καὶ τὸν Πολύζηλον εἰς τὴν προϋπάρχουσαν εὐνοίαν ἀποκατέστησε, τῶν δὲ Ἱμεραίων τοὺς ἐναντίους πολλοὺς ὄντας συλλαβῶν ἀπέσφαξεν.

49. Ἰέρων δὲ τοὺς τε Ναξίους καὶ τοὺς Καταναίους ἐκ τῶν πόλεων ἀναστήσας, ἰδίου οἰκῆτορας ἀπέστειλεν, ἐκ μὲν Πελοποννήσου πεντακισχιλίους ἀθροίσας, ἐκ δὲ Συρακουσῶν ἄλλους τοσοῦτους προσθείς· καὶ τὴν μὲν Κατάνην μετωνόμασεν Αἴτην, τὴν δὲ χώραν οὐ μόνον τὴν Καταναίαν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν τῆς ὁμόρου προσθείς κατεκληρούχησε, μυρίους πληρώσας οἰκῆτορας. (2) τοῦτο δ' ἐπραξε σπεύδων ἅμα μὲν ἔχειν βοήθειαν ἐτοίμην ἀξιόλογον πρὸς τὰς ἐπιούσας χρείας, ἅμα δὲ καὶ ἐκ τῆς γενομένης μυριάδου πόλεως τιμὰς ἔχειν ἡρωικάς. τοὺς δὲ Ναξίους καὶ τοὺς Καταναίους ἐκ τῶν πατρίδων ἀνασταθέντας μετόκισεν εἰς τοὺς Λεοντίους, καὶ μετὰ τῶν ἐγχωρίων προσέταξε κατοικεῖν τὴν πόλιν. (3) Θήρων δὲ μετὰ τὴν Ἱμεραίων σφαγὴν ὄρων τὴν πόλιν οἰκητόρων δεομένην, συνώκισεν εἰς ταύτην τοὺς τε Δωριεῖς καὶ τῶν ἄλλων τοὺς βουλομένους ἐπολιτογράφησεν. (4) οὗτοι μὲν οὖν μετ' ἀλλήλων καλῶς πολιτευόμενοι διετέλεσαν ἔτη πενήκοντα καὶ ὀκτώ· τότε δὲ τῆς πόλεως ὑπὸ Καρχηδονίων χειρωθείσης καὶ κατασκαφείσης, διέμεινεν ἀοίκητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν.

50. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Δρομοκλείδου Ῥωμαῖοι μὲν κατέστησαν ὑπάτους Μάρκον Φάβιον καὶ Γναῖον Μάλλιον. Ἐπὶ δὲ τούτων Λακεδαιμόνιοι τὴν τῆς θαλάττης ἡγεμονίαν ἀποβεβληκότες ἀλόγως, βαρέως ἔφερον· διὸ καὶ τοῖς ἀφεστηκόσιν ἀπ' αὐτῶν Ἑλλησι χαλεπῶς ἔχοντες, ἠπειλοῦν ἐπιθήσειν αὐτοῖς τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν. (2) συναχθείσης δὲ τῆς γερουσίας ἐβουλεύοντο

odmówił jednak przyjęcia dowództwa nad armią (podejrzewając to, o czym tu wspomnieliśmy), czym wprawił Hierona w gniew. Gdy brat uciekł do Terona, tyrana Akragas, Hieron rozpoczął przygotowania do wojny z Teronem.

(6) Nieco później, gdy Trasydajos, syn Terona, sprawował nad mieszkańcami Himery rządy w sposób bardziej surowy, niż to jest ogólnie przyjęte, doszło do tego, że Himeryjczycy wrogo usposobili się do niego i zaczęli go traktować jak kogoś zupełnie obcego. (7) Nadto porzucili myśl udania się do jego ojca ze skargą, gdyż uznali, że nie znajdą w Teronie bezstronnego słuchacza. Wysłali zatem posłów do Hierona ze skargą na Trasydajosa, obiecując mu przy tym, że przekażą mu miasto we władanie oraz że przyłączą się do walki przeciwko stronnikom Terona. (8) Hieron jednak postanowił rozstrzygnąć sprawę z Teronem w sposób pokojowy, dlatego też zdradził Himeryjczyków i w tajemnicy przed nimi wyjawił Teronowi ich zamiary. Wobec tego Teron, zbadawszy informacje o planie Himeryjczyków i zorientowawszy się, że doniesienie Hierona było prawdziwe, położył kres swojej wrogości do niego i zaczął się odnosić do Polyzelosa z taką samą, co uprzednio, życzliwością. Zaś członków opozycji wśród Himeryjczyków (których zresztą było bardzo wielu) kazał schwytać i zgładzić.

49. Obywateli Naksos i Katany¹¹² wypędził Hieron z ich miast, a na ich miejsce posłał dobranych przez siebie osadników – na Peloponezie zdołał ich zebrać pięć tysięcy, zaś w Syrakuzach dobrał drugie tyle. W związku z tym nazwę Katana zmienił na Etna. Następnie nie tylko terytorium samego miasta, lecz także sporo sąsiednich ziem, podzielił na działki i umieścił na nich dziesięć tysięcy osadników. (2) Uczynił tak zarówno dlatego, że chciał mieć pod ręką znaczące wsparcie w sytuacji, gdyby zaszła konieczność skorzystania z niego, jak też i dlatego, że ze strony owego nowo powstałego dziesięcioletniego miasta jego osoba mogła doznawać czci właściwej [tylko] herosom. Natomiast Naksyjczyków i Katańczyków, których wypędził z ich macierzystych miast, przesiedlił do Leontinoi i nakazał im, by osiedlili się w tym mieście wraz z jego tubylcami. (3) Tymczasem Teron, zorientowawszy się, że po rzezi, dokonanej [przez Hierona] wśród Himeryjczyków, miastu temu po prostu brakuje mieszkańców, nakazał Dorom w nim zamieszkać oraz nadał obywatelstwo¹¹³ [Himery] tym członkom innych społeczności, którzy tego chcieli. (4) Obywatele ci przeżyli ze sobą w zgodzie i praworządności pięćdziesiąt osiem lat, to jest do czasu gdy miasto zostało opalone przez Kartagińczyków i całkowicie zburzone¹¹⁴, przez co aż do naszych czasów pozostaje niezamieszkałe.

50. Gdy archontem w Atenach był Demokleides¹¹⁵, Rzymianie wybrali na konsulów Marka Fabiusza i Gnejusza Manliusza¹¹⁶. Natomiast Lacedemończycy w tym czasie, po tym jak utracili w niezbyt rozsądny sposób przywództwo na morzu, pałali wielkim gniewem. Dlatego też oburzali się ogromnie na greckie państwa, które odstępowały od nich, [wielokrotnie] im grożąc, że ukarzą je w odpowiedni

περὶ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὑπὲρ τῆς κατὰ θάλατταν ἡγεμονίας. (3) ὁμοίως δὲ καὶ τῆς κοινῆς ἐκκλησίας συναχθείσης, οἱ μὲν νεώτεροι καὶ τῶν ἄλλων οἱ πολλοὶ φιλοτίμως εἶχον ἀνακτήσασθαι τὴν ἡγεμονίαν, νομίζοντες, ἐὰν αὐτὴν περιποιήσωνται, χρημάτων τε πολλῶν εὐπορήσειν καὶ καθόλου τὴν Σπάρτην μείζονα ποιήσεσθαι καὶ δυνατωτέραν, τοὺς τε τῶν ἰδιωτῶν οἴκους πολλὴν ἐπίδοσιν λήψεσθαι πρὸς εὐδαιμονίαν. (4) ἀνεμιμήσκοντο δὲ καὶ τῆς ἀρχαίας μαντείας, ἐν ἧ ἤ προσέταξεν αὐτοῖς ὁ θεὸς σκοπεῖν, ὅπως μὴ χολῆν ἔχωσι τὴν ἡγεμονίαν, καὶ τὸν χρησμὸν ἔφρασαν εἰς οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ παρὸν λέγειν· χολῆν γὰρ αὐτοῖς ὑπάρξειν τὴν ἀρχὴν, ἐὰν οὐσῶν δυεῖν ἡγεμονιῶν τὴν ἑτέραν ἀποβάλωσι.

(5) Πάντων δὲ σχεδὸν τῶν πολιτῶν πρὸς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ὠρμημένων, καὶ τῆς γερουσίας συνεδρευούσης περὶ τούτων, οὐδεὶς ἤλπισεν οὐδένα τολμήσειν συμβουλευσαὶ ἕτερόν τι. (6) τῶν δὲ ἐκ τῆς γερουσίας τις, ὄνομα μὲν Ἐτοιμαρίδας, τὸ δὲ γένος ἀφ' Ἡρακλέους ὦν καὶ δι' ἀρετὴν ἀποδοχῆς τυγχάνων παρὰ τοῖς πολίταις, ἐπεχείρησε συμβουλευεῖν ἐὰν τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας· μὴ συμφέρειν γὰρ τῇ Σπάρτῃ τῆς θαλάττης ἀμφισβητεῖν· πρὸς παράδοξον δὲ ὑπόθεσιν εἰπεῖν εὐπορήσας λόγους ἀρμόζοντας, παρὰ τὴν προσδοκίαν ἔπεισε τὴν γερουσίαν καὶ τὸν δῆμον. (7) τέλος δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι κρίναντες τὸν Ἐτοιμαρίδαν συμφέροντα λέγειν ἀπέστησαν τῆς περὶ τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὁρμῆς. (8) Ἀθηναῖοι δὲ τὸ μὲν πρῶτον προσεδόκων μέγαν πόλεμον ἔξεν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους περὶ τῆς κατὰ θάλατταν ἡγεμονίας, καὶ διὰ τοῦτο τριήρεις κατεσκευάζον πλείους καὶ χρημάτων πλῆθος ἐπορίζοντο καὶ τοῖς συμμάχοις ἐπεικῶς προσεφέροντο· ὡς δὲ τὰ δοχθέντα τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐπύθοντο, τοῦ μὲν φόβου τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον ἀπελύθησαν, περὶ δὲ τὴν αὐξήσιν τῆς ἰδίας πόλεως ἡσχολοῦντο.

51. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησιν Ἀκεστορίδου ἐν Ῥώμῃ τὴν ὑπατον ἀρχὴν διεδέξαντο Καίσιων Φάβιος καὶ Τίτος Οὐεργίνιος. ἐπὶ δὲ τούτων Ἰέρων μὲν ὁ βασιλεὺς τῶν Συρακοσίων, παραγενομένων πρὸς αὐτὸν πρέσβεων ἐκ Κύμης τῆς Ἰταλίας καὶ δεομένων βοηθῆσαι πολεμουμένοις ὑπὸ Τυρρηνῶν θαλαττοκρατούντων, ἐξέπεμψεν αὐτοῖς συμμαχίαν τριήρεις ἰκανάς. (2) οἱ δὲ τῶν νεῶν τούτων ἡγεμόνες ἐπειδὴ κατέπλευσαν εἰς τὴν Κύμην, μετὰ τῶν ἐγγχωρίων μὲν ἐναυμάχησαν πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς, πολλὰς δὲ ναῦς αὐτῶν διαφθείραντες καὶ μεγάλη ναυμαχία νικήσαντες, τοὺς μὲν Τυρρηνοὺς ἐταπείνωσαν, τοὺς δὲ Κυμαίους ἠλευθέρωσαν τῶν φόβων, καὶ ἀπέπλευσαν ἐπὶ Συρακούσας.

52. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησι Μένωνος Ῥωμαῖοι μὲν ὑπάτους κατέστησαν Λεύκιον Αἰμίλιον Μάμερκον καὶ Γάιον Κορνήλιον Λέντουλον, κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν πόλεμος ἐνέστη Ταραντίνοις πρὸς τοὺς Ἰάπυγας· (2) περὶ γὰρ ὁμόρου χώρας ἀμφισβητούντων πρὸς ἀλλήλους, ἐπὶ μὲν τινὰς χρόνους διετέλουν ἀψιμαχοῦντες

sposób. (2) Zwoławszy geruzję¹¹⁷, radzili nad wydaniem Ateńczykom wojny o przywództwo na morzu. (3) Gdy analogicznie zebrało się zgromadzenie ludowe, młodszy obywatele i wielu pozostałych usilnie opowiadali się za odzyskaniem przywództwa, gdyż uważali, że jeśli je sobie zapewnią, będą opływać we wszelkie dostatki, Sparta będzie przez to – ogólnie rzecz biorąc – potężniejsza i silniejsza, a gospodarstwa osób prywatnych powiększą swój dobrobyt. (4) [Zwolennicy tej opcji] przypominali ponadto dawną wyrocznię (w której bóg nakazywał im baczyć, by ich przywództwo nie stało się kulawe) i twierdzili, że wyrocznia ta nie odnosi się do niczego innego, jak tylko do obecnej sytuacji. Ich rządy stałyby się bowiem kulawe, gdyby, mając dwa rodzaje przywództwa¹¹⁸, jedno z nich na stałe utracili.

(5) Ponieważ niemal wszyscy obywatele gorąco popierali przedstawioną propozycję, a i geruzja obradowała nad tymi sprawami, nikt się nie spodziewał, że znajdzie się ktoś, kto będzie miał odwagę doradzać coś innego. (6) Tymczasem jednak pewien członek geruzji o imieniu Hetoimaridas, wywodzący się z rodu Heraklesa i cieszący się za sprawą swego męstwa wielkim poważaniem wśród obywateli, zaczął doradzać pozostawienie Ateńczykom ich przywództwa, gdyż w interesie Sparty nie leży spór o prymat na morzu. Przedstawił stosowne argumenty na poparcie tej zaskakującej tezy i wbrew wszelkim oczekiwaniom udało mu się przekonać zarówno geruzję, jak i zgromadzenie. (7) Ostatecznie zatem Lacedemończycy uznali, że rady Hetoimaridasasa są korzystne i stłumili swój zapał do wojny z Ateńczykami. (8) Ateńczycy zaś początkowo spodziewali się, że przyjdzie im stoczyć z Lacedemończykami wielką wojnę o przywództwo na morzu; dlatego zaczęli budować więcej trier, gromadzili ogromne sumy pieniędzy i starali się utrzymywać ze sprzymierzeńcami życzliwe kontakty. Gdy jednak dowiedzieli się o decyzji Lacedemończyków, przestali się obawiać wybuchu wojny i zajęli się powiększaniem potęgi ich miasta.

51. Gdy archontem w Atenach był Akstoridos¹¹⁹, w Rzymie urzędy konsulów przejęli Cezon Fabiusz i Tytus Werginiusz¹²⁰. W tym czasie Hieron, król Syrakuz, gdy przybyli doń posłowie z Kyme w Italii i prosili o wsparcie w wojnie z panującymi wówczas na morzu Tyrreńczykami, wysłał im w formie wsparcia odpowiednią liczbę trier. (2) Po przybyciu do Kyme dowódcy tych trier połączyli swe siły z oddziałami tubylców i stoczyli bitwę morską z Tyrreńczykami, którym zniszczyli wiele okrętów. Odniosłszy wspaniałe zwycięstwo, upokorzyli Tyrreńczyków, a Kymeńczyków uwolnili od lęku; następnie odpłynęli z powrotem do Syrakuz.
52. Gdy archontem w Atenach był Menon¹²¹, Rzymianie wybrali na konsulów Lucjusza Emiliusza Mamerkusa i Gajusza Korneliusza Lentulusa¹²²; w Italii zaś wybuchła wojna pomiędzy Tarentyjczykami a Japygami¹²³. (2) Ludy te bowiem spierały się między sobą o tereny przygraniczne i od jakiegoś już czasu prowadziły ze sobą

καὶ λεηλατοῦντες τὰς ἀλλήλων χώρας, αἰεὶ δὲ μᾶλλον τῆς διαφορᾶς συναυξομένης καὶ πολλάκις φόνων γινομένων, τὸ τελευταῖον εἰς ὄλοσχερῆ φιλοτιμίαν ὤρμησαν. (3) οἱ μὲν οὖν Ἰάπυγες τὴν τε παρ' αὐτῶν δύναμιν παρεσκευάζοντο καὶ τὴν παρὰ τῶν ὁμόρων συμμαχίαν συνέλαβον, καὶ τοὺς σύμπαντας ἤθροισαν ὑπὲρ τοὺς δισμυρίους· οἱ δὲ Ταραντῖνοι πυθόμενοι τὸ μέγεθος τῆς ἐπ' αὐτοὺς ἠθροισμένης δυνάμεως, τοὺς τε πολιτικούς στρατιώτας ἤθροισαν καὶ Ῥηγίνων συμμάχων ὄντων πολλοὺς προσελάβοντο. (4) γενομένης δὲ μάχης ἰσχυρᾶς καὶ πολλῶν παρ' ἀμφοτέρους πεσόντων, τὸ τελευταῖον οἱ Ἰάπυγες ἐνίκησαν. τῶν δὲ ἡττηθέντων εἰς δύο μέρη σχισθέντων κατὰ τὴν φυγὴν, καὶ τῶν μὲν εἰς Τάραντα τὴν ἀναχώρησιν ποιουμένων, τῶν δὲ εἰς τὸ Ῥήγιον φευγόντων, παραπλησίως τούτοις καὶ οἱ Ἰάπυγες ἐμερίσθησαν. (5) οἱ μὲν οὖν τοὺς Ταραντῖνους διώξαντες ὀλίγου διαστήματος ὄντος πολλοὺς τῶν ἐναντίων ἀνεῖλον, οἱ δὲ τοὺς Ῥηγίνοὺς διώκοντες ἐπὶ τοσοῦτον ἐφιλοτιμήθησαν ὥστε συνεισπεσεῖν τοῖς φεύγουσιν εἰς τὸ Ῥήγιον καὶ τῆς πόλεως κυριεῦσαι.

53. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἀθήνησι μὲν ἦρχε Χάρης, ἐν Ῥώμῃ δὲ ὕπατοι καθειστήκεσαν Τίτος Μινούκιος καὶ Γάιος Ὀράτιος Πολύειδος, ἤχθη δὲ παρ' Ἡλείοις Ὀλυμπίας ἐβδομηκοστὴ καὶ ἐβδόμη, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Δάνδης Ἀργεῖος. ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ μὲν τὴν Σικελίαν Θήρων ὁ Ἀκραγαντίνων δυνάστης ἐτελεύτησεν ἄρξας ἔτη δέκα καὶ ἕξ, τὴν δὲ ἀρχὴν διεδέξατο Θρασυδαῖος ὁ υἱός. (2) ὁ μὲν οὖν Θήρων τὴν ἀρχὴν ἐπιεικῶς διωκτικῶς, καὶ ζῶν μεγάλης ἀποδοχῆς ἐτύγχανε παρὰ τοῖς πολίταις καὶ τελευτήσας ἠρωικῶν ἔτυχε τιμῶν, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς βίαιος ἦν καὶ φονικὸς καὶ τελευτήσαντος ἦρχε τῆς πατρίδος παρανόμως καὶ τυραννικῶς. (3) διὸ καὶ ταχέως ἀπιστηθεὶς ὑπὸ τῶν ὑποτεταγμένων διετέλεσεν ἐπιβουλεύομενος καὶ βίον ἔχων μισούμενον· ὅθεν ταχέως τῆς ἰδίας παρανομίας οἰκειὰν ἔσχε τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν. μετὰ γὰρ τὴν τοῦ πατρὸς Θήρωνος τελευτὴν πολλοὺς μισθοφόρους ἀθροίσας καὶ τῶν Ἀκραγαντίνων καὶ Ἱμεραίων προσκαταλέξας, τοὺς ἅπαντας ἤθροισεν ὑπὲρ τοὺς δισμυρίους ἰππεῖς καὶ πεζοὺς. (4) μετὰ δὲ τούτων μέλλοντος αὐτοῦ πολεμεῖν τοῖς Συρακοσίοις, Ἰέρων ὁ βασιλεὺς παρασκευασάμενος δύναμιν ἀξιόλογον ἐστράτευσεν ἐπὶ τὸν Ἀκράγαντα. Γενομένης δὲ μάχης ἰσχυρᾶς πλεῖστοι παραταξαμένων Ἑλλήνων πρὸς Ἑλληνας ἔπεσον. (5) τῇ μὲν οὖν μάχῃ ἐπροτέρησαν οἱ Συρακοσῖοι, κατεκόπησαν δὲ τῶν μὲν Συρακοσίων εἰς δισχιλίους, τῶν δὲ ἄλλων ὑπὲρ τοὺς τετρακισχιλίους. μετὰ δὲ ταῦτα Θρασυδαῖος μὲν ταπεινωθεὶς ἐξέπεσεν ἐκ τῆς ἀρχῆς, καὶ φυγῶν εἰς Μεγαρεῖς τοὺς Νισαίους καλουμένους, ἐκεῖ θανάτου καταγνωσθεὶς ἐτελεύτησεν· οἱ δ' Ἀκραγαντῖνοι κομισάμενοι τὴν δημοκρατίαν, διαπρεσβευσάμενοι πρὸς Ἰέρωνα τῆς εἰρήνης ἔτυχον.

wojnę podjazdową, zapuszczając się wzajemnie w głąb i pustosząc terytorium przeciwnika. Tymczasem zatarg narastał coraz bardziej i częstokroć dochodziło do śmiertelnych starć, aż w końcu obie strony otwarcie, z werwą i zapalem ruszyły na siebie. (3) Japygowie mieli przygotowaną do boju nie tylko własną armię, lecz również siły sprzymierzeńców z sąsiednich krain – w sumie zgromadzili ponad dwadzieścia tysięcy żołnierzy. Gdy Tarentyjczycy dowiedzieli się o wielkości zgromadzonej przeciwko nim armii, powołali pod broń swych własnych obywateli oraz zwerbowali wielu Regionczyków, którzy byli ich sojusznikami. (4) Doszło do zażartej walki i, choć po obu stronach zginęło wielu żołnierzy, ostateczne zwycięstwo odnieśli Japygowie. Armia pokonanych zaś w czasie ucieczki podzieliła się na dwie części, z których jedna wycofała się w kierunku Tarentu, a druga uciekła w stronę Region. Jednakże Japygowie rozdzielili swe siły w identyczny sposób. (5) I tak ci, którzy ścigali „Tarentyjczyków”, ponieważ znajdowali się w niewielkiej od wrogów odległości, [zdołali ich dopaść] i wycięli wszystkich w pień; tych zaś, którzy podążali za „Regionczykami”, ogarnął taki zapal bojowy, że w ślad za zbiegami wpadli do Region i przejęli kontrolę nad miastem.

53. [Rok] później w Atenach archontem był Chares¹²⁴, a w Rzymie wybrano na konsulów Tytusa Meneniusza i Gajusza Horacjusza Pulwilusa¹²⁵. Elejczycy zaś zorganizowali igrzyska siedemdziesiątej siódmej olimpiady, w czasie których bieg na dystansie jednego stadionu wygrał Argejczyk Dandes. W roku tym na Sycylii po szesnastu latach rządów zmarł władca Akragantyńczyków, Teron, a władzę po nim przejął jego syn Trasydajos. (2) O ile Teron – ponieważ sprawował swój urząd w sposób uczciwy i z umiarem – jak długo żył, cieszył się wielkim poważaniem wśród obywateli, a po śmierci otrzymał honory należne [zwykle] herosom, o tyle jego syn, jeszcze za życia ojca, okazał się człowiekiem gwałtownym i skłonny do mordy, po śmierci Terona rządził ojczyznę na sposób tyrańca, naruszając i łamiąc wszelkie prawa. (3) Z tego też powodu szybko stracił zaufanie u swych podwładnych, a chociaż utrzymywał się przy władzy mimo spisków i zamachów, wiódł życie w powszechnej nienawiści. Szybko jednak wrodzonej pogardzie dla prawa kres położyła jego własna śmierć. Bowiem po śmierci ojca, Terona, [Trasydajos] zgromadził wokół siebie wielu najemników, jak też zwerbował do swej armii ludzi z Akragas i Himery. W sumie miał pod swą komendą ponad dwadzieścia tysięcy jazdy i piechoty. (4) Gdy wraz z tą armią Trasydajos zamierzał wypowiedzieć wojnę Syrakuzanczykom, król Hieron, zebrawszy znaczną armię, wyprawił się przeciwko Akragas: ponieważ Grecy stanęli do starcia z Grekami, walka była zażarta i poległo bardzo wielu żołnierzy. (5) Zwycięstwo w bitwie odnieśli Syrakuzanccy, którzy stracili około dwóch tysięcy żołnierzy, podczas gdy przeciwnicy – ponad cztery tysiące. Wówczas Trasydajos, upokorzony doznaną porażką, został odsunięty od władzy¹²⁶, wskutek czego zbiegł do tak zwanej Megary Nizajskiej¹²⁷, gdzie został skazany na śmierć i zginął. Natomiast Akragantyńczycy, przywróciwszy ustrój demokratyczny, wysłali poselstwo do Hierona i zawarli z nim pokój.

(6) Κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν Ῥωμαίοις πρὸς Οὐγιεντανοὺς ἐνστάντος πολέμου μεγάλη μάχη συνέστη περὶ τὴν ὀνομαζομένην Κρεμέραν. τῶν δὲ Ῥωμαίων ἡττηθέντων συνέβη πολλοὺς αὐτῶν πεσεῖν, ὧν φασὶ τινες τῶν συγγραφέων καὶ τοὺς Φαβίους τοὺς τριακοσίους, συγγενεῖς ἀλλήλων ὄντας καὶ διὰ τοῦτο μιᾷ περιειλημμένους προσηγορία.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.

54. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησι Πραξιέργου Ῥωμαῖοι μὲν ὑπάτους κατέστησαν Αὐλὸν Οὐεργίνιον Τρίκοστον καὶ Γάιον Σερουίλιον Στροῦκτον. ἐπὶ δὲ τούτων Ἥλειοι μὲν πλείους καὶ μικρὰς πόλεις οἰκοῦντες εἰς μίαν συνωκίσθησαν τὴν ὀνομαζομένην Ἥλιον. (2) Λακεδαιμόνιοι δὲ ὀρῶντες τὴν μὲν Σπάρτην διὰ τὴν Πausανίου τοῦ στρατηγοῦ προδοσίαν ταπεινῶς πράττουσαν, τοὺς δὲ Ἀθηναίους εὐδοκιμοῦντας διὰ τὸ μηδένα παρ' αὐτοῖς πολίτην ἐπὶ προδοσίᾳ κατεγνώσθαι, ἔσπευδον τὰς Ἀθήνας ταῖς ὁμοίαις περιβαλεῖν διαβολαῖς. (3) διόπερ εὐδοκιμοῦντος παρ' αὐτοῖς Θεμιστοκλέους καὶ μεγάλην δόξαν ἔχοντος ἐπ' ἀρετῇ, κατηγορήσαν προδοσίαν αὐτοῦ, φάσκοντες φίλον γενέσθαι τοῦ Πausανίου μέγιστον, καὶ μετὰ τούτου συντεθεῖσθαι κοινῇ προδοῦναι τὴν Ἑλλάδα τῷ Ξέρξῃ. (4) διελέγοντο δὲ καὶ τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεμιστοκλέους, παροξύνοντες αὐτοὺς πρὸς τὴν κατηγορίαν, καὶ χρήματα ἔδοσαν, διδάσκοντες ὅτι Πausanίας μὲν κρίνας προδιδόναί τοὺς Ἕλληνας ἐδήλωσε τὴν ἰδίαν ἐπιβολὴν Θεμιστοκλεῖ καὶ παρεκάλεσε κοινωνεῖν τῆς προθέσεως, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς οὔτε προσεδέξατο τὴν ἔντευξιν οὔτε διαβάλλειν ἔκρινε δεῖν ἄνδρα φίλον. (5) οὐ μὴν ἀλλὰ κατηγορηθεὶς ὁ Θεμιστοκλῆς τότε μὲν ἀπέφυγε τὴν τῆς προδοσίας κρίσιν. διὸ καὶ τὸ μὲν πρῶτον μετὰ τὴν ἀπόλυσιν μέγας ἦν παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις· ἠγάπων γὰρ αὐτὸν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις διαφερόντως οἱ πολῖται· μετὰ δὲ ταῦτα οἱ μὲν φοβηθέντες αὐτοῦ τὴν ὑπεροχὴν, οἱ δὲ φθονήσαντες τῇ δόξῃ, τῶν μὲν εὐεργεσιῶν ἐπελάθοντο, τὴν δ' ἰσχὺν αὐτοῦ καὶ τὸ φρόνημα ταπεινοῦν ἔσπευδον.

55. Πρῶτον μὲν οὖν αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως μετέστησαν, τοῦτον τὸν ὀνομαζόμενον ὄστρακισμὸν ἐπαγαγόντες αὐτῷ, ὃς ἐνομοθετήθη μὲν ἐν ταῖς Ἀθήναις μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τυράννων τῶν περὶ Πεισίστρατον, ὁ δὲ νόμος ἐγένετο τοιοῦτος. (2) ἕκαστος τῶν πολιτῶν εἰς ὄστρακον ἔγραφε τοῦνομα τοῦ δοκοῦντος μάλιστα δύνασθαι καταλῦσαι τὴν δημοκρατίαν· ᾧ δ' ἂν ὄστρακα πλείω γένηται, φεύγειν ἐκ τῆς πατρίδος ἐτέτακτο πενταετὴ χρόνον. (3) νομοθετησαὶ δὲ ταῦτα δοκοῦσιν οἱ Ἀθηναῖοι, οὐχ ἵνα τὴν κακίαν κολάζωσιν, ἀλλ' ἵνα τὰ φρονήματα τῶν ὑπερεχόντων ταπεινότερα γένηται διὰ τὴν φυγὴν. ὁ μὲν οὖν Θεμιστοκλῆς τὸν προειρημένον τρόπον ἐξοστρακισθεὶς ἔφυγεν ἐκ τῆς πατρίδος εἰς Ἄργος· (4) οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι πυθόμενοι περὶ τούτων, καὶ νομίσαντες παρὰ τῆς τύχης εἰληφέναι καιρὸν ἐπιθέσθαι τῷ Θεμιστοκλεῖ, πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξαπέστειλαν πρέσβεις κατηγοροῦντες τοῦ

(6) Tymczasem w Italii wybuchła wojna między Rzymianami a Wejami, w której doszło do wielkiej bitwy nad tak zwaną Kremerą¹²⁸. W wyniku porażki Rzymian, wielu ich żołnierzy poniosło śmierć. Wśród poległych, jak podają niektórzy historycy, było trzystu Fabiuszy¹²⁹. A ponieważ byli oni spokrewnieni ze sobą, z tego właśnie względu zsumowano ich liczbę pod wspólną nazwą [rodową]. Takie oto wydarzenia miały miejsce w tym roku.

54. Gdy archontem w Atenach był Praksiergos¹³⁰, Rzymianie wybrali na konsulów Aulusa Werginiusza Trikostusa i Gajusza Serwiliusza Struktusa¹³¹. W okresie tym Elejczycy, którzy zamieszkiwali w bardzo wielu małych miastach, połączyli swe siedliska w jedno państwo zwane Elidą. (2) Tymczasem Lacedemończycy, widząc, że Sparta w wyniku zdrady stratega Pauzaniaśa znalazła się w upokarzającej sytuacji, podczas gdy Ateńczycy cieszą się ogólnym szacunkiem, jako że żaden z ich obywateli nie został skazany za zdradę, gorąco pragnęli uwikłać Ateny w sieć równie dyskredytujących zarzutów. (3) W związku z tym, ponieważ Temistokles cieszył się u Ateńczyków najlepszą opinią, a sława jego męstwa i prawości była bardzo wielka, [Lacedemończycy] oskarżyli go o zdradę, twierdząc, że był on najbliższym przyjacielem Pauzaniaśa i że wraz z nim umówił się, iż wspólnie zdradzą Grecję na rzecz Kserksesa. (4) Ponadto [Lacedemończycy] prowadzili rozmowy z przeciwnikami Temistoklesa, zachęcając ich do oskarżenia go, a nawet ofiarując im za to pieniądze. Argumentowali, że Pauzaniaś, gdy powziął zamiar zdrady Greków, wyjawiał swój plan Temistoklesowi i nalegał, by ten przyłączył się do przedsięwzięcia, zaś Temistokles ani nie zaakceptował prośby, ani nie uznał za stosowne oskarżyć człowieka, który był jego przyjacielem. (5) Wprawdzie Temistokles został wówczas oskarżony, lecz uniknął wyroku skazującego za zdradę i początkowo tuż po niewinnieniu cieszył się ogromną sławą wśród Ateńczyków; obywatele bowiem niezmiernie go cenili za to, czego dokonał. Później jednak ci, którzy zaczęli się obawiać jego wybitnej pozycji, jak i ci, którzy zazdrościli mu sławy, puściwszy w niepamięć jego znamienite uczynki i dobrodziejstwa, starali się pomniejszyć jego znaczenie i urazić jego dumę.
55. Przede wszystkim więc doprowadzili do wygnania go z miasta poprzez zastosowanie wobec niego procedury zwanej ostracyzmem¹³², którą ustanowiono w Atenach po obaleniu tyranii Pizystratydów. Procedura ta wyglądała tak: (2) każdy z obywateli wypisywał na ostrakonie imię człowieka, który, w opinii piszącego, posiadał największe możliwości, by obalić demokrację. Ten, któremu przypadło najwięcej ostrakonów¹³³, musiał zgodnie z prawem udać się na pięcioletnie wygnanie¹³⁴. (3) Wydaje się, że Ateńczycy ustanowili tę procedurę nie tyle po to, by karać zło, lecz by poprzez wygnanie poskromić pychę ludzi, którzy stali się nazbyt wyniośli. Tak więc Temistokles, ostracyzowany w opisany powyżej sposób, udał się ze swej ojczyzny na wygnanie do Argos. (4) Gdy Lacedemończycy się o tym dowiedzieli, uznali, że Los zesłał im okazję do zaatakowania Temistoklesa i po-

Θεμιστοκλέους ὅτι τῷ Πausanία κεκοινώνηκε τῆς προδοσίας, καὶ δεῖν ἔφασαν τῶν κοινῶν τῆς Ἑλλάδος ἀδικημάτων εἶναι τὴν κρίσιν οὐκ ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κοινῶν συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ εἰώθει συνεδρεῦειν κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον.

(5) Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ὁρῶν τοὺς Λακεδαιμονίους σπεύδοντας διαβαλεῖν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων καὶ ταπεινῶσαι, τοὺς δ' Ἀθηναίους βουλομένους ἀπολογήσασθαι περὶ τῆς ἐπιφερομένης αἰτίας, ὑπέλαβεν ἑαυτὸν παραδοθήσεσθαι τῷ κοινῶν συνεδρίῳ. (6) τοῦτο δ' ἦδει τὰς κρίσεις οὐ δικαίας, ἀλλὰ πρὸς χάριν ποιούμενον τοῖς Λακεδαιμονίοις, τεκμαιρόμενος ἕκ τε τῶν ἄλλων καὶ ἐξ ὧν ἐποίησατο περὶ τῶν ἀριστείων· οὕτω γὰρ οἱ κύριοι τῆς ψήφου φθονερῶς διετέθησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε πλείους τριήρεις αὐτῶν παρεσχημένων ἢ σύμπαντες οἱ ναυμαχῆσαντες παρέσχοντο, οὐδὲν κρείττους αὐτοὺς ἐποίησαν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. (7) διὰ ταῦτα δὴ συνέβη τὸν Θεμιστοκλέα τοῖς συνέδροις ἀπιστήσαι. καὶ γὰρ ἐκ τῆς προγεγενημένης ἀπολογίας ἐν ταῖς Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀφορμὰς εἶχον οἱ Λακεδαιμόνιοι πρὸς τὴν ὕστερον γενομένην κατηγορίαν. (8) ὁ γὰρ Θεμιστοκλῆς ἀπολογούμενος ὠμολόγει μὲν τὸν Pausanίαν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὰς ἀπεσταλκέναι παρακαλοῦντα μετασχεῖν τῆς προδοσίας, καὶ τούτῳ μεγίστῳ χρησάμενος τεκμηρίῳ συνίστανεν, ὅτι οὐκ ἂν παρεκάλει Pausanίαν αὐτόν, εἰ μὴ πρὸς τὴν ἀξίωσιν ἀντέλεγε.

56. Διὰ δὲ ταῦτα, καθάπερ προειρήκαμεν, ἔφυγεν ἐξ Ἄργους πρὸς Ἄδμητον τὸν Μολοττῶν βασιλεῖα· καταφυγὼν δὲ πρὸς τὴν ἐστίαν ἰκέτης ἐγένετο. ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ μὲν πρῶτον προσεδέξατο αὐτὸν φιλοφρόνως καὶ παρεκάλει θαρρεῖν καὶ τὸ σύνολον ἐπηγγέλλετο φροντιεῖν αὐτοῦ τῆς ἀσφαλείας· (2) ἐπεὶ δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς ἐπιφανεστάτους Σπαρτιατῶν πρέσβεις ἀποστείλαντες πρὸς τὸν Ἄδμητον ἐξήτουν αὐτὸν πρὸς τιμωρίαν, ἀποκαλοῦντες προδότην καὶ λυμεῶνα τῆς ὅλης Ἑλλάδος, πρὸς δὲ τούτοις μὴ παραδιδόντος αὐτὸν πολεμήσειν ἔφασαν μετὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων, τὸ τηνικαῦθ' ὁ βασιλεὺς φοβηθεὶς μὲν τὰς ἀπειλάς, ἔλεῶν δὲ τὸν ἰκέτην καὶ τὴν ἐκ τῆς παραδόσεως αἰσχύνην ἐκκλίνων, ἔπειθε τὸν Θεμιστοκλέα τὴν ταχίστην ἀπιέναι λάθρα τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ χρυσοῦ πλῆθος ἐδωρήσατο αὐτῷ ἐφόδιον τῆς φυγῆς. (3) ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς πάντοθεν ἐλαυνόμενος καὶ τὸ χρυσίον δεξάμενος ἔφυγε νυκτὸς ἐκ τῆς τῶν Μολοττῶν χώρας, συμπράττοντος αὐτῷ πάντα τὰ πρὸς φυγὴν τοῦ βασιλέως· εὐρῶν δὲ δύο νεανίσκους Λυγκηστὰς τὸ γένος, ἐμπορικαῖς δὲ ἐργασίαις χρωμένους, καὶ διὰ τοῦτο τῶν ὁδῶν ἐμπείρως ἔχοντας, μετὰ τούτων ἔφυγε. (4) χρώμενος δὲ νυκτεριναῖς ὁδοιπορίαις ἔλαθε τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ διὰ τῆς τῶν νεανίσκων εὐνοίας τε καὶ κακοπαθείας κατήντησεν εἰς τὴν Ἀσίαν· ἐνταῦθα δ' ἔχων ἰδιόξενον, ὄνομα μὲν Λυσιθειδίην, δόξη δὲ καὶ πλούτῳ θαυμαζόμενον, πρὸς τοῦτον κατέφυγεν.

nownie wysłali posłańców do Aten, którzy, oskarżywszy Temistoklesa o udział w zdradzie Pauziasza, powiedzieli, że sąd nad szkodami wyrządzonymi wszystkim mieszkańcom Hellady nie powinien odbywać się wyłącznie u Ateńczyków, lecz na powszechnym Kongresie Greków, który zgodnie ze zwyczajem miał się odbyć w tym czasie¹³⁵.

(5) Wówczas Temistokles – widząc, że Lacedemończycy pragną upokorzyć i okryć niesławą miasto Ateńczyków, zaś Ateńczycy chcą się oczyścić z wysuniętych przeciw nim zarzutów – zaczął podejrzewać, iż zostanie oddany pod sąd powszechnego Kongresu. (6) Wiedział zaś, że zgromadzenie to wydaje sądy nie podług sprawiedliwości, lecz by zadowolić Lacedemończyków, a wnioskował tak zarówno na podstawie innych [rozpatrywanych przez Kongres] spraw, jak i z rozstrzygnięć w sprawie przyznawania palm pierwszeństwa za męstwo i waleczność¹³⁶. Wtedy bowiem ludzi nadzorujących głosowanie ogarnęła tak wielka zawiść wobec Ateńczyków, że chociaż wystawili oni do walki więcej trier niż wszyscy pozostali [Grecy], którzy uczestniczyli w bitwie morskiej, Kongres uznał, że [Ateńczycy] ani o trochę nie byli lepsi od reszty Hellenów. (7) Z tych oto powodów Temistokles nie wierzył w bezstronność członków Kongresu. Co więcej, w związku z wygłoszoną uprzednio przez Temistoklesa mową obrończą w Atenach Lacedemończycy znaleźli podstawę do późniejszego wysunięcia oskarżenia przeciw niemu. (8) Otóż Temistokles, broniąc się, przyznał, że Pauziasz przysłał mu listy z zachętą do współuczestnictwa w zdradzie. Posługiwał się tym faktem jako najważniejszym dowodem przemawiającym na jego korzyść, gdyż dowodził, że Pauziasz nie zachęcałby go do zdrady, gdyby on wcześniej nie odmówił jego prośbie.

56. Z powodów, które powyżej przedstawiliśmy, uciekł z Argos do Admetosa, króla Molossów¹³⁷. Schroniwszy się przy jego ognisku domowym, stał się błagalnikiem [króla], który początkowo podejmował go w sposób życzliwy i uprzejmy, to jest zachęcał, by [Temistokles] nie upadał na duchu, jak też obiecywał, że w każdym względzie zadba o jego bezpieczeństwo. (2) Jednakże gdy Lacedemończycy wysłali do Admetosa poselstwo złożone z najznamienitszych spartiatów, którzy, nazywając Temistoklesa zdrajcą i burzycielem całej Hellady, zażądali wydania go celem wymierzenia mu kary, jak też zaznaczyli, że w przypadku niewydania go Admetos będzie musiał prowadzić wojnę ze wszystkimi Grekami – król w tej sytuacji z jednej strony przeraził się gróźb, lecz z drugiej współczuł błagalnikowi i starał się odsunąć od siebie odium wydania go, toteż doradził Temistoklesowi, by jak najszybciej uciekł w tajemnicy przed Lacedemończykami, i podarował mu dużo złota na pokrycie kosztów ucieczki. (3) Wówczas Temistokles, znalazłszy się w sytuacji człowieka zewsząd wypędzanego, przyjął złoto i nocą uciekł z kraju Molossów, zwłaszcza że król pod każdym względem okazywał swą pomoc w przygotowaniu tej ucieczki. Spotkawszy dwóch młodzieńców (z pochodzenia byli oni Lynkestyjczykami¹³⁸) zajmujących się handlem, a przez to doskonale znających układ dróg, postanowił uciekać w ich towarzystwie. (4) Ponieważ

(5) Ὁ δὲ Λυσιθείδης ἐτύγγανε φίλος ὦν Ξέρξου τοῦ βασιλέως καὶ κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ξέρξου τὴν δύναμιν τῶν Περσῶν ἄπασαν εἰστιακῶς. διόπερ συνήθειαν μὲν ἔχων πρὸς τὸν βασιλέα, τὸν δὲ Θεμιστοκλέα διὰ τὸν ἔλεον σῶσαι βουλόμενος, ἐπηγγείλατο αὐτῷ πάντα συμπράξιν. (6) ἀξιοῦντος δὲ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀγαγεῖν αὐτὸν πρὸς τὸν Ξέρξην, τὸ μὲν πρῶτον ἀντεῖπεν, ἀποφαινόμενος ὅτι κολασθήσεται διὰ τὰς κατὰ τῶν Περσῶν αὐτῷ γεγενημένας πράξεις, μετὰ δὲ ταῦτα μαθὼν τὸ συμφέρον ὑπήκουσε, καὶ παραδόξως καὶ ἀσφαλῶς αὐτὸν διέσωσεν εἰς τὴν Περσίδα. (7) ἔθους γὰρ ὄντος παρὰ τοῖς Πέρσiais τὸν ἄγοντα παλλακὴν τῷ βασιλεῖ κομίζειν ταύτην ἐπὶ ἀπήνης κεκρυμμένης, καὶ τῶν ἀπαντῶντων μηδένα πολυπραγμονεῖν μηδὲ κατ' ὄψιν ἀπαντῆσαι τῇ ἀγομένῃ, ἀφορμῇ ταύτῃ συνέβη χρήσασθαι πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τὸν Λυσιθείδην. (8) παρασκευασάμενος γὰρ τὴν ἀπήνην πολυτελέσι παραπετάσμασι κεκοσμημένην, εἰς ταύτην ἐνέθηκε τὸν Θεμιστοκλέα, καὶ μετὰ πάσης ἀσφαλείας διασώσας ἐνέτυχε τῷ βασιλεῖ, καὶ πεφυλαγμένως ὁμιλήσας ἔλαβε παρ' αὐτοῦ πίστεις μηδὲν ἀδικήσιν τὸν ἄνδρα. εἰσαγαγὼν δὲ αὐτὸν πρὸς τὸν βασιλέα, κάκεινου δόντος τῷ Θεμιστοκλεῖ λόγον καὶ μαθόντος ὡς οὐδὲν ἠδίκησεν, ἀπελύθη τῆς τιμωρίας.

57. Δόξας δὲ παραδόξως ὑπ' ἐχθροῦ διασεσῶσθαι, πάλιν εἰς μείζονας κινδύνους ἐνέπεσε διὰ τοιαύτας αἰτίας· Μανδάνη Δαρείου μὲν ἦν θυγάτηρ τοῦ φονεύσαντος τοὺς μάγους, ἀδελφὴ δὲ γνησίᾳ τοῦ Ξέρξου, μεγίστης δ' ἀποδοχῆς τυγχάνουσα παρὰ τοῖς Πέρσiais. (2) αὕτη τῶν υἱῶν ἐστερημένη καθ' ὃν καιρὸν Θεμιστοκλῆς περὶ Σαλαμίνα κατεναμάχησε τὸν στόλον τῶν Περσῶν, χαλεπῶς ἔφερε τὴν ἀναίρεσιν τῶν τέκνων, καὶ διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς ἠλεεῖτο παρὰ τοῖς πλήθεσιν. (3) αὕτη πυθομένη τὴν παρουσίαν τοῦ Θεμιστοκλέους, ἦλθεν εἰς τὰ βασίλεια πενθίμην ἐσθῆτα λαβοῦσα, καὶ μετὰ δακρύων ἰκέτευε τὸν ἀδελφὸν ἐπιθεῖναι τιμωρίαν τῷ Θεμιστοκλεῖ. ὡς δ' οὐ προσεῖχεν αὐτῇ, περιήει τοὺς ἀρίστους τῶν Περσῶν ἀξιοῦσα καὶ καθόλου τὰ πλήθη παροξύνουσα πρὸς τὴν τοῦ Θεμιστοκλέους τιμωρίαν. (4) τοῦ δ' ὄχλου συνδραμόντος ἐπὶ τὰ βασίλεια καὶ μετὰ κραυγῆς ἐξαιτοῦντος ἐπὶ τιμωρίαν τὸν Θεμιστοκλέα, ὁ μὲν βασιλεὺς ἀπεκρίνατο δικαστήριον καταστήσειν ἐκ τῶν ἀρίστων Περσῶν, καὶ τὸ κριθὲν τεύξεσθαι συντελείας· (5) πάντων δὲ συνευδοκησάντων, καὶ δοθέντος ἱκανοῦ χρόνου εἰς τὴν παρασκευὴν τῆς κρίσεως, ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς μαθὼν τὴν Περσίδα διάλεκτον, καὶ ταύτη χρησάμενος κατὰ τὴν ἀπολογίαν, ἀπελύθη τῶν ἐγκλημάτων.

swą wędrówkę podejmował tylko nocą, udało mu się zgubić Lacedemończyków. Dzięki życzliwości młodzieńców, jak też ich wyrzeczeniom i wysiłkom, dotarł do Azji. Miał tam przyjaciela o imieniu Lysiteides¹³⁹, z którym łączyły go więzy gościnności, cieszącego się ogromnym szacunkiem tak ze względu na sławę, jak i bogactwo. U niego właśnie postanowił szukać schronienia.

(5) Zrządzeniem losu Lysiteides był przyjacielem króla Kserksesa, a w trakcie jego przeprawy do Europy gościł u siebie całą armię perską¹⁴⁰. Z tego też powodu cieszył się pewną zażyłością z królem; ponieważ zaś współczuł Temistoklesowi i pragnął go ocalić, obiecał mu pomoc w każdym względzie. (6) Gdy jednak Temistokles poprosił, by Lysiteides zaprowadził go do Kserksesa, ten początkowo protestował, tłumacząc, że Temistokles zostałby ukarany z powodu jego dawnej działalności przeciwko Persom; później jednak pojął, że będzie to korzystne posunięcie, toteż przystał na tę prośbę i niespodziewanie [nawet dla Temistoklesa] przewiózł go bezpiecznie do Persji. (7) U Persów jest taki zwyczaj, że ten, który przyprowadza królowi konkubinę, przywozi ją w krytym powozie; nikomu z ludzi, którzy będą świadkami przejazdu tego powozu, nie wolno ani dociekać [kto jest w środku], ani też spoglądać w twarz przewożonej kobiecie. Dla realizacji podjętego planu przyszło zatem Lysiteidesowi skorzystać z owej sposobności. (8) Przygotował zatem powóz i ozdobił go zasłonkami wykonanymi z drogich materiałów, po czym umieścił wewnątrz pojazdu Temistoklesa. Przewiózłszy go z zachowaniem wszelkich środków ostrożności, stanął wreszcie przed królem. Mając się cały czas na baczności, ostrożnie podjął rozmowę [z władcą] i uzyskał od niego zapewnienie, że nie wyrządzi on Temistoklesowi krzywdy. Wówczas zaprowadził Temistoklesa przed oblicze króla, a ten pozwolił mu przemówić; skoro tylko król przekonał się, że Temistokles nie wyrządził mu żadnej szkody, uwolnił go od kary.

57. Gdy już wydawało się, że Temistokles w sposób zupełnie nieoczekiwany został ocalony przez swego wroga, z takich oto powodów popadł on w nawet większe [niż uprzednio] niebezpieczeństwo. U Persów wielką czią i szacunkiem cieszyła się Mandane, córka Dariusza (tego, który kazał zgładzić magów¹⁴¹) i rodzona siostra Kserksesa. (2) W okresie, gdy Temistokles zwyciężył w bitwie morskiej pod Salaminą flotę perską, straciła ona swych synów i bardzo ciężko zносиła śmierć swoich dzieci. Ogrom jej nieszczęścia wzbudzał litość i szacunek wśród ludu. (3) Zatem gdy dowiedziała się ona o przybyciu Temistoklesa, udała się do króla w żalobnym stroju i ze łzami w oczach błagała brata, by dokonał na Temistoklesie zemsty. Ponieważ Kserkses zupełnie zignorował jej słowa, obeszła ona domy najznacniejszych Persów z tą samą prośbą, czym – krótko mówiąc – podburzyła społeczeństwo do szukania pomsty na Temistoklesie. (4) Gdy tłum zbiegł się pod pałac królewski, wykrzykując żądania ukarania Temistoklesa, król odpowiedział, że powoła trybunał sędziowski złożony z najznamienitszych Persów i że wyrok tego trybunału zostanie wykonany. (5) Gdy wszyscy zaakceptowali tę propozycję, wyznaczono wystarczająco dużo czasu na przygotowanie procesu, by Temisto-

(6) ὁ δὲ βασιλεὺς περιχαρῆς γενόμενος ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τάνδρὸς μεγάλας αὐτὸν δωρεαῖς ἐτίμησε· γυναῖκα γὰρ αὐτῷ πρὸς γάμου κοινωνίαν ἔξευξε Περσίδα, εὐγενεῖα τε καὶ κάλλει διαφέρουσαν, ἔτι δὲ κατ' ἀρετὴν ἐπαινουμένην, οἰκετῶν τε πλήθος πρὸς διακονίαν καὶ παντοδαπῶν ἐκπωμάτων καὶ τὴν ἄλλην χορηγίαν πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ τρυφὴν ἀρμόζουσαν. (7) ἐδωρήσατο δ' αὐτῷ καὶ πόλεις τρεῖς πρὸς διατροφήν καὶ ἀπόλαυσιν εὐθέτους, Μαγνησίαν μὲν τὴν ἐπὶ τῷ Μαιάνδρῳ, πλεῖστον τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεων ἔχουσαν σίτον, εἰς ἄρτους, Μυοῦντα δὲ εἰς ὄσπον, ἔχουσαν θάλατταν εὐχθον, Λάμψακον δὲ, ἀμπελόφυτον ἔχουσαν χώραν πολλήν, εἰς οἶνον.

58. Θεμιστοκλῆς μὲν οὖν ἀπολυθεὶς τοῦ παρ' Ἑλλησι φόβου, καὶ παραδόξως ὑπὸ μὲν τῶν τὰ μέγιστα εὐεργετηθέντων φυγαδευθεὶς, ὑπὸ δὲ τῶν τὰ δεινότερα παθόντων εὐεργετηθεὶς, ἐν ταύταις ταῖς πόλεσι κατεβίωσε πάντων τῶν πρὸς ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν εὐπορούμενος, καὶ τελευτήσας ἐν τῇ Μαγνησίᾳ ταφῆς ἔτυχεν ἀξιολόγου καὶ μνημείου τοῦ ἔτι νῦν διαμένοντος. (2) ἔνιοι δὲ τῶν συγγραφέων φασὶ τὸν Ξέρξην ἐπιθυμήσαντα ἄλιν στρατεύειν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα παρακαλεῖν τὸν Θεμιστοκλέα στρατηγεῖν ἐπὶ τοῦ πολέμου, τὸν δὲ συγχωρήσαντα περὶ τούτων πίστει λαβεῖν ἐνόρκους μὴ στρατεύσειν ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας ἄνευ Θεμιστοκλέους. (3) σφαιασθέντος δὲ ταύρου καὶ τῶν ὄρκων γενομένων, τὸν Θεμιστοκλέα κύλικα τοῦ αἵματος πληρώσαντα ἐκπιεῖν καὶ παραχρῆμα τελευτῆσαι. καὶ τὸν μὲν Ξέρξην ἀποστῆναι τῆς ἐπιβολῆς ταύτης, τὸν δὲ Θεμιστοκλέα διὰ τῆς ἰδίας τελευτῆς ἀπολογίαν ἀπολιπεῖν καλλίστην ὅτι καλῶς ἐπολιτεύθη τὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας. (4) Ἡμεῖς δὲ πάρεσμεν ἐπὶ τὴν τελευταίην ἀνδρὸς μεγίστου τῶν Ἑλλήνων, περὶ οὗ πολλοὶ διαμφισβητοῦσι, πότερον οὗτος ἀδικήσας τὴν πατρίδα καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ἔφυγεν εἰς Πέρσας, ἢ τοῦναντίον ἢ τε πόλις καὶ πάντες οἱ Ἕλληνες εὐεργετηθέντες μεγάλα τῆς μὲν χάριτος ἐπελάθοντο, τὸν δ' εὐεργέτην ἠγαγον αὐτὸν ἀδίκως εἰς τοὺς ἐσχάτους κινδύνους. (5) εἰ δὲ τις χωρὶς φθόνου τὴν τε φύσιν τάνδρὸς καὶ τὰς πράξεις ἐξετάζοι μετ' ἀκριβείας, εὐρήσει πάντων ὧν μνημονεύομεν ἀμφοτέροις τοῖς εἰρημένοις πεπρωτευκότα. διὸ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις εἰκότως, εἰ στερηῆσαι σφᾶς αὐτοὺς ἀνδρὸς τοιοῦτου τὴν φύσιν ἠθέλησαν.

59. Τίς γὰρ ἕτερος, τῆς Σπάρτης πλεόν ἰσχυούσης καὶ τοῦ ναυτικοῦ τὴν ἡγεμονίαν ἔχοντος Εὐρυβιάδου τοῦ Σπαρτιάτου, ταῖς ἰδίαις πράξεσιν ἀφείλετο ἂν τῆς

kles zdołał nauczyć się języka perskiego i, posługując się nim w czasie obrony, oczyścił się z zarzutów. (6) Król był bardzo zadowolony z faktu, że Temistokles ocalał swe życie, toteż obdarzył go licznymi prezentami i przywilejami; między innymi połączył go małżeństwem z kobietą szlacheckiego urodzenia¹⁴² i wyjątkowej urody (w dodatku powszechnie wychwalaną ze względu na jej cnotliwe życie), [kobietą, której wiano stanowiła] ogromna ilość niewolników służebnych, wszelkiego rodzaju zastawy stołowe oraz wiele innych rzeczy służących zbytkowi i dostarczaniu przyjemności. (7) Ponadto król podarował Temistoklesowi trzy miasta, mające zapewnić mu utrzymanie i życie w luksusie. Były to: Magnezja nad rzeką Meander, która miała najwięcej zboża spośród miast Azji i która miała mu dostarczać chleba; Myos, w którego okolicy morze było gęsto zarybione i które miało mu dostarczać ryb, oraz Lampsakos, które otoczone było licznymi winnicami i które miało mu dostarczać wina.

58. Tak oto Temistokles, uwolniwszy się od strachu przed Grekami [który mu towarzyszył, gdy wśród nich przebywał], niespodziewanie wygnany przez tych, którym oddał największe przysługi, [i równie niespodziewanie] ocalony przez tych, którym przysporzył najwięcej cierpień, wiódł swe życie w wymienionych tu miastach, opływając (aż do przesyty) we wszelkie dostatki; gdy zaś zmarł, w Magnezji urządzono wspaniały pogrzeb i wzniesiono jego pomnik, który przetrwał do dnia dzisiejszego. (2) Niektórzy historycy powiadają, że Kserkses, pragnąc ponownie wyprawić się przeciwko Grecji, wezwał Temistoklesa do siebie, by objął on dowództwo wyprawy wojennej. Temistokles miał się ponoć na to zgodzić, a nawet uzyskać od króla zapewnienie, że ten nie wyruszy przeciw Grecji bez niego. (3) Gdy więc złożono na ofiarę byka i przyszło do przysięg, Temistokles rzekomo wypił kielich pełen krwi i natychmiast padł martwy. Wówczas Kserkses miał ponoć odstąpić od swego zamiaru, zaś Temistoklesowi nawet jego własna śmierć miała posłużyć za najlepszy argument, że działalność publiczna, którą prowadził, miała na celu dobro Greków.

(4) Doszliśmy więc do opisu śmierci człowieka najznakomitszego wśród Greków, nad oceną którego wielu ludzi toczy gorące spory; a mianowicie: czy wyrządził on szkodę swemu ojczystemu miastu i pozostałym Grekom, po czym zbiegł do Persów, czy też wręcz przeciwnie – ojczyste miasto i wszyscy inni Grecy, mimo że doznali z jego strony wielu dobrodziejstw, zapomnieli okazać mu wdzięczność i owego dobroczyńcę niesłusznie narazili na skrajne niebezpieczeństwo. (5) Jeśli jednak ktoś zechce dokładnie i bez cienia zawiści przyjrzeć się charakterowi tego człowieka i jego dokonaniom, uzna, że pod obydwo ma wymienionymi względami przewyższa on wszystkie postacie, które znamy z historii. Dlatego słusznie zdziwiłby się ktoś, że [Ateńczycy] chcieli pozbyć się człowieka takiego charakteru.

59. Któż inny bowiem w sytuacji, gdy Sparta miała znaczną przewagę, a flotą dowodził Spartanin Eurybiades, byłby w stanie swymi indywidualnymi poczynaniami

Σπάρτης ταύτην τὴν δόξαν; τίνα δ' ἄλλον ἱστορήκαμεν μιᾷ πράξει ποιήσαντα διενεγκεῖν αὐτὸν μὲν τῶν ἡγεμόνων, τὴν δὲ πόλιν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, τοὺς δ' Ἑλληνας τῶν βαρβάρων; ἐπὶ τίνος δὲ στρατηγούντος ἐλάττονας ἀφορμᾶς ἢ μείζονας κινδύνους συνέβη γενέσθαι; (2) τίς δὲ πρὸς ἅπασαν τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας δύναμιν ἀναστάτῳ τῇ πόλει παραταχθεὶς ἐνίκησε; τίς δὲ τοῖς ἔργοις ἐν εἰρήνῃ τὴν πατρίδα δυνατὴν κατεσκεύασε τοιοῦτοις; τίς δὲ πολέμου μεγίστου κατασχόντος αὐτὴν διέσωσε, μιᾷ δ' ἐπινοίᾳ τῇ περὶ τοῦ ζεύγματος γενομένη τὴν πεζὴν τῶν πολεμίων δύναμιν ἐξ ἡμίσεως μέρους ἐταπείνωσεν, ὥστ' εὐχείρωτον γενέσθαι τοῖς Ἑλλησι; (3) διόπερ ὅταν τὸ μέγεθος τῶν ἔργων αὐτοῦ θεωρήσωμεν, καὶ σκοποῦντες τὰ κατὰ μέρος εὐρωμεν ἐκεῖνον μὲν ὑπὸ τῆς πόλεως ἠτιμασμένον, τὴν δὲ πόλιν διὰ τὰς ἐκεῖνου πράξεις ἐπαιρομένην, εἰκότως τὴν δοκοῦσαν εἶναι τῶν ἀπασῶν πόλεων σοφωτάτην καὶ ἐπιεικεστάτην χαλεπωτάτην πρὸς ἐκεῖνον εὐρίσκομεν γεγενημένην.

(4) Περὶ μὲν οὖν τῆς Θεμιστοκλέους ἀρετῆς εἰ καὶ πεπλεονάκαμεν παρεκβάντες, ἀλλ' οὖν οὐκ ἄξιον ἐκρίναμεν τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ παραλιπεῖν ἀνεπισήμαντον· Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Ἰταλίαν Μίκυθος ὁ τὴν δυναστείαν ἔχων Ῥηγίου καὶ Ζάγκλης πόλιν ἔκτισε Πυξοῦντα.

60. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθηνησι Δημοτίωνος Ῥωμαῖοι μὲν ὑπάτους κατέστησαν Πούπλιον Οὐαλέριον Ποπλικόλαν καὶ Γάιον Ναῦτιον Ῥοῦφον. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀθηναῖοι στρατηγὸν ἐλόμενοι Κίμωνα τὸν Μιλτιάδου καὶ δύναμιν ἀξιόλογον παραδόντες, ἐξέπεμψαν ἐπὶ τὴν παράλιον τῆς Ἀσίας βοηθήσοντα μὲν ταῖς συμμαχούσαις πόλεσιν, ἐλευθερώσοντα δὲ τὰς Περσικαῖς ἔτι φρουραῖς κατεχομένας. (2) οὗτος δὲ παραλαβὼν τὸν στόλον ἐν Βυζαντίῳ, καὶ καταπλεύσας ἐπὶ πόλιν τὴν ὀνομαζομένην Ἰθίονα, ταύτην μὲν Περσῶν κατεχόντων ἐχειρώσατο, Σκυρον δὲ Πελασγῶν ἐνοικούντων καὶ Δολόπων ἐξεπολιόρκησε, καὶ κτίστην Ἀθηναῖον καταστήσας κατεκληρούχησε τὴν χώραν. (3) μετὰ δὲ ταῦτα μειζόνων πράξεων ἄρξασθαι διανοούμενος, κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ προσλαβόμενος πλείους τριήρεις καὶ τὴν ἄλλην χορηγίαν ἀξιόλογον παρασκευασάμενος, τότε μὲν ἐξέπλευσεν ἔχων τριήρεις διακοσίας, ὕστερον δὲ μεταπεμψάμενος παρὰ τῶν Ἴώνων καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τὰς ἀπάσας εἶχε τριακοσίας. (4) πλεύσας οὖν μετὰ παντὸς τοῦ στόλου πρὸς τὴν Καρίαν, τῶν παραθαλαττίων πόλεων ὅσαι μὲν ἦσαν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἀπωκισμέναι, ταύτας παραχρῆμα συνέπεισεν ἀποστῆναι τῶν Περσῶν, ὅσαι δ' ὑπῆρχον δίγλωττοι καὶ φρουρὰς ἔχουσαι Περσικὰς, βίαν προσάγων ἐπολιόρκει. προσαγαγόμενος δὲ τὰς κατὰ τὴν Καρίαν πόλεις, ὁμοίως καὶ τὰς ἐν τῇ Λυκίᾳ πείσας προσελάβετο. (5) παρὰ δὲ τῶν αἰεὶ προστιθεμένων συμμάχων προσλαβόμενος ναῦς ἐπὶ πλέον ἠύξησε τὸν στόλον.

pozbawić Spartę tak wielkiej chwały? Czy jest ktoś inny, o kim wiemy z historii, że pojedynczym działaniem sprawił, że on sam przewyższył [pozostałych] dowódców, [jego] miasto – [pozostałe] miasta greckie, a Grecy – barbarzyńców? Jakież inny dowódca znalazł się w okolicznościach mniej sprzyjających bądź stawił czoła większym niebezpieczeństwom? (2) Kto stanął do walki z armią całej Azji i – mimo że [jego ojczyście] miasto całkowicie opustoszało¹⁴³ – tę walkę wygrał? Któż inny działaniami podobnymi do jego poczynań zdołał w okresie pokoju uczynić swą ojczyznę potężną? I któż, gdy wielka wojna opanowała jego kraj, zdołał ocalić swą ojczyznę? Kto jednym podstępem, zastosowanym w sprawie mostu¹⁴⁴, zdołał zmniejszyć armię lądową wroga o połowę, tak aby stała się dla Greków łatwą do pokonania? (3) Zatem – gdy przyjrzymy się ogromowi jego działań i, zbadawszy je wszystkie po kolei, odkryjemy, że tak wspinały człowiek został znieważony przez swą ojczyznę, podczas gdy ona dzięki jego poczynaniom wzrosła w siłę – prawdopodobnie dojdziemy do wniosku, że miasto, które uchodzi wśród wszystkich pozostałych za wzór mądrości politycznej i umiarkowania, zachowało się wobec tego człowieka w sposób najgorszy z możliwych. (4) Jeśli nawet nazbyt obszernie w tej dygresji zajęliśmy się kwestią zasług i zalet Temistoklesa, [stało się tak, gdyż] uznaliśmy, że nie byłoby rzeczą słuszną pomijać je bez jakiegokolwiek choćby wzmianki. Tymczasem w Italii Mikytos, dzierżący władzę w Region i Zankle, zbudował miasto Pyksos.

60. Gdy archontem w Atenach był Demotion¹⁴⁵, Rzymianie ustanowili konsulami Publiusza Waleriusza Publikolę oraz Gajusza Nautiusza Rufusa¹⁴⁶. W tym czasie Ateńczycy, wybrawszy na stratega Kimona, syna Miltiadesa, i przekazawszy mu dowództwo nad ogromną armią, posłali go na wybrzeże azjatyckie, by pomógł miastom, które były sojusznikami Aten oraz by wyzwolił te, które wówczas pozostawały jeszcze pod zarządem perskich garnizonów. (2) Zatem Kimon objął dowództwo nad flotą stacjonującą w Byzantion i popłynął z nią w kierunku miasta o nazwie Eion¹⁴⁷, które zajęte było przez Persów. Opanowawszy je, zdobył także w wyniku oblężenia Skyros¹⁴⁸, zamieszkałą przez Pelazgów i Dolopów. Tamże, wyznaczwszy jednego z Ateńczyków na „założyciela”, podzielił terytorium [wyspy] na parcele i losowo wyznaczył ich właścicieli¹⁴⁹. (3) Następnie, pragnąc zabrać się za sprawy stanowiące większe wyzwanie, przyплыł do Pireusu, powiększył swą flotę o kolejne triery i dołożył starań, by przygotowano odpowiedniej wielkości zapasy. Wtedy dopiero [gdy już to wszystko zostało zrobione] wypłynął na morze, mając pod swą komendą dwieście trier; później wszakże miał ich w sumie trzysta, gdyż posłał po wsparcie do Jonów i wszystkich innych ludów [sojusznicznych]. (4) Gdy tak płynął z całą flotą [wzdłuż wybrzeża] w kierunku Karii, te spośród nadmorskich miast, które zostały uprzednio przesiedlone z Grecji, natychmiast dawały się przekonać do odstąpienia od Persów; jednakże te, w których używano obu języków i które miały perskie garnizony, zatakował szturmem

Οἱ δὲ Πέρσαι τὸ μὲν πεζὸν στράτευμα δι' ἑαυτῶν κατεσκεύασαν, τὸ δὲ ναυτικὸν ἤθροισαν ἔκ τε Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Κιλικίας· ἐστρατήγει δὲ τῶν Περσικῶν δυνάμεων Τιθραύστης, υἱὸς ὧν Ξέρξου νόθος. (6) Κίμων δὲ πυνθανόμενος τὸν στόλον τῶν Περσῶν διατρίβειν περὶ τὴν Κύπρον, καὶ πλεύσας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους, ἐναυμάχησε διακοσίαις καὶ πενήκοντα ναυσὶ πρὸς τριακοσίας καὶ τετταράκοντα. γενομένου δ' ἀγῶνος ἰσχυροῦ καὶ τῶν στόλων ἀμφοτέρων λαμπρῶς ἀγωνιζομένων, τὸ τελευταῖον ἐνίκων οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ πολλὰς μὲν τῶν ἐναντίων ναῦς διέφθειραν, πλείους δὲ τῶν ἑκατὸν σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀνδράσιν εἶλον. (7) τῶν δὲ λοιπῶν νεῶν καταφυγουσῶν εἰς τὴν Κύπρον, οἱ μὲν ἐν αὐταῖς ἄνδρες εἰς τὴν γῆν ἀπεχώρησαν, αἱ δὲ νῆες κεναὶ τῶν βοηθούτων οὔσαι τοῖς πολεμίοις ἐγενήθησαν ὑποχείριοι.

61. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μὲν Κίμων οὐκ ἄρκεσθεὶς τηλικαύτη νίκη παραχρήμα παντὶ τῷ στόλῳ προσκατήρεν ἐπὶ τὸ πεζὸν τῶν Περσῶν στρατόπεδον, οὔσης τῆς παρεμβολῆς παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα ποταμόν. βουλόμενος δὲ καταστρατηγήσαι τοὺς βαρβάρους, ἐνεβίβασεν εἰς τὰς αἰχμαλωτίδας ναῦς τῶν ἰδίων τοὺς ἀρίστους, δοὺς τιάρας καὶ τὴν ἄλλην κατασκευὴν περιθεὶς Περσικὴν. (2) οἱ δὲ βάρβαροι προσπλέοντος ἄρτι τοῦ στόλου ταῖς Περσικαῖς ναυσὶ καὶ παρασκευαῖς ψευσθέντες ὑπέλαβον τὰς ἰδίας τριήρεις εἶναι. διόπερ οὗτοι μὲν προσεδέξαντο τοὺς Ἀθηναίους ὡς φίλους ὄντας, ὁ δὲ Κίμων ἤδη νυκτὸς ἐπιγενομένης ἐκβιβάσας τοὺς στρατιώτας, καὶ προσδεχθεὶς ὡς φίλος ὑπ' αὐτῶν, εἰσέπεσεν εἰς τὴν στρατοπεδείαν τῶν βαρβάρων. (3) ταραχῆς δὲ μεγάλης γενομένης παρὰ τοῖς Πέρσαις, οἱ μὲν περὶ τὸν Κίμωνα πάντας τοὺς ἐντυγχάνοντας ἔκτειναν, καὶ τὸν μὲν στρατηγὸν τῶν βαρβάρων τὸν ἕτερον Φερενδάτην, ἀδελφιδοῦν τοῦ βασιλέως, ἐν τῇ σκηνῇ καταλαβόντες ἐφόνευσαν, τῶν δ' ἄλλων οὓς μὲν ἔκτεινον, οὓς δὲ κατετραυμάτιζον, πάντας δὲ διὰ τὸ παράδοξον τῆς ἐπιθέσεως φεύγειν ἠνάγκασαν, καθόλου δ' ἐκπληξίς ἅμα καὶ ἄγνοια τοιαύτη κατεῖχε τοὺς Πέρσας, ὥσθ' οἱ πλείους τοὺς ἐπιτιθεμένους αὐτοῖς οἴτινες ἦσαν οὐκ ἐγίνωσκον. (4) τοὺς μὲν γὰρ Ἑλληνας οὐχ ὑπελάμβανον ἦκειν πρὸς αὐτοὺς μετὰ δυνάμεως, τὸ σύνολον μὴδ' ἔχειν αὐτοὺς πεζὴν στρατιὰν πεπεισμένοι· τοὺς δὲ Πισίδας, ὄντας ὁμόρους καὶ τὰ πρὸς αὐτοὺς ἀλλοτρίως ἔχοντας, ὑπελάμβανον ἦκειν μετὰ δυνάμεως. διὸ καὶ νομίσαντες ἀπὸ τῆς ἠείρου τὴν ἐπιφορὰν εἶναι τῶν πολεμίων, πρὸς τὰς ναῦς ὡς πρὸς φιλίας ἔφευγον. (5) τῆς δὲ νυκτὸς οὔσης ἀσελήνου καὶ σκοτεινῆς συνέβαινε τὴν ἄγνοιαν πολὺ μᾶλλον αὐξεσθαι καὶ μηδένα τάληθες δύνασθαι ἰδεῖν. (6) διὸ καὶ πολλοῦ φόνου γενομένου διὰ τὴν ἀταξίαν τῶν βαρβάρων, ὁ μὲν Κίμων προειρηκῶς τοῖς στρατιώταις πρὸς τὸν ἀρθησόμενον πυρσὸν συντρέχειν, ἦρε πρὸς ταῖς ναυσὶ σύσσημον, εὐλαβούμενος μὴ διεσπαρμένων τῶν στρατιωτῶν καὶ πρὸς ἀρπαγὴν ὀρμησάντων γένηται τι παράλογον. (7) πάντων δὲ πρὸς τὸν πυρσὸν ἀθροισθέντων καὶ παυσαμένων τῆς ἀρπαγῆς, τότε μὲν εἰς τὰς ναῦς ἀπεχώρησαν, τῇ δ' ὑστεραία

i oblegał. Kiedy już udało mu się przeciągnąć na swą stronę miasta w Karii, w podobny sposób, siłą perswazji, zjednał sobie miasta w Licji. (5) Ponadto jeszcze bardziej wzmocnił flotę, przyłączając do niej okręty od sprzymierzeńców, którzy nieustannie napływali do jego armii.

Tymczasem Persowie sformowali armię lądową złożoną z ich własnych obywateli oraz zebrali flotę z Fenicji, Cypru i Cylicji. Perskimi siłami zbrojnymi dowodził Titraustes, który był nieślubnym synem Kserksesa. (6) Gdy Kimon dowiedział się, że flota perska stacjonuje u wybrzeży Cypru, wypłynął przeciwko barbarzyńcom i stoczył z nimi bitwę¹⁵⁰, dysponując dwieście pięćdziesięcioma okrętami przeciwko trzystu czterdziestu. Wywiązała się zażarta walka, w której obie floty wykazywały niesamowite męstwo; ostatecznie jednak zwyciężyli Ateńczycy, którzy zniszczyli wiele okrętów przeciwnika, a ponad sto opanowali wraz z ich załogami. (7) Pozostałe okręty [perskie] uciekły na Cypr: ich załogi rozproszyły się na wyspie, zaś same statki, pozbawione swych obrońców, wpadły w ręce przeciwnika.

61. Następnie Kimon pomimo tak wielkiego zwycięstwa, niezaspokojony w swych ambicjach, natychmiast z całą swą flotą wypłynął do starcia z lądową armią perską, która obozowała nad brzegiem rzeki Eurymedont¹⁵¹. Ponieważ Kimon zamierzał pokonać barbarzyńców podstępem, obsadził okręty przejęte uprzednio [od Persów] swymi doborowymi oddziałami, którym dał tiary i przydział w inne perskie stroje¹⁵². (2) Wobec tego barbarzyńcy, gdy tylko podpłynęła ku nim flota na perskich okrętach, wyposażona na perską modłę, dali się zwieść i uznali, że są to ich własne triery. Dlatego też przyjęli Ateńczyków tak, jakby byli oni ich przyjaciółmi; Kimon zaś, gdy tylko zapadł zmierzch, nakazał żołnierzom zejść na ląd, a ponieważ został potraktowany przez Persów jak przyjaciel, zdołał przedrzeć się do obozu barbarzyńców. (3) Wśród Persów powstało ogromne zamieszanie: żołnierze Kimona zabijali wszystkich, których napotkali na swej drodze; Ferendatesa, siostrzeńca królewskiego¹⁵³, jednego z dwóch dowódców barbarzyńców, dopadli w namiocie i zgładzili. Z pozostałych zaś Persów – jednych wycięli w pień, innych [poważnie] zranili, wszystkich zaś (w wyniku zaskoczenia wywołanego atakiem) zmusili do ucieczki. Krótko mówiąc, Persów ogarnęły jednocześnie przerażenie i tak wielka konsternacja, że większość z nich nie wiedziała, kim są ci, którzy ich atakują. (4) Nie byli bowiem w stanie pojąć, że to Grecy zaatakowali ich ze swą armią, gdyż byli głęboko przekonani, że Grecy w ogóle nie mają armii lądowej. Sądziли zatem, że to Pizydyjczycy¹⁵⁴, którzy zamieszkiwali okoliczne tereny i byli wobec nich wrogo usposobieni, zaatakowali ich ze swym wojskiem. W związku z tym, ponieważ przyjęli, że atak wrogów nastąpił ze strony lądu, rzucili się ku okrętom, tak jakby były one w rękach ich przyjaciół. (5) Ponieważ noc była bezksiężycowa i ciemna, ich konsternacja wzmogła się jeszcze bardziej i nikt nie był w stanie ocenić ich rzeczywistego położenia. (6) Wskutek tego, gdy, ze względu na bezład i chaos wśród barbarzyńców, doszło do ogromnej rzezi, Kimon (który uprzednio wydał swym żołnierzom rozkaz, by zbiegli się pod pochodnię,

τρόπαιον στήσαντες ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Κύπρον, νενικηκότες δύο καλλίστας νίκας, τὴν μὲν κατὰ γῆν, τὴν δὲ κατὰ θάλατταν· οὐδέπω γὰρ μνημονεύονται τοιαῦται καὶ τηλικαῦται πράξεις γενέσθαι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ναυτικῶ καὶ πεζῶ στρατοπέδῳ.

62. Κίμων δὲ διὰ τῆς ἰδίας στρατηγίας καὶ ἀρετῆς μεγάλη κατωρθωκώς, περιβόητον ἔσχε τὴν δόξαν οὐ μόνον παρὰ τοῖς πολίταις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἕλλησιν. αἰχμαλώτους γὰρ εἰλήφει τριακοσίας καὶ τετταράκοντα ναῦς, ἄνδρας δὲ ὑπὲρ τοὺς δισμυρίους, χρημάτων δὲ πλῆθος ἀξιόλογον. (2) οἱ δὲ Πέρσαι τηλικούτοις ἐλαττώμασι περιπεπτωκότες ἄλλας τριῆρεις πλείους κατασκεύασαν, φοβούμενοι τὴν τῶν Ἀθηναίων αὔξησιν. Ἀπὸ γὰρ τούτων τῶν χρόνων ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων πολλὴν ἐπίδοσιν ἐλάμβανε, χρημάτων τε πλήθει κατασκευασθεῖσα καὶ δόξης μεγάλης ἐν ἀνδρείᾳ καὶ στρατηγίᾳ τυχοῦσα. (3) ὁ δὲ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δεκάτην ἐξελόμενος ἐκ τῶν λαφύρων ἀνέθηκε τῷ θεῷ, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τὸ κατασκευασθὲν ἀνάθημα ἐνέγραψε τήνδε,

ἐξ οὗ γ' Εὐρώπην Ἀσίας δίχα πόντος ἔνειμε
καὶ πόλιας θνητῶν θοῦρος Ἄρης ἐπέχει,
οὐδὲν πω τοιοῦτον ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν
ἔργον ἐν ἠπειρῷ καὶ κατὰ πόντον ἅμα.
οἶδε γὰρ ἐν Κύπρῳ Μήδους πολλοὺς ὀλέσαντες
Φοινίκων ἑκατὸν ναῦς ἔλον ἐν πελάγει
ἀνδρῶν πληθούσας, μέγα δ' ἔστενεν Ἀσις ὑπ' αὐτῶν
πληγεῖς' ἀμφοτέραις χερσὶ κράτει πολέμου.

63. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.
Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Φαίωνος ἐν Ῥώμῃ τὴν ὑπατον ἀρχὴν διεδέξαντο Λεύκιος Φούριος Μεδιολανὸς καὶ Μάρκος Μανίλιος Οὐάσων. ἐπὶ δὲ τούτων μεγάλη τις καὶ παράδοξος ἐγένετο συμφορὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις· ἐν γὰρ τῇ Σπάρτῃ γενομένων σεισμῶν μεγάλων συνέβη πεσεῖν τὰς οἰκίας ἐκ θεμελίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων πλείους τῶν δισμυρίων φθαρῆναι. (2) ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον συνεχῶς τῆς πόλεως καταφερομένης καὶ τῶν οἰκιῶν πιπτουσῶν πολλὰ σώματα τοῖς πτώμασι τῶν τοίχων ἀπολαμβανόμενα διεφθάρη, οὐκ ὀλίγον δὲ τῶν κατὰ τὰς οἰκίας χρημάτων ὁ σεισμὸς ἐλυμήνατο. (3) καὶ τοῦτο μὲν τὸ κακὸν ὥσπερ δαιμονίου τινὸς νεμεσήσαντος αὐτοῖς ἔπαθον, ἄλλους δὲ κινδύνους ὑπ' ἀνθρώπων αὐτοῖς συνέβη γενέσθαι διὰ τοιαύτας αἰτίας. (4) Εἰλωτες καὶ Μεσσήνιοι πρὸς Λακεδαιμονίους ἀλλοτρίως ἔχοντες τὸ μὲν πρὸ τοῦ ἡσυχίαν εἶχον, φοβούμενοι τὴν τῆς Σπάρτης ὑπεροχὴν τε καὶ δύναμιν· ἐπεὶ δὲ διὰ τὸν σεισμὸν ἐώρων τοὺς

którą on podniesie), stojąc przy okrętach, dał umówiony znak, gdyż obawiał się, że żołnierze się rozpierzchną i zajmą się grabieżą, a wówczas mogłoby się zdarzyć coś sprzecznego z jego planami. (7) Gdy już wszyscy zebrali się pod pochodnią i gdy zaprzestano grabieży, żołnierze tymczasowo wycofali się na okręty, jednakże następnego dnia postawili tam pomnik zwycięstwa i – mając na swym koncie dwa wspaniałe sukcesy: jeden na lądzie, drugi na morzu – odpłynęli na Cypr. Nigdy wcześniej historia nie zachowała wzmianki o tak wielkich i tak istotnych czynach dokonanych tego samego dnia zarówno przez flotę, jak i przez wojska lądowe.

62. Ponieważ Kimon odniósł tak wspaniały sukces dzięki swym talentom dowódczym i żołnierskiej odwadze, jego imię stało się głośne nie tylko wśród jego rodaków, lecz także wśród pozostałych Greków. Zdobył bowiem na wrogu trzysta czterdzieści trier, ponad dwadzieścia tysięcy jeńców oraz znaczne sumy pieniędzy¹⁵⁵. (2) Jednakże Persowie, mimo że doznali tak wielkich strat, zbudowali nowe triery, nawet w większej liczbie niż poprzednio, gdyż obawiali się wzrostu potęgi Ateńczyków. Od tego bowiem czasu polis Ateńczyków, wznoszona ogromnymi nakładami pieniężnymi i ciesząca się ogromną sławą swej waleczności i zdolności przywódczych, zaczęła przybierać na znaczeniu i wzrastać w swej sile. (3) Lud ateński, wydzieliwszy dziesiątą część łupów, ofiarował ją bogu¹⁵⁶; inskrypcja, jaką umieszczono na tak przygotowanym darze ofiarnym, brzmiała w ten oto sposób¹⁵⁷:

Od dnia, w którym morze oddzieliło Europę od Azji,
A dziki i gwałtowny Ares zawładnął siedliskami śmiertelników,
Nie zdarzył się nigdy wśród ludzi żyjących na ziemi
Taki sukces jednocześnie na lądzie i morzu.
Oni bowiem na Cyprze¹⁵⁸ zgładzili wielu Medów,
Jak też zdobyli na morzu sto okrętów pełnych
Fenickich załóg, które Azja gorzko opłakiwała,
Gdy wojna obiema rękami¹⁵⁹ wymierzyła jej potężne ciosy.

63. Takie oto wydarzenia miały miejsce w tym roku. Gdy archontem w Atenach był Faion¹⁶⁰, w Rzymie urząd konsula przejęli Lucjusz Furiusz Mediolanus i Marek Maniliusz Wason¹⁶¹. W tym czasie Lacedemończyków niespodziewanie spotkało ogromne nieszczęście. W Sparcie doszło bowiem do wielkiego trzęsienia ziemi¹⁶², wskutek którego domy zostały doszczętnie zniszczone, a ponad dwadzieścia tysięcy Lacedemończyków poniosło śmierć. (2) Ponieważ wstrząsy nieustannie nawiedzały miasto przez dość długi czas, a domy waliły się w gruzy, wielu ludzi zginęło uwięzionych pod zwałami murów; nadto trzęsienie ziemi zniszczyło niemało cennych przedmiotów, które ludzie trzymali w swych domach. (3) O ile tego nieszczęścia [Lacedemończycy] doznawali niejako wskutek zrządzenia jakiegoś bóstwa, kolejne niebezpieczeństwo przypadło im w udziale już za sprawą ludzi; jego okoliczności były takie: (4) Heloci i Meseńczycy, chociaż byli wrogo usposobieni do Lacedemończyków, zachowywali się dotychczas

πλείους αὐτῶν ἀπολωλότας, κατεφρόνησαν τῶν ἀπολελειμμένων, ὀλίγων ὄντων. διόπερ πρὸς ἀλλήλους συνθέμενοι κοινῇ τὸν πόλεμον ἐξήνεγκαν τὸν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. (5) ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμος διὰ τῆς ἰδίας προνοίας καὶ κατὰ τὸν σεισμὸν ἔσωζε τοὺς πολίτας καὶ κατὰ τὸν πόλεμον γενναίως τοῖς ἐπιτιθεμένοις ἀντετάξατο. (6) τῆς μὲν γὰρ πόλεως συνεχομένης ὑπὸ τῆς τοῦ σεισμοῦ δεινότητος, πρῶτος Σπαρτιατῶν ἐκ τῆς πόλεως ἀρπάσας τὴν πανοπλίαν ἐπὶ τὴν χώραν ἐξεπέδησε, καὶ τοῖς ἄλλοις πολίταις τὸ αὐτὸ πράττειν παρήγγειλεν. (7) ὑπακουσάντων δὲ τῶν Σπαρτιατῶν, τοῦτον τὸν τρόπον οἱ περιλειφθέντες ἐσώθησαν, οὓς συντάξας ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος παρεσκευάζετο πολεμεῖν τοῖς ἀφεστηκόσιν.

64. Οἱ δὲ Μεσσηνιοὶ μετὰ τῶν Εἰλώτων συνταχθέντες τὸ μὲν πρῶτον ὄρμησαν ἐπὶ τὴν Σπάρτην, ὑπολαμβάνοντες αὐτὴν αἰρήσειν διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν βοηθησόντων· ὡς δ' ἤκουσαν τοὺς ὑπολελειμμένους μετ' Ἀρχιδάμου τοῦ βασιλέως συντεταγμένους ἐτοίμους εἶναι πρὸς τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶνα, ταύτης μὲν τῆς ἐπιβολῆς ἀπέστησαν, καταλαβόμενοι δὲ τῆς Μεσσηνίας χωρίον ὄχυρόν, ἐκ τούτου τὴν ὁρμὴν ποιούμενοι κατέτρεχον τὴν Λακωνικὴν. (2) οἱ δὲ Σπαρτιάται καταφυγόντες ἐπὶ τὴν παρὰ τῶν Ἀθηναίων βοήθειαν προσελάβοντο παρ' αὐτῶν δύναμιν· οὐδὲν δ' ἦττον καὶ παρὰ τῶν ἄλλων συμμάχων ἀθροίσαντες δυνάμεις ἀξιόμαχοι τοῖς πολεμίοις ἐγενήθησαν. καὶ τὸ μὲν πρῶτον πολὺ προεῖχον τῶν πολεμίων, ὕστερον δὲ ὑποψίας γενομένης ὡς τῶν Ἀθηναίων μελλόντων ἀποκλίνειν πρὸς τοὺς Μεσσηνίους, ἀπέλυσαν αὐτῶν τὴν συμμαχίαν, φήσαντες ἰκανοὺς ἔχειν πρὸς τὸν ἐφεστῶτα κίνδυνον τοὺς ἄλλους συμμάχους. (3) οἱ δὲ Ἀθηναῖοι δόξαντες ἑαυτοὺς ἠτιμάσθαι, τότε μὲν ἀπηλλάγησαν· μετὰ δὲ ταῦτα ἀλλοτρίως ἔχοντες τὰ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους αἰεὶ μᾶλλον τὴν ἔχθραν ἐξεπύρσευον. διὸ καὶ ταύτην μὲν ἀρχὴν ἔλαβον τῆς ἀλλοτριότητος, ὕστερον δὲ αἱ πόλεις διηνέχθησαν, καὶ μεγάλους ἐπανελόμενοι πολέμους ἐπλήσαν ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα μεγάλων ἀτυχημάτων. ἀλλὰ γὰρ περὶ τούτων τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις ἀναγράψομεν. (4) τότε δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι στρατεύσαντες ἐπὶ τὴν Ἰθώμην μετὰ τῶν συμμάχων ἐπολιόρκουν αὐτήν. οἱ δ' Εἰλωτες πανδημεὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἀφεστῶτες συνεμάχουν τοῖς Μεσσηνίοις, καὶ ποτὲ μὲν ἐνίκων, ποτὲ δὲ ἠττῶντο. ἐπὶ δὲ ἔτη δέκα τοῦ πολέμου μὴ δυναμένου διακριθῆναι, διετέλουν τοῦτον τὸν χρόνον ἀλλήλους κακοποιοῦντες.

spokojnie, gdyż obawiali się przewagi i potęgi Sparty. Gdy jednak zorientowali się, że wskutek trzęsienia ziemi większość [Spartan] zginęła, zaczęli z lekceważeniem odnosić się do tych [Lacedemończyków], którzy pozostali przy życiu, gdyż było ich bardzo niewiele. Dlatego też porozumieli się między sobą i wspólnie rozpoczęli wojnę przeciw Lacedemończykom¹⁶³. (5) Król Lacedemończyków, Archidamos, który dzięki swej przezorności ocalał w czasie trzęsienia ziemi swych obywateli, [w podobny sposób] w czasie wojny mężnie stawiał czoła nacierającym agresorom. (6) Bowiem gdy miasto owładnięte było wywołanym przez trzęsienie ziemi przerażeniem, Archidamos jako pierwszy wśród Spartan pochwyił swój rynsztunek i czym prędzej wyruszył z miasta w głąb kraju, polecając pozostałym obywatelom, by zrobili to samo. (7) Spartanie go posłuchali i w ten sposób ci, którzy przeżyli [trzęsienie ziemi] zostali ocaleni. Z nich właśnie Archidamos sformował armię i przygotował ją do walki z buntownikami.

64. Tymczasem Meseńczycy połączyli swe szyki z oddziałami Helotów i początkowo ruszyli na Spartę, sądząc, że ją zajmą ze względu na fakt, że została ona opuszczona przez obrońców. Kiedy jednak usłyszeli, że ci, którzy przeżyli, mając na względzie obronę swej ojczyzny, stworzyli pod dowództwem króla Archidamosa armię gotową do boju, porzucili ten [pierwotny] zamysł, a opanowawszy pewną dobrze obwarowaną twierdzę w Mesenii, czynili z niej wypady i zapuszczali się w głąb terytorium Lakonii. (2) Wówczas Spartanie zwrócili się o pomoc do Ateńczyków i uzyskali od nich wsparcie. Ponieważ nie mniejsze posiłki zebrali też od swych pozostałych sprzymierzeńców, zrównali się liczebnie ze swoimi przeciwnikami. W pierwszych walkach zyskali nawet nad nimi znaczną przewagę; jednak później, gdy zaszło podejrzenie, że Ateńczyki zamierzają przejść na stronę Meseńczyków, [Lacedemończyki] zerwali z nimi przymierze, twierdząc, że pozostali sprzymierzeńcy wystarczą im, by stawić czoła nadciągającej walce. (3) Wówczas Ateńczyki, chociaż uważali, że ich znieważono, zważywszy na okoliczności, postanowili się jednak wycofać. Później zaś zaczęli utrzymywać z Lacedemończykami wrogie stosunki i coraz bardziej podsycali swą nienawiść do nich. Stąd właśnie bierze się początek wrogości obu tych państw, które później poróżniły się między sobą, a trwoniąc swe siły w wielkich wojnach, wypełniły Grecję wielkimi nieszczęściami. Ale wydarzenia te opiszemy szczegółowo w [dalszej] kolejności, stosownej do lat, na które one przypadły. (4) W tamtym okresie natomiast Lacedemończyki wyprawili się zbrojnie pod wzgórze Itome i wraz ze swymi sprzymierzeńcami rozpoczęli jego oblężenie. Heloci zaś w całej swej liczbie odstąpili od Lacedemończyków i podjęli walkę jako sprzymierzeńcy Meseńczyków, już to odnosząc zwycięstwa, już to doznając porażek. I tak przez dziesięć lat żadna ze stron nie była w stanie rozstrzygnąć tej wojny¹⁶⁴, spędzając ten czas na wzajemnym zadawaniu sobie strat.

65. Μετά δὲ ταῦτα Ἀθήνησι μὲν ἦν ἄρχων Θεαγενεΐδης, ἐν Ῥώμῃ δ' ὕπατοι καθειστήκεσαν Λεύκιος Αἰμίλιος Μάμερκος καὶ Λεύκιος Ἰούλιος Ἰουλος, Ὀλυμπιάς δ' ἤχθη ἑβδομηκοστὴ καὶ ὀγδόη, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Παρμενίδης Ποσειδωνιάτης. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀργείοις καὶ Μυκηναίοις ἐνέστη πόλεμος διὰ τοιαύτας αἰτίας. (2) Μυκηναῖοι διὰ τὸ παλαιὸν ἀξίωμα τῆς ἰδίας πατρίδος οὐχ ὑπήκουον τοῖς Ἀργείοις, ὥσπερ αἱ λοιπαὶ πόλεις αἱ κατὰ τὴν Ἀργείαν, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν ταπτόμενοι τοῖς Ἀργείοις οὐ προσεῖχον· ἠμφισβήτησαν δὲ καὶ περὶ τῶν ἱερῶν τῆς Ἥρας, καὶ τὸν ἀγῶνα τῶν Νεμέων ἠξίουσαν αὐτοὶ διοικεῖν· πρὸς δὲ τούτοις τῶν Ἀργείων ψηφισαμένων μὴ συμμαχεῖν εἰς Θερμοπύλας τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἐὰν μὴ μέρος τῆς ἡγεμονίας αὐτοῖς παραδῶσι, μόνον τῶν τὴν Ἀργείαν κατοικούντων συνεμάχησαν οἱ Μυκηναῖοι τοῖς Λακεδαιμονίοις. (3) τὸ δὲ σύνολον ὑπόπτειον αὐτούς, μήποτε ἰσχύσαντες ἐπὶ πλεόν τῆς ἡγεμονίας ἀμφισβητήσωσι τοῖς Ἀργείοις διὰ τὸ παλαιὸν φρόνημα τῆς πόλεως. διὰ δὲ ταύτας τὰς αἰτίας ἀλλοτρίως διακείμενοι, πάλαι μὲν ἔσπευδον ἄραι τὴν πόλιν, τότε δὲ καιρὸν εὐθετον ἔχειν ἐνόμιζον, ὀρῶντες τοὺς Λακεδαιμονίους τεταπεινωμένους καὶ μὴ δυναμένους τοῖς Μυκηναίοις βοηθεῖν. ἀθροίσαντες οὖν ἀξιόλογον δύναμιν ἐκ τε Ἄργους καὶ ἐκ τῶν συμμαχίδων πόλεων ἐστράτευσαν ἐπ' αὐτούς, νικήσαντες δὲ μάχῃ τοὺς Μυκηναίους καὶ συγκλείσαντες ἐντὸς τειχῶν ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν. (4) οἱ δὲ Μυκηναῖοι χρόνον μὲν τινα τοὺς πολιορκοῦντας εὐτόνως ἡμύνοντο, μετὰ δὲ ταῦτα λειπόμενοι τῷ πολέμῳ, καὶ τῶν Λακεδαιμονίων μὴ δυναμένων βοηθῆσαι διὰ τοὺς ἰδίους πολέμους καὶ τὴν ἐκ τῶν σεισμῶν γενομένην αὐτοῖς συμφορὰν, ἄλλων δ' οὐκ ὄντων συμμαχῶν, ἐρημία τῶν ἐπικουρούντων κατὰ κράτος ἤλωσαν. (5) οἱ δὲ Ἀργεῖοι τοὺς Μυκηναίους ἀνδραποδισάμενοι καὶ δεκάτην ἐξ αὐτῶν τῷ θεῷ καθιερώσαντες, τὰς Μυκήνας κατέσκαψαν. αὕτη μὲν οὖν ἡ πόλις, εὐδαίμων ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις γενομένη καὶ μεγάλους ἄνδρας ἔχουσα καὶ πράξεις ἀξιολόγους ἐπιτελεσαμένη, τοιαύτην ἔσχε τὴν καταστροφὴν, καὶ διέμεινεν ἀοίκητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.

66. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Λυσιστράτου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Λεύκιον Πινάριον Μαμερτῖνον καὶ Πούπλιον Φούριον Φίφρωνα. ἐπὶ δὲ τούτων Ἰέρων ὁ τῶν Συρακοσίων βασιλεὺς τοὺς Ἀναξίλα παῖδας τοῦ γενομένου τυράννου Ζάγκλης εἰς Συρακούσας μεταπεμψάμενος μεγάλας δωρεαῖς ἀνεμίμησε τῆς Γέλωνος γενομένης πρὸς τὸν πατέρα αὐτῶν εὐεργεσίας, καὶ συνεβούλευεν αὐτοῖς ἤδη τὴν ἡλικίαν ἠνδρωμένοις ἀπαιτῆσαι λόγον παρὰ Μικύθου τοῦ ἐπιτροπεύοντος, καὶ

65. W następnym roku archontem w Atenach był Teageneides¹⁶⁵, zaś w Rzymie na konsulów zostali wybrani Lucjusz Emiliusz Mamerkus i Lucjusz Juliusz Julus¹⁶⁶; ponadto odbyły się igrzyska siedemdziesiątej ósmej olimpiady, w czasie których bieg na dystansie jednego stadionu wygrał Posejdończyk Parmenides. W tym czasie wybuchła też wojna pomiędzy Argejczykami a Mykeńczykami z takich oto powodów: (2) Mykeńczycy, ze względu na datująca się z dawien dawna renomę, jaką cieszyła się ich ojczyzna, nie okazywali posłuszeństwa Argejczykom (jak czyniły to pozostałe miasta leżące na terytorium argejskim), co więcej, samodzielnie zarządzali swoimi sprawami i nie słuchali poleceń Argejczyków. Toczyli również z nimi spory o świątynię Hery¹⁶⁷ i rościli sobie prawo do samodzielnego zawiadywania igrzyskami nemejskimi¹⁶⁸, a ponadto Mykeńczycy byli jedynym ludem spośród tych zamieszkujących ziemię argejską, który wsparł Lacedemończyków pod Termopilami, mimo że Argejczycy w głosowaniu zadecydowali, że nie pomogą Lacedemończykom, o ile ci nie przekażą Argejczykom części kompetencji dowódczych. (3) Ogólnie rzecz biorąc, [Argejczycy] zaczęli podejrzewać, że jeśli [Mykeńczycy] wzmocnią się jeszcze bardziej, zaczną – w oparciu o wpojona im dumę narodową – kwestionować prawo Argejczyków do przywództwa. Z takich oto powodów [Argejczycy] byli wrogo usposobieni [do Mykeńczyków], a ponieważ już od dawna pragnęli wywyższyć swe miasto, uznali wówczas, że mają ku temu sposobną okazję, zwłaszcza że wiedzieli, iż Lacedemończycy są osłabieni i nie będą w stanie przyjść Mykeńczykom z pomocą. Zatem zebrali odpowiedniej wielkości armię tak z Argos, jak i z miast sprzymierzonych i wyruszyli na Mykeńczyków. Stoczywszy z nimi zwycięską bitwę, zamknęli ich w obrębie murów ich miasta i rozpoczęli jego oblężenie. (4) Mykeńczycy przez pewien czas mężnie odpierali ataki oblegających. Później jednak, gdy skutek walki ich siły słabły, a Lacedemończycy nie byli w stanie przyjść im z pomocą (ze względu na zaangażowanie w toczonych przez nich wojnach oraz nieszczęście, jakie spadło na nich w związku z trzęsieniem ziemi), Mykeńczycy, ponieważ nie mieli żadnych innych sprzymierzeńców i nie było nikogo, kto by im pomógł, zostali siłą ujarzmieni. (5) Argejczycy sprzedali Mykeńczyków w niewolę, dziesiątą ich część ofiarowali bogu, a Mykeny zrównali z ziemią. Tak więc owo miasto, które w pradawnych czasach przeżywało okres swej świetności, które szczyliło się wielkimi wojownikami, w imieniu którego dokonano wspaniałych czynów, owo miasto właśnie spotkał tak żaloszny koniec, a i do naszych czasów pozostaje ono niezamieszkałe. Takie oto wydarzenia miały miejsce w tym roku.

66. Gdy archontem w Atenach był Lysistratos¹⁶⁹, Rzymianie wybrali na konsulów Lucjusza Pinariusza Mamercynusa i Publiusza Furiusza Fifrona¹⁷⁰. W tym okresie Hieron, władca Syrakuz, wezwawszy do Syrakuz synów Anaksilasa, byłego tyrana Zankle, obdarował ich sobicie i przypomniał im o dobrodziejstwach, jakie wyświadczył ich ojcu Gelon. Ponadto doradził im, by, skoro weszli już w wiek męski, zażądali sprawozdania [z rządów] od Mikytosa, ich dotychczasowo-

τὴν δυναστείαν αὐτοὺς παραλαβεῖν. (2) τούτων δ' ἐπανελθόντων εἰς τὸ Ῥήγιον, καὶ τὸν ἐπίτροπον λόγον ἀπαιτούντων τῶν διωκημένων, ὁ Μίκυθος, ἀνὴρ ὢν ἀγαθός, συνήγαγε τοὺς πατρικοὺς φίλους τῶν παιδῶν καὶ τὸν λόγον οὕτω καθαρῶς ἀπέδωκεν, ὥστε ἅπαντας τοὺς παρόντας θαυμάζειν τὴν τε δικαιοσύνην καὶ τὴν πίστιν, τοὺς δὲ παῖδας μεταμεληθέντας ἐπὶ τοῖςπραχθεῖσιν ἀξιῶν τὸν Μίκυθον πάλιν τὴν ἀρχὴν παραλαβεῖν, καὶ πατὴρ ἐξουσίαν ἔχοντα καὶ τάξιν διοικεῖν τὰ κατὰ τὴν δυναστείαν. (3) οὐ μὴν ὁ Μίκυθός γε συνεχώρησεν, ἀλλὰ πάντα παραδοὺς ἀκριβῶς καὶ τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἐνθέμενος εἰς πλοῖον ἐξέπλευσεν ἐκ τοῦ Ῥηγίου, προπεμπόμενος ὑπὸ τῆς τῶν ὄχλων εὐνοίας. οὗτος μὲν οὖν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατάρως ἐν Τεγείαις τῆς Ἀρκαδίας κατεβίωσεν ἐπαινούμενος. (4) Ἰέρων δ' ὁ τῶν Συρακοσίων βασιλεὺς ἐτελεύτησεν ἐν τῇ Κατάνη, καὶ τιμῶν ἥρωικῶν ἔτυχεν, ὡς ἂν κτίστης γεγωνὸς τῆς πόλεως. οὗτος μὲν οὖν ἄρξας ἔτη ἔνδεκα κατέλιπε τὴν βασιλείαν Θρασυβούλῳ τῷ ἀδελφῷ, ὃς ἤρξε Συρακοσίων ἐνιαυτὸν ἓνα.

67. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Λυσανίου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Ἄππιον Κλαύδιον καὶ Τίτον Κοϊντίον Καπιτώλιον. ἐπὶ δὲ τούτων Θρασύβουλος ὁ τῶν Συρακοσίων βασιλεὺς ἐξέπεσεν ἐκ τῆς ἀρχῆς, περὶ οὗ τὰ κατὰ μέρος ἀναγράφοντας ἡμᾶς ἀναγκαῖόν ἐστι βραχὺ τοῖς χρόνοις ἀναδραμόντας ἀπ' ἀρχῆς ἅπαντα καθαρῶς ἐκθεῖναι.

(2) Γέλων ὁ Δεινομένους ἀρετῇ καὶ στρατηγίᾳ πολὺ τοὺς ἄλλους διενέγκας καὶ Καρχηδονίους καταστρατηγήσας ἐνίκησε παρατάξει μεγάλῃ τοὺς βαρβάρους, καθότι προεῖρηται· χρησάμενος δὲ ἐπιεικῶς τοῖς καταπολεμηθεῖσι καὶ καθόλου τοῖς πλησιοχώροις πᾶσι προσενεχθεὶς φιλανθρώπως, μεγάλῃς ἔτυχεν ἀποδοχῆς παρὰ τοῖς Σικελιώταις. (3) οὗτος μὲν οὖν ὑπὸ πάντων ἀγαπώμενος διὰ τὴν πραότητα, διετέλεσε τὸν βίον εἰρηνικῶς μέχρι τῆς τελευτῆς. τὴν δὲ βασιλείαν διαδεξάμενος Ἰέρων ὁ πρεσβύτατος τῶν ἀδελφῶν οὐχ ὁμοίως ἤρξε τῶν ὑποτεταγμένων· (4) ἦν γὰρ καὶ φιλάργυρος καὶ βίαιος καὶ καθόλου τῆς ἀπλότητος καὶ καλοκάγαθίας ἀλλοτριώτατος, διὸ καὶ πλείονές τινες ἀφίστασθαι βουλόμενοι παρακατέσχον τὰς ἰδίας ὀρμὰς διὰ τὴν Γέλωνος δόξαν καὶ τὴν εἰς τοὺς ἅπαντας Σικελιώτας εὐνοίαν. (5) μετὰ δὲ τὴν Ἰέρωνος τελευτὴν παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν Θρασύβουλος ὁ ἀδελφὸς ὑπερέβαλε τῇ κακίᾳ τὸν πρὸ αὐτοῦ βασιλεύσαντα. βίαιος γὰρ ὢν καὶ φονικὸς πολλοὺς μὲν τῶν πολιτῶν ἀνήρει παρὰ τὸ δίκαιον, οὐκ ὀλίγους δὲ φυγαδεύων ἐπὶ ψευδέσι διαβολαῖς τὰς οὐσίας εἰς τὸ βασιλικὸν ἀνελάμβανε· καθόλου δὲ μισῶν καὶ μισούμενος ὑπὸ τῶν ἀδικουμένων, μισθοφόρων πλῆθος ἐξενολόγησεν, ἀντίταγμα κατασκευάζων ταῖς πολιτικαῖς δυνάμεσιν. (6) αἶε δὲ μᾶλλον τοῖς πολίταις ἀπεχθόμενος, καὶ πολλοὺς μὲν ὑβρίζων, τοὺς δὲ ἀναιρῶν, ἠνάγκασε τοὺς ἀδικουμένους ἀποστῆναι. διόπερ οἱ Συρακόσιοι προστησάμενοι τοὺς ἡγησομένους ὤρμησαν ἐπὶ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος πανδημεῖ, καὶ συνταχθέντες ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων ἀντείχοντο τῆς ἐλευθερίας. (7) Θρασύβουλος δὲ ὄρων τὴν πόλιν ὄλην ἐπ' αὐτὸν στρατευομένην, τὸ μὲν πρῶτον ἐπεχειρεῖ λόγῳ καταπαύειν τὴν στάσιν·

wego opiekuna, oraz by sami przejęli władzę nad Zankle. (2) Gdy powrócili oni do Region i gdy zażądali sprawozdania z wydanych przez niego rozporządzeń, Mikytos, człek zacny i uczciwy, zebrał przyjaciół ojca chłopców i zdał raport w sposób tak rzetelny, że wszystkich obecnych ogarnął podziw dla jego poczucia sprawiedliwości i przywiązania [do tego rodu], zaś chłopcy zaczęli żałować tego, co zrobili, i prosili Mikytosa, by ponownie objął rządy i by sprawował władzę, ciesząc się pozycją i kompetencjami, jakie miał ich ojciec. (3) Mikytos się jednak nie zgodził i oddał im dokładnie wszystko [co mu powierzono], po czym, załadowawszy swój osobisty dobytek na okręt, wypłynął z Region w morze życzliwie żegnany przez tłum mieszkańców. Tak oto dotarł on do Grecji, gdzie w arkadyjskiej Tegei, ciesząc się ogólnym uznaniem, spędził resztę życia. (4) Natomiast Hieron, władca Syrakuzanńczyków, zmarł w Katanie obsypany zaszczytami przypisywanymi tylko herosom, tak jakby był założycielem miasta¹⁷¹. Rządził on przez lat jedenaście i pozostawił władzę swemu bratu, Trasybulosowi, który rządził Syrakuzanńczykami przez rok.

67. Gdy archontem w Atenach był Lysanias¹⁷², Rzymianie wybrali na konsulów Ap-piusza Klaudiusza i Tytusa Kwinkcjusza Kapitolina¹⁷³. W tym czasie Trasybulos, władca Syrakuzanńczyków, został odsunięty od władzy. Abyśmy jednak mogli szczegółowo opisać to wydarzenie, konieczne jest, byśmy cofnęli się o kilka lat i w jasny sposób przedstawili sprawę od samego początku. (2) Gelon, syn Dejonomenesa, w znacznym stopniu przewyższał wszystkich innych swym męstwem i talentami dowódczymi, a wyprawiwszy się przeciwko Kartagińczykom, pokonał tych barbarzyńców we wspaniałej walce, jak to już zostało tu powiedziane¹⁷⁴. A ponieważ odnosił się do pokonanych życzliwie i zachowywał przyjazne stosunki z – ogólnie rzecz biorąc – wszystkimi sąsiednimi ludami, cieszył się ogromną sławą i uznaniem wśród Sycylijczyków. (3) Tak więc wszyscy uwielbiali go za za [jego] łagodność [w rządzeniu] i ostatecznie zmarł on, zachowując pokój do końca swych dni. Natomiast starszy z jego braci¹⁷⁵, Hieron, który przejął po nim władzę, nie rządził już swymi poddanymi w taki sposób. (4) Był bowiem człowiekiem chciwym i porywczym, któremu całkowicie obce były prostota i wielkoduszność [jego brata]. Z tego też powodu niektórzy obywatele, zresztą dość liczni, chcieli się zbuntować [przeciwko niemu], ale w końcu powstrzymali swe zapędy, mając na względzie dobre imię Gelona i jego życzliwość wobec wszystkich Sycylijczyków. (5) Po śmierci Hierona władzę przejął jego brat Trasybulos, który pod względem nikczemności przewyższył nawet swego poprzednika na tronie. Będąc bowiem człowiekiem gwałtownym i skłonny do mordów, wielu spośród obywateli zgładził wbrew prawu, a ponadto na podstawie fałszywych oskarżeń dość wielu wygnał z ojczyzny, konfiskując ich mienie na rzecz skarbu królewskiego. A ponieważ – krótko mówiąc – nienawidził [tych, których skrzywdził] i był przez nich znenawidzony, zaczął werbować ogromne liczby najemników, przygotowując sobie w ten sposób oddział do walki z siłami obywatelskimi. (6) [Z czasem] stawał się dla obywateli

ὡς δ' ἑώρα τὴν ὄρμην τῶν Συρακοσίων ἀκατάπαυστον οὔσαν, συνήγαγεν ἕκ τε τῆς Κατάνης τοὺς κατοικισθέντας ὑφ' Ἰέρωνος καὶ τοὺς ἄλλους συμμάχους, ἔτι δὲ μισθοφόρων πλῆθος, ὥστε τοὺς ἅπαντας γενέσθαι σχεδὸν περὶ τοὺς μυρίους πεντακισχιλίους. (8) οὗτος μὲν οὖν τῆς πόλεως κατελιφῶς τὴν ὀνομαζομένην Ἀχραδινὴν καὶ τὴν Νῆσον ὄχυράν οὔσαν, καὶ ἐκ τούτων ὀρμώμενος, διεπολέμει πρὸς τοὺς ἀφεστῶτας.

68. Οἱ δὲ Συρακόσιοι τὸ μὲν πρῶτον μέρος τῆς πόλεως κατελάβοντο τὴν ὀνομαζομένην Τύχην, ἐκ ταύτης δὲ ὀρμώμενοι πρεσβευτὰς ἀπέστειλαν εἰς Γέλαν καὶ Ἀκράγατα καὶ Σελινοῦντα, πρὸς δὲ τούτοις εἰς Ἰμέραν καὶ πρὸς τὰς τῶν Σικελῶν πόλεις τὰς ἐν τῇ μεσογείῳ κειμένας, ἀξιοῦντες κατὰ τάχος συνελθεῖν καὶ συνελευθερῶσαι τὰς Συρακούσας. (2) πάντων δὲ προθύμως ὑπακούοντων, καὶ συντόμως ἀποστειλάντων τῶν μὲν πεζοὺς καὶ ἵππεῖς στρατιώτας, τῶν δὲ ναῦς μακρὰς κεκοσμημένας εἰς ναυμαχίαν, ταχὺ συνήχθη δύναμις ἀξιόχρεως τοῖς Συρακοσίοις. διὸ καὶ τὰς ναῦς καταρτίσαντες οἱ Συρακόσιοι καὶ τὴν πεζὴν δύναμιν ἐκτάξαντες, ἐτοίμους ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν καὶ πεζῇ καὶ κατὰ θάλατταν διαγωνίζεσθαι. (3) ὁ δὲ Θρασύβουλος ἐγκαταλειπόμενος ὑπὸ τῶν συμμάχων καὶ τὰς ἐλπίδας ἐν αὐτοῖς ἔχων τοῖς μισθοφόροις, τῆς μὲν Ἀχραδινῆς καὶ τῆς Νήσου κύριος ἦν, τὸ δὲ λοιπὸν μέρος τῆς πόλεως κατεῖχον οἱ Συρακόσιοι. μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μὲν Θρασύβουλος ταῖς ναυσὶν ἐπιπλεύσας ἐπὶ τοὺς πολεμίους, καὶ λειφθεὶς τῇ ναυμαχίᾳ, συχνάς μὲν τριήρεις ἀπέβαλε, ταῖς δ' ἄλλαις κατέφυγεν εἰς τὴν Νῆσον. (4) ὁμοίως δὲ καὶ τὴν πεζὴν δύναμιν προαγαγὼν ἐκ τῆς Ἀχραδινῆς καὶ παραταξάμενος ἐν τοῖς προαστείοις ἠττήθη, καὶ πολλοὺς ἀποβαλὼν ἠναγκάσθη πάλιν εἰς τὴν Ἀχραδινὴν ἀποχωρῆσαι. τέλος δὲ ἀπογνοὺς τὴν τυραννίδα διεπρεσβεύσατο πρὸς τοὺς Συρακοσίους, καὶ συνθέμενος τὰ πρὸς αὐτοὺς ὑπόσπονδος ἀπῆλθεν εἰς Λοκρούς. (5) οἱ δὲ Συρακόσιοι τοῦτον τὸν τρόπον ἐλευθερώσαντες τὴν πατρίδα τοῖς μὲν μισθοφόροις συνεχώρησαν ἀπελθεῖν ἐκ τῶν Συρακουσῶν, τὰς δὲ ἄλλας πόλεις τὰς τυραννουμένας ἢ φρουρὰς ἐχούσας ἐλευθερώσαντες ἀποκατέστησαν ταῖς πόλεσι τὰς δημοκρατίας. (6) ἀπὸ δὲ τούτων τῶν χρόνων εἰρήνην ἔχουσα πολλὴν ἐπίδοσιν ἔλαβε πρὸς εὐδαιμονίαν, καὶ διεφύλαξε τὴν δημοκρατίαν ἔτη σχεδὸν ἑξήκοντα μέχρι τῆς Διονυσίου τυραννίδος. (7) Θρασύβουλος δὲ καλῶς θεμελιωθεῖσαν βασιλείαν παραλαβὼν, διὰ τὴν ἰδίαν κακίαν αἰσχυρῶς ἀπέβαλε τὴν ἀρχὴν, καὶ φυγὼν εἰς Λοκρούς ἐνταῦθα τὸν λοιπὸν χρόνον ιδιωτεύων κατεβίωσεν. (8) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις ἐν τῇ Ῥώμῃ τότε πρῶτως κατεστάθησαν δήμαρχοι τέτταρες, Γάιος Σικίνιος καὶ Λεύκιος Νεμετώριος, πρὸς δὲ τούτοις Μάρκος Δουίλλιος καὶ Σπόριος Ἀκίλιος.

coraz bardziej obmierzły, zwłaszcza że wielu z nich poniżał, a niektórych skazywał na śmierć; w efekcie doprowadził do tego, że pokrzywdzeni podnieśli przeciw niemu bunt. W związku z tym Syrakuzanie, wyznaczwszy swych dowódców, całą swą masą zaczęli dążyć do obalenia tyranii i gdy tylko ich dowódcy sformowali z nich armię, stanęli do walki o wolność. (7) Kiedy Trasybulos spostrzegł, że całe miasto wyprawia się przeciwko niemu, początkowo próbował przerwać bunt drogą perswazji; gdy jednak zorientował się, że wzburzenia Syrakuzaników nie można uśmierzyć, sprowadził z Katany zarówno kolonistów (których osiedlił tam Hieron¹⁷⁶), jak i innych sprzymierzeńców, ponadto ściągnął też ogromną masę najemników, tak że w sumie liczyli oni niemal piętnaście tysięcy żołnierzy¹⁷⁷. (8) Wówczas też zajął część miasta zwaną Achradine¹⁷⁸ i Wyspę¹⁷⁹, która była obwarowana¹⁸⁰; czyniąc wypadki z tych baz, podjął walkę z buntownikami.

68. Tymczasem Syrakuzanie na samym początku zajęli dzielnicę miasta zwaną Tyche¹⁸¹; prowadząc z niej swoje działania wojenne, [jednocześnie] wysłali posłów do Geli, Akragas i Selinuntu, a oprócz tego także do Himery i do leżących w głębi wyspy miast Sykulów, z prośbą, by jak najszybciej przyłączyły się do nich i wspólnie wyzwoliły Syrakuzy. (2) Ponieważ wszystkie miasta chętnie przystały na te prośby i jedno z nich natychmiast przysłało piechotę i kawalerię, a inne – całkowicie uzbrojone okręty wojenne, w krótkim czasie do Syrakuzaników przyłączyła się armia o całkiem sporych rozmiarach. Zatem Syrakuzanie obsadzili załogą okręty i ustawili armię lądową w szyku bojowym, dając do zrozumienia, że są już gotowi podjąć walkę tak na lądzie, jak i na morzu. (3) Wówczas Trasybulos, opuszczony przez swych sprzymierzeńców, pokładał swe nadzieje jedynie w najemnikach, zwłaszcza że miał pod swą kontrolą [tylko] Achradine i Wyspę, podczas gdy pozostała część miasta była w posiadaniu Syrakuzaników. Znalazłszy się w takim położeniu, Trasybulos wypłynął ze swymi okrętami na wrogów; poniosłszy w bitwie porażkę, stracił bardzo wiele trier, a z tymi, które mu jeszcze pozostały, wycofał się na Wyspę. (4) Podobnie też, gdy wyprowadził swą armię lądową z Achradine, poniosł porażkę w bitwie na przedmieściach, a ponieważ stracił wielu żołnierzy, zmuszony był ustąpić i ruszyć z powrotem się do Achradine. W końcu, porzuciwszy myśl kontynuowania rządów tyrańskich, wysłał poselstwo do Syrakuzaników i, zawarłszy z nimi układ, na mocy zawieszenia broni wyjechał do Lokrów¹⁸². (5) Następnie Syrakuzanie, którzy tym sposobem wyzwolili swą ojczyznę, wyrazili zgodę na to, by najemnicy opuścili Syrakuzy, a ponadto wyzwolili pozostałe miasta – w których władzę sprawowali tyrani lub które miały garnizony – i przywrócili w tych miastach ustrój demokratyczny. (6) Od tej pory ich miasto cieszyło się dobrodziejstwem pokoju i odnotowało znaczny postęp w zakresie wzrostu swej zamożności; ustrój demokratyczny zaś zachowywało niemal sześćdziesiąt lat, to jest aż do czasów tyranii Dionizjusza¹⁸³. (7) Tak więc Trasybulos, który przejął władzę osadzoną na mocnych podstawach, wskutek własnej niegodziwości i pod-

69. Τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἦρχε Λυσίθεος, ἐν Ῥώμῃ δ' ὑπάτοι καθειστήκεσαν Λεύκιος Οὐαλέριος Ποπλικόλας καὶ Τίτος Αἰμίλιος Μάμερκος. ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἀρτάβανος, τὸ μὲν γένος Ὑρκάνιος, δυνάμενος δὲ πλεῖστον παρὰ τῷ βασιλεῖ Ξέρξῃ καὶ τῶν δορυφόρων ἀφηγούμενος, ἔκρινεν ἀνελεῖν τὸν Ξέρξην καὶ τὴν βασιλείαν εἰς ἑαυτὸν μεταστήσαι. ἀνακοινωσάμενος δὲ τὴν ἐπιβουλὴν πρὸς Μιθριδάτην τὸν εὐνοῦχον, ὃς ἦν κατακοιμιστὴς τοῦ βασιλέως καὶ τὴν κυριωτάτην ἔχων πίστιν, ἅμα δὲ καὶ συγγενῆς ὢν Ἀρταβάνου καὶ φίλος ὑπήκουσε πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν. (2) ὑπὸ τούτου δὲ νυκτὸς εἰσαχθεὶς ὁ Ἀρτάβανος εἰς τὸν κοιτῶνα, καὶ τὸν Ξέρξην ἀνελών, ὥρμησεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ βασιλέως. ἦσαν δὲ οὗτοι τρεῖς τὸν ἀριθμὸν, Δαρεῖος μὲν ὁ πρεσβύτατος καὶ Ἀρταξέρξης, ἐν τοῖς βασιλείοις διατρίβοντες, ὁ δὲ τρίτος Ὑστάσπης ἀπόδημος ὢν κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν· εἶχε γὰρ τὴν ἐν Βάκτροις σατραπείαν. (3) ὁ δ' οὖν Ἀρτάβανος παραγενόμενος ἔτι νυκτὸς οὔσης πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην ἔφησε Δαρεῖον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ φονέα γεγονέναι τοῦ πατρὸς καὶ τὴν βασιλείαν εἰς ἑαυτὸν περισπᾶν. (4) συνεβούλευσεν οὖν αὐτῷ πρὸ τοῦ κατασχεῖν ἐκείνον τὴν ἀρχὴν σκοπεῖν ὅπως μὴ δουλεύσῃ διὰ ῥαθυμίας, ἀλλὰ βασιλεύσῃ τὸν φονέα τοῦ πατρὸς τιμωρησάμενος· ἐπηγγείλατο δ' αὐτῷ συνεργοὺς παρέξεσθαι τοὺς δορυφόρους τοῦ βασιλέως. (5) πεισθέντος δὲ τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ παραχρῆμα μετὰ τῶν δορυφόρων ἀνελόντος τὸν ἀδελφὸν Δαρεῖον, ὁρῶν αὐτῷ τὴν ἐπιβουλὴν εὐροῦσαν, καὶ παραλαβὼν τοὺς ἰδίους υἱοὺς καὶ φήσας καιρὸν ἔχειν τὴν βασιλείαν κατακτήσασθαι, παίει τῷ ξίφει τὸν Ἀρταξέρξην. (6) ὁ δὲ τρωθεὶς καὶ οὐδὲν παθὼν ὑπὸ τῆς πληγῆς ἡμύνατο τὸν Ἀρτάβανον καὶ κατενέγκας αὐτοῦ πληγὴν καιρίαν ἀπέκτεινε. παραδόξως δὲ σωθεὶς ὁ Ἀρταξέρξης καὶ τὸν φονέα τοῦ πατρὸς τετιμωρημένος παρέλαβε τὴν τῶν Περσῶν βασιλείαν. Ξέρξης μὲν οὖν τὸν εἰρημένον τρόπον ἐτελεύτησε, βασιλεύσας τῶν Περσῶν ἔτη πλείω τῶν εἴκοσι, τὴν δὲ ἀρχὴν διαδεξάμενος ὁ Ἀρταξέρξης ἐβασίλευσεν ἔτη τετταράκοντα.

70. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Ἀρχεδμήιδου Ῥωμαῖοι μὲν κατέστησαν ὑπάτους Αὐλὸν Οὐεργίνιον καὶ Τίτον Μινούκιον, Ὀλυμπιάς δ' ἦχθη ἑβδομηκοστὴ καὶ ἐνάτη, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Ξενοφῶν Κορίνθιος. ἐπὶ δὲ τούτων ἀποστάντες Θάσιοι ἀπὸ Ἀθηναίων, μετάλλων ἀμφισβητοῦντες, ἐκπολιορκηθέντες ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἠναγκάσθησαν πάλιν ὑπ' ἐκείνους τάττεσθαι. (2) ὁμοίως δὲ καὶ Αἰγινήτας ἀποστάντας Ἀθηναῖοι χειρωσόμενοι τὴν Αἴγιναν πολιορκεῖν ἐπεχείρησαν· αὕτη

łości utracił przywództwo i zbiegł do Lokrów, gdzie, już jako osoba prywatna, spędził resztę swego życia.

(8) Równoległe do tych wydarzeń w Rzymie po raz pierwszy wybrano czterech trybunów ludowych: Gaiusa Siciniusa, Luciusa Numitoriusa, a ponadto Marcusa Duilliusa i Spuriusa Aciliusa¹⁸⁴.

69. Gdy rok ten miał się ku końcowi, w Atenach był archontem Lysiteos¹⁸⁵, a w Rzymie wybrano na konsulów Lucjusza Waleriusza Publikolę oraz Tytusa Emiliusza Mamerkusa¹⁸⁶. W czasie tego roku w Azji Artabazos, Hyrkańczyk z urodzenia, który był najbardziej wpływowym człowiekiem na dworze króla Kserksesa i który dowodził królewską strażą przyboczną, postanowił zabić Kserksesa i w jego miejsce objąć władzę. Zwierzył się z tego zamiaru eunuchowi Mitridatesowi, który był pokojowym króla i cieszył się jego największym zaufaniem; a ponieważ był też jednocześnie krewnym i przyjacielem Artabazosa – zaakceptował jego plan. (2) Nocą Artabazos został wprowadzony przez Mitridatesa do sypialni królewskiej, gdzie zabił Kserksesa, a następnie zaczął szukać synów królewskich. W sumie było ich trzech: Dariusz (najstarszy z nich) i Artakserkses przebywali w pałacu królewskim; trzeci – Hystaspes – był w tym czasie poza pałacem, gdyż sprawował urząd satrapy w Baktrach¹⁸⁷. (3) Tak więc Artabazos, gdy trwała jeszcze noc, przybył do komnaty Artakserksesa i powiedział mu, że jego brat Dariusz zabił ich ojca i przywłaszczył sobie władzę królewską. (4) Doradził mu, aby, jeszcze zanim Dariusz obejmie władzę, Artakserkses miał baczenie na to, by przez własną bezczynność nie stał się niewolnikiem oraz by, ukarawszy mordercę swojego ojca, sam objął tron królewski. Obiecał także Artakserksesowi, że postara się o to, by straż przyboczna króla przysłała mu z pomocą. (5) Artakserkses dał się przekonać i natychmiast, z pomocą gwardii królewskiej, zabił swego brata Dariusza. Wówczas Artabazos, widząc, że jego plan przebiega pomyślnie, woła do siebie swych synów i mówi im, że oto nadeszła stosowna pora, by przejęli władzę królewską, po czym zadaje mieczem cios Artakserksesowi. (6) Ten jednak, chociaż odniósł ranę, obronił się przed Artabazosem i nie doznał wskutek tego uderzenia żadnych poważnych obrażeń; sam zaś, zadawszy śmiertelny cios, zabił go. Tak oto Artakserkses, ocalony w niespodziewany sposób, ukarawszy mordercę swego ojca, przejął rządy królewskie nad Persami. Co się zaś tyczy Kserksesa – który zakończył życie w opisany tu sposób – rządził on Persami ponad dwadzieścia lat; władzę po nim przejął Artakserkses, który panował przez lat czterdzieści.
70. Gdy archontem w Atenach był Archedemides¹⁸⁸, Rzymianie wybrali na konsulów Aulusa Werginiusza i Tytusa Minucjusza¹⁸⁹; odbyły się także igrzyska siedemdziesiątej dziewiątej olimpiady, podczas których bieg na dystansie jednego stadionu wygrał Koryntyjczyk Ksenofont¹⁹⁰. W roku tym mieszkańcy Tazos zbuntowali się przeciwko Ateńczykom w rezultacie sporu, jaki wybuchł w kwestii kopalń kruszców¹⁹¹. Jednakże, gdy w wyniku oblężenia zostali przez Ateńczyków po-

γὰρ ἡ πόλις τοῖς κατὰ θάλατταν ἀγῶσι πολλάκις εὐημεροῦσα φρονήματός τε πλήρης ἦν καὶ χρημάτων καὶ τριήρων εὐπορεῖτο, καὶ τὸ σύνολον ἀλλοτρίως αἰεὶ διέκειτο πρὸς Ἀθηναίους. (3) διόπερ στρατεύσαντες ἐπ' αὐτὴν τὴν χώραν ἐδήλωσαν, καὶ τὴν Αἴγιναν πολιορκοῦντες ἔσπευδον ἐλεῖν κατὰ κράτος. καθόλου γὰρ ἐπὶ πολὺ τῇ δυνάμει προκόπτοντες οὐκέτι τοῖς συμμάχοις ὥσπερ πρότερον ἐπικεικῶς ἐχρῶντο, ἀλλὰ βιαίως καὶ ὑπερηφάνως ἤρχον. (4) διόπερ οἱ πολλοὶ τῶν συμμάχων τὴν βαρύτητα φέρειν ἀδυνατοῦντες ἀλλήλοις διελέγοντο περὶ ἀποστάσεως, καὶ τινες τοῦ κοινοῦ συνεδρίου καταφρονήσαντες κατ' ἰδίαν ἐτάττοντο.

(5) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ἀθηναῖοι θαλαττοκρατοῦντες εἰς Ἀμφίπολιν ἐξέπεμψαν οἰκήτορας μυρίους, οὓς μὲν ἐκ τῶν πολιτῶν, οὓς δ' ἐκ τῶν συμμάχων καταλέξαντες, καὶ τὴν χώραν κατακληρουχήσαντες μέχρι μὲν τινος ἐκράτουν τῶν Θρακῶν, ὕστερον δὲ αὐτῶν ἀναβάντων εἰς Θράκην συνέβη πάντας τοὺς εἰσβαλόντας εἰς τὴν χώραν τῶν Θρακῶν ὑπὸ τῶν Ἡδωνῶν καλουμένων διαφθαρήναι.

71. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Τληπολέμου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Τίτον Κοίντιον καὶ Κόιντον Σερουίλιον Στροῦκτον. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀρταξέρξης ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἄρτι τὴν βασιλείαν ἀνακτησάμενος, τὸ μὲν πρῶτον κολάσας τοὺς μετεσχηκότας τῆς τοῦ πατρὸς ἀναιρέσεως διέταξε τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν συμφερόντως αὐτῷ. (2) τῶν μὲν γὰρ ὑπαρχόντων σατραπῶν τοὺς ἀλλοτρίως ἔχοντας πρὸς αὐτὸν ἀπέστησε, τῶν δὲ αὐτοῦ φίλων ἐπιλέξας τοὺς εὐθέτους παρέδωκε τὰς σατραπείας. ἐπεμελήθη δὲ καὶ τῶν προσόδων καὶ τῆς δυνάμεων κατασκευῆς, καὶ καθόλου τὴν βασιλείαν ὅλην ἐπικεικῶς διοικῶν μεγάλης ἀποδοχῆς ἐτύγχανε παρὰ τοῖς Πέρσαις.

(3) Οἱ δὲ τὴν Αἴγυπτον κατοικοῦντες πυθόμενοι τὴν Ξέρξου τελευτὴν καὶ τὴν ὅλην ἐπίθεσιν καὶ ταραχὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν Περσῶν, ἔκριναν ἀντέχεσθαι τῆς ἐλευθερίας. εὐθὺς οὖν ἀθροίσαντες δύναμιν ἀπέστησαν τῶν Περσῶν, καὶ τοὺς φορολογοῦντας τὴν Αἴγυπτον τῶν Περσῶν ἐκβαλόντες κατέστησαν βασιλεῖα τὸν ὀνομαζόμενον Ἰναρώ. (4) οὗτος δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τῶν ἐγχωρίων κατέλεγε στρατιώτας, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ μισθοφόρους ἐκ τῶν ἀλλοεθνῶν ἀθροίζων κατεσκευάζε δύναμιν ἀξιόχρεων. Ἐπεμψε δὲ καὶ πρὸς Ἀθηναίους πρέσβεις περὶ συμμαχίας, ὑπισχνόμενος αὐτοῖς, ἐὰν ἐλευθερώσωσι τοὺς Αἰγυπτίους, κοινὴν αὐτοῖς παρέξεσθαι τὴν βασιλείαν καὶ πολλαπλασίους τῆς εὐεργεσίας ἀποδώσειν χάριτας. (5) οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κρίναντες συμφέρειν αὐτοῖς τοὺς μὲν Πέρσας εἰς τὸ δυνατὸν ταπεινοῦν, τοὺς δὲ Αἰγυπτίους ἰδίους ἑαυτοῖς παρασκευάσαι πρὸς τὰ παράλογα τῆς τύχης, ἐψηφίσαντο τριακοσίαις τριήρεσι βοηθεῖν τοῖς Αἰγυπτίοις.

konani, musieli z powrotem oddać się pod ich zwierzchnictwo. (2) Podobnie też, gdy Egineci wzniesli bunt, Ateńczycy, chcąc ich [ponownie] zmusić do podległości, rozpoczęli oblężenie Eginy. Polis ta bowiem, odnosząc częstokroć sukcesy w starciach na morzu, wbiła się znacznie w dumę: miała bowiem spore zasoby pieniężne i wiele trier, a tak w ogóle do Ateńczyków zawsze odnosiła się wrogo. (3) Dlatego też Ateńczycy wyprawili się zbrojnie na wyspę, spustoszyli jej terytorium, a rozłożywszy oblężenie wokół Eginy, usilnie starali się wziąć ją szturmem. Ogólnie rzecz biorąc, Ateńczycy w okresie, gdy tak znacznie wzrastała ich potęga, nie traktowali już swych sprzymierzeńców jak dawniej, to jest łagodnie i życzliwie, lecz rządili nimi w sposób bezwzględny i wyniosły. (4) Dlatego też wielu spośród sprzymierzeńców, nie mogąc już znieść tego jarzma, kontaktowało się wzajemnie i dyskutowało o buncie, a niektórzy z nich, gardząc instytucją Kongresu ogólnego¹⁹², rządili się samodzielnie.

(5) Równoległe do tych wydarzeń Ateńczycy, którzy uzyskali dominację na morzu, wysłali do Amfipolis dziesięć tysięcy osadników, których dobrali już to spośród własnych obywateli, już to spośród sprzymierzeńców. [Zajęte] terytorium podzielili na parcele i losowo rozdzielili wśród osadników; przez pewien czas sprawowali także kontrolę nad Trakami. Później jednak, gdy zapuścili się w głąb Tracji, wszyscy, którzy wtargnęli na terytorium trackie, zostali wycięci w pień przez lud zwany Edonami¹⁹³.

71. Gdy archontem w Atenach był Tlepolemos¹⁹⁴, Rzymianie wybrali na konsulów Tytusa Kwinkcjusza i Kwintusa Serwiliusza Struktusa¹⁹⁵. W roku tym Artakserkses, król perski, który niedawno odzyskał swą władzę¹⁹⁶, doprowadziwszy najpierw do ukarania wszystkich ludzi zamieszanych w zabójstwo jego ojca, zaczął zarządzać sprawami królestwa tak, by przynosiło to korzyść jemu osobiście. (2) Oto bowiem osunął od władzy tych spośród satrapów sprawujących wówczas swe urzędy, którzy byli wobec niego wrogo usposobieni, a następnie dobrał sobie najbardziej kompetentnych z grona swych przyjaciół i przekazał im zarząd nad satrapiami. Ponadto także zajął się kwestią dochodów państwowych oraz formowaniem armii, a ponieważ – ogólnie rzecz biorąc – zarządzał całym swym królestwem w sposób łagodny, zdobył wśród Persów wielkie uznanie.

(3) Tymczasem gdy mieszkańcy Egiptu dowiedzieli się zarówno o śmierci Kserksesa, jak i o szczegółach spisku oraz zamieszanu w królestwie perskim, postanowili wywołać powstanie w imię odzyskania wolności. Zgromadziwszy szybko armię, podnieśli bunt przeciwko Persom, a wyrzuciwszy perskich poborców podatkowych, którzy ściągali podatki na terenie Egiptu, mianowali królem człowieka o imieniu Inaros¹⁹⁷. (4) On zaś w pierwszej kolejności przeprowadził wśród ludności tubylczej pobór do wojska, a następnie, zebrawszy również najemników spośród ludności nieegipskiej¹⁹⁸, sformował armię o całkiem pokaźnych rozmiarach. Wysłał też posłów do Ateńczyków w sprawie przymierza, obiecując im, że jeśli wyzwolą Egipcjan, dopuści ich do wspólnego zarządzania królestwem

(6) οἱ μὲν οὖν Ἀθηναῖοι μετὰ πολλῆς προθυμίας περὶ τὴν τοῦ στόλου παρασκευὴν ἐγίνοντο. Ἄρταξέρξης δὲ πυθόμενος τὴν ἀπόστασιν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τὰς εἰς τὸν πόλεμον παρασκευάς, ἔκρινε δεῖν τῷ μεγέθει τῶν δυνάμεων ὑπερᾶραι τοὺς Αἰγυπτίους. εὐθὺς οὖν ἐξ ἀπασῶν τῶν σατραπειῶν κατέλεγε στρατιώτας καὶ ναῦς κατεσκευάζε, καὶ τῆς ἄλλης ἀπάσης παρασκευῆς ἐπιμέλειαν ἐποιεῖτο. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐν τούτοις ἦν.

72. Κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν ἄρτι καταλελυμένης τῆς ἐν ταῖς Συρακούσαις τυραννίδος καὶ πασῶν τῶν κατὰ τὴν νῆσον πόλεων ἠλευθερωμένων, πολλὴν ἐπίδοσιν ἐλάμβανεν ἡ σύμπασα Σικελία πρὸς εὐδαιμονίαν· εἰρήνην γὰρ ἔχοντες οἱ Σικελῶται καὶ χώραν ἀγαθὴν νεμόμενοι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν καρπῶν ταχὺ ταῖς οὐσίαις ἀνέτρεχον καὶ τὴν χώραν ἐπλήρωσαν οἰκετῶν καὶ κτηνῶν καὶ τῆς ἄλλης εὐδαιμονίας, μεγάλας μὲν λαμβάνοντες προσόδους, οὐδὲν δὲ εἰς τοὺς εἰωθότας πολέμους ἀναλίσκοντες. (2) μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν εἰς πολέμους καὶ στάσεις ἐνέπεσον διὰ τοιαύτας τινὰς αἰτίας. καταλύσαντες τὴν Θρασυβούλου τυραννίδα συνήγαγον ἐκκλησίαν, καὶ περὶ τῆς ἰδίας δημοκρατίας βουλευσάμενοι πάντες ὁμογνῶμονως ἐψηφίσαντο Διὸς μὲν ἐλευθερίου κολοτταῖον ἀνδριάντα κατασκευάσαι, κατ' ἐνιαυτὸν δὲ θύειν ἐλευθέρια καὶ ἀγῶνας ἐπιφανεῖς ποιεῖν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἐν ἧ τὸν τύραννον καταλύσαντες ἠλευθέρωσαν τὴν πατρίδα· θύειν δ' ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῖς θεοῖς ταύρους τετρακοσίους καὶ πεντήκοντα, καὶ τούτους δαπανᾶν εἰς τὴν τῶν πολιτῶν εὐωχίαν. (3) τὰς δὲ ἀρχὰς ἀπάσας τοῖς ἀρχαίοις πολίταις ἀπένεμον· τοὺς δὲ ξένους τοὺς ἐπὶ τοῦ Γέλωνος πολιτευθέντας οὐκ ἤξιον μετέχειν ταύτης τῆς τιμῆς, εἴτε οὐκ ἀξιόους κρίναντες, εἴτε καὶ ἀπιστοῦντες μήποτε συντεθραμμένοι τυραννίδι καὶ μονάρχῳ συνεστρατευμένοι νεωτερίζειν ἐπιχειρήσωσιν· ὅπερ καὶ συνέβη γενέσθαι. τοῦ γὰρ Γέλωνος πλείονας τῶν μυρίων πολιτογραφήσαντος ξένους μισθοφόρους, ἐκ τούτων περιελείποντο πλείους τῶν ἑπτακισχιλίων κατὰ τοὺς ὑποκειμένους καιρούς.

73. Οὗτοι τῆς ἐκ τῶν ἀρχαιρεσιῶν τιμῆς ἀπελαυνόμενοι χαλεπῶς ἔφερον, καὶ συμφρονήσαντες ἀπέστησαν τῶν Συρακοσίων, καὶ τῆς πόλεως κατέλαβον τὴν τε Ἀχραδινὴν καὶ τὴν Νῆσον, ἀμφοτέρων τῶν τόπων τούτων ἐχόντων ἴδιον τεῖχος καλῶς κατεσκευασμένον. (2) οἱ δὲ Συρακόσιοι πάλιν ἐμπεσόντες εἰς ταραχὴν

i okaże im jeszcze wiele innych dowodów życzliwości za doznane dobrodziejstwo. (5) Wówczas Ateńczycy, ponieważ uznali, że korzystne jest dla nich zarówno osłabienie Persów w takim stopniu, w jakim jest to tylko możliwe, jak też pozyskanie sobie Egipcjan do walki z przeciwnościami nieprzewidywalnego Losu, podjęli decyzję o wysłaniu trzystu trier z pomocą dla Egipcjan. (6) W związku z tym Ateńczycy zabrali się z wielką gorliwością za przygotowanie wyprawy. Tymczasem Artakserkses, dowiedziawszy się o buncie Egipcjan oraz o przygotowaniach do wojny, uznał, że musi wielkością swej armii przewyższyć Egipcjan. Szybko więc przeprowadził zaciąg żołnierzy ze wszystkich satrapii, zbudował okręty i dołożył starań do wszelkich innych aspektów przygotowań. Takie oto wydarzenia miały miejsce tego roku w Azji i Egipcie.

72. Na Sycylii zaś, po niedawnym obaleniu tyranii w Syrakuzach i wyzwoleniu wszystkich miast na wyspie, ogół mieszkańców poczynił wielkie postępy w zakresie pomnażania swego dobrobytu. Ponieważ Sycylijczycy żyli w stanie pokoju, a uprawiana przez nich ziemia była żyzna, w wyniku ogromnej ilości zebranych plonów zaczęli szybko powiększać swój dobytek; gospodarstwa zapełniły się niewolnikami i bydłem domowym, jak też innymi nabytkami świadczącymi o pomysłności właścicieli, zwłaszcza że ci uzyskiwali wysokie dochody, a na wojny, do których uprzednio przywykli, nie wydawali żadnych pieniędzy. (2) Później jednak ponownie uwikłali się w wojny i rozruchy wewnętrzne z takich oto powodów: po obaleniu tyranii Trasybulosa zwołali zebranie zgromadzenia ludowego i gdy doszło do debaty na temat stworzenia ich własnego ustroju demokratycznego, wszyscy jednogłośnie podjęli decyzję o wzniesieniu ogromnego posągu Zeusa Wyzwoliciele, o ustanowieniu corocznych świąt ku czci Wolności oraz o organizowaniu wystawnych igrzysk dokładnie tego dnia, w którym, obaliwszy tyrana, wyzwolili swą ojczyznę; [podjęli też decyzję] o składaniu bogom w trakcie tych igrzysk ofiary z czterystu pięćdziesięciu byków oraz o spożyciu tej ofiary w trakcie publicznej uczty, wydanej dla obywateli miasta. (3) Ponadto wszystkie stanowiska urzędowe przyznali tym obywatelom, którzy mieszkali w mieście z dawien dawna, natomiast cudzoziemców, którzy uzyskali prawa obywatelskie za czasów Gelona, nie uznali za godnych dzielenia tego zaszczytu, bądź to dlatego, że sądzili, że na to nie zasługują, bądź też dlatego, iż mieli poważne wątpliwości, czy ludzie wychowani w czasach tyranii i służący w armii pod wodzą uzurpatora sami nie zechcą dokonać przewrotu politycznego w przyszłości. A tak się właśnie stało. Gelon wpisał bowiem na listę obywateli ponad dziesięć tysięcy obcych najemników, z których, w omawianym tu okresie, żyło jeszcze ponad siedem tysięcy.
73. Oni zaś z dużą przykrością znosili fakt niedopuszczenia ich do zaszczytu sprawowania urzędów i, zbuntowawszy się jednomyślnie przeciwko Syrakuzanńczykom, zajęli na terenie miasta zarówno Achradine, jak i Wyspę¹⁹⁹, ponieważ obie te dzielnice miały swoje własne, solidnie zbudowane mury obronne. (2) Syrakuzanńczycy,

τὸ λοιπὸν τῆς πόλεως κατεῖχον, καὶ τὸ πρὸς τὰς Ἐπιπολάς τετραμμένον αὐτῆς ἀπετειχίσαν καὶ πολλὴν ἀσφάλειαν ἑαυτοῖς κατεσκεύασαν· εὐθὺς γὰρ τῆς ἐπὶ τὴν χώραν ἐξόδου τοὺς ἀφραστήκοντας εὐχερῶς εἴργον καὶ ταχὺ τῶν ἐπιτηδείων ἐποίησαν ἀπορεῖν. (3) οἱ δὲ ξένοι τοῖς μὲν πλήθεσιν ἐλείποντο τῶν Συρακοσίων, ταῖς δὲ ἐμπειρίαις ταῖς κατὰ πόλεμον πολλὸν προεῖχον· διὸ καὶ γινομένων κατὰ τὴν πόλιν ἐπιθέσεων καὶ κατὰ μέρος συμπλοκῶν, ταῖς μὲν μάχαις οἱ ξένοι ἐπρότερον, εἰργόμενοι δὲ τῆς χώρας ἐλείποντο ταῖς παρασκευαῖς καὶ τροφῆς ἐσπάνιζον. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Σικελίαν ἐν τούτοις ἦν.

74. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Κόνωνος ἐν Ῥώμῃ, τὴν ὕπατον ἀρχὴν εἶχον Κόιντος Φάβιος Οὐιβουλανὸς καὶ Τιβέριος Αἰμίλιος Μάμερκος, ἐπὶ δὲ τούτων Ἄρταξέρξης μὲν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν κατέστησε στρατηγὸν ἐπὶ τὸν πρὸς Αἰγυπτίους πόλεμον Ἀχαμένην τὸν Δαρείου μὲν υἱόν, ἑαυτοῦ δὲ θεῖον· τούτῳ δὲ παραδοὺς στρατιωτῶν ἰππέων τε καὶ πεζῶν ὑπὲρ τὰς τριάκοντα μυριάδας προσέταξε καταπολεμῆσαι τοὺς Αἰγυπτίους. (2) οὗτος μὲν οὖν ἐπειδὴ κατήντησεν εἰς Αἴγυπτον, κατεστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Νείλου, καὶ τὴν δύναμιν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ἀναλαβὼν παρεσκευάζετο τὰ πρὸς τὴν μάχην· οἱ δ' Αἰγύπτιοι συνηθροικότες ἐκ τῆς Λιβύης καὶ τῆς Αἰγύπτου τὴν δύναμιν, ἀνέμενον τὴν παρὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν. (3) καταπλευσάντων δὲ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Αἴγυπτον μετὰ διακοσίων νεῶν, καὶ μετὰ τῶν Αἰγυπτίων παραταξαμένων πρὸς τοὺς Πέρσας, ἐγένετο μάχη καρτερὰ. καὶ μέχρι μὲν τινος οἱ Πέρσαι τοῖς πλήθεσι προέχοντες ἐπλεονέκτου, μετὰ δὲ ταῦτα τῶν Ἀθηναίων βιασαμένων καὶ τοὺς καθ' ἑαυτοὺς τεταγμένους τρεψαμένων καὶ πολλοὺς ἀναιρῶντων, τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν βαρβάρων πρὸς φυγὴν ὥρμησε. (4) πολλοῦ δὲ κατὰ τὴν φυγὴν γενομένου φόνου, τὸ τελευταῖον οἱ μὲν Πέρσαι τὸ πλεον μέρος τῆς δυνάμεως ἀποβαλόντες κατέφυγον ἐπὶ τὸ καλούμενον Λευκὸν τεῖχος, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ταῖς ἰδίαις ἀνδραγαθίαις νίκημα περιπεποιημένοι συνεδίωξαν τοὺς βαρβάρους εἰς τὸ προκείμενον χωρίον, καὶ οὐκ ἀφίσταντο τῆς πολιορκίας. (5) Ἄρταξέρξης δὲ πυθόμενος τὴν τῶν ἰδίων ἦτταν, τὸ μὲν πρῶτον ἀπέστειλέ τινας τῶν φίλων μετὰ πολλῶν χρημάτων εἰς τὴν Λακεδαίμονα, καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ἡξίου πόλεμον ἐξενεγκεῖν τοῖς Ἀθηναίοις, νομίζων οὕτω τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ νικῶντας Ἀθηναίους ἀποπλευσεῖν εἰς τὰς Ἀθήνας βοηθήσοντας τῇ πατρίδι· (6) τῶν δὲ Λακεδαιμονίων οὔτε χρήματα δεξαμένων οὔτε ἄλλως προσεχόντων τοῖς ὑπὸ Περσῶν ἀξιουμένοις ἀπογνοὺς τὴν ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων βοήθειαν ὁ Ἄρταξέρξης ἄλλας δυνάμεις παρεσκευάζετο· ἐπιστήσας δὲ αὐτοῖς ἡγεμόνας Ἀρτάβαζον καὶ Μεγάβυζον, ἄνδρας ἀρετῇ διαφέροντας, ἐξέπεμψε πολεμήσοντας τοῖς Αἰγυπτίοις.

ponownie uwikłani w rozruchy wewnętrzne, opanowali pozostałą część miasta, a tę, która była zwrócona ku Epipolai, odgradzili murem, tworząc sobie w ten sposób bardzo bezpieczną bazę. Tym samym od razu, bez jakiegokolwiek trudności, odcięli buntownikom drogę ewakuacji poza miasto i po niedługim czasie sprawili, że [buntownicy] zaczęli odczuwać braki aprowizacyjne. (3) Ale chociaż obcy [najemnicy] ustępowali liczebnie tłumom Syrakuzanczyków, to jednak pod względem doświadczenia wojennego znacznie ich przewyższali. Dlatego też podczas podejmowanych ataków na [całe] miasto, jak i podczas starć w poszczególnych jego dzielnicach obcy najemnicy przeważali w walce; z drugiej jednak strony odcięci od dostępu w głąb wyspy, zaczęli odczuwać braki w wyposażeniu, a ich zapasy żywności zaczęły się gwałtownie kurczyć. Takie oto wydarzenia miały w tym roku miejsce na Sycylii.

74. Gdy archontem w Atenach był Konon²⁰⁰, w Rzymie władzę konsularną sprawowali Kwintus Fabiusz Wibulanus i Tyberiusz Emiliusz Mamerkus²⁰¹. W roku tym Artakserkses, król perski, mianował Achaimenesa – syna Dariusza, [a więc] swego wuja²⁰² – dowódcą w wojnie z Egipcjanami. Przekazawszy mu do dyspozycji ponad trzysta tysięcy żołnierzy kawalerii i piechoty, rozkazał mu pokonać Egipcjan. (2) Zatem Achaimenes, gdy tylko przybył do Egiptu, rozbił obóz w pobliżu Nilu. Dawszy nieco odpocząć armii po marszu, zaczął przygotowywać ją do bitwy. Tymczasem Egipcjanie, zebrawszy wojska z Libii i Egiptu, oczekiwali na przybycie sojusznicznych sił Ateńczyków. (3) Gdy Ateńczycy przyплыли już do Egiptu z dwustoma okrętami i gdy z Egipcjanami zestawili swe szyki do walki przeciw Persom²⁰³, wywiązała się zażarta bitwa. Do pewnego momentu Persowie, którzy przewyższali przeciwników liczebnością, mieli przewagę, ale później, gdy Ateńczycy przeszli do gwałtownego ataku, zmusili nacierających na nich przeciwników do odwrotu, a ponieważ wielu z nich przy tym zabiłi²⁰⁴, ogromna masa barbarzyńców, która jeszcze pozostała [przy życiu], rzuciła się do ucieczki. (4) W trakcie tego odwrotu doszło jednak do wielkiej rzezi i ostatecznie Persowie, którzy stracili większość swego wojska, znaleźli schronienie w tak zwanej Białej Twierdzy, podczas gdy Ateńczycy, którzy osiągnęli zwycięstwo za sprawą swych mężnych i odważnych posunięć, ścigali barbarzyńców aż do murów wspomnianego powyżej umocnienia i [nawet wtedy] nie zrezygnowali z jego oblężenia. (5) Tymczasem Artakserkses, dowiedziawszy się o klęsce swych wojsk, od razu wysłał z pieniędzmi niektórych spośród swych przyjaciół do Lacedemonu, by [w jego imieniu] poprosili Lacedemończyków o rozpoczęcie wojny z Ateńczykami; zakładał bowiem, że wówczas Ateńczycy, którzy właśnie odnieśli zwycięstwo w Egipcie, odpłynęliby do Aten, by wesprzeć swą ojczyznę. (6) Gdy jednak Lacedemończycy ani nie przyjęli pieniędzy, ani w żaden inny sposób nie okazali zainteresowania prośbami Persów, Artakserkses, straciwszy nadzieję na jakąkolwiek pomoc ze strony Lacedemończyków, zaczął przygotowywać nowe oddziały

75. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησιν Εὐθύππου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Κόιντον Σερούλιον καὶ Σπόριον Ποστούμιον Ἀλβῖνον. ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἀρτάβαζος καὶ Μεγάβυζος ἐκπεμφθέντες ἐπὶ τὸν πρὸς Αἰγυπτίους πόλεμον ἀνέζευξαν ἐκ τῆς Περσίδος, ἔχοντες στρατιώτας ἵππεις καὶ πεζοὺς πλείους τῶν τριάκοντα μυριάδων. (2) ὥς δ' ἦλθον εἰς Κιλικίαν καὶ Φοινίκην, τὰς μὲν πεζὰς δυνάμεις ἀνελάμβανον ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ναῦς δὲ προσέταξαν κατασκευάζειν τοῖς τε Κυπρίοις καὶ Φοίνιξι καὶ τοῖς τὴν Κιλικίαν οἰκοῦσι. καταρτισθεισῶν δὲ τριῆρων τριακοσίων, ταύτας ἐκόσμησαν ἐπιβάταις τε τοῖς κρατίστοις καὶ ὄπλοις καὶ βέλεσι καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς πρὸς ναυμαχίαν χρησίμοις. (3) οὗτοι μὲν οὖν περὶ τὰς παρασκευὰς ἐγίνοντο καὶ γυμνασίας τῶν στρατιωτῶν ἐποιοῦντο καὶ συνείθιζον ἅπαντας ταῖς πολεμικαῖς ἐμπειρίαις, καὶ περὶ ταῦτα διέτριψαν σχεδὸν τι τὸν ὑποκείμενον ἔνιαυτόν· (4) οἱ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον Ἀθηναῖοι τοὺς περὶ τὴν Μέμφιν καταφυγόντας εἰς τὸ Λευκὸν τεῖχος ἐπολιόρκουν· ἀμνημονῶν δὲ τῶν Περσῶν εὐρώστως οὐ δυνάμενοι τὸ χωρίον ἐλεῖν, ἔμειναν ἐπὶ τῆς πολιορκίας τὸν ἔνιαυτόν.

76. Κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν Συρακόσιοι μὲν πολεμοῦντες τοῖς ἀφεστηκόσι ξένοις συνεχεῖς προσβολὰς ἐποιοῦντο τῇ τε Ἀχραδινῇ καὶ τῇ Νήσῳ, καὶ ναυμαχία μὲν ἐνίκησαν τοὺς ἀποστάντας, πεζῇ δ' οὐκ ἴσχυον ἐκβαλεῖν ἐκ τῆς πόλεως διὰ τὴν ὀχυρότητα τῶν τόπων. (2) μετὰ δὲ ταῦτα παρατάξεως γενομένης ἐπὶ τῆς χώρας, καὶ τῶν ἀγωνιζομένων παρ' ἀμφοτέροις ἐκθύμως κινδυνευόντων, πεσεῖν συνέβη οὐκ ὀλίγους παρ' ἀμφοτέροις, νικῆσαι δὲ τοὺς Συρακοσίους. μετὰ δὲ τὴν μάχην οἱ Συρακόσιοι τοὺς μὲν ἐπιλέκτους, ὄντας ἑξακοσίους, αἰτίους γενομένους τῆς νίκης, ἐστεφάνωσαν ἀριστεῖα δόντες ἀργυρίου μνᾶν ἐκάστω. (3) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Δουκέτιος μὲν ὁ τῶν Σικελῶν ἡγεμὼν, χαλεπῶς ἔχων τοῖς τὴν Κατάνην οἰκοῦσι διὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς τῶν Σικελῶν χώρας, ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτούς. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν Συρακοσίων στρατευσάντων ἐπὶ τὴν Κατάνην, οὗτοι μὲν κοινῇ κατεκληρούχησαν τὴν χώραν καὶ τοὺς κατοικισθέντας ὑφ' Ἰέρωνος τοῦ δυνάστου ἐπολέμουν· ἀντιταχθέντων δὲ τῶν ἐν τῇ Κατάνη καὶ λειφθέντων πλείοσι μάχαις, οὗτοι μὲν ἐξέπεσον ἐκ τῆς Κατάνης, καὶ τὴν νῦν οὖσαν Αἴττην ἐκτήσαντο, πρὸ τούτου καλουμένην Ἴνθησαν, οἱ δ' ἐξ ἀρχῆς ἐκ τῆς Κατάνης ὄντες ἐκομίσαντο πολλῶ χρόνῳ τὴν πατρίδα. (4) Τούτων δὲπραχθέντων οἱ κατὰ τὴν Ἰέρωνος δυναστείαν ἐκπεπτωκότες ἐκ τῶν ἰδίων πόλεων ἔχοντες τοὺς συναγωνιζομένους κατῆλθον εἰς τὰς πατρίδας, καὶ τοὺς ἀδίκως τὰς ἀλλοτρίας πόλεις ἀφηρημένους ἐξέβαλον ἐκ τῶν πόλεων· τούτων δ' ἦσαν Γελῶοι καὶ Ἀκραγαντῖνοι καὶ Ἱμεραῖοι. (5) παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ Ῥηγῖνοι μετὰ Ζαγκλαίων τοὺς Ἀναξίλου παῖδας δυναστεύοντας ἐκβαλόντες ἠλευθέρωσαν τὰς πατρίδας. μετὰ δὲ ταῦτα Καμάριναν μὲν Γελῶοι κατοικίσαντες ἐξ ἀρχῆς κατεκληρούχησαν· αἱ δὲ πόλεις σχεδὸν ἅπασαι πρὸς

zbrojne. Na ich czele postawił Artabazosa i Megabyzosa – mężów wyróżniających się odwagą i walecznością – i posłał ich na wojnę z Egipcjanami.

75. Gdy archontem w Atenach był Eutippos²⁰⁵, Rzymianie wybrali na konsulów Kwintusa Serwiliusza i Spuriusza Postumiusza Albinusa²⁰⁶. Natomiast w Azji Artabazos i Megabyzos, wysłani w tym czasie na wojnę z Egipcjanami, wyruszyli z Persji, mając pod swą komendą ponad trzysta tysięcy żołnierzy kawalerii i piechoty. (2) Gdy przybyli do Cylicji i Fenicji, dali odpocząć po marszu swej armii lądowej i nakazali Cypryjczykom, Fenicjanom i mieszkańcom Cylicji, by zbudowali im okręty. Gdy trzysta trier zostało już przygotowanych, obsadzono je doborowymi oddziałami marynarzy oraz wyposażono w sprzęt okrętowy, pociski i innego rodzaju uzbrojenie przydatne w trakcie bitwy morskiej. (3) Tak więc dowódcy perscy zajęci byli tymi przygotowaniami, a nadto dbali o zaprawę fizyczną swych żołnierzy i starali się wyrobić u nich wszytkich biegłość w sztuce wojennej. Na tych zajęciach spędzili niemal cały omawiany tu rok. (4) Tymczasem Ateńscy w Egipcie oblegali tych [Persów], którzy schronili się w Białej Twierdzy w okolicach Memfis²⁰⁷. Ponieważ jednak Persowie bronili się bardzo dzielnie, Ateńscy, nie mogąc zdobyć tego umocnienia, spędzili na oblężeniu [cały] ten rok.
76. Na Sycylii Syrakuzanie, toczący wojnę ze zbuntowanymi najemnikami, przeprowadzali nieustanne ataki na Achradine i Wyspę; jakkolwiek pokonali ich w bitwie morskiej, na lądzie nie byli w stanie wypędzić ich z miasta, gdyż pozycje rebeliantów były dobrze umocnione. (2) Później jednak, gdy doszło do starcia poza miastem, żołnierze po obu stronach bez pamięci zaangażowali się w walkę; w efekcie, chociaż i jedni, i drudzy mieli bardzo wielu zabitych, zwycięstwo [ostatecznie] odnieśli Syrakuzanie. Po bitwie Syrakuzanie nagrodzili wieńcami sześciuset wyróżniających się żołnierzy, którzy byli autorami zwycięstwa, i dali każdemu z nich po minie²⁰⁸ srebra. (3) Równoległe do tych wydarzeń Duketios, przywódca Sykulów, wyprawił się na mieszkańców Katany, gdyż czuł wobec nich urazę za to, że ci odebrali Sykulom ich ziemię. Ponieważ również i Syrakuzanie wyruszyli zbrojnie przeciwko Katanie, wspólnie z Sykulami podzielili na parcele ziemię i rozpoczęli wojnę z osadnikami, wysłanymi tam przez Hierona za czasów jego rządów²⁰⁹. Katańscy stanęli do walki [z Syrakuzanami i Sykulami], ale w większości starc ponieśli porażki i zostali wyparci z Katany; zajęli wówczas okolice, która teraz nazywa się Etna²¹⁰, a w przeszłości nazywała się Inessa. Natomiast pierwotni mieszkańcy Katany po długiej przerwie odzyskali swą ojczyznę z powrotem. (4) W efekcie tych wydarzeń ludzie, którzy za czasów panowania Hierona zostali wygnani ze swych rodzinnych miast, uzyskawszy teraz wsparcie w swej walce, zaczęli powracać do swych ojczyzn i rugować z nich tych, którzy uprzednio bezprawnie zajęli cudze miasta. Byli wśród nich mieszkańcy Geli, Akragas i Himery. (5) W podobny sposób Regionczycy wraz z mieszkańcami Zankli,

τὴν κατάλυσιν τῶν πολέμων ὀρμήσασαι, καὶ κοινὸν δόγμα ποιησάμεναι, πρὸς τοὺς κατοικοῦντας ξένους διελύθησαν, καὶ τοὺς φυγάδας καταδεξάμεναι τοῖς ἀρχαίοις πολίταις τὰς πόλεις ἀπέδωσαν, τοῖς δὲ ξένοις τοῖς διὰ τὰς δυναστείας ἀλλοτρίαις τὰς πόλεις ἔχουσι συνεχώρησαν τὰ ἑαυτῶν ἀποκομίζειν καὶ κατοικεῖν ἅπαντας ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ. (6) αἱ μὲν οὖν κατὰ Σικελίαν ἐν ταῖς πόλεσι στάσεις καὶ ταραχαὶ τοῦτον τὸν τρόπον κατελύθησαν, αἱ δὲ πόλεις τὰς ἀπαλλοτρίους πολιτείας ἀποβαλοῦσαι σχεδὸν ἅπασαι τὰς ἰδίας χώρας κατεκληρούχησαν τοῖς πολίταις πᾶσιν.

77. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Φρασικλείδου ὀλυμπιάς μὲν ἤχθη ὀγδοηκοστή, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Τορύλλας Θετταλός, Ῥωμαῖοι δ' ὑπάτους κατέστησαν Κόιντον Φάβιον καὶ Τίτον Κοίντιον Καπιτωλῖνον. ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ μὲν τὴν Ἀσίαν οἱ τῶν Περσῶν στρατηγοὶ διαβάντες ἐπὶ τὴν Κιλικίαν ναῦς μὲν κατεσκευάσαν τριακοσίας κεκοσμημένας καλῶς πρὸς τὴν πολεμικὴν χρείαν, τὸ δὲ πεζὸν στρατόπεδον λαβόντες προῆγον πεζῆ διὰ Συρίας καὶ Φοινίκης· συμπαραπλέοντες δὲ καὶ τοῦ στόλου τῇ πεζῇ στρατιᾷ κατήντησαν εἰς Μέμφιν τῆς Αἰγύπτου. (2) καὶ τὸ μὲν πρῶτον τὴν πολιορκίαν τοῦ Λευκοῦ τείχους ἔλυσαν, καταπληξάμενοι τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Ἀθηναίους· μετὰ δὲ ταῦτα ἐμφρόνως βουλευσάμενοι κατὰ στόμα μὲν παρατάττεσθαι διέκλινον, στρατηγήμασι δὲ ἐφίλοτιμοῦντο καταλῦσαι τὸν πόλεμον. διόπερ καὶ τῶν Ἀττικῶν νεῶν ὀρμουσῶν ἐν τῇ Προσωπίτιδι λεγομένη νήσῳ, τὸν περιρρέοντα ποταμὸν διώρυξι διαλαβόντες ἤπειρον ἐποίησαν τὴν νήσον. (3) τῶν δὲ νεῶν ἄφνω καθιζουσῶν ἐπὶ ξηρὰν τὴν γῆν, οἱ μὲν Αἰγύπτιοι καταπλαγέντες ἐγκατέλιπον τοὺς Ἀθηναίους καὶ πρὸς τοὺς Πέρσας διελύσαντο· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι συμμάχων ὄντες ἔρημοι καὶ τὰς ναῦς ὀρῶντες ἀχρήστους γεγενημένας, ταύτας μὲν ἐνέπρησαν, ὅπως μὴ τοῖς πολεμίοις ὑποχείριοι γενηθῶσιν, αὐτοὶ δὲ οὐ καταπλαγέντες τὴν δεινότητα τῆς περιστάσεως παρεκάλουν ἀλλήλους μηδὲν ἀνάξιον πρᾶξαι τῶν προκατειργασμένων ἀγόνων. (4) διόπερ ταῖς ἀρεταῖς ὑπερβαλλόμενοι τοὺς ἐν Θερμοπύλαις ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀποθανόντας, ἐτοίμως εἶχον διαγωνίζεσθαι πρὸς τοὺς πολεμίους. οἱ δὲ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν Ἀρτάβαζος καὶ Μεγάβυζος, ὀρῶντες τὴν ὑπερβολὴν τῆς εὐτολμίας τῶν πολεμίων καὶ λογισάμενοι, διότι τούτους οὐ δυνατόν ἀνελεῖν ἄνευ τοῦ πολλὰς μυριάδας ἀποβαλεῖν τῶν ἰδίων, σπονδὰς ἔθεντο πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, καθ' ἃς ἔδει χωρὶς κινδύνων ἀπελθεῖν αὐτοὺς ἐκ τῆς Αἰγύπτου. (5) οἱ μὲν οὖν Ἀθηναῖοι διὰ τὴν ἰδίαν ἀρετὴν τυχόντες τῆς σωτηρίας ἀπῆλθον ἐκ τῆς Αἰγύπτου, καὶ διὰ τῆς Λιβύης εἰς Κυρήνην ἀπελθόντες ἐσώθησαν παραδόξως εἰς τὴν πατρίδα. (6) Ἄμα δὲ τούτοις πραπτομένοις ἐν μὲν ταῖς Ἀθήναις Ἐφιάλτης ὁ Σοφωνίδου, δημαγωγὸς ὢν καὶ τὸ πλῆθος παροξύνας κατὰ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, ἔπεισε τὸν δῆμον ψηφίσματι μειῶσαι τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν, καὶ τὰ πάτρια καὶ

wygnawszy sprawujących nad nimi władzę synów Anaksilasa²¹¹, wyzwolili swe ojczyzny. Następnie zaś mieszkańcy Geli, osiedliwszy się w Kamarinie, od nowa podzielili jej terytorium na parcele²¹². Zresztą niemal wszystkie miasta, dążąc do zakończenia wojen, przyjęły wspólną im wszystkim metodę postępowania, to jest zakończywszy walki z przebywającymi na ich terytorium obcymi najemnikami, przyjęły z powrotem dawnych wygnańców, przywróciły miasta ich pierwotnym obywatelom²¹³, zaś obcym najemnikom, którzy w trakcie rządów sprawowanych przez tyranów opanowali miasta należące do innych ludów, pozwoliły zabrać ze sobą ich dobytek i w całości przesiedlić się do Mesenii. (6) W ten sposób ustały walki i rozruchy wewnętrzne w miastach sycylijskich, które, gdy już obaliły narzucone im przez obcych ustroje polityczne, niemal wszystkie podzieliły swe terytoria na parcele i rozdały je wśród ogółu obywateli.

77. Gdy archontem w Atenach był Fraskleides²¹⁴, zorganizowano igrzyska osiemdziesiątej olimpiady, podczas których bieg na dystansie jednego stadionu wygrał Tesalczyk Toryllas. Rzymianie zaś wybrali na konsulów Kwintusa Fabiusza i Tytusa Kwinkcjusza Kapitolina²¹⁵. Natomiast w Azji w czasie tego roku dowódcy perscy, którzy przybyli do Cylicji, przygotowali trzysta okrętów, doskonale wyposażonych do działań wojennych, a wyruszywszy łądem ze swą armią, przemaszzerowali przez Syrię i Fenicję. Ponieważ flota płynęła wzdłuż łądu, towarzysząc posunięciom armii lądowej, [jedni i drudzy] spotkali się w Memfis w Egipcie. (2) Już na samym początku, wprawiwszy Egipcjan i Ateńczyków w przerażenie, przerwali oblężenie Białej Twierdzy. Później jednak, podjąwszy rozsądną decyzję, zaczęli unikać starć w otwartym polu, stawiając sobie za cel zakończenie wojny poprzez fortele strategiczne i podstępny wojenne. W związku z tym, ponieważ attyckie okręty zakotwiczyły u wyspy zwanej Prosopitis, [Persowie] skierowali nurt rzeki opływającej wyspę w wykopany przez nich kanał i w ten sposób sprawili, że wyspa stała się teraz częścią łądu stałego. (3) Gdy więc niespodziewanie okręty osiadły na suchym łądzie, Egipcjanie w przerażeniu opuścili Ateńczyków i zawarli układ z Persami. Wówczas Ateńczycy, porzuceni przez swych sprzymierzeńców, widząc, że ich okręty stały się teraz zupełnie bezużyteczne, podpalili je, tak by nie zawładnęli nimi wrogowie. Sami jednak pozostawali zupełnie niewzruszeni wobec przerażającej sytuacji, w jakiej się znaleźli, i wzajemnie zachęcali się, by nie czynili niczego, co mogłoby się położyć cieniem na ich poprzednich [wspaniałych] dokonaniach wojennych. (4) Dlatego też, przewyższając swym męstwem tych, którzy polegli za Helladę pod Termopilami, stanęli gotowi do walki z wrogami. Tymczasem dowódcy perscy, Artabazos i Megabyzos, spostrzegłszy niesamowity zapał do walki po stronie wrogów, zrozumieli, że nie da się ich zgładzić bez straty dziesiątek tysięcy żołnierzy po własnej stronie; dlatego też zawarli rozejm z Ateńczykami, na mocy którego [Ateńczycy] mieli bezpiecznie opuścić Egipt. (5) Tak więc Ateńczycy, którym, za sprawą ich własnego męstwa, udało się ocalić życie,

περιβόητα νόμιμα καταλῦσαι. οὐ μὴν ἀθῶός γε διέφυγε τηλικούτοις ἀνομήμασιν ἐπιβαλόμενος, ἀλλὰ τῆς νυκτὸς ἀναιρεθεὶς ἄδηλον ἔσχε τὴν τοῦ βίου τελευτήν.

78. Τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἦν ἄρχων Φιλοκλῆς, ἐν Ῥώμῃ δὲ τὴν ὑπατον ἀρχὴν διεδέξαντο Αὖλος Ποστούμιος Ῥηγοῦλος καὶ Σπόριος Φούριος Μεδιολανός. ἐπὶ δὲ τούτων Κορινθίους καὶ Ἐπιδαυρίους πρὸς Ἀθηναίους ἐνστάτος πολέμου, ἐστράτευσαν ἐπ' αὐτοὺς Ἀθηναῖοι, καὶ γενομένης μάχης ἰσχυρᾶς ἐνίκησαν Ἀθηναῖοι. (2) μεγάλῳ δὲ στόλῳ καταπλεύσαντες πρὸς τοὺς ὀνομαζομένους Ἀλιεῖς, ἀνέβησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ τῶν πολεμίων ἀνεῖλον οὐκ ὀλίγους. συστραφέντων δὲ τῶν Πελοποννησίων καὶ δύναιμι ἀξιόλογον ἀθροισάντων, συνέστη μάχη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους περὶ τὴν ὀνομαζομένην Κεκρυφάλειαν, καθ' ἣν πάλιν ἐνίκησαν Ἀθηναῖοι. (3) τοιούτων δὲ εὐημερημάτων αὐτοῖς γενομένων, τοὺς Αἰγινήτας ὀρώντες πεφρονηματισμένους μὲν ταῖς προγεγενημέναις πράξεσιν, ἀλλοτρίως δὲ ἔχοντας πρὸς αὐτούς, ἔγνωσαν καταπολεμῆσαι. (4) διὸ καὶ στόλον ἐπ' αὐτοὺς ἀξιόλογον ἀποστειλάντων τῶν Ἀθηναίων, οἱ τὴν Αἴγιναν κατοικοῦντες, μεγάλην ἐμπειρίαν ἔχοντες καὶ δόξαν τῶν κατὰ θάλατταν ἀγόνων, οὐ κατεπλάγησαν τὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηναίων, ἔχοντες δὲ τριήρεις ἰκανὰς καὶ προσκατασκευάσαντες ἑτέρας, ἐναυμάχησαν, καὶ λειφθέντες ἀπέβαλον τριήρεις ἑβδομήκοντα· συντριβέντες δὲ τοῖς φρονήμασι διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ἠναγκάσθησαν εἰς τὴν Ἀθηναίων συντέλειαν καταταχθῆναι. ταῦτα μὲν οὖν Λεωκράτης ὁ στρατηγὸς κατεπράξατο τοῖς Ἀθηναίοις, τοὺς πάντας διαπολεμήσας μῆνας ἑννέα πρὸς τοὺς Αἰγινήτας. (5) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Σικελίαν Δουκέτιος ὁ τῶν Σικελῶν βασιλεὺς, ὠνομασμένος τὸ γένος, ἰσχύων δὲ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, Μέναινον μὲν πόλιν ἔκτισε καὶ τὴν σύνεγγυς χώραν τοῖς κατοικισθεῖσι διεμέρισε, στρατευσάμενος δ' ἐπὶ πόλιν ἀξιόλογον Μοργαντῖναν, καὶ χειρωσάμενος αὐτήν, δόξαν ἀπηνέγκατο παρὰ τοῖς ὁμοεθnéσι.

79. Τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἦρχε Βίων, ἐν Ῥώμῃ δὲ τὴν ὑπατον ἀρχὴν διεδέξαντο Πούπλιος Σερουίλιος Στροῦκτος καὶ Λεύκιος Αἰβούτιος Ἄλβας. ἐπὶ δὲ τούτων Κορινθίους καὶ Μεγαρεῦσι περὶ χώρας ὁμόρου γενομένης ἀμφισβητήσεως, εἰς πόλεμον αἱ πόλεις ἐνέπεσον. (2) τὸ μὲν οὖν πρῶτον τὴν χώραν ἀλλήλων διετέλουν λεηλατοῦντες καὶ κατ' ὀλίγους συμπλοκάς ποιοῦμενοι·

wyruszyli z Egiptu; przedostawszy się przez Libię do Cyreny, wbrew wszelkim oczekiwaniom dotarli szczęśliwie do swej ojczyzny²¹⁶.

(6) Równoległe do tych wydarzeń w Atenach Efiates, syn Sofonidesa, korzystając ze swej pozycji przywódcy ludowego, podburzył tłum przeciwko areopagitom i przekonał Zgromadzenie Ludowe, by na mocy dekretu ograniczyło uprawnienia areopagu²¹⁷ oraz by unieważniło słynne zwyczajowe prawa ustanowione przez przodków. Poważenie się na tak wielkie bezprawie nie uszło mu jednak płazem – zmarł bowiem zamordowany nocą w niewyjaśnionych okolicznościach²¹⁸.

78. Pod koniec tego roku archontem w Atenach był Filokles²¹⁹, zaś w Rzymie urząd konsula objęli Aulus Postumiusz Regulus i Spuriusz Furiusz Mediolanus²²⁰.

W czasie tego roku doszło do wojny Koryntyjczyków i Epidauryjczyków z Ateńczykami; gdy Ateńczycy wyprawili się zbrojnie przeciwko nim, doszło do zażartej walki, w której zwycięstwo odnieśli Ateńczycy. (2) Przypłynęli bowiem z wielką flotą do portu o nazwie Halieis²²¹, wylądowali na Peloponezie i zgładzili bardzo wielu wrogów²²². Jednakże Peloponezyjczycy, zebrawszy swe siły, zgromadzili armię o pokaźnych rozmiarach. Doszło zatem do bitwy z Ateńczykami w okolicach tak zwanej Kekryfalei²²³, którą to bitwę ponownie wygrali Ateńczycy. (3) Odniosłszy takie zwycięstwa, Ateńczycy postanowili wypowiedzieć Egincetom wojnę, gdyż spostrzegli, że Egineci nie tylko dumnie obnoszą się ze swoimi dawnymi sukcesami, ale też zachowują się wobec Ateńczyków wrogo. (4) Z tego też powodu Ateńczycy wysłali przeciwko nim sporych rozmiarów flotę. Mieszkańcy Eginety jednak mieli już doświadczenie w starciach na morzu i cieszyli się związaną z tym sławą, toteż nie przerazili się przewagi Ateńczyków. A ponieważ nie tylko mieli wystarczającą liczbę trier, lecz także dobudowali nowe, stoczyli z Ateńczykami bitwę morską. Ponieśli jednak porażkę i stracili siedemdziesiąt trier. Równocześnie ze względu na rozmiary doznanego nieszczęścia ich zapal do walki został całkowicie stłumiony, [a oni sami] zmuszeni byli przystąpić do Związku płacącego Ateńczykom daninę. Tego wszystkiego na rzecz Ateńczyków dokonał strateg Leokrates, który przez całe dziewięć miesięcy prowadził wojnę z Egincetami.

(5) Równoległe do tych wydarzeń na Sycylii Duketios – król Sykulów, który pochodził ze słynnego rodu i który właśnie w tym okresie zyskał bardzo na swym znaczeniu – zbudował miasto Menainon²²⁴, zaś przyległe doń terytorium rozdzielił pomiędzy osadników. A ponieważ wyruszył z wyprawą na potężne miasto – Morgantine²²⁵ – i opanował je, okrył się w oczach swych rodaków sławą.

79. Pod koniec tego roku archontem w Atenach był Bion²²⁶, zaś w Rzymie urzędy konsulów przejęli Publiusz Serwiliusz Struktus i Lucjusz Ebucjusz Albas²²⁷. W roku tym doszło między Koryntyjczykami a Megaryjczykami do sporu o tereny przygraniczne, wskutek czego miasta te znalazły się w stanie wojny. (2) Początkowo obie strony nieustannie najeżdżały terytorium przeciwnika, ścierając się tylko

αύξομένης δὲ τῆς διαφορᾶς οἱ Μεγαρεῖς ἀεὶ μᾶλλον ἐλαττούμενοι καὶ τοὺς Κορινθίους φοβούμενοι, συμμάχους ἐποίησαντο τοὺς Ἀθηναίους. (3) διὸ καὶ πάλιν τῶν πόλεων ἐφαμίλλων ταῖς δυνάμεσι γενομένων, καὶ τῶν Κορινθίων μετὰ Πελοποννησίων ἀξιολόγῳ δυνάμει στρατευσάντων εἰς τὴν Μεγαρικὴν, Ἀθηναῖοι συμμαχίαν ἔπεμψαν τοῖς Μεγαρεῦσιν, ἧς ἠγεῖτο Μυρωνίδης, ἀνὴρ ἐπ' ἀρετῇ θαυμαζόμενος· γενομένης δὲ παρατάξεως ἰσχυρᾶς ἐπὶ πολὺν χρόνον, καὶ ταῖς ἀνδραγαθίαις ἐκατέρων ἐξισουμένων, τὸ τελευταῖον ἐνίκησαν Ἀθηναῖοι καὶ πολλοὺς ἀνείλον τῶν πολεμίων. (4) μετὰ δ' ὀλίγας ἡμέρας πάλιν γενομένης ἰσχυρᾶς μάχης ἐν τῇ λεγομένῃ Κιμωλία, πάλιν ἐνίκησαν Ἀθηναῖοι καὶ πολλοὺς ἀνείλον τῶν πολεμίων...

Οἱ Φωκεῖς ἐνεστήσαντο πόλεμον πρὸς Δωριεῖς, τοὺς προγόνους μὲν Λακεδαιμονίων, οἰκοῦντας δὲ πόλεις τρεῖς, Κυτίνιον καὶ Βοιὸν καὶ Ἐρινεόν, κειμένας ὑπὸ τὸν λόφον τὸν ὀνομαζόμενον Παρνασσόν. (5) τὸ μὲν οὖν πρῶτον βία χειρωσάμενοι τοὺς Δωριεῖς, κατέσχον αὐτῶν τὰς πόλεις· μετὰ δὲ ταῦτα Λακεδαιμόνιοι μὲν Νικομήδην τὸν Κλεομένους ἐξέπεμψαν βοηθήσοντα τοῖς Δωριεῦσι διὰ τὴν συγγένειαν· εἶχε δ' οὗτος Λακεδαιμονίους μὲν χιλίους πεντακοσίους, παρὰ δὲ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων μυρίουσ. (6) οὗτος μὲν οὖν ἐπίτροπος ὢν Πλειστόνακτος τοῦ βασιλέως παιδὸς ὄντος, μετὰ τοσαύτης δυνάμεως ἐβοήθησε τοῖς Δωριεῦσι, νικήσας δὲ τοὺς Φωκεῖς καὶ τὰς πόλεις ἀνακτησάμενος τοὺς τε Φωκεῖς καὶ Δωριεῖς διήλλαξεν.

- 80.** Ἀθηναῖοι δὲ πυθόμενοι τοὺς Λακεδαιμονίους τὸν μὲν πρὸς Φωκεῖς πόλεμον καταλελυκέναι, αὐτοὺς δὲ μέλλειν τὴν εἰς οἶκον ἐπάνοδον ποιεῖσθαι, ἔγνωσαν ἐπιθέσθαι κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν τοῖς Λακεδαιμονίοις. ἐστράτευσαν οὖν ἐπ' αὐτούς, παραλαβόντες τοὺς Ἀργεῖους καὶ Θετταλοὺς· καὶ πενήκοντα μὲν ναυσί, στρατιώταις δὲ μυρίοις καὶ τετρακισχιλίοις ἐπιβαλοῦντες αὐτοῖς κατελάβοντο τὰς περὶ τὴν Γεράνειαν παρόδους. (2) Λακεδαιμόνιοι δὲ πυνθανόμενοι τὰ κατὰ τοὺς Ἀθηναίους παρήλθον τῆς Βοιωτίας εἰς Τάναγραν. τῶν δὲ Ἀθηναίων παραγενομένων εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ παρατάξεως γενομένης, ἰσχυρὰ συνέστη μάχη· καὶ τῶν μὲν Θετταλῶν μεταβαλομένων ἐν τῇ μάχῃ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, τῶν δὲ Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἀργείων οὐδὲν ἦττον διαγωνιζομένων, ἔπεσον μὲν οὐκ ὀλίγοι παρ' ἀμφοτέροις, νυκτὸς δ' ἐπιλαβούσης διελύθησαν. (3) μετὰ δὲ ταῦτα τοῖς Ἀθηναίοις κομιζομένης ἀγορᾶς πολλῆς ἐκ τῆς Ἀττικῆς, οἱ Θετταλοὶ κρίναντες ἐπιθέσθαι ταύτῃ καὶ αὐτῆς ὥρας δειπνοποιησάμενοι νυκτὸς ἀπῆντων τοῖς κομίζουσι τὰς ἀγοράς. (4) τῶν δὲ παραφυλαττόντων Ἀθηναίων ἀγνωσύντων καὶ προσδεξαμένων τοὺς Θετταλοὺς ὡς φίλους, συνέβη πολλοὺς καὶ ποικίλους ἀγῶνας γενέσθαι περὶ τῆς ἀγορᾶς. τὸ μὲν γὰρ πρῶτον οἱ Θετταλοὶ, προσδεχθέντες ὑπὸ τῶν πολεμίων διὰ τὴν ἄγνοιαν, ἔκτεινον τοὺς ἐντυγχάνοντας, καὶ συντεταγμένοι τοῖς τεθορυβημένοις συμπλεκόμενοι πολλοὺς ἀνήρουν. (5) οἱ δὲ κατὰ τὴν

w niewielkich potyczkach. Jednakże gdy spór przybrał na sile, Megaryjczycy – jako że ich sytuacja stale się pogarszała, a oni sami coraz bardziej zaczęli się obawiać Koryntyjczyków – zawarli przymierze z Ateńczykami. (3) W ten sposób oba miasta ponownie zrównały się pod względem wielkości swych armii; a gdy Koryntyjczycy razem z Peloponezyjczykami najechali wielką armią terytorium Megary, Ateńczycy posłali Megaryjczykom oddziały wsparcia, którymi dowodził Myronides, człowiek podziwiany ze względu na jego odwagę. Doszło do ostrego starcia, które trwało dość długo. Obie strony dorównywały sobie pod względem walecznych dokonań, ostatecznie jednak zwyciężyli Ateńczycy, zabijając wielu spośród przeciwników. (4) Po kilku dniach ponownie doszło do zażartej bitwy pod tak zwaną Kimolią i ponownie zwycięstwo odnieśli Ateńczycy, zabijając wielu spośród przeciwników.

Fokejczycy rozpoczęli wojnę z Doryjczykami, którzy byli praprzodkami Lacedemończyków²²⁸ i zamieszkiwali trzy miasta – Kytinion, Boion i Erineos – leżące u stóp pasma górskiego zwanego Parnasem²²⁹. (5) Z początku [Fokejczycy] siłą podbili Doryjczyków i opanowali ich miasta; później jednak Lacedemończycy, mając na względzie łączące ich z Doryjczykami pokrewieństwo, wysłali im z pomocą Nikomedesa, syna Kleomenesa. Miał on pod swą komendą tysiąc pięciuset Lacedemończyków oraz dziesięć tysięcy żołnierzy przysłanych przez innych Peloponezyjczyków. (6) Zatem Nikomedes, będący podówczas opiekunem króla Pleistonaksa (który był wtedy jeszcze dzieckiem), wyruszył z tak wielką armią na pomoc Doryjczykom, a odniósłszy zwycięstwo nad Fokejczykami i odzyskawszy [zajęte przez nich] miasta, doprowadził do pojednania między Fokejczykami i Doryjczykami.

- 80.** Gdy Ateńczycy dowiedzieli się, że Lacedemończycy zakończyli wojnę z Fokejczykami i że właśnie zamierzali się udać w drogę powrotną do domu, postanowili zaatakować Lacedemończyków w trakcie tego marszu. Wyprawili się zatem przeciwko nim, zabierając ze sobą Argejczyków i Tesalów. Następnie zajęli przełęcze w okolicach pasma górskiego Geraneja²³⁰; zasadzili się z pięćdziesięcioma okrętami²³¹ i czternastoma tysiącami żołnierzy. (2) Lacedemończycy jednak, dowiedziawszy się o zamiarach Ateńczyków, przybyli do Tanagry w Beocji. Ateńczycy więc pospieszyli do Beocji i ustawili się w szyku bojowym. Doszło do zażartej walki i chociaż Tesalowie przeszli w czasie bitwy na stronę Lacedemończyków, Ateńczycy i Argejczycy walczyli z nie mniejszym zapałem. Po obu stronach padło wielu zabitych, a z nastaniem nocy obie armie rozeszły się. (3) Następnie zaś, gdy ogromny transport żywności z Attyki zmierzał w kierunku Ateńczyków, Tesalowie postanowili go zaatakować, toteż spożyli wieczorny posiłek w bardzo dużym pośpiechu i nocą wyszli na spotkanie oddziałów transportujących żywność. (4) Ponieważ eskortujący transport Ateńczycy nie wiedzieli [o zdradzie Tesalów], przyjęli ich jak przyjaciół. Doszło do licznych, przybierających rozmaite formy, starć o transport żywności. Bowiem gdy na początku, ze względu na brak rozpoznania Ateńczyków w bieżącej sytuacji, Tesalowie zostali przyjęci przez wrogów,

στρατοπεδείαν ὄντες Ἀθηναῖοι πυθόμενοι τὴν τῶν Θετταλῶν ἐπίθεσιν, ἤκον κατὰ σπουδὴν, καὶ τοὺς Θετταλοὺς ἐξ ἐφόδου τρεψάμενοι πολὺν ἐποίουν φόνον. (6) ἐπιβοηθησάντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων τοῖς Θετταλοῖς συντεταγμένη τῇ δυνάμει, καὶ τοῖς στρατοπέδοις ὅλοις γενομένης παρατάξεως, συνέβη διὰ τὴν γενομένην φιλοτιμίαν πολλοὺς παρ' ἀμφοτέροις ἀναιρεθῆναι. τέλος δὲ τῆς μάχης ἀμφιδόξον λαβούσης τὸ τέλος, συνέβη τοὺς τε Λακεδαιμονίους ἀμφισβητῆσαι περὶ τῆς νίκης καὶ τοὺς Ἀθηναίους. τότε μὲν οὖν ἐπιλαβούσης νυκτὸς καὶ τῆς νίκης ἀμφιδόξου γενομένης, διεπρεσβεύοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ τετραμηνιαίους σπονδὰς ἐποίησαντο.

- 81.** Τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἤρχε Μνησιθείδης, ἐν Ῥώμῃ δ' ὑπατοὶ κατεστάθησαν Λούκιος Λουκράτιος καὶ Τίτος Οὐετούριος Κιχωρῖνος. ἐπὶ δὲ τούτων Θηβαῖοι μὲν τεταπεινωμένοι διὰ τὴν πρὸς Ξέρξην αὐτοῖς γενομένην συμμαχίαν, ἐζήτουν δι' οὗ τρόπου δύναιτ' ἂν ἀναλαβεῖν τὴν πάτριον ἰσχύν τε καὶ δόξαν. (2) διὸ καὶ τῶν Βοιωτῶν ἀπάντων καταφρονούντων καὶ μηκέτι προσεχόντων τοῖς Θηβαίοις, ἤξιον τοὺς Λακεδαιμονίους τῇ πόλει συμπεριποιῆσαι τὴν ὅλην ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας· ἐπηγγέλλοντο δ' αὐτοῖς ἀντι ταύτης τῆς χάριτος ἰδίᾳ πολεμήσειν τοῖς Ἀθηναίοις, ὥστε μηδεμίαν ἀνάγκην εἶναι τοῖς Σπαρτιάταις ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου δύναμιν ἐξαγαγεῖν περὶ τὴν. (3) οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι κρίναντες συμφέροντα λέγειν αὐτούς, καὶ νομίζοντες τὰς Θήβας, ἐὰν αὐξήσωσιν, ἔσσεσθαι τῆς τῶν Ἀθηναίων ὥσπερ ἀντίπαλόν τινα· διόπερ ἔχοντες τότε περὶ Τάναγραν ἔτοιμον καὶ μέγα στρατόπεδον, τῆς μὲν τῶν Θηβαίων πόλεως μείζονα τὸν περίβολον κατεσκεύασαν, τὰς δ' ἐν Βοιωτία πόλεις ἠνάγκασαν ὑποτάττεσθαι τοῖς Θηβαίοις. (4) οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὴν ἐπιβολὴν τῶν Λακεδαιμονίων διακόψαι σπεύδοντες, δύναμιν ἀξιόλογον συνεστήσαντο, καὶ στρατηγὸν εἵλοντο Μυρωνίδην τὸν Καλλίου· οὗτος δὲ καταλέξας τῶν πολιτῶν τοὺς ἰκανοὺς παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἐκθέμενος ἡμέραν ἐν ἧ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἀνάξουζιν ἡμελλε ποιεῖσθαι. (5) ἐπεὶ δ' ὁ συντεταγμένος καιρὸς ἦκε, καὶ τῶν στρατιωτῶν τινες οὐ κατήντησαν πρὸς τὴν ὠρισμένην ἀφορμὴν, ἀναλαβὼν τοὺς προσεληλυθότας προῆγεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. τῶν δὲ ἡγεμόνων τινὲς καὶ τῶν φίλων ἔφασαν δεῖν ἀναμένειν τοὺς καθυστεροῦντας, ὁ δὲ Μυρωνίδης, συνετὸς ὢν ἅμα καὶ δραστικὸς στρατηγός, οὐκ ἔφησεν ἀναμενεῖν· ἀπεφαίνετο γὰρ τοὺς μὲν ἔκουσίως καθυστεροῦντας τῆς ἐξόδου καὶ κατὰ τὴν μάχην ἀγενῶς καὶ δειλῶς ἕξειν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος κινδύνους ὑποστήσεσθαι, τοὺς δ' ἐτοιμοὺς κατὰ τὴν συντεταγμένην ἡμέραν παραγεννηθέντας φανεροὺς εἶναι διότι καὶ τὴν ἐν τῷ πολέμῳ τάξιν οὐ καταλείψουσιν· ὅπερ καὶ συνέβη γενέσθαι. (6) ὀλίγους γὰρ προάγων στρατιώτας, καὶ τούτους ἀρίστους ταῖς ἀνδραγαθίαις, παρετάξατο κατὰ τὴν Βοιωτίαν πρὸς πολλαπλασίους, καὶ κατὰ κράτος περιεγένετο τῶν ἀνταχθέντων.

zabili [wszystkich Ateńczyków], którzy weszli im w drogę; a ponieważ jako zorganizowany i ustawiony w szyku oddział starli się z biegającymi w popłochu ludźmi, zgładzili wielu przeciwników. (5) Gdy Ateńczycy przebywający w obozie dowiedzieli się o ataku Tesalów, szybko przybyli na miejsce; [natarłszy] prosto z marszu, zmusili Tesalów do odwrotu i sprawili im wielką rzeź. (6) Wtedy jednak na pomoc Tesalom przyszli Lacedemończycy z armią ustawioną w szyku bojowym. Doszło zatem do starcia tych armii w ich pełnej sile, a ponieważ walczący zaczęli rywalizować o sławę wojenną, po obu stronach padło wielu zabitych. Ostatecznie, gdy bitwa skończyła się bez rozstrzygnięcia, zarówno Lacedemończycy, jak i Ateńczycy, rościli sobie pretensje do zwycięstwa. A ponieważ zapadła już noc, zaś kwestia zwycięstwa nie była nadal rozstrzygnięta, obie strony przysłały do siebie poselstwa i zawarły rozejm na okres czterech miesięcy²³².

- 81.** Na koniec tego roku archontem w Atenach był Mnesiteides²³³, zaś w Rzymie na konsulów wybrano Lucjusza Lukrecjusza i Tytusa Weturiusza Cykurinusa²³⁴. W roku tym Tebańczycy, poniżeni i upokorzeni w odwecie za zawarty przez nich sojusz z Kserksesem²³⁵, zaczęli szukać sposobu, w jaki mogliby odzyskać potęgę i sławę, którymi cieszyli się ich przodkowie. (2) A ponieważ wszyscy Beoci odnosili się do Tebańczyków z pogardą i nie zwracali już na nich uwagi, Tebańczycy poprosili Lacedemończyków, by wspólnie z nimi zdobyli dla Teb przywództwo nad całą Beocją. Obiecali przy tym Lacedemończykom, że w zamian za taką przysługę oni na własną rękę rozpoczną wojnę z Ateńczykami, tak że Spartanie nie będą musieli już prowadzić swej armii lądowej poza obręb Peloponezu. (3) Lacedemończycy uznali, że propozycje Tebańczyków są korzystne; uważali, że Teby, jeśli się je wzmocni, będą swego rodzaju przeciwwagą dla miasta Ateńczyków. W związku z tym, ponieważ mieli wtedy pod Tanagrą wielką i gotową do działania armię, zbudowali wokół miasta Tebańczyków mury o większym obwodzie i zmusili miasta beockie do podporządkowania się Tebańczykom. (4) Tymczasem Ateńczycy, pragnąc zniweczyć plan Lacedemończyków, zestawili pokaźnych rozmiarów armię i wybrali na [jej] stratega Myronidesa, syna Kalliasa. On zaś, przeprowadziwszy zaciąg odpowiedniej liczby obywateli, wydał im rozkazy i wyznaczył dzień, w którym miał zamiar wymaszerować z miasta. (5) Gdy nadeszła wyznaczona pora i gdy niektórzy z żołnierzy nie stawili się na umówioną zbiórkę, Myronides zebrał tych, którzy przybyli, i wyruszył [z nimi] do Beocji. Kiedy zaś niektórzy z dowódców i przyjaciół mówili mu, że należy poczekać na tych, którzy się spóźniają, Myronides, jako że był zarówno człowiekiem rozsądnym, jak i pragmatycznym dowódcą, powiedział, iż nie będzie czekać. Utrzymywał bowiem, że ci, którzy rozmyślnie spóźniają się na wymarsz, będą się w czasie bitwy zachowywać w sposób podły i tchórzliwy, a zatem nie będą [chcieli] się narażać na niebezpieczeństwa w imię obrony ojczyzny. Natomiast ci, którzy stawili się w wyznaczonym dniu, gotowi do walki, dali wyraźny dowód tego, że w czasie wojny nie porzucą swych stanowisk. I tak się właśnie

82. Δοκεῖ δ' ἡ πρῶξις αὕτη μηδεμιᾶς ἀπολείπεσθαι τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις γεγενημένων παρατάξεων τοῖς Ἀθηναίοις· ἢ τε γὰρ ἐν Μαραθῶνι γενομένη νίκη καὶ τὸ περὶ Πλαταιᾶς κατὰ Περσῶν προτέρημα καὶ τᾶλλα τὰ περιβόητα τῶν Ἀθηναίων ἔργα δοκεῖ μηδὲν προέχειν τῆς μάχης ἧς ἐνίκησε Μυρωνίδης τοὺς Βοιωτοὺς. (2) ἐκείνων γὰρ αἱ μὲν ἐγένοντο πρὸς βαρβάρους, αἱ δὲ συνετελέσθησαν μετ' ἄλλων συμμάχων, ταύτην δὲ τὴν παράταξιν Ἀθηναῖοι μόνοι διακινδυνεύσαντες ἐνίκησαν καὶ πρὸς Ἑλλήνων τοὺς ἀρίστου διηγωνίσαντο. (3) δοκοῦσι γὰρ οἱ Βοιωτοὶ κατὰ τὰς τῶν δεινῶν ὑπομονὰς καὶ τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας μηδενὸς λείπεσθαι τῶν ἄλλων· ὕστερον γοῦν αὐτοὶ Θηβαῖοι περὶ Λεῦκτρα καὶ Μαντίνειαν μόνοι πρὸς Λακεδαιμονίους ἅπαντας καὶ τοὺς συμμάχους παραταξάμενοι μεγίστην μὲν δόξαν ἐπ' ἀνδρεία κατεκτήσαντο, τῆς δ' Ἑλλάδος ἀπάσης ἡγεμόνες ἀνεπίστως ἐγενήθησαν. (4) τῶν δὲ συγγραφέων, καίπερ τῆς μάχης ταύτης ἐπιφανοῦς γεγενημένης, οὐδεὶς οὔτε τὸν τρόπον αὐτῆς οὔτε τὴν διάταξιν ἀνέγραψε. Μυρωνίδης μὲν οὖν ἐπιφανεῖ μάχῃ νικήσας τοὺς Βοιωτοὺς ἐνάμιλλος ἐγενήθη τοῖς πρὸ αὐτοῦ γενομένοις ἡγεμόσιν ἐπιφανεστάτοις, Θεμιστοκλεῖ καὶ Μιλτιάδῃ καὶ Κίμωνι. (5) ὁ δὲ Μυρωνίδης μετὰ τὴν γενομένην νικίην Τάναγραν μὲν ἐκπολιορκήσας, περιεῖλεν αὐτῆς τὰ τεῖχη, τὴν δὲ Βοιωτίαν ἅπασαν ἐπιὼν ἔτεμνε καὶ κατέφθειρε καὶ τοῖς στρατιώταις διελὼν τὰ λάφυρα πάντας ὠφελείαις ἀδραῖς ἐκόσμησεν.

83. Οἱ δὲ Βοιωτοὶ παροξυνθέντες ἐπὶ τῇ διαφθορᾷ τῆς χώρας, συνεστράφησαν πανδημεί, καὶ στρατεύσαντες ἤθροισαν μεγάλην δύναμιν. γενομένης δὲ μάχης ἐν Οἰνοφύτοις τῆς Βοιωτίας, καὶ τὸ δεινὸν ἀμφοτέρων ταῖς ψυχαῖς ἐρρωμένως ὑπομενόντων, διημέρευσαν ἐν τῇ μάχῃ· μόγις δὲ τῶν Ἀθηναίων τρεψαμένων τοὺς Βοιωτοὺς, ὁ Μυρωνίδης πασῶν τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν πόλεων ἐγκρατῆς ἐγένετο πλὴν Θηβῶν. (2) μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ τῆς Βοιωτίας ἀναζεύξας ἐστράτευσεν ἐπὶ Λοκροὺς τοὺς ὀνομαζομένους Ὀπουντίους. τούτους δὲ ἐξ ἐφόδου χειρωσάμενος, καὶ λαβὼν ὀμήρους, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Παρνασίαν. (3) παραπλησίως δὲ τοῖς Λοκροῖς καὶ τοὺς Φωκεῖς καταπολεμήσας, καὶ λαβὼν ὀμήρους, ἀνέζευξεν εἰς τὴν Θετταλίαν, ἐγκαλῶν μὲν περὶ τῆς γενομένης προδοσίας, προστάττων δὲ καταδέχεσθαι τοὺς φυγάδας· τῶν δὲ Φαρσαλίων οὐ προσδεχομένων, ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. (4) ἐπεὶ δὲ τὴν μὲν πόλιν οὐκ ἠδύνατο βία χειρώσασθαι, τὴν δὲ πολιορκίαν πολὺν χρόνον ὑπέμενον οἱ Φαρσάλιοι, τὸ τηνικαῦτα ἀπογνοὺς τὰ κατὰ τὴν Θετταλίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Μυρωνίδης μὲν οὖν ἐν ὀλίγῳ

stało. (6) Chociaż prowadził ze sobą niewielu żołnierzy (ale za to wyróżniających się odwagą), powiódł ich w Beocji do walki z siłami wielokrotnie liczniejszymi i odniósł przytłaczające zwycięstwo nad swoimi przeciwnikami.

- 82.** Wydaje się, że bitwa ta w niczym nie ustępuje którejkolwiek z bitew stoczonych w przeszłości przez Ateńczyków. Bowiem ani zwycięstwo pod Maratonem, ani sukces odniesiony nad Persami pod Platejami, ani inne równie słynne wojenne dokonania Ateńczyków w niczym – jak się wydaje – nie przewyższają bitwy, w której Myronides odniósł zwycięstwo nad Beotami. (2) O ile bowiem spośród tamtych bitew jedne były toczone przeciw barbarzyńcom, inne zaś doszły do skutku dzięki wsparciu reszty sprzymierzeńców, o tyle w tym starciu Ateńczycy odnieśli sukces, mimo że do walki wyszli sami i mimo że walczyć im przyszło z najbardziej bitnymi spośród Greków. (3) Wydaje się bowiem, że Beoci pod względem wytrwałego znoszenia [wszelkich] uciążliwości walki oraz pod względem męstwa wojennego w niczym nie ustępują pozostałym [Grekom]. [Było tak przynajmniej do czasu, gdy] później Tebańczycy, działając samodzielnie, zdobyli wielką sławę z powodu swej waleczności, po tym jak starli się ze wszystkimi Lacedemończykami i ich sprzymierzeńcami pod Leuktrami i Mantineją²³⁶ i – wbrew wszelkim oczekiwaniom – stali się panami całej Hellady. (4) Chociaż opisywana tu bitwa stała się słynna i ogólnie znana, żaden z historyków nie opisał dotąd ani jej przebiegu, ani rozmieszczenia wojsk przed walką²³⁷. Zatem Myronides, odniósłszy zwycięstwo w tej słynnej bitwie nad Beotami, stał się rywalem innych wspaniałych dowódców, a mianowicie Temistoklesa, Miltiadesa i Kimona. (5) Po tym zwycięstwie Myronides zdobył w wyniku oblężenia Tanagrę, zburzył mury wokół miasta, a maszerując przez całą Beocję, pustoszył ją i niszczył²³⁸; gdy zaś rozdzielił wśród swych żołnierzy zdobycze wojenne, wszyscy zostali obficie obdarowani łupami.
- 83.** Tymczasem Beoci, rozjuszeni zniszczeniem ich kraju, zjednoczyli swe siły, a gdy wyruszyli do walki, zebrała się z nich wszystkich całkiem pokaźna armia. Do bitwy doszło pod Ojnofytami w Beocji²³⁹: ponieważ obie strony wytrzymywały trudy walki w równie dziarskich nastrojach, bitwa ciągnęła się przez cały dzień. Gdy jednak Ateńczykom, choć z wielkim trudem, udało się zmusić Beotów do ucieczki, Myronides stał się panem wszystkich miast w Beocji, z wyjątkiem Teb. (2) Następnie wyruszył z Beocji i wyprawił się przeciwko Lokrom, zwanym Opuntyskimi²⁴⁰. Zaatakowawszy prosto z marszu, pobił ich, wziął zakładników i wpadł do Parnazji. (3) Podobnie jak Lokrów zwyciężył też Fokejczyków, a wzięwszy zakładników, wyprawił się do Tesalii. Oskarżywszy Tesalów o dopuszczenie się zdrady, nakazał im przyjąć z powrotem ich wygnańców. Gdy zaś Farsalijczycy go nie posłuchali, rozpoczął oblężenie ich miasta. (4) Ponieważ jednak nie był w stanie opanować miasta siłą, jako że Farsalijczycy przez długi czas odpierali ataki oblegających, postanowił tymczasowo porzucić swoje plany związane z Tesalią

χρόνω μεγάλας πράξεις ἐπιτελεσάμενος περιβόητον ἔσχε τὴν δόξαν παρὰ τοῖς πολίταις.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.

84. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Καλλίου παρὰ μὲν Ἥλείοις Ὀλυμπιάς ἤχθη μία πρὸς ταῖς ὀγδοήκοντα, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Πολύμναστος Κυρηνάιος, ἐν Ῥώμῃ δ' ὑπῆρχον ὕπατοι Σερούιος Σουλίκιος καὶ Πούπλιος Οὐολούμνιος Ἀμεντῖνος. (2) ἐπὶ δὲ τούτων Τολμίδης ὁ τεταγμένος ἐπὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἀμιλλώμενος πρὸς τὴν Μυρωνίδου ἀρετὴν τε καὶ δόξαν, ἔσπευδεν ἀξιολογόν τι κατεργάσασθαι. (3) διὸ καὶ κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς μηδενὸς πρότερον πεπορθηκότος τὴν Λακωνικὴν, παρεκάλεσε τὸν δῆμον δηῶσαι τὴν τῶν Σπαρτιατῶν χώραν, ἐπηγγέλετο δὲ χιλίους ὀπίτας παραλαβὼν εἰς τὰς τριῆρεις μετὰ τούτων πορθῆσειν μὲν τὴν Λακωνικὴν, ταπεινώσειν δὲ τὴν τῶν Σπαρτιατῶν δόξαν. (4) συγχωρησάντων δὲ τῶν Ἀθηναίων, βουλόμενος λαθραῖως πλείονας ὀπίτας ἐξαγαγεῖν, τεχνάζεται τι τοιοῦτον. οἱ μὲν πολῖται διελάμβανον αὐτὸν καταλέξειν εἰς τὴν στρατιὰν τῶν νέων τοὺς ἀκμάζοντας ταῖς ἡλικίαις καὶ τοῖς σώμασιν εὐρωστοτάτους· ὁ δὲ Τολμίδης σπεύδων μὴ μόνον τοὺς τεταγμένους χιλίους ἐξαγαγεῖν εἰς τὴν στρατείαν, προσίων ἐκάστῳ τῶν νέων καὶ τῇ Ῥώμῃ διαφερόντων ἔλεγεν ὡς μέλλει καταλέγειν αὐτόν· κρεῖττον οὖν ἔφησεν ἐθελοντὴν στρατεῦειν μᾶλλον ἢ διὰ τῶν καταλόγων ἀναγκασθῆναι δοκεῖν. (5) ἐπεὶ δὲ πλείους τῶν τρισχιλίων τούτῳ τῷ λόγῳ συνέπεισεν ἐθελοντὴν ἀπογράφεσθαι, τοὺς δὲ λοιποὺς οὐκέτι σπεύδοντας ἑώρα, τότε τοὺς ὠμολογημένους χιλίους κατέλεξεν ἐκ τῶν ἄλλων.

(6) Ὡς δ' αὐτῷ καὶ ἄλλα τὰ πρὸς τὴν στρατείαν ἠτοίμαστο, πενήτηκοντα μὲν τριῆρεσιν ἀνήχθη καὶ τετρακισχιλίους ὀπίταις, καταπλεύσας δὲ τῆς Λακωνικῆς εἰς Μεθώνην, τοῦτο μὲν τὸ χωρίον εἴλε, τῶν δὲ Λακεδαιμονίων βοηθησάντων ἀνέξευξε, καὶ παραπλεύσας εἰς τὸ Γύθειον, ἐπίνειον τῶν Λακεδαιμονίων, χειρωσάμενος δὲ καὶ ταύτην τὴν πόλιν καὶ τὰ νεώρια τῶν Λακεδαιμονίων ἐμπρήσας, τὴν χώραν ἐδήλωσεν. (7) ἐκεῖθεν δὲ ἀναχθεὶς ἔπλευσε τῆς Κεφαλληνίας εἰς Ζάκυνθον· ταύτην δὲ χειρωσάμενος καὶ πάσας τὰς ἐν τῇ Κεφαλληνίᾳ πόλεις προσαγαγόμενος, εἰς τὸ πέραν διέπλευσε καὶ κατήρην εἰς Ναύπακτον. ὁμοίως δὲ καὶ ταύτην ἐξ ἐφόδου λαβὼν, κατόκισεν εἰς ταύτην Μεσσηνίων τοὺς ἐπισήμους, ὑποσπόνδους ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἀφεθέντας· (8) κατὰ γὰρ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ Λακεδαιμόνιοι πρὸς τοὺς Εἰλωτας καὶ Μεσσηνίους πεπολεμηκότες ἐπὶ πλεόν, τότε κρατήσαντες ἀμφοτέρων τοὺς μὲν ἐξ Ἰθώμης ὑποσπόνδους ἀφήκαν, καθότι προεῖρηται, τῶν δ' Εἰλώτων τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως κολάσαντες τοὺς ἄλλους κατεδουλώσαντο.

i powrócił do Aten. Tak więc Myronides, dokonawszy w krótkim czasie wielkich czynów, zdobył wśród swych współobywateli ogromną sławę. Takie oto wydarzenia miały miejsce w tym roku.

84. Gdy archontem w Atenach był Kallias²⁴¹ i gdy w Elidzie odbywały się igrzyska osiemdziesiątej pierwszej olimpiady, podczas których bieg na dystansie jednego stadionu wygrał Cyreneńczyk Polymnastos, w Rzymie urząd konsula sprawowali Serwiusz Sulpicjusz i Publiusz Wolumnius Amentinus²⁴². (2) W roku tym Tolmides, postawiony na czele sił morskich, rywalizując z Myronidesem pod względem [okazanego] męstwa i [zdobytej] sławy, bardzo pragnął dokonać czegoś wyjątkowego. (3) A ponieważ w tamtych czasach nie było nikogo, komu w przeszłości udało się spustoszyć Lakonię, Tolmides naciskał na Zgromadzenie Ludowe, by zagłosowało za złupieniem kraju Spartan. Obiecywał przy tym, że jeśli zabierze tysiąc hoplitów na pokład trier, z takimi siłami zdoła złupić Lakonię i przyćmi sławę Spartan. (4) Gdy Ateńczycy przystali na jego plan, Tolmides, pragnąc potajemnie wziąć większą liczbę hoplitów, wymyślił taki oto mniej więcej podstęp: ponieważ obywatele pozwolili mu zaciągnąć do armii tych spośród młodzieńców, którzy byli w kwiecie wieku i dysponowali znakomitą kondycją fizyczną, Tolmides, pragnąc zabrać na swą wyprawę więcej niż przyznany mu tysiąc hoplitów, podchodził do każdego młodzieńca, który wyróżniał się krzepką posturą, i mówił mu, że pragnie zaciągnąć [właśnie] jego. Dodawał przy tym, że lepiej by dla nich było, gdyby poszli do wojska jako ochotnicy, niżby miało się wydawać, że zostali do tego zmuszeni wskutek wciągnięcia ich na listy poborowych. (5) Gdy w ten sposób przekonał do ochotniczego wstąpienia do wojska ponad trzy tysiące rekrutów i gdy zorientował się, że pozostali młodzieńcy nie przejawiają ochoty do służby wojskowej, właśnie spośród tej reszty zaciągnął ów tysiąc przyznany mu [przez Zgromadzenie Ludowe]. (6) Kiedy już Tolmides przygotował wszystkie pozostałe kwestie, związane z wyprawą, wypłynął w morze z pięćdziesięcioma trierami i czterema tysiącami hoplitów, a przybywszy do Metone w Lakonii, zajął tę wioskę. Ponieważ jednak Lacedemończycy ruszyli Metone na pomoc, Tolmides zwinął obóz i, płynąc wzdłuż wybrzeża, przybył do Gyteion, które było portem morskim Lacedemończyków. Opanowawszy to miasto, wznicił pożar w warsztatach portowych i spustoszył całą okolicę. (7) Wypłynawszy stamtąd w morze, przybył na Zakyntos, podległą Kefalenii²⁴³. Opanowawszy tę wyspę, przeciągnął także na swą stronę wszystkie miasta na Kefalenii. Stamtąd popłynął w kierunku przeciwnego brzegu morza i zawinął do Naupaktos²⁴⁴. I to miasto zajął w podobny sposób, to jest atakując prosto z marszu, po czym osiedlił w nim znamienitych Meseńczyków, których Lacedemończycy uwolnili na mocy rozejmu. (8) W tym okresie bowiem Lacedemończycy, którzy uprzednio prowadzili przez dłuższy czas wojnę z Helotami i Meseńczykami²⁴⁵, pokonali ostatecznie i jednych, i drugich. O ile Meseńczykom – jak już nadmieniono powyżej – na mocy rozejmu pozwolili odejść wolno

85. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Σωσιστράτου Ῥωμαῖοι μὲν ὑπάτους κατέστησαν Πούπλιον Οὐαλέριον Ποπλικόλαν καὶ Γάιον Κλώδιον Ῥήγγλλον. ἐπὶ δὲ τούτων Τολμίδης μὲν περὶ τὴν Βοιωτίαν διέτριβεν, Ἀθηναῖοι δὲ Περικλέα τὸν Ξανθίππου, τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν, στρατηγὸν κατέστησαν, καὶ δόντες αὐτῷ τριήρεις πενήκοντα καὶ χιλίους ὀπίτας ἐξέπεμψαν ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον. (2) οὗτος δὲ τῆς Πελοποννήσου πολλὴν ἐπόρθησεν, εἰς δὲ τὴν Ἀκαρνανίαν διαβὰς πλὴν Οἰνιαδῶν ἀπάσας τὰς πόλεις προσηγάγετο. οἱ μὲν οὖν Ἀθηναῖοι κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν πλείστων πόλεων ἤρξαν, ἐπ' ἀνδρεία δὲ καὶ στρατηγία μεγάλην δόξαν κατεκτήσαντο.
86. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Ἀρίστωνος Ῥωμαῖοι μὲν κατέστησαν ὑπάτους Κόιντον Φάβιον Οὐιβουλανὸν καὶ Λεύκιον Κορνήλιον Κουριτίων. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀθηναῖοις καὶ Πελοποννησίοις πενταετεῖς ἐγένοντο σπονδαί, Κίμωνος τοῦ Ἀθηναίου συνθεμένου ταύτας.
(2) Κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν Ἐγεσταίοις καὶ Λιλυβαίταις ἐνέστη πόλεμος περὶ χώρας τῆς πρὸς τῷ Μαζάρῳ ποταμῷ· γενομένης δὲ μάχης ἰσχυρᾶς συνέβη πολλοὺς παρ' ἀμφοτέροις ἀναιρεθῆναι καὶ τῆς φιλοτιμίας μὴ λῆξαι τὰς πόλεις. (3) μετὰ δὲ τὴν πολιτογραφίαν τὴν ἐν ταῖς πόλεσι γενομένην καὶ τὸν ἀναδασμὸν τῆς χώρας, πολλῶν εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε πεπολιτογραφημένων, ἐνόσουν αἱ πόλεις καὶ πάλιν εἰς πολιτικὰς στάσεις καὶ ταραχὰς ἐνέπιπτον· μάλιστα δὲ τὸ κακὸν ἐπεπόλασεν ἐν ταῖς Συρακούσαις. (4) Τυνδαρίδης γάρ τις τοῦνομα, θράσους καὶ τόλμης γέμων ἄνθρωπος, τὸ μὲν πρῶτον πολλοὺς τῶν πενήτων ἀνελάμβανε, καὶ σωματοποιῶν τούτους ἑαυτῷ πρὸς τυραννίδα ἐτοίμους ἐποίει δορυφόρους. μετὰ δὲ ταῦτα ἤδη φανερὸς ὢν ὅτι δυναστείας ὀρέγεται, θανάτου κρίσιν ὑποσχὼν κατεδικάσθη. (5) ἀπαγομένου δὲ εἰς τὸ δεσμοτήριον οἱ πολυωρηθέντες ὑπ' αὐτοῦ συνεστράφησαν καὶ τοῖς ἀπάγουσι τὰς χεῖρας ἐπέφερον. ταραχῆς δὲ γενομένης κατὰ τὴν πόλιν, συνεστράφησαν οἱ χαριέστατοι τῶν πολιτῶν, καὶ τοὺς νεωτερίσαντας συναρπάσαντες ἅμα τῷ Τυνδαρίδῃ ἀνεῖλον. πλεονάκις δὲ τούτου γινομένου, καὶ τῶν ἀνδρῶν τυραννίδος ἐπιθυμούντων, ὁ δῆμος ἐπὶ πηνέχθη μιμήσασθαι τοὺς Ἀθηναίους, καὶ νόμον θεῖναι παραπλήσιον τῷ παρ' ἐκείνοις γεγραμμένῳ περὶ ὀστρακισμοῦ.
87. Παρὰ γὰρ Ἀθηναίοις ἕκαστον τῶν πολιτῶν ἔδει γράφειν εἰς ὄστρακον τοῦνομα τοῦ δοκοῦντος μάλιστα δύνασθαι τυραννεῖν τῶν πολιτῶν, παρὰ δὲ τοῖς Συρακοσίοις εἰς πέταλον ἐλαίας γράφεσθαι τὸν δυνατώτατον τῶν πολιτῶν, διαριθμηθέντων δὲ τῶν πετάλων τὸν πλεῖστα πέταλα λαβόντα φεύγειν πενταετῆ χρόνον. (2) τούτῳ γὰρ τῷ

spod Itome, o tyle odnośnie do Helotów [Lacedemończycy] ukarali [śmiercią] tych, którzy byli sprawcami buntu, zaś pozostałych uczynili niewolnikami.

- 85.** Gdy archontem w Atenach był Sosistratos²⁴⁶, Rzymianie wybrali na konsulów Publiusza Waleriusza Publikolę i Gajusza Klodiusza Regillusa²⁴⁷. W roku tym, gdy Tolmides zajęty był swą wyprawą w Beocji, Ateńczycy wybrali na stratega człowieka pochodzącego z arystokratycznego rodu – Peryklesa, syna Ksantipposa. Oddawszy pod jego komendę pięćdziesiąt trier i tysiąc hoplitów, wysłali go na Peloponez. (2) On zaś spustoszył znaczną część Peloponezu, a gdy przedostał się do Akarnanii, przeciągnął na swą stronę wszystkie miasta z wyjątkiem Ojniadaj. Zatem w roku tym Ateńczycy sprawowali rządy w większości miast [greckich], a dzięki swemu męstwu i umiejętnościom przywódczym zdobyli wielką sławę.
- 86.** Gdy archontem w Atenach był Ariston²⁴⁸, Rzymianie wybrali na konsulów Kwintusa Fabiusza Wibulanusa i Lucjusza Korneliusza Kurytinusa²⁴⁹. W roku tym między Ateńczykami a Peloponezyjczykami doszło do pięcioletniego rozejmu, który zawarto za sprawą Ateńczyka Kimona. (2) Na Sycylii zaś pomiędzy Egestyjczykami a Lilybejczykami wybuchła wojna o ziemie leżące nad rzeką Mazaros²⁵⁰. Gdy doszło do zażartej walki, po obu stronach poległo wielu żołnierzy, a mimo to miasta te nie przerwały swej rywalizacji. (3) W rezultacie [masowych] nadań obywatelstwa w miastach [sycylijskich] oraz wskutek powtórnego podziału ziem, miasta te znalazły się w niezdrowej sytuacji politycznej i ponownie wpadły w wir rozruchów wewnętrznych i zamieszek, gdyż na listę obywateli wielu ludzi wciągano „jak popadło”, bez zastanowienia. W szczególnie sposób to zło rozpowszechniło się w Syrakuzach. (4) Tam bowiem niejaki Tyndarides, człowiek tyleż odważny, co bezczelny, zrazu zaczął gromadzić wokół siebie wielu biedaków, a zapewniwszy im wyżywienie, uczynił z nich swą gwardię przyboczną, gotową do przejęcia dla niego władzy tyrańskiej. Później jednak, gdy było już oczywiste, że dąży on do jedynowładztwa, postawiono go przed sądem i skazano na karę śmierci. (5) Ale gdy odprowadzano go do więzienia, ci, którzy najwięcej mu zawdzięczali, zbiegli się i gołymi rękami zaatakowali [strażników] prowadzących Tyndaridesa. W całym mieście wybuchły rozruchy; najbardziej szanowani spośród obywateli zbiegli się [i stworzyli grupę, która], uprowadziwszy buntowników, zabiła ich wszystkich, w tym także i Tyndaridesa. Ponieważ sytuacje takie powtarzały się [dość] często i ponieważ [równie] często znajdowali się ludzie dążący do tyranii, Zgromadzenie Ludowe postanowiło pójść w ślady Ateńczyków i ustanowić prawo bardzo podobne do tego, które u nich ustanowiono w formie ostracyzmu.
- 87.** Bowiem u Ateńczyków każdy obywatel musiał napisać na ostrakonie imię tego, kto – w jego mniemaniu – miał największe możliwości ku temu, by objąć nad obywatelami władzę tyrańską. U Syrakuzanów zaś imię najbardziej wpływowego wśród obywateli należało napisać na liściu drzewa oliwnego; po podliczeniu liści

τρόπῳ διελάμβανον ταπεινώσειν τὰ φρονήματα τῶν πλεῖστον ἰσχυόντων ἐν ταῖς πατρίσι· καθόλου γὰρ οὐ πονηρίας κολάσεις ἐλάμβανον παρὰ τῶν παρανομούντων, ἀλλὰ δυνάμεως καὶ αὐξήσεως τῶν ἀνδρῶν ἐποίουν ταπεινώσειν. οἱ μὲν οὖν Ἀθηναῖοι τοῦτο τὸ γένος τῆς νομοθεσίας ὠνόμασαν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος ὀστρακισμῶν, οἱ δὲ Συρακόσιοι πεταλισμῶν. (3) οὗτος δὲ ὁ νόμος διέμεινε παρὰ μὲν τοῖς Ἀθηναίοις ἐπὶ πολὺν χρόνον, παρὰ δὲ τοῖς Συρακοσίοις κατελύθη ταχὺ διὰ τοιαύτας τινὰς αἰτίας. (4) τῶν μεγίστων ἀνδρῶν φυγαδευομένων οἱ χαριέστατοι τῶν πολιτῶν καὶ δυνάμενοι διὰ τῆς ἰδίας ἀρετῆς πολλὰ τῶν κοινῶν ἐπανορθοῦν ἀφίσταντο τῶν δημοσίων πράξεων, καὶ διὰ τὸν ἀπὸ τοῦ νόμου φόβον ἰδιοτεύοντες διετέλουν, ἐπιμελόμενοι δὲ τῆς ἰδίας οὐσίας εἰς τρυφὴν ἀπέκλινον, οἱ δὲ πονηρότατοι τῶν πολιτῶν καὶ τόλμῃ διαφέροντες ἐφρόντιζον τῶν δημοσίων καὶ τὰ πλήθη πρὸς ταραχὴν καὶ νεωτερισμῶν προετρέποντο. (5) διόπερ στάσεων γινομένων πάλιν, καὶ τῶν πολλῶν εἰς διαφορὰς ἐκτρεπομένων, πάλιν ἡ πόλις εἰς συνεχεῖς καὶ μεγάλας ἐνέπιπτε ταραχάς· ἐπεπόλαζε γὰρ δημαγωγῶν πλῆθος καὶ συκοφαντῶν, καὶ λόγου δεινότης ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἠσκεῖτο, καὶ καθόλου πολλοὶ τὰ φαῦλα τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀντὶ τῆς παλαιᾶς καὶ σπουδαίας ἀγωγῆς ἠλλάττοντο, καὶ ταῖς μὲν οὐσίαις διὰ τὴν εἰρήνην προέκοπτον, τῆς δ' ὁμονοίας καὶ τοῦ δικαιοπραγεῖν ὀλίγη τις ἐγένετο φροντίς. (6) διόπερ οἱ Συρακόσιοι μεταγνόντες τὸν περὶ τοῦ πεταλισμοῦ νόμον κατέλυσαν, ὀλίγον χρόνον αὐτῷ χρησάμενοι. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Σικελίαν ἐν τούτοις ἦν.

88. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Λυσικράτους ἐν Ῥώμῃ κατεστάθησαν ὑπατοὶ Γάιος Ναύτιος Ῥούτιλος καὶ Λεύκιος Μινούκιος Καρουτιανός. ἐπὶ δὲ τούτων Περικλῆς ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς ἀποβάς εἰς Πελοπόννησον ἐδήλωσε τὴν τῶν Σικυωνίων χώραν. (2) ἐπεξεληθόντων δ' ἐπ' αὐτὸν τῶν Σικυωνίων πανδημεὶ καὶ μάχης γενομένης, ὁ Περικλῆς νικήσας καὶ πολλοὺς κατὰ τὴν φυγὴν ἀνελῶν κατέκλεισεν αὐτοὺς εἰς πολιορκίαν. προσβολὰς δὲ ποιούμενος τοῖς τείχεσι, καὶ μὴ δυνάμενος ἐλεῖν τὴν πόλιν, ἔτι δὲ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἀποστειλάντων βοήθειαν τοῖς πολιορκουμένοις, ἀνέζευξεν ἐκ τῆς Σικυῶνος· εἰς δὲ τὴν Ἀκαρνανίαν πλεύσας καὶ τὴν τῶν Οἰνιαδῶν χώραν καταδραμῶν καὶ λαφύρων πλῆθος ἀθροίσας, ἀπέπλευσεν ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας. (3) μετὰ δὲ ταῦτα ἐλθὼν εἰς Χερρόνησον χιλίους τῶν πολιτῶν κατεκληρούχησε τὴν χώραν. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Τολμίδης ὁ ἕτερος στρατηγὸς εἰς τὴν Εὐβοίαν παρελθὼν ἄλλοις χιλίοις πολίταις ταύτην καὶ τὴν τῶν Ναξίων γῆν διένειμε.

ten, kto uzyskał większość głosów, musiał iść na pięcioletnie wygnanie. (2) W taki oto sposób [Ateńczycy i Syrakuzañczycy] zamierzali poskromić wybujałe ambicje większości moźnych obywateli w ich ojczystych miastach. Bowiemy, ogólnie rzecz biorąc, uchwalono to prawo nie po to, by karać za popełnione przestępstwo tych, którzy się go odpuścili; prawo to skonstruowano tak, by zmniejszało ono znaczenie i hamowało wzrost potęgi ludzi [którzy temu prawu podlegali]. Ateńczycy nazwali ten rodzaj prawodawstwa ostracyzmem od sposobu, w jaki ta procedura przebiegała²⁵¹; Syrakuzañczycy zaś nazwali go petalizmem²⁵². (3) O ile prawo to przetrwało u Ateńczyków przez długi czas²⁵³, o tyle u Syrakuzañczyków zostało szybko zniesione z takich oto powodów. (4) Skoro najbardziej wpływowi ludzie zostali wygnani, najznakomitsi z obywateli oraz ci, którzy dzięki zaletom własnego charakteru mogli działać wiele dla dobra ogółu, zaczęli trzymać się z dala od spraw publicznych, a z obawy przed tą ustawą, wiedli życie osób prywatnych, by w efekcie – troszcząc się [jedynie] o swe własne majątki – zacząć skłaniać się ku zbytkowi. Tymczasem sprawami publicznymi zaczęli się zajmować najnikczemniejsi z obywateli, wyróżniający się [wśród innych] swym tupetem i bezczelnością, którzy [jedynie] podburzali tłumy do zamieszek i rozruchów. (5) W rezultacie – ponieważ znowu doszło do walk wewnętrznych, a masy oddawały się kłótniom i sporom – miasto ponownie wpadło w wir ogromnych, nieustających rozruchów. Rosły bowiem zastępy demagogów i sykofantów, młodzież ćwiczyła się w sztuce wymowy i biegłości przemawiania; jednym słowem – wielu rezygnowało z dawnych obyczajów i starannego wychowania na rzecz lekkiego i łatwego sposobu życia. Aczkolwiek bogactwo i dobrobyt obywateli wzrastały wskutek utrzymującego się pokoju, troska o zgodę społeczną i sprawiedliwe postępowanie była zaiste niewielka. (6) W konsekwencji takiej sytuacji wewnętrznej Syrakuzañczycy zmienili swe zdanie w kwestii petalizmu i po niedługim okresie jego obowiązywania zniesli ostatecznie to prawo. Tak oto wyglądała w tym roku sytuacja na Sycylii.

88. Gdy archontem w Atenach był Lysikrates²⁵⁴, w Rzymie na konsulów wybrano Gajusza Nautiusza Rutiliusa i Lucjusza Minucjusza Karautianusa²⁵⁵. W roku tym Perykles, strateg ateński, wyładowawszy na Peloponezie, spustoszył terytorium Sikyonczyków. (2) Gdy Sikyonczycy natarli na niego całą swą masą i gdy doszło do walki, Perykles odniósł nad nimi zwycięstwo, zabijając wielu z nich w czasie ucieczki; pozostałych natomiast zamknął w obrębie miasta i rozpoczął jego oblężenie. Ponieważ jednak, mimo podejmowanych ataków na mury miasta, Perykles nadal nie był w stanie go zdobyć (zwłaszcza że Lacedemonczycy przysłali wsparcie dla oblężonych), zwinął obóz i wycofał się spod Sikyon. Popłynął wówczas do Akarnanii, gdzie, przemierzywszy terytorium miasta Ojniadaj, zgromadził ogromne ilości łupów, po czym odpłynął z Akarnanii. (3) Następnie udał się na Chersonesz²⁵⁶, gdzie rozparcelował ziemię wśród tysiąca obywateli [ateńskich]. Równolegle do tych wydarzeń Tolmides, inny ze strategów, przybył na Eubeę i wśród kolejnego tysiąca [ateńskich] obywateli rozdzielił ziemię Naksyjczyków²⁵⁷.

(4) Κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν Τυρρηνῶν ληζομένων τὴν θάλατταν, οἱ Συρακόσιοι ναύαρχον ἐλόμενοι Φάϋλλον ἔπεμψαν εἰς τὴν Τυρρηνίαν. οὗτος δ' ἐκπλεύσας τὸ μὲν πρῶτον νῆσον τὴν ὀνομαζομένην Αἰθάλειαν ἐπόρθησε, παρὰ δὲ τῶν Τυρρηνῶν λάθρα χρήματα λαβὼν, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Σικελίαν οὐδὲν ἄξιον μνήμης διαπραξάμενος. (5) οἱ δὲ Συρακόσιοι τοῦτον μὲν ὡς προδότην καταδικάσαντες ἐφυγάδευσαν, ἕτερον δὲ στρατηγὸν καταστήσαντες Ἀπελλῆν ἐξαπέστειλαν ἐπὶ Τυρρηνοὺς ἔχοντα τριήρεις ἐξήκοντα. οὗτος δὲ τὴν παραθαλάττιον Τυρρηνίαν καταδραμών, ἀπῆρεν εἰς Κύρνον κατεχομένην ὑπὸ Τυρρηνῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους· πορθήσας δὲ πλεῖστα τῆς νήσου καὶ τὴν Αἰθάλειαν χειρωσάμενος, ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Συρακούσας αἰχμαλώτων τε πλῆθος κομίζων καὶ τὴν ἄλλην ὠφέλειαν ἄγων οὐκ ὀλίγην. (6) μετὰ δὲ ταῦτα Δουκέτιος ὁ τῶν Σικελῶν ἀφηγούμενος τὰς πόλεις ἀπάσας τὰς ὁμοθενεῖς πλὴν τῆς Ὑβλας εἰς μίαν καὶ κοινὴν ἤγαγε συντέλειαν, δραστικὸς δ' ὢν νεωτέρων ὠρέγετο πραγμάτων, καὶ παρὰ τοῦ κοινου τῶν Σικελῶν ἀθροίσας δύναμιν ἀξιόλογον τὰς Μένας, ἧτις ἦν αὐτοῦ πατρίς, μετόκισεν εἰς τὸ πεδῖον, καὶ πλησίον τοῦ τεμένου τῶν ὀνομαζομένων Παλικῶν ἔκτισε πόλιν ἀξιόλογον, ἣν ἀπὸ τῶν προειρημένων θεῶν ὠνόμαζε Παλικήν.

89. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν θεῶν τούτων ἐμνήσθημεν, οὐκ ἄξιόν ἐστι παραλιπεῖν τὴν περὶ τὸ ἱερὸν ἀρχαιότητά τε καὶ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὸ σύνολον τὸ περὶ τοὺς ὀνομαζομένους κρατῆρας ἰδίωμα. Μυθολογοῦσι γὰρ τὸ τέμενος τοῦτο διαφέρειν τῶν ἄλλων ἀρχαιότητι καὶ σεβασμῷ, πολλῶν ἐν αὐτῷ παραδόξων παραδεδομένων. (2) πρῶτον μὲν γὰρ κρατῆρές εἰσι τῷ μεγέθει μὲν οὐ κατὰ πᾶν μεγάλοι, πηγὰς δ' ἐξαισίους ἀναβάλλοντες ἐξ ἀμυθήτου τε βυθοῦ καὶ παραπλήσιον ἔχοντες τὴν φύσιν τοῖς λέβησι τοῖς ὑπὸ πυρὸς πολλοῦ καομένοις καὶ τὸ ὕδωρ διάπυρον ἀναβάλλουσιν. (3) ἔμφασιν μὲν οὖν ἔχει τὸ ἀναβαλλόμενον ὕδωρ ὡς ὑπάρχει διάπυρον, οὐ μὴν ἀκριβῆ τὴν ἐπίγνωσιν ἔχει διὰ τὸ μηδένα τολμᾶν ἄψασθαι τούτου· τηλικαύτην γὰρ ἔχει κατάπληξιν ἢ τῶν ὑγρῶν ἀναβολῇ ὥστε δοκεῖν ὑπὸ θείας τινὸς ἀνάγκης γίνεσθαι τὸ συμβαῖνον. (4) τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ θείου κατακόρου τὴν ὄσφρησιν ἔχει, τὸ δὲ χάσμα βρόμιον πολὺν καὶ φοβερὸν ἐξίησι· τὸ δὲ τούτων παραδοξότερον, οὔτε ὑπερεκχεῖται τὸ ὑγρὸν οὔτε ἀπολείπει, κίνησιν δὲ καὶ βίαν ρεύματος εἰς ὕψος ἐξαιρομένην ἔχει θαυμάσιον. (5) τοιαύτης δὲ θεοπρεπείας οὔσης περὶ τὸ τέμενος, οἱ μέγιστοι τῶν ὄρκων ἐνταῦθα συντελοῦνται, καὶ τοῖς ἐπιορκήσασιν συντόμως ἢ τοῦ δαιμονίου κόλασις ἀκολουθεῖ· τινὲς γὰρ τῆς ὀράσεως στερηθέντες τὴν ἐκ τοῦ τεμένου ἄφοδον ποιοῦνται. (6) μεγάλης δ' οὔσης δεισιδαιμονίας, οἱ τὰς ἀμφισβητήσεις ἔχοντες, ὅταν ὑπὸ τινος ὑπεροχῆς κατισχύωνται, τῇ διὰ τῶν ὄρκων τούτων ἀνακρίσει κρίνονται. ἔστι δὲ τοῦτο τὸ τέμενος ἐκ τινῶν χρόνων ἄσυλον τετηρημένον, καὶ τοῖς ἀτυχοῦσιν οἰκέταις καὶ κυρίοις ἀγνώμοσι περιπεπτωκόσι πολλὴν παρέχεται βοήθειαν· (7) τοὺς γὰρ εἰς τοῦτο καταφυγόντας οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ δεσπότηαι βιαίως ἀπάγειν, καὶ μέχρι τούτου διαμένουσιν ἀσινεῖς, μέχρι ἂν ἐπὶ διωρισμένοις φιλανθρώποις πείσαντες οἱ κύριοι καὶ δόντες διὰ τῶν

(4) Co się zaś tyczy wydarzeń na Sycylii, Syrakuzańczycy wybrali na dowódcę floty Fayllosa i wysłali go do Tyrenii, ponieważ Tyrreńczycy uprawiali na morzu piractwo. Fayllos zrazu popłynął na wyspę o nazwie Aitaleia²⁵⁸, złupił ją, po czym w tajemnicy przyjął od Tyrreńczyków pieniądze i odpłynął z powrotem na Sycylię, nie dokonawszy niczego godnego wzmianki. (5) Syrakuzańczycy postawili go przed sądem, a uznawszy go za zdrajcę, skazali na wygnanie. Wybrawszy nowego stratega – Apellesa – wysłali go przeciw Tyrreńczykom, dając mu do dyspozycji sześćdziesiąt trier. On zaś, przemierzywszy wybrzeże Tyrenii, przybył na Kynos²⁵⁹, która w tym czasie zajęta była przez Tyrreńczyków. Złupiwszy większą część wyspy oraz przejąwszy kontrolę nad Aitaleią, Apelles powrócił do Syrakuz, przywożąc ze sobą całą masę jeńców, jak też немало innego rodzaju łupów. (6) Po tych wydarzeniach Duketios, przywódca Sykulów, połączył wszystkie miasta tego ludu (z wyjątkiem Hybli) w jeden, powszechny Związek, a ponieważ był człowiekiem czynu, pragnącym zmiany istniejącego porządku rzeczy, zgromadził za sprawą owego Związku Sykulów wielką armię i przesiedlił na równinę miasto Menai²⁶⁰ (które było jego ojczyzną) oraz zbudował znamienite miasto w okolicach świętego gaju tak zwanych Palików i nazwał to miasto Palike, od imienia wspomnianych tu bogów²⁶¹.

89. Skoro już wspomnieliśmy o tych bogach, nie wypada wręcz, byśmy pominęli sięgającą daleko wstecz historię tej świątyni, jej niesamowitą naturę, krótko mówiąc – szczególne właściwości tak zwanych kraterów²⁶². Jak bowiem podają mity, gaj ten różnił się od innych swą pradawną historią i kultem [jakim go otaczano] oraz przekazami o wielu cudach [jakie miały się w nim dokonać]. (2) Przede wszystkim owe kraterzy, które się tam znajdują, wcale nie mają wielkich rozmiarów, ale w niezwykły sposób tryskają strumieniami wody, dobywanej z niesamowitej głębokości, i w swoim kształcie i wyglądzie przypominają kotły podgrzewane od spodu mocnym płomieniem, które wyrzucają w górę wrzącą wodę. (3) Owa podrzucana w górę wodą sprawia wrażenie, jakby znajdowała się w stanie wrzenia, ale nie ma w tej kwestii jasnego stanowiska, gdyż po prostu nikt nie odważył się dotknąć tej wody [by to sprawdzić]. Tryskająca ciecz wprawia wszystkich w takie oniemiaństwo, że wydaje się, że to, co ma miejsce, dzieje się za sprawą jakiejś boskiej siły. (4) Bowiem nie dość, że woda wydziela intensywny zapach siarki, to na dodatek z otchłani krateru dobywa się głośny i przeraźliwy dźwięk; co zaś zaskakuje jeszcze bardziej, to fakt, że woda ani się nie przelewa, ani nie opada, lecz w zadziwiający sposób utrzymuje się w ruchu i zachowuje siłę wytrysku, która wyrzuca ją w górę. (5) W związku z owym boskim majestatem, przenikającym ten gaj, składa się tam najświętsze przysięgi, a ci, którzy popełnią krzywoprzysięstwo, momentalnie spotykają się tam z karzącą potęgą bóstwa. Dlatego też niektórzy ludzie zostają pozbawieni wzroku w chwili, gdy opuszczają gaj. (6) Ponieważ strach przed potęgą bóstwa jest tak wielki, ludzie, którzy toczą z kimś spór i są naciskani przez jakichś dostojników [by odstąpili

ὄρκων τὰς περὶ τῶν ὁμολογιῶν πίστεις ἀπαγάγωσι. (8) καὶ οὐδεὶς ἱστορεῖται τῶν δεδωκότων τοῖς οἰκέταις πίστιν ταύτην παραβάς· οὕτω γὰρ ἢ τῶν θεῶν δεισιδαιμονία τοὺς ὁμόσαντας πρὸς τοὺς δούλους πιστοὺς ποιεῖ. ἔστι δὲ καὶ τὸ τέμενος ἐν πεδίῳ θεοπρεπεῖ κείμενον καὶ στοαῖς καὶ ταῖς ἄλλαις καταλύσεσιν ἱκανῶς κεκοσμημένον. περὶ μὲν οὖν τούτων ἱκανῶς ἡμῖν εἰρήσθω, πρὸς δὲ τὴν συνεχῆ τοῖς προΐστορημένοις διήγησιν ἐπάνειμεν.

90. Ὁ γὰρ Δουκέτιος τὴν Παλικὴν κτίσας καὶ περιλαβὼν αὐτὴν ἀξιολόγῳ τείχει, κατεκληρούχησε τὴν ὁμορον χώραν. Συνέβη δὲ τὴν πόλιν ταύτην διὰ τὴν τῆς χώρας ἀρετὴν καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκητόρων ταχεῖαν λαβεῖν αὔξησιν. (2) οὐ πολὺν δὲ χρόνον εὐδαιμονήσασα κατεσκάφη, καὶ διέμεινεν ἀοίκητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων· περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἀναγράφομεν ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις. (3) Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Σικελίαν ἐν τούτοις ἦν. Κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν μετὰ τὴν κατασκαφὴν τῆς Συβάρεως ὑπὸ τῶν Κροτωνιατῶν ὕστερον ἔτεσιν ὀκτὼ πρὸς τοῖς πενήκοντα Θετταλὸς συναγαγὼν τοὺς ὑπολοίπους τῶν Συβαριτῶν ἐξ ἀρχῆς ὤκισε τὴν Σύβαριν, κειμένην ἀνὰ μέσον ποταμῶν δυοῖν, τοῦ τε Συβάριος καὶ Κράθιος. (4) ἀγαθὴν δ' ἔχοντες χώραν ταχὺ ταῖς οὐσίαις προσανέβησαν. Κατασχόντες δὲ τὴν πόλιν ἔτη ὀλίγα πάλιν ἐξέπεσον ἐκ τῆς Συβάρεως· περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἀναγράψαι πειρασόμεθα κατὰ τὴν ἐχομένην βίβλον.

91. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Ἀντιδότου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Λεύκιον Ποστούμιον καὶ Μάρκον Ὀράτιον. ἐπὶ δὲ τούτων Δουκέτιος ὁ τῶν Σικελῶν ἔχων τὴν ἡγεμονίαν Αἴτην μὲν κατελάβετο, τὸν ἡγούμενον αὐτῆς δολοφονήσας, εἰς δὲ τὴν Ἀκραγαντίνων χώραν ἀναζεύξας μετὰ δυνάμεως Μότυον φρουρούμενον ὑπὸ τῶν Ἀκραγαντίνων ἐπολιόρησε· τῶν δὲ Ἀκραγαντίνων καὶ Συρακοσίων ἐπιβοθησάντων, συνάψας μάχην καὶ προτερήσας ἐξήλασεν ἀμφοτέρους ἐκ τῶν στρατοπέδων. (2) καὶ τότε μὲν τοῦ χειμῶνος ἐνισταμένου διεχωρίσθησαν εἰς τὴν οἰκίαν, οἱ δὲ Συρακόσιοι τὸν στρατηγὸν Βόλκωνα, τῆς ἥττης αἴτιον ὄντα καὶ δόξαντα λάθρα συμπράττειν τῷ Δουκετίῳ, καταδικάσαντες ὡς προδότην ἀπέκτειναν. τοῦ θέρους δὲ ἀρχομένου στρατηγὸν ἕτερον κατέστησαν, ᾧ δύνάμιν ἀξιόλογον δόντες προσέταξαν καταπολεμῆσαι Δουκέτιον. (3) οὗτος δὲ πορευθεὶς

od roszczeń], zdają się na rozstrzygnięcie ich skargi poprzez konfrontację zeznań złożonych pod wspomnianą tu przysięgą. Gaj ten jest również od pewnego już czasu postrzegany jako miejsce azylu, przez co służy wielką pomocą niewolnikom, którzy mieli to nieszczęście, że trafili w ręce okrutnych i bezwzględnych panów. (7) Bowiem panom nie wolno zabrać stamtąd siłą tych, którzy zbiegli do tego gaju – zbiegowie pozostają nietykalni dopóty, dopóki panowie nie podporządkują się ściśle określonym zasadom ludzkiego traktowania [niewolników] oraz dopóki nie zagwarantują pod przysięgą, że dotrzymają tego, na co przystali. [Dopiero wtedy] ich zabierają. (8) Historia nie zna żadnego przypadku, w którym ktoś, kto dał niewolnikom taką gwarancję, złamałby swą przysięgę. Tak więc strach przed bogami sprawia, że składający przysięgę aż do tego stopnia pozostają wierni przyrzeczeniom złożonym niewolnikom. Gaj, położony na zaiste godnej bogów równinie, ozdabiają portyki i inne służące wypoczynkowi zabudowania. Skoro dostatecznie dużo [– jak sądzę –] powiedzieliśmy na temat tego gaju, wrócimy do kontynuowania narracji opisanych tu powyżej zdarzeń.

90. Gdy Duketios zbudował już Palike i otoczył ją odpowiednio mocnymi murami, rozparcelował przylegające do miasta terytorium. Miasto to przeżyło szybki wzrost za sprawą zarówno żyzności zajmowanej ziemi, jak i ogromnej liczby osadników. (2) Nie cieszyło się jednak swym dobrobytem długo, gdyż zostało zrównane z ziemią i pozostaje niezamieszkałe aż do naszych czasów. Ale o tym napiszemy szczegółowo w odpowiednim czasie²⁶³.

(3) Tak oto zatem wyglądała wówczas sytuacja na Sycylii. W Italii natomiast, w pięćdziesiąt osiem lat po tym, jak Krotończycy zrównali z ziemią Sybaris, jeden z Tesalów²⁶⁴ zebrał pozostałych przy życiu Sybarytów i założył Sybaris od nowa, sytuując je pomiędzy dwoma rzekami: Sybarios i Kratios. (4) Ponieważ [mieszkańcy miasta] posiadli żyzną ziemię, szybko powiększyli swe majątki. I gdy zaledwie od kilku lat cieszyli się posiadaniem [własnego] miasta, ponownie zostali przepędzeni z Sybaris. Ale wydarzenia te postaramy się opisać szczegółowo w następnej księdze²⁶⁵. [LACUNA²⁶⁶]

91. Gdy archontem w Atenach był Antidotos²⁶⁷, Rzymianie wybrali na konsulów Lucjusza Postumiusza i Marka Horacjusza²⁶⁸. W czasie tego roku Duketios, sprawujący przywództwo nad Sykulami, zdobył Etnę, zabiwszy uprzednio w wyniku podstępnej jej przywódce. Następnie wyprawił się ze swą armią na ziemię Akragantycyków i rozpoczął oblężenie Motyon, to jest twierdzy, której strzegli Akragantycy²⁶⁹. Gdy Akragantycy i Syrakuzanie przybyli [oblężonym] na pomoc, Duketios starł się z nimi w bitwie, a odniósłszy zwycięstwo, przegnał obie armie z ich obozów. (2) A ponieważ nadeszła już wówczas zima, [Akragantycy i Syrakuzanie] rozeszli się do swych rodzinnych miast. Nadto Syrakuzanie uznali za zdrajcę i stracili stratega Bolkona, który ponoć był winny poniesionej porażki i, jak się zdawało, prowadził tajemne układy z Duketiosem. Z początkiem

μετὰ τῆς δυνάμεως κατέλαβε τὸν Δουκέτιον στρατοπεδεύοντα περὶ τὰς Νομάς· γενομένης δὲ παρατάξεως μεγάλης, καὶ πολλῶν παρ' ἀμφοτέροις πιπτόντων, μόγις Συρακόσιοι βιασάμενοι τοὺς Σικελοὺς ἐτρέψαντο, καὶ κατὰ τὴν φυγὴν πολλοὺς ἀνεΐλον. τῶν δὲ διαφυγόντων οἱ πλείους μὲν εἰς τὰ φρούρια τῶν Σικελῶν διεσώθησαν, ὀλίγοι δὲ μετὰ Δουκετίου τῶν αὐτῶν ἐλπίδων μετέχειν προείλοντο. (4) ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ἀκραγαντῖνοι τὸ Μότυον φρούριον κατεχόμενον ὑπὸ τῶν μετὰ Δουκετίου Σικελῶν ἐξεπολιόρκησαν, καὶ τὴν δύναμιν ἀπαγαγόντες πρὸς τοὺς Συρακοσίους νενικηκότας ἤδη κοινῇ κατεστρατοπέδευσαν. Δουκέτιος δὲ διὰ τὴν ἦτταν τοῖς ὅλοις συντριβεῖς, καὶ τῶν στρατιωτῶν αὐτὸν τῶν μὲν καταλειπόντων, τῶν δ' ἐπιβουλευόντων, εἰς τὴν ἐσχάτην ἦλθεν ἀπόγνωσιν.

92. Τέλος δὲ θεωρῶν τοὺς ὑπολοίπους φίλους μέλλοντας αὐτῷ τὰς χεῖρας προσφέρειν, φθάσας αὐτοὺς καὶ νυκτὸς διαδράς ἀφίππευσεν εἰς τὰς Συρακούσας. ἔτι δὲ νυκτὸς οὔσης παρῆλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Συρακοσίων, καὶ καθίσας ἐπὶ τῶν βωμῶν ἰκέτης ἐγένετο τῆς πόλεως, καὶ ἑαυτὸν τε καὶ τὴν χώραν ἧς ἦν κύριος παρέδωκε τοῖς Συρακοσίοις. (2) τοῦ δὲ πλήθους διὰ τὸ παράδοξον συρρέοντος εἰς τὴν ἀγορὰν, οἱ μὲν ἄρχοντες συνήγαγον ἐκκλησίαν καὶ προέθηκαν βουλήν περὶ τοῦ Δουκετίου τί χρῆ πράττειν. (3) ἔνιοι μὲν οὖν τῶν δημηγορεῖν εἰωθῶτων συνεβούλευον κολάζειν ὡς πολέμιον καὶ περὶ τῶν ἡμαρτημένων τὴν προσήκουσαν ἐπιθεῖναι τιμωρίαν· οἱ δὲ χαριέστατοι τῶν πρεσβυτέρων παριόντες ἀπεφαίνοντο σώζειν τὸν ἰκέτην, καὶ τὴν τύχην καὶ τὴν νέμεσιν τῶν θεῶν ἐντρέπεσθαι· δεῖν γὰρ σκοπεῖν οὐ τί παθεῖν ἄξιός ἐστι Δουκέτιος, ἀλλὰ τί πρέπει πρᾶξι Συρακοσίοις· ἀποκτεῖναι γὰρ τὸν πεπτωκότα τῇ τύχῃ μὴ προσῆκον, σώζειν δ' ἅμα τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβειαν καὶ τὸν ἰκέτην ἄξιον εἶναι τῆς τοῦ δήμου μεγαλοψυχίας. (4) ὁ δὲ δῆμος ὥσπερ τινὶ μιᾷ φωνῇ σώζειν πάντοθεν ἐβόα τὸν ἰκέτην. Συρακόσιοι μὲν οὖν ἀπολύσαντες τῆς τιμωρίας τὸν Δουκέτιον ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Κόρινθον, καὶ ἐνταῦθα προστάξαντες καταβιοῦν τὴν ἰκανὴν αὐτῷ χορηγίαν συναπέστειλαν. (5) Ἡμεῖς δὲ παρόντες ἐπὶ τὸν προηγούμενον ἐνιαυτὸν τῆς Ἀθηναίων στρατείας ἐπὶ Κύπρον Κίμωνος ἡγουμένου, κατὰ τὴν ἐν ἀρχῇ πρόθεσιν αὐτοῦ περιγράφομεν τήνδε τὴν βίβλον.

lata [Syrakuzańcy] mianowali nowego stratega, któremu przekazali pokaźnych rozmiarów armię i rozkazali, by ujarzmił Duketiosa. (3) Ów strateg, wyruszywszy ze swą armią, natknął się na Duketiosa, gdy ten obozował pod Nomai. Doszło do niesamowitej walki: chociaż po obu stronach poległo wielu żołnierzy, Syrakuzańcykom – nie bez trudności – udało się jednak zmusić Sykulów do odwrotu i wybić wielu z nich w czasie ucieczki. Spośród uciekających większość schroniła się w twierdzach Sykulów, zaś jedynie nieliczni zdecydowali się dzielić swe przyszłe losy z Duketiosem. (4) Równoległe do tych wydarzeń Akragantyjczycy zdobyli w wyniku oblężenia Motyon (twierdzę opanowaną przez Sykulów Duketiosa), a powiodłszy swą armię do Syrakuzańcyków, którzy właśnie odnieśli zwycięstwo, już wspólnie z nimi rozłożyli obóz. Natomiast Duketios, którego przywództwo, w efekcie poniesionej porażki, zostało całkowicie obalone, wpadł w krańcową rozpacz, gdyż spośród jego żołnierzy jedni go opuszczali, inni zaś spiskowali przeciwko niemu.

92. W końcu [Duketios], zorientowawszy się, że przyjaciele, którzy przy nim pozostali, zamierzają podnieść na niego rękę, uprzedził ich zamiary i nocą, odjechawszy konno, uciekł do Syrakuz. Gdy była jeszcze noc, przybył na agorę Syrakuzańcyków i, usiadłszy u stóp ołtarzy, stał się błagalnikiem tego miasta, oddając do dyspozycji Syrakuzańcyków zarówno własną osobę, jak i terytorium, nad którym sprawował kontrolę. (2) Gdy tłumy mieszkańców, zaskoczone tym niesamowitym widokiem, zbiegły się na agorę, urzędnicy zwołali Zgromadzenie Ludowe i przedłożyli mu do rozstrzygnięcia kwestię, co należało dalej zrobić z Duketiosem. (3) Wówczas niektórzy mówcy, nawykli do przemawiania zgodnie z upodobaniami ludu, opowiadali się za ukaraniem Duketiosa jako wroga i odplaceniem mu miarą stosowną do wyrządzonych przez niego szkód. Natomiast starsi mówcy, prezentujący największą ogładę, w swych wystąpieniach opowiadali się za oszczędzeniem błagalnika, a przez to okazaniem szacunku wyrokom Losowi, jak też i bojaźni wobec gniewu bogów. „Należy bowiem [– argumentowali –] rozważyć nie tyle, jaką karę powinien ponieść Duketios, ile co powinni [w tej sytuacji] zrobić Syrakuzańcy. Nie godzi się bowiem zabijać człowieka, którego Los przywiódł do upadku; natomiast jednoczesne podtrzymanie szacunku dla bogów i ocalenie błagalnika, to czyn godny zaiste wspaniałomyślnego ludu”. (4) Wówczas lud, tak jakby jednym głosem dochodzącym ze wszystkich stron, wśród ogólnej wrzawy żądał ocalenia błagalnika. Zatem Syrakuzańcy, uwolniwszy od kary Duketiosa, wysłali go do Koryntu. Posławszy w ślad za nim zaopatrzenie gwarantujące dostatnie utrzymanie, nakazali mu spędzić tam resztę jego życia. (5) My zaś – jako że dotarliśmy do roku poprzedzającego ten, w którym Ateńcy pod dowództwem Kimona podjęli wyprawę na Cypr – zgodnie z zapowiedzią, przedstawioną na początku tej księgi²⁷⁰, w tym właśnie miejscu ją zakończymy.

KOMENTARZ (do tekstu polskiego)

- 1 Kserkses I – panował w latach 486-465, syn Dariusza I, po którym przejął plan kontynuowania podboju Grecji.
- 2 Czyli wydarzenia lat 480-451.
- 3 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 480 r.
- 4 Spurius Cassius [Vecellinus], Proclus Verginius Tricostus [Rutilus]; rekonstrukcji pełnych imion dokonano na podstawie fasti consulares oraz Liwiusza II 41,1. W rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 486 r. Jak zauważa K. Clarke (*Universal perspectives in historiography*, [w:] *The limits of historiography: genre and narrative in ancient historical texts*, red. Ch. Shuttleworth Kraus, Leiden 1999, s. 260, przypis 26), identyfikując rok według archontów i konsulów, Diodor wprowadza fałszywy synchronizm, gdyż urzędnicy ci obejmowali swe urzędy w różnych porach roku (archonci – latem, konsulowie – zimą).
- 5 Jako miara długości stadion równał się 600 stopom; stadion olimpijski miał 192,28 m.
- 6 Ścisłej rzecz ujmując, Gobryas, ojciec Mardoniosa, poślubił siostrę Dariusza, ojca Kserksesa, zaś sam Mardonios ożenił się z córką Dariusza, czyli siostrą Kserksesa. Por. m.in. Herodot VII 5.
- 7 Tj. w Galii.
- 8 Dariusz I Wielki – król perski w latach 522-486, syn Hystaspesa, ojciec Kserksesa I. W 522 r. wraz z grupą sześciu arystokratów perskich obalił maga-uzurpatora Gaumate, który rościł sobie prawa do tronu pod koniec życia Kambyzesa (panował w okresie 529-522), syna Cyrusa I Wielkiego (króla w latach 557-529); Dariusz stłumił ponad 20 powstań we wszystkich częściach imperium perskiego, wyprowadził je z wielkiego kryzysu, gruntownie zreorganizował i ze zmiennym szczęściem prowadził dalszą ekspansję, m.in. w Tracji, Macedonii, Grecji; za jego panowania imperium Achemenidów osiągnęło maksymalne rozmiary; pod wpływem swej drugiej żony, Atossy, córki Cyrusa I Wielkiego, następcą wyznaczył Kserksesa, a nie starszego od niego Artobazanesa, syna z pierwszego małżeństwa (por. Herodot VII 2-3).
- 9 Por. Herodot VI 103-117.

- 10 Suza – dzis. Szusz w Iranie. Stolica Elamu, zdobyta przez Cyrusa I Wielkiego; od czasów Dariusza I obok Babilonu, Persepolis i Ekbatany jedna ze stolic Persji, w rozumieniu Greków najważniejsza, bo tam Wielki Król przyjmował najczęściej poselstwa greckie.
- 11 Na znak lojalności i poddania; według Herodota (VII 32) Kserkses zażądał też, by przygotowano mu powitalną ucztę.
- 12 Góra Atos jest położona na Akte, tj. jednym z trzech palczastych cyplów półwyspu Chalkidiki. I chociaż Akte jest najbardziej na wschód wysuniętym cyplem tego półwyspu, do słynnego Chersonezu nad Hellespontem stąd bardzo daleko. Zatem określenie „chersonesz” ma tutaj znaczenie raczej techniczne, tj. określa głęboko wcinający się w morze półwysp lub – jak w tym konkretnym przypadku – cypl półwyspu.
- 13 Tempe – dolina w Tesalii między Olimpem a Ossą; przez Tempe przepływa rzeka Penejos.
- 14 Według Herodota (VII 173) był to Euainetos.
- 15 Tj. mieszkańcy Malidy w południowej Tesalii.
- 16 Na temat zjawiska medyzmu (czyli kolaboracji z Persami) – zob. D. Gillis, *Colaboration with the Persians*, Wiesbaden 1979 (źródłowo opracowanie ogranicza się jednak tylko do dzieła Herodota).
- 17 Tj. Istmie Korynckim.
- 18 Oczywiście wszystkie te miasta, które przyłączyły się do antyperskiego sojuszu, nie zaś bezwzględnie wszystkie miasta greckie – por. wyżej rozdz. 3,2.
- 19 Fakt ten był w starożytności i jest współcześnie kwestionowany, ale potwierdza go Tukidydes (IV 109,2).
- 20 Ciemne Skały – dwie skaliste wysepki u wejścia do Morza Czarnego.
- 21 Triopion – przylądek w Karii.
- 22 Sunion – przylądek w Attyce.
- 23 Triakontera – statek z jednym rzędem trzydziestu wiosel i długości ok. 22 m.
- 24 Zob. N.G.L. Hammond, *Sparta at Thermopylae*, *Historia* 45, 1, 1996, s. 1-20.
- 25 Spartiaci – pełnoprawni obywatele Sparty; stanowili zamkniętą grupę wojowników, całe ich życie upływało na wspólnych ćwiczeniach wojskowych i walce; utrzymanie zapewniała spartiatom praca helotów.
- 26 Jak wiemy z rozdz. 3,2, większość Beotów opowiedziała się po stronie Persów.
- 27 Pelta – mała, okrągła lub półokrągła, tarcza skórzana bez metalowego obramowania.
- 28 Herodot (VII 213) przedstawia Efialtesa – bo o niego tu chodzi – jako Malijczyka, by później (VII 214) dookreślić, że był on Trachińczykiem, tj. mieszkańcem miasta Trachis w Malidzie (Malis), niewielkiej krainie w północnej Grecji.
- 29 Współcześni uczeni też nie są w stanie zrozumieć, jaki cel miał przyświecać temu atakowi; skoro bowiem Spartanom zależało na jak najdłuższym powstrzymaniu wrogów, jest mało prawdopodobne, by inicjatywa natarcia

wyszła z ich strony. Nie wspomina o niej zresztą ani słowem przekaz Herodota – wręcz przeciwnie: historyk podaje, że „Kserkses, złożywszy po wschodzie słońca płynne ofiary, przeczekał jakiś czas, po czym mniej więcej w porze przedpołudniowej przypuścił atak” (VII 223, przeł. S. Hammer, Warszawa 2002, s. 448).

- 30 W oryginale tekstu Diodora i w mitologii greckiej szczęśliwy traf i los utożsamia bogini Tyche (Τύχη).
- 31 Simonides z Keos (557-468) był nadwornym poetą ateńskiego tyrana Hipparcha, syna Pizystrata; gdy Hipparch został zamordowany, Simonides przeniósł się na dwory tesalskich władców. Do Aten powrócił przed 490 r.; miał ponoć zwyciężyć Ajschylosa w konkursie na elegię ku czci poległych pod Maratonem. Po zakończeniu wojen perskich przeniósł się na dwór tyrana Syrakuz, Hierona, gdzie zmarł około 10 lat później. Uprawiał wiele gatunków literackich, ale największą sławę przyniosły mu treny i epigramy.
- 32 Poeta meliczny – poeta-kompozytor tworzący utwory recytowane (śpiewane) przy akompaniamencie muzyki.
- 33 Enkomiion – pieśń pochwalna wykonywana zwykle przez grupę zawodowych tancerzy-śpiewaków (tzw. choreutów).
- 34 Fragm. 4 (Bergk) = Fr. 26 (531) Page; przeł. J. Danielewicz, [w:] *Liryka starożytnej Grecji*, Warszawa–Poznań 2001, s. 276; C.M. Bowra (Simonides on the fallen of Thermopylae, *Classical Philology* 28, 1933, s. 277-281) przypuszcza, że pieśń tę pierwotnie wykonano w Sparcie, w świątyni Marona i Alfejosa, którzy – jak uważali Spartanie – spośród Lacedemończyków walczących pod Termopilami okazali największe po samym Leonidasie męstwo (por. Pausanias III 12,9 oraz Herodot VII 227-228); zob. też M.A. Flower, Simonides, Ephorus, and Herodotus on the battle of Thermopylae, *Classical Quarterly* N.S. 48, 2, 1998, s. 365-379.
- 35 Sformułowanie to odnosi się do na wpół mitycznego zwycięstwa Tebańczyków nad tzw. wyprawą siedmiu, do której miało dojść – jak mówi tradycja – 27 lat przed wojną trojańską. Po opuszczeniu Teb przez Edypa, splamionego kazirodztwem popełnionym ze swą matką-żoną Jokastą, jego synowie Eteokles i Polinejkes ustalili, iż będą sprawować władzę na przemian, po roku każdy. Eteokles, jako starszy, objął tron pierwszy, ale po roku odmówił przekazania władzy młodszemu bratu. Polinejkes udał się zatem na dwór Adrastos, króla Argos, poślubił jego córkę Argię i za namową teścia postanowił dochodzić swych racji. Adrastos przygotował zatem wyprawę i wyruszył na Teby z siedmioma słynnymi wojownikami Tydeusem, Amfiaraosem, Kapaneusem, Partenopeusem, Hippomedonem, Eteoklesem (synem Ifisa) i Polinejkesem. Wszyscy oni – z wyjątkiem Adrastos – polegli pod murami Teb. Poległ również Eteokles, zabity w pojedynku z Polinejkesem; por. też Diodor IV 64-65 (historia wyprawy) oraz XXII fragm. 6 (wyjaśnienie znaczenia przysłowia).
- 36 Euripos – cieśnina między kontynentem a wyspą Eubeą.

- 37 Jak podaje Herodot (VIII 4-5), Eubejczycy udali się do Eurybiadesa z prośbą, by nie odpływał z flotą, dopóki nie ewakuują swoich dzieci i domowników. Eurybiades jednak odmówił ich prośbie. Wówczas więc udali się z pieniędzmi do Temistoklesa i przekupili go; on zaś zachowawszy część łapówki dla siebie, podzielił się resztą z innymi dowódcami, nie zdradzając wszakże źródła pochodzenia pieniędzy.
- 38 Świątynia Ateny Pronaia – wzniesiona w stylu doryckim w drugiej połowie VII w., usytuowana była w gaju oliwnym, poniżej świątyni Apollina. Dla zmierzających do głównego sanktuarium Delf stanowiła więc niejako przedsiónek (stąd nazwa Pronaia), a ponieważ leżała w kręgu świątynnym zwanym Marmaria, często nazwano tę świątynię Pronaia-Marmaria.
- 39 Według J. Eberta (Zum Perser-Epigramm von Delphi (Diod. XI 14,4), *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 47, 1982, s. 35-36) po analizie słownictwa pierwszego wersu epigramu można wysunąć przypuszczenie, że epigram – w wersji zachowanej u Diodora – powstał dopiero w IV w., przypuszczalnie w setną rocznicę bitwy. Przypuszczenie to potwierdzałyby także fakt, że pierwszym autorem, który cytuje epigram w takiej wersji, jest dopiero Efor (historyk grecki z Kyme w Eolidzie, współczesny królom macedońskim Filipowi II i Aleksandrowi Wielkiemu; szczyt jego twórczości przypada około 340 r.).
- 40 Hipokryzję Kerkyrejczyków dokładniej opisuje Herodot (VIII 168). Tłumaczyli oni, że nie mogli przybyć ze swą flotą pod Salaminę ze względu na silne wiatry, które współcześnie noszą nazwę meltemów. Są to suche wiatry północno-zachodnie, wiejące co roku w dwóch ostatnich miesiącach letnich we wschodniej części Morza Śródziemnego. Zważywszy, że według współczesnego kalendarza bitwa pod Salaminą przypadła 20 września, tj. w końcowym okresie występowania tych wiatrów, zabrakło zaledwie kilkunastu dni, by wymówka Kerkyrejczyków straciła swą – i tak wątpliwą – podstawę usprawiedliwienia.
- 41 Chodzi o ateński akropol, który jako całość stanowił święty okrąg bogini Ateny.
- 42 Około 8 km.
- 43 O roli Egipcjan w drugiej wojnie perskiej – por. A. Deman, *Presence des Egyptiens dans la seconde guerre medique (480-479 av. J.C.)*, *Chronique d'Égypte* 60, 1985, s. 56-74.
- 44 W ten sposób Grecy nie mogli już uciec ani na zachód (tj. do Megarydy, zwłaszcza że ta była już zajęta przez Persów – por. niżej rozdz. 18,2), ani na południe (tj. na Peloponez). Uprzednio flota perska zdążyła już (jak można przypuszczać z rozdz. 14,5) zamknąć także wejście do cieśniny od wschodniej strony, tj. między Salaminą a Attyką.
- 45 Heraklejon – świątynia Heraklesa na wybrzeżu Attyki; w miejscu, w którym stała, odległość Salaminy od lądu stałego była bardzo mała – por. Plutarch, *Żywot Temistoklesa* 13,1.

- 46 Analizę krytyczną relacji Diodora o bitwie pod Salaminą w stosunku do innych źródeł antycznych zawiera artykuł N. Nikolaou, *La bataille de Salamine d'après Diodore de Sicile*, *Revue des Études Grecques* 95, 1982, s. 145-156.
- 47 Por. wyżej rozdz. 3,6.
- 48 Liczba ta nie zgadza się z tymi podanymi w rozdz. 28,4 (ponad dwieście tysięcy) i w rozdz. 30,1 (około pięćset tysięcy).
- 49 Por. wyżej rozdz. 1,4.
- 50 Hamilkar I – król kartagiński w latach 510-480; jego imię w innych źródłach brzmi Amilkas (por. Herodot VII 165).
- 51 Dzis. Palermo.
- 52 Diodor w swym dziele pojęcia „Sycylijczycy” używa w sensie „sycylijscy Grecy”.
- 53 Akragantyńczycy – mieszkańcy Akragas (późniejsze rzymskie Agrigentum, dzis. Agrigento), kolonii greckiej założonej około 581 r. przez osadników z Geli, jednego z największych i najbogatszych miast Wielkiej Grecji (zajmowało obszar 18 ha, zamknięty murami obronnymi o dziewięciu bramach); Akragas, zdobyte i zniszczone przez Kartagińczyków w 406 r., było ojczyzną filozofa Empedoklesa.
- 54 Relacja Diodora w tym miejscu to przypuszczalnie efekt kompilacji przekazów innych autorów i przemyśleń samego historyka, stąd też widoczny w niej brak konsekwencji. List Selinuntczyków nie podawał żadnej konkretnej daty – skąd więc Gelon wiedział, że jeźdźcy z Selinuntu mieli przybyć właśnie tego dnia? Gdyby tak było, pod Himerą nie stawilby się posłaniec od Selinuntyńczyków, lecz obiecani przez nich jeźdźcy. A skąd Gelon wiedział, że Hamilkar chciał tego dnia złożyć ofiarę? Załóżmy, że od zwiadowców i/lub szpiegów, o których Diodor milczy. Ale czy ofiarę na pewno składano Posejdonowi, skoro Kartagińczycy nie oddawali czci greckim bóstwom (por. np. Diodor XIV 63, 1 i 77,5)? Pytania można mnożyć. Zważywszy, że Herodot w swym opisie zdarzeń (VII 167) całkowicie pomija rzekomy podstęp Gelona, możemy przyjąć, iż jest on wymysłem samego Diodora, który sytuację osadził w realiach greckich, a nie fenickich: skoro Hamilkar chciał złożyć jakąś ofiarę, a z Selinuntu mieli przybyć jeźdźcy, to ofiara „musiała” być złożona Posejdonowi, gdyż właśnie jemu Grecy(!) składali w ofierze konie, które – przypuszczalnie – mieli ci jeźdźcy przywieźć. Według wersji Diodora Hamilkar zginął w walce (por. niżej rozdz. 22,1), natomiast zdaniem Herodota rzucił się w ogień podczas składania ofiar, gdy zobaczył, że jego żołnierze uciekają przed zajmującymi kartagiński obóz siłami Gelona. Na podstawie relacji Herodota wysuwano hipotezę, że Hamilkar składał ofiarę fenickiemu bóstwu Melkartowi, słynącemu z tego, iż jego ofiarnicy i wyznawcy dokonywali samospaleń. Problem w tym, że samobójczy skok Hamilkara w płomienie nie był wcześniej planowany, lecz wynikał z jego desperacji. Czyje ciała – ludzkie czy zwierzęce – były przedmiotem całopalnych ofiar, tego Herodot nie podaje.

- 55 Zaprezentowana w rozdz. 22,5-23,1 rekapitulacja wydarzeń powstała w duchu stoickiej maksymy historia vitae magistra, której Diodor wielokrotnie hołdował w swym dziele. Najłatwiej ją dostrzec w ocenach postaci historycznych (por. rozdz. 46, 1-4: ocena Pauzaniaśa oraz rozdz. 58, 4-5: ocena Temistoklesa), ale – jak widać – jest także obecna w narracjach batalistycznych, zwłaszcza w ich epilogach – por. niżej rozdz. 82, 1-3 (podsumowanie bitwy pod Tanagrą). Na ten temat zob. też M. Alganza Roldan, *Sobre las epilogos de las batallas de Himera y Tanagra en la obra de Diodoro de Sicilia*, Florentina Iliberritana 1, 1990, s. 7-17.
- 56 Za zamieszczonych poniżej (por. rozdz. 24,2) słów samego Diodora wynika, że jednak ktoś ocalał.
- 57 Chodzi o Gelona I (panował w latach 485-478) i jego dwóch braci: Hierona I (tyrana w latach 478-467) i Trasybulosa (tyrana w latach 467-466) – por. niżej rozdz. 66,4-67,7.
- 58 Herodot podaje (VII 166), że bitwa pod Himera odbyła się tego samego dnia, co bitwa pod Salaminą, a nie bitwa pod Termopilami.
- 59 Około 1350 m.
- 60 Około 9 m.
- 61 Oczywiście nie należy z nazwy wnioskować, że moneta ta ważyła 50 funtów, lecz że miała wagę 50 jednofuntowych monet srebrnych, używanych na Sycylii jako środek płatniczy. K. Rutter (*The myth of the «Damareteion»*, *Chiron* 23, 1993, s. 171-188) uważa, że przekaz o szlachetnym uczynku żony tyrana Gelona jest całkowicie niehistoryczny. Hellenistyczna topika przedstawiania królów (tu: tyranów) opracowała motyw oddawania przez kobiety-małżonki władców (lub ludzi zamożnych) swoich klejnotów na cele społeczne, szczególnie w przypadku zagrożenia państwa z zewnątrz. Propagandowe interesy Hierona II (tyrana z drugiej połowy III w., podającego się za potomka Gelona I, którym w rzeczywistości nie był) pozwoliły tej legendzie przetrwać. Bazuje ona na przyjętej w starożytności hipotezie, że srebrne monety dekadrachmowe pojawiły się w Syrakuzach po bitwie pod Himera. Przytoczona przez Diodora legenda zachowała się też u innych autorów (Polluksa, Hesychiosa, Eustatiosa i w scholiach do Pindara).
- 62 Chiton – lniana lub wełniana, spodnia szata grecka noszona przez kobiety i mężczyzn; prosta suknia z rękawami (lub bez), na bokach i ramionach spinana lub zszywana, przewiązywana dość wysoko.
- 63 Himation – prostokątny płat materii wełnianej, noszony jako wierzchnie okrycie zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn, bez zapięcia (jeden z końców himationu przerzucano przez lewe ramię).
- 64 Używanie przez tyranów tytułu „król” było w Syrakuzach powszechne (por. niżej rozdz. 38,2 i in.). Posługiwali się nim Dejnomenidzi (tyrani Syrakuz, synowie Dejnomenesa – por. niżej rozdz. 67, 2-5) i Dionizjusze (Starszy i Młodszy – tyrani Syrakuz w latach 406-344). Poza Sycylią tytułu „król” używali

- też Kypselidzi (tyrani Koryntu) i Ortagoridzi (tyrani Sikyonu) – por. S.I. Oost, *The tyrant kings of Syracuse*, *Classical Philology* 71, 1976, s. 224-236.
- 65 Boginie otaczane na Sycylii największym kultem – por. Diodor V 2,3.
- 66 Zachował się epigram dedykacyjny z tego trójnoga – por. fragm. 106 Diehl = 170 Edmonds.
- 67 Pindar z Teb (518-438) – najślynniejszy twórca poezji chóralnej; zachowały się 4 księgi epinikiów, tj. pieśni sławiących zwycięzców w igrzyskach olimpijskich, pytyjskich, nemejskich i istmijskich.
- 68 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 479 r.
- 69 Quintus Fabius Silvanus, Servius Cornelius Tricostus; poprawne imiona konsulów w 479 r. to: Quintus Fabius Vibulanus oraz Titus Verginius Tricostus Rutilus – por. *fasti consulares* i Liwiusz II 48,1.
- 70 Chodzi o te świątynie, które przetrwały inwazję roku poprzedniego.
- 71 Świątę obchodzono co roku i było ono pretekstem zwoływania Kongresu ogólnego Greków (por. niżej rozdz. 55,4 i 70,4); igrzyska odbywały się co cztery lata (w greckiej terminologii: każdego piątego roku) – por. Plutarch, *Żywot Arystydesa* 21,1.
- 72 Tekst tej przysięgi – z pewnymi drobnymi różnicami – zachował się u Likurga, w jego mowie *Przeciw Leokratesowi* (XIX 81). W tym miejscu dodaje on zdanie: a z tych, które przeszły na stronę barbarzyńców, ściągnę dziesięćcinę. Należy przyjąć, że podana tu przez Diodora wersja jest niepełna, gdyż istnienie w tekście przysięgi tejsze (zachowanej u Likurga) klauzuli potwierdził sam historyk powyżej, w rozdz. 3,3.
- 73 I tym samym regentem, sprawującym rządy w imieniu nieletniego władcy.
- 74 Podane tu liczby są z pewnością mocno przesadzone.
- 75 Drobną nieścisłość – z rozdz. 32,1 wynika, że palisadę obozu wraz z jej obrońcami opanowali już wcześniej Lacedemończycy.
- 76 Por. W.K. Pritchett, *Ancient Greek Military Practices: Part I*, Berkeley – Los Angeles – London 1971, s. 93-100 (rozdział „The Dekate from Booty”).
- 77 Sam złoty trójnóg został wywieziony przez Fokejczyków w czasie „świętej wojny” (lata 355-346). Natomiast brązowy słupek (o wysokości 5,5 m), który podtrzymywał trójnóg i miał wygląd trzech owiniętych wokół siebie węży, został usunięty przez cesarza Konstantyna i przeniesiony do Konstantynopola. Na trójnogu wryte były nazwy 31 państw greckich, które wzięte udział w wojnach perskich. Pierwsze słowa inskrypcji, jak i świadectwo Tukidydesa (I 132, 2-3) dowodzą, że była to pamiątka całej wojny, a nie tylko bitwy pod Platejami, co Diodor pośrednio sugeruje, a Pausaniasz (V 23,1 i X 13,9) bezpośrednio stwierdza.
- 78 Tj. Zeusowi Olimpijskiemu.
- 79 Fragm. 102 Diehl = 168 Edmonds; epigram przypisywany Simonidesowi.
- 80 Według Herodota (VII 228) obie poniższe inskrypcje wryto w Termopilach (i tak rzeczywiście było), a nie w Delfach.

- 81 Fragm. 91 Diehl = 118 Edmonds; epigram przypisywany Simonidesowi.
- 82 Fragm. 92 Diehl = 119 Edmonds; epigram przypisywany Simonidesowi.
- 83 Ojciec słynnego Peryklesa.
- 84 Na ten temat por. C. Raccuia, *Sul consiglio di Samo (479 a. C.): considerazioni storiche e storiografiche*, Messana. *Rassegna di Studi Filologici, Linguistici e Storici* N.S. 1, 1990, s. 71-106.
- 85 Relacja (mocno wyolbrzymiona) o udziale Jonów (tj. Samijczyków i Milezyjczyków) w tej bitwie została przypuszczalnie zaczerpnięta z dzieła Efora, który – jako że sam był Jonem (pochodził z Kyme) – dał w opisie bitwy pod Mykale próbkę swego „lokalnego patriotyzmu”.
- 86 Sformułowanie niezbyt jasne – może chodzić albo o zakładników, których Grecy dali Persom jako rękojmię ich przysięgi wierności Wielkiemu Królowi, albo o zakładników perskich, których Grecy nie chcieli brać w czasie bitwy, zabijając ich wszystkich, albo też o przysięgi (obietnice) pieniędzy lub darów, składane przez tychże niedoszłych zakładników w nadziei darowania im przez Greków życia.
- 87 Tj. Morza Egejskiego.
- 88 Tj. w latach 480-479.
- 89 Kolejna nieścisłość chronologiczna Diodora – jak można przypuszczać w poprzednim roku oznacza w 480 r., tymczasem Spuriusz Kasjusz [Wecellinus] konsulem był w latach 502 (Liwiusz II 17,1), 493 (Liwiusz II 33,3) oraz 486 (Liwiusz II 41,1).
- 90 Miało to rzeczywiście miejsce (por. Liwiusz II 41, 8-12), ale rok po jego ostatnim konsulacie (por. przypis wyżej), tj. w 485 r., a więc 6 lat wcześniej niż podaje Diodor.
- 91 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 478 r.
- 92 Caeso Fabius [Vibulanus], Lucius Aemilius Mamercus; wspomniana przez Diodora para w rzeczywistości pełniła konsulat w 484 r. (por. Liwiusz II 42,2); w 478 r. konsulem był już tylko Mamerkus, a jego kolegą na urzędzie był Gajusz Serwiliusz Struktus Ahala (Gaius Servilius Structus Ahala) – por. Liwiusz II 49,9 oraz *fasti consulares*.
- 93 Ponad 38 km.
- 94 Wobec braku innego materiału budowlanego.
- 95 Tj. przypuszczalnie przez eforów.
- 96 W rzeczywistości było to 3 lata wcześniej, w 481 r. – por. Liwiusz II 43, 2-5.
- 97 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 477 r.
- 98 Marcus Fabius Vibulanus, Lucius Valerius Publius; w rzeczywistości para ta pełniła konsulat w 483 r. – por. Liwiusz II 42,7 oraz *fasti consulares*. Poprawnie cognomen drugiego ze wspomnianych tu konsulów brzmi Potitus, a nie Publius.
- 99 Jest to jedyna wzmianka o porcie falerońskim w zachowanym do naszych czasów tekście dzieła Diodora.

- 100 Metojkowie – cudzoziemcy mieszkający w Atenach, pozbawieni praw politycznych, ale zobowiązani do płacenia podatków i odbywania służby woj-skowej.
- 101 Byzantion – słynne miasto w południowo-wschodniej Tracji, położone na północnym wybrzeżu Propontydy, u wejścia do Bosforu Trackiego, założone w 660 r. jako kolonia Megary; dziś. Sztambuł.
- 102 Tj. sprzymierzeńcy Sparty, którzy dostarczyli 50 z 80 pozostających pod komendą Pauzania tryer – por. wyżej rozdz. 44,2.
- 103 To bez wątplenia owe kontakty towarzyskie sprawiły, że gdy powołano do życia Związek Morski, właśnie Arystydesowi powierzono zadanie ustalenia wysokości wpłacanego przez państwa członkowskie trybutu, gdyż jego uczciwość i sprawiedliwość budziła powszechne zaufanie – por. niżej rozdz. 47,2.
- 104 Tajnaron – przylądek w Lakonii, najbardziej na południe wysunięty kraniec Peloponezu (dzis. Matapan); znajdowała się tam wspomniana tu dalej świątynia Posejdona Hippokouriosa („Opiekuna koni”), która stanowiła azyl dla piratów – por. Pauzaniusz III 14,2 i 25,4.
- 105 Świątynię zaczęto wznosić w drugiej połowie VII w. na akropolu w Sparcie, ale z braku środków jej nie ukończono. Pod koniec VII w. świątynia została odnowiona przez architekta i rzeźbiarza Gitiadesa, który także (por. Pauzaniusz III 17, 2-3) wykonał w brązie posąg bogini Ateny. Ponadto, chcąc jakby uczynić zadość przydomkowi patronki (Chalkioikos znaczy „Mająca dom z brązu”), ozdobił ściany świątyni płytami z brązu, na których wyrył m.in. prace Heraklesa i inne wątki mityczne.
- 106 Jak podaje Tukidydes (I 134,3), „spozstrzegłszy, że już umiera, wyprowadzili go ze świątyni; oddychał jeszcze, ale po wyprowadzeniu natychmiast zmarł” (przeł. K. Kumaniecki, Wrocław 1991, s. 100). Spartanie wyprowadzili Pauzaniausza ze świątyni na krótko przed jego śmiercią, by w ten sposób uniknąć zbezczeszczenia świętego przybytku.
- 107 Ściślej: świątynię Apollina na tej wyspie.
- 108 Według Tukidydesa (I 96,2) i Plutarcha (Żywot Arystydesa 24,4) wielkość pierwszego „budżetu” Związku Morskiego wynosiła 460 talentów.
- 109 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 476 r.
- 110 Caeso Fabius [Vibulanus], Spurius Furius Menellaeus; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 481 r. Cognomen drugiego z wymienionych tu konsulów poprawnie brzmi Fusus – por. Liwiusz II 43,1 oraz fasti consulares.
- 111 Dawna nazwa Mesyny; etymologię nazwy Zankle podaje Tukidydes VI 4,5.
- 112 Miasta na wschodnim wybrzeżu Sycylii, na północ od Syrakuz. Naksos założyli koloniści z Chalkis na Eubei w 734 r.; pięć lat później, w 729 r., Naksos założyło własne kolonie – Katanę i Leontinoi.

- 113 W kwestii terminologii społeczno-politycznej u Diodora zob. M. Casevitz, *Le vocabulaire politique de Diodore de Sicile: politeia, politeuma et leur famille*, *Ktèma* 15, 1990, s. 27-33.
- 114 Stało się to w 408 r. (por. Diodor XIII 62, 1-4); zatem skoro w tym miejscu opisuje historyk wydarzenia 476 r., zgodne współzycie Himeryjczyków z imigrantami trwało dziesięć lat dłużej niż to podaje Diodor, tj. 68 lat.
- 115 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 475 r.
- 116 Marcus Fabius [Vibulanus], Gnaeus Manlius [Cincinnatus]; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 480 r. – por. Liwiusz II 43,11 oraz *fasti consulares*.
- 117 Geruzja – trzydziestoosobowa rada starszych w Sparcie, w skład której z urzędu wchodził obaj królowie; pierwotnie geruzja pełniła funkcje doradcze wobec panujących królów, z czasem jednak przygotowywała uchwały, które poddawano pod głosowanie na zgromadzeniu ludowym spartiatów.
- 118 Tj. na lądzie i na morzu.
- 119 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 474 r.
- 120 Caeso Fabius [Vibulanus], Titus Verginius [Tricostus Rutilus]; w rzeczywistości para ta pełniła konsulat w 479 r. Rekonstrukcja pełnych imion na podstawie Liwiusza II 48,1 oraz *fasti consulares*.
- 121 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 473 r.
- 122 Lucius Aemilius Mamercus, Gaius Cornelius Lentulus; imię drugiego konsula jest niepoprawne – był nim Gajusz Serwiliusz Struktus Ahala (Gaius Servilius Structus Ahala). Zmarł w trakcie sprawowania urzędu, zastąpił go Opiter Werginusz Eskwilinus (Opiter Verginius Esquilinus). Ponadto wszyscy wymienieni konsulowie pełnili swe urzędy w 478, a nie 473 r. – por. *fasti consulares* oraz Liwiusz II 49,9.
- 123 Japygowie – grecka nazwa Kalabryjczyków.
- 124 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 472 r.
- 125 Titus Menenius [Lanatus], Gaius Horatius Pulvillus; w rzeczywistości para ta pełniła konsulat w 477 r. Rekonstrukcja imienia na podstawie *fasti consulares* oraz Liwiusza II 51,1.
- 126 Według P.J. Bicknella (*The date of the fall of the Emmenid tyranny at Akragas*, *Civiltà classica e cristiana* 7, 1986, s. 29-35) miało to miejsce około pięciu lat później, tj. w 467/466 r.
- 127 Miasto w Grecji kontynentalnej (Nizaja była portem Megary nad Zatoką Saronką). Dokładna nazwa, podana przez Diodora, ma pomóc w odróżnieniu tego miasta od Megary Hyblańskiej na wschodnim wybrzeżu Sycylii.
- 128 Kremera – niewielka rzeka, prawy dopływ Tybru, nad którym leżały Weje. O bitwie – por. Liwiusz II 44,7-51,9.
- 129 Według Liwiusza (II 50,11) zginęło ich dokładnie trzystu sześciu. Zdarzenie to uważa się obecnie za bardziej legendarne niż rzeczywiste.

- 130 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 471 r.
- 131 Aulus Verginius Tricostus [Rutilus], Gaius Servilius Structus; w rzeczywistości para ta pełniła konsulat w 476 r. Rekonstrukcja imienia na podstawie fasti consulares oraz Liwiusza II 51,4. Praenomen drugiego z wymienionych tu konsulów poprawnie brzmi Spurius, a nie Gaius.
- 132 Procedura ostracyzmu została włączona do prawodawstwa Klejstenesa i uchwalona w 508/507 r., ale po raz pierwszy użyto jej – według Arystotelesa (Ustrój polityczny Aten XXII 3) – dwadzieścia lat później, w 488/487 r., kiedy lud uświadomił sobie swą siłę (przeł. L. Piotrowicz, Warszawa–Kraków [1973], s. 38).
- 133 Przy założeniu wszakże, że w sumie oddano co najmniej 6000 głosów.
- 134 W rzeczywistości wygnanie trwało dziesięć lat. Diodor – jako Grek sycylijski – zasugerował się pięcioletnim okresem wygnania, który stosowano w Syrakuzach w ramach podobnej do ostracyzmu procedury zwanej petalizmem – por. niżej rozdz. 87,1.
- 135 Ostracyzm Temistoklesa miał miejsce w 471/470 r., zatem oskarżenia Spartan musiały być wysunięte w ciągu następnego roku. Jakkolwiek Spartanie chcieli osądzić Temistoklesa przed panhelleńskim kongresem (chodzi przypuszczalnie o doroczne zgromadzenie państw greckich, które zwoływano w Platejach od 479 r. – por. wyżej rozdz. 29,1 wraz z odnoszącym się doń przypisem); z przekazu Tukidydesa (I 135,3) można wnioskować (choć nie wynika to jednoznacznie), że Ateńczycy chcieli sprowadzić wygnańca do Aten i tam go osądzić. Analizę rozbieżności w świadectwach Diodora, Plutarcha (Żywoć Temistoklesa 23,1 i n.) i Tukidydesa, świadectwach dotyczących kwestii upadku Temistoklesa, zawiera artykuł J.F. Barretta *The downfall of Themistocles*, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 18, 1977, s. 291-305.
- 136 Por. wyżej rozdz. 27,2.
- 137 Molossowie – lud zamieszkujący ziemię nad rzeką Arattos w Epirze.
- 138 Lynkestyńczycy – mieszkańcy północno-zachodniej części Macedonii, tuż przy granicy z Ilirią.
- 139 Według Plutarcha (Żywoć Temistoklesa 26, 1-2) Temistoklesowi schronienia udzielił niejaki Nikogenes.
- 140 Według Herodota (VII 27) człowiekiem, który ugościł armię królewską, był Pytios.
- 141 Por. wyżej rozdz. 2,2 i odnoszące się doń przypisy.
- 142 Fakt nieodnotowany przez żadne inne źródło.
- 143 Por. wyżej rozdz. 13, 3-4.
- 144 Por. wyżej rozdz. 19, 5-6.
- 145 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 470 r.
- 146 Publius Valerius Publicola, Gaius Nautius Rufus; w rzeczywistości pełnili oni konsulat w 475 r. Cognomen drugiego z wymienionych tu konsulów poprawnie brzmi Rutilus, a nie Rufus – por. fasti consulares oraz Liwiusz II 52,6.

- 147 Eion – miasto na wybrzeżu trackim u ujścia Strymonu do Morza Trackiego, portowa przystań pobliskiego Amfipolis. O zdobyciu Eion przez Kimona – por. Tukidydes I 98,1.
- 148 Skyros – wyspa na Morzu Egejskim, na północny wschód od Eubei. W rzeczywistości zdobycie Eion i zajęcie Skyros zdarzyło się 6 lat wcześniej, w roku archonckim 476/475.
- 149 W ten sposób powstawały ateńskie kleruchie, które od kolonii różniły się tym, że kleruchowie nie tracili swego obywatelstwa ateńskiego i nie musieli koniecznie mieszkać na przyznanej im ziemi.
- 150 Jak zauważa J.H. Schreiner (por. *Anti-Thukydidean studies in the Pentekontaetia*, *Symbolae Osloenses* 51, 1976, s. 19-25 oraz *More Anti-Thukydidean studies in the Pentekontaetia*, *Symbolae Osloenses* 52, 1977, s. 30), opis tej bitwy powinien być umieszczony przy narracji wydarzeń 461/460 r. (por. Tukidydes I 104,2, gdzie mowa o flocie ateńskiej stacjonującej koło Cypru), tj. powinien być kontynuacją rozdz. 75, 1-3. Tymczasem Diodor umieszcza go... dwukrotnie: tutaj (470/469 r.) oraz w XII 3, przy narracji ostatniej kampanii Kimona (450/449 r.).
- 151 Eurymedont – rzeka przepływająca przez Pizydję i Pamfilję, tj. krainy w południowej Azji Mniejszej, uchodząca do Morza Śródziemnego w miejscu oddalonym o ponad 200 km na północny zachód od wybrzeży Cypru. Z logistycznego punktu widzenia natychmiastowe przemieszczenie całej floty z Cypru do wybrzeży Azji Mniejszej wydaje się trudne, jeśli nie niemożliwe. Do opisywanych poniżej dwu potyczek (lądowa i morska) nad Eurymedontem doszło w 467/466 r., a więc około trzy lata później niż wynika to z chronologii Diodora (por. Tukidydes I 100,1).
- 152 Ów podstęp przypuszczalnie w ogóle nie zaistniał i jest w całości tworem fantazji Diodora – por. inny opis tej bitwy u Plutarcha (*Żywot Kimona* 12,5-13,2).
- 153 Imię Ferendates podaje także m.in. Plutarch (*Żywot Kimona* 12,5), powołując się na Efora. Niemniej chodzi tu raczej o Farandatesa (syna Teaspisa z królewskiego rodu Achemenidów – por. Herodot IV 43; VII 79; IX 76), a nie Ferendatesa (syna Megabazosa – por. Herodot VII 67). Ferendates nie mógł być znacznie młodszy od Kserksesa, gdyż ich ojcowie byli przypuszczalnie w mniej więcej tym samym wieku (por. Herodot IV 143). Greckie ἀδελφιδούς – którego używa tu Diodor – można przetłumaczyć jako bratanek lub siostrzeniec. Gdyby Teaspis (ojciec Farandatesa) był bratem Kserksesa, Herodot z pewnością odnotowałby ten fakt. Zatem stosując argumentum ex silentio oraz biorąc pod uwagę przynależność Teaspisa do królewskiego rodu, hipotetycznie przyjmujemy, że mógł on być spokrewniony z Kserksesem, np. przez małżeństwo z jego siostrą. Tak więc Farandates byłby przy takim założeniu siostrzeńcem Kserksesa.

- 154 Drobną nieścisłość Diodora – chodzi raczej o Pamfilię, gdyż Eurymedont uchodzi do Morza Śródziemnego w Pamfilii, zaś Pizydia (położona na północ od Pamfilii) nie leży w ogóle na wybrzeżu Azji Mniejszej.
- 155 W źródłach wielkość łupu, wziętego po bitwie nad Eurymedontem, bywa rozmaicie szacowana (por. wyżej rozdz. 60,6 oraz Tukidydes I 100,1; Likurg, Przeciw Leokratesowi 72; Efor [fragm. 191, 20-24 (Jacoby F 2a, 70, F)]; Plutarch, Żywot Kimona 12, 4-6 i 13,2. Niemniej, jak zauważa W.K. Pritchett (Ancient Greek Military Practices, Berkeley–Los Angeles–London 1971, s. 61), jest to przypuszczalnie największy łup zdobyty w epoce klasycznej po wojnach perskich. Wspomniane przez Diodora znaczne sumy pieniędzy to przypuszczalnie 10 talentów z miasta Faselis (por. Plutarch, Żywot Kimona 12,4).
- 156 Tj. Zeusowi Olimpijskiemu – por. wyżej rozdz. 33,2.
- 157 Fragm. 103 Diehl = 171 Edmonds; epigram przypisywany Simonidesowi.
- 158 Jak widzimy, Diodor błędnie przypisał tę inskrypcję do starć u ujścia Eurymedontu (467/466 r.) zamiast do bitwy u wybrzeży Cypru (450/449 r.).
- 159 Obie ręce wojny to oczywiście starcia na lądzie i morzu.
- 160 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 469 r.
- 161 Lucius Furius Mediolanus, Marcus Manilius Vaso; poprawnie cognomen pierwszego konsula brzmi Medullinus (a nie Mediolanus), zaś praenomen i nomen gentile drugiego – Aulus Manlius (a nie Marcus Manilius) – por. fasti consulares oraz Liwiusz II 54,1 (choć i ten historyk jako praenomen drugiego z wymienionych tu konsulów błędnie podaje Gaius zamiast Aulus).
- 162 W rzeczywistości opisywane tu wydarzenia wraz z ich konsekwencjami miały miejsce 5 lat później, tj. w 464 r.
- 163 Nieścisłość Diodora: w rzeczywistości wojna ta wybuchła 5 lat później, tj. w 464 r.
- 164 Kolejna nieścisłość: Diodor zaprzecza tu samemu sobie, gdyż poniżej (por. rozdz. 84,8), opisując wydarzenia 464 r. – czyli 5, a nie 10 lat później – uznaje konflikt za rozstrzygnięty.
- 165 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 468 r.
- 166 Lucius Aemilius Mamercus, Lucius Iulius Iulus; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 473 r. Praenomen drugiego z wymienionych tu konsulów poprawnie brzmi Vopiscus, a nie Lucius – por. fasti consulares oraz Dionizjusz z Halikarnasu IX 37,1 i 41,1. Liwiusz (II 54,3) podaje, iż drugim konsulem był Opiter Verginius Esquilinus, czemu przeczą ww. źródła.
- 167 Słynny Heraion, zbudowany przez Eupolemosa z Argos, położony u podnóża góry Eubea, około 3 km na południowy wschód od Myken oraz około 9 km na północny wschód od Argos. W późniejszym okresie w świątyni tej ustawiono posąg Hery ze złota i kości słoniowej, wykonany przez Polikleta. Dokładny opis świątyni podaje Pauzaniusz II 17, 1-7.
- 168 Pierwotnie igrzyska nemejskie organizowało miasto Kleonai; dopiero później zostały one przeniesione do Argos.

- 169 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 467 r.
- 170 Lucius Pinarius Mamercinus [Rufus], Publius Furius Fifron; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 472 r. Cognomen drugiego z wymienionych tu konsulów poprawnie brzmi Medullinus Furius. Rekonstrukcja pełnego cognomenu pierwszego konsula na podstawie fasti consulares oraz Liwiusza II 56,1.
- 171 Por. wyżej rozdz. 49, 1-2.
- 172 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 466 r.
- 173 Appius Claudius [Crassinus Inregillensis Sabinus], Titus Quinctius Capitolinus [Barbatus]; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 471 r.; rekonstrukcja pełnych imion na podstawie fasti consulares; por. też Liwiusz II 56,5.
- 174 Przy opisie bitwy pod Himerą z 480 r. – por. wyżej rozdz. 21,4-22,5.
- 175 Dejnomenes miał czterech synów: Gelona, Hierona, Polyzelosa i Trasybulosa.
- 176 Por. wyżej rozdz. 49, 1-2.
- 177 Na temat ludności napływowej w Syrakuzach w gorącym okresie końca tyranii i restytucji demokracji – zob. D. Sinatra, Xenoï, misthophoroi, idioi oiketores: lotte interne ed equilibri politici a Siracusa dal 466 al 461, Kokalos 38, 1992, s. 347-363.
- 178 Achradine – południowa dzielnica Syrakuz, jedna z pięciu (pozostałe to: wysepka Ortygia, tzw. Nowe Miasto (Nea Polis), Tyche oraz Epipolai).
- 179 Tj. Ortygię – wysepkę u wybrzeży Sycylii, na wysokości Syrakuz, stanowiącą najstarszą część tego miasta; obecnie Syrakuzy i Ortygię łączą 2 mosty (Ponte Umberto i Ponte Santa Lucia).
- 180 Nawiasem mówiąc, Achradine też była obwarowana.
- 181 Tyche – dzielnica Syrakuz na północ od Achradine.
- 182 Tj. do Lokrów Epizefiryjskich, miasta w Bruttium (najdalej na południe wysuniętej części Półwyspu Apenińskiego).
- 183 Tj. do 406 r. włącznie – por. Diodor XIII 95,1.
- 184 Trudno dziś ustalić, jaką myśl chciał tu Diodor wyrazić, tj. co postrzegał w opisywanym okresie jako fakt bez precedensu (por. „po raz pierwszy”). Na pewno nie był nim wybór czterech (ergo więcej niż dwóch) trybunów ludowych, gdyż już wcześniej, np. w 494 r., wybierano ich pięciu według formuły: dwóch wybranych dobiera sobie trzech kolejnych (por. Liwiusz II 33, 1-3). Wtedy to także na mocy świętej przysięgi (lex sacrata) trybunowie zyskali nietykalność osobistą (sacrosanctitas), dzięki której mogli otwarcie bronić plebsu (na mocy ius auxilii) przed samowolą patrycjuszowskich urzędników. Podane przez Diodora imiona trybunów w większości pokrywają się z tymi podanymi przez Liwiusza (II 58,2) dla 471 r. (a nie opisywanego tu przez Diodora roku 466), gdy wybierano trybunów na rok następny (tj. 470 r.). W wspomnianym 471 r. uchwalono bezprecedensową ustawę, tzw. lex Publilia, która głosiła, że urzędników plebejskich (m.in. trybunów ludowych) należy

- wybierać na komicjach trybusowych (comitia tributa). Wykładnia taka (ut plebei magistratus tribunis comitiis fiant) oznaczała, że wybór tych urzędników przeniesiono z nieakceptowanych przez patrycjuszy i niemal prywatnych w swym charakterze zgromadzeń ludowych (concilia plebis) na oficjalne komicja trybusowe, przez co trybunowie stali się formalną instytucją państwową, z którą – przynajmniej teoretycznie – patrycjat musiał się liczyć. Możemy zatem przyjąć, że Diodor błędnie przełożył kwalifikator „po raz pierwszy” ze sposobu wyboru trybunów na liczbę, w jakiej ich wybrano. Do dziś nie jest jasne, w jaki sposób liczba trybunów wzrastała z dwóch (pierwotnie) do dziesięciu (w 457 r. – por. Liwiusz III 30, 5-7). Pełne imię pierwszego z wymienionych tu trybunów poprawnie brzmi Gnaeus Siccius (a nie Gaius Sicinius), zaś nomen gentile ostatniego – Icilius (a nie Acilius) – por. Liwiusz II 58,2. Piątym, niewymienionym przez Diodora, trybunem był Lucius M(a)ecilius.
- 185 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 465 r.
- 186 Lucius Valerius Publicola, Titus Aemilius Mamercus; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 470 r. Cognomen pierwszego z nich poprawnie brzmi Potitus, a nie Publicola – por. fasti consulares oraz Liwiusz II 61,1.
- 187 Baktry – główne miasto perskiej satrapii Baktria, dzis. Balch w Afganistanie.
- 188 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 464 r.
- 189 Aulus Verginius [Caeliomontanus], Titus Minucius [Priscus]; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 469 r. Nomen gentile drugiego z wymienionych tu konsulów poprawnie brzmi Numicius, a nie Minucius. Rekonstrukcja pełnych imion na podstawie fasti consulares oraz Liwiusza II 63,1.
- 190 Zwycięstwo to opiewał Pindar w trzynastej „Odzie olimpijskiej”.
- 191 Chodzi o kopalnię złota i srebra u stóp góry Pangajos, znajdującej się na północny zachód od Tazos, na wybrzeżu Morza Trackiego, na pograniczu Macedonii i Tracji.
- 192 Por. wyżej rozdz. 29,1 i 55,4 z odnoszącymi się doń przypisami.
- 193 W rezultacie bitwy pod Drabeskos – por. Diodor XII 68,2.
- 194 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 463 r.
- 195 Titus Quinctius [Capitolinus Barbatus], Quintus Servilius Structus [Priscus]; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 468 r. Rekonstrukcja pełnych imion na podstawie fasti consulares oraz Liwiusza II 64,2.
- 196 Por. wyżej rozdz. 69, 2-6.
- 197 Przeszedł do historii jako Inaros II, w odróżnieniu od swego imiennika, który 200 lat wcześniej wzniecił w Egipcie bunt przeciw Asyryjczykom.
- 198 Sam Inaros także nie był Egipcjaninem, lecz Libijczykiem – por. Herodot III 12 i VII 7.
- 199 Tj. Ortygię.
- 200 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 462 r.

- 201 Quintus Fabius Vibulanus, Tiberius Aemilius Mamercus; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 467 r. – por. fasti consulares oraz Liwiusz III 1,1.
- 202 Por. Herodot III 12; VII 7, 97 i 236.
- 203 Na ten temat – zob. M. Sordi, Atene e Sparta dalle guerre persiane al 462-1 a. C, *Aevum. Rassegna di Scienze Storiche, Linguistiche e Filologiche* 50, 1976, s. 25-41.
- 204 W walce zginął także dowódca perski Achajmenes – por. Herodot III 12 i VII 7.
- 205 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 461 r.
- 206 Quintus Servilius [Priscus], Spurius Postumius Albinus [Regillensis]; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 466 r. Pierwszy członek cognomenu drugiego z wymienionych tu konsulów poprawnie brzmi Albus, a nie Albinus; rekonstrukcja pełnych imion na podstawie fasti consulares oraz Liwiusza III 2,1.
- 207 Według Tukidydesa (I 104,2) twierdza była częścią miasta Memfis.
- 208 Jako jednostka wagi 1 mina odpowiadała 436 gramom.
- 209 Por. wyżej rozdz. 49, 1-2.
- 210 Por. wyżej rozdz. 49,1.
- 211 Por. wyżej rozdz. 48,2.
- 212 Kamarina była kolonią, założoną przez Syrakuzy w 599/598 r., która jednak nie przetrwała nawet pół wieku, gdyż w 552 r. została zniszczona przez swą własną metropolię. Diodor opisuje tu ponowne założenie kolonii w Kamarinie, tym razem (w 461 r.) przez Gełę.
- 213 Oczywiście nie w dosłownym znaczeniu, lecz w sensie: potomkom założycieli. Większość wspomnianych tu sycylijskich miast miała w opisywanym okresie ponadstuletnią historię, więc pierwotni obywatele (w literalnym sensie) już od dawna nie żyli.
- 214 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 460 r.
- 215 Quintus Fabius [Vibulanus], Titus Quinctius Capitolinus [Barbatus]; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 465 r. Rekonstrukcja pełnych imion na podstawie fasti consulares oraz Liwiusza III 2,2.
- 216 Według Tukidydesa (I 110,1) zaledwie garstka uczestników ateńskiej wyprawy do Egiptu zdołała uratować się; reszta żołnierzy zginęła. J.H. Schreiner (*Anti-Thukydidic studies in the Pentekontaetia*, s. 35-38) uważa jednak, że to wersja Diodora jest bliższa prawdy.
- 217 W rzeczywistości było to 2 lata wcześniej, późnym latem lub wczesną jesienią 462 r. Areopag był radą składającą się z byłych archontów (tzw. areopagistów) i zbierającą się na wzgórzu Aresa (stąd nazwa rady). Jego kompetencje sprzed wzmiankowanych tu reform Efiatesa nie są dokładnie znane – na podstawie przekazu Arystotelesa (*Ustrój polityczny Aten* VIII 4 oraz XXV 1-4) można wnioskować, że areopag zajmował się w głównej mierze nadzorem nad działalnością ustawodawczą Zgromadzenia Ludowego, a ponadto m.in.

- kontrolą moralności i obyczajów. Po 462 r. areopagici pełnili już tylko funkcje sędownicze w sprawach przestępstw o charakterze religijnym, umyślnych zabójstw, zranień i podpaień.
- 218 Na ten temat zob. D. Stockton, *The death of Ephialtes*, *Classical Quarterly* 32, 1, 1982, s. 227-228. Artykuł zawiera analizę tekstu Diodora w świetle przekazów Antyfonta (V 68), Arystotelesa (*Ustrój polityczny Aten* XXV 4) i Plutarcha (*Żywoć Peryklesa* 10, 7-8) i stanowi próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy Efiates zmarł śmiercią naturalną, czy też został zamordowany.
- 219 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 459 r.
- 220 Aulus Postumius Regulus, Spurius Furius Mediolanus; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 464 r.; poprawne i pełne cognomina obu konsulów brzmią Albus Regillensis, a nie Regulus, oraz Medullinus Fusus, a nie Mediolanus. Rekonstrukcja pełnych imion na podstawie fasti consulares oraz Liwiusza III 4,1.
- 221 Halieis – miasto portowe w południowo-wschodniej Argolidzie; jego ruiny znajdują się w okolicach dzisiejszego Porto Cheli.
- 222 Według Tukidydesa (I 105,1) to Ateńczycy zostali pokonani.
- 223 Kekryfalea – mała wysepka w Zatoce Saronńskiej, między Eginą a wybrzeżem Argolidy, położona około 15 km na północny wschód od portu w Epidaurus.
- 224 Niżej (por. rozdz. 88,6) cytowane jako Menai.
- 225 Morgantina – miasto we wschodniej części Sycylii, o strategicznym znaczeniu, leżące na przecięciu dróg z Geli (na południe), Mesyny (na północny wschód) i Katany (na wschód).
- 226 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 458 r.
- 227 Publius Servilius [Priscus] Structus, Lucius Aebutius Albas; cognomen drugiego z wymienionych tu konsulów poprawnie brzmi Helva, a nie Albas – por. fasti consulares oraz Liwiusz III 6,1. W rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 463 r.; obaj zresztą zmarli na skutek zarazy (por. Liwiusz III 6,8 – śmierć Helwy oraz III 7,6 – śmierć Pryskusa). Władzę po nich objęli wyznaczeni przez senat interreksowie, którzy zmieniali się (przynajmniej w teorii) co 5 dni, do czasu wyboru nowych konsulów.
- 228 Doryjczycy zamieszkali Dorydę, tj. krainę, z której – według jednej z wielu hipotez – w czasach prehistorycznych (na przełomie XIII i XII w.) miał ruszyć słynny najazd Dorów. Ich inwazja z północy na południe przyczyniła się do upadku m.in. kultury mykeńskiej i kreteńskiej. Na Peloponezie Dorowie osiedlili się w Argolidzie, Mesenii i Lakonii. Ta ostanía stała się później kolebką państwa spartańskiego, stąd też w pewnym sensie można uznać Doryjczyków za praprzodków Lacedemończyków.
- 229 Parnas – pasmo górskie góry w środkowej Grecji ze szczytem o tej samej nazwie, ciągnące się od Zatoki Malijskiej do Zatoki Korynckiej, tj. przez Ojteę, Dorydę i Fokidę.

- 230 Geraneja – pasmo górskie na granicy Koryntu i Megary, w północnej części Istmu Korynckiego.
- 231 Zbocza gór Geraneja opadają w kierunku północnym ku Zatoce Korynckiej.
- 232 Opisane tu starcie to bitwa pod Tanagrą; Tukidydes (I 108,1), w przeciwieństwie do Diodora, twierdzi, że zwycięstwo odnieśli Lacedemończycy; tak czy inaczej – powrócili oni do Lacedemonu przez Istm Koryncki bez żadnego oporu ze strony Ateńczyków.
- 233 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 457 r.
- 234 Lucius Lucretius [Tricipitinus], Titus Veturius [Geminus] Cicurinus; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 462 r. Rekonstrukcja pełnych imion na podstawie fasti consulares; por. też Liwiusz III 8,2.
- 235 Por. wyżej rozdz. 3,2 i 33,4.
- 236 Odpowiednio w 371 i 362 r.
- 237 Tukidydes (I 108, 1-3) wspomina bitwę pod Tanagrą (por. wyżej rozdz. 80, 2-6) i bitwę pod Ojnofytami (por. niżej rozdz. 83,1), ale nic nie wspomina o opisanym tu przez Diodora starciu. Współcześni uczeni kwestionują ten fragment przekazu Diodora, który po prostu popełnił błąd: dwa opisy tej samej bitwy wziął za opisy dwóch różnych bitew (por. G. Busolt, *Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaeroneia*, Band III, Teil I: *Die Pentekontaëtie*, Gotha 1897, s. 319, przypis 2: „Diod XI 81,6 und 83,3 erzählt die Schlacht zweimal”). Przy spisywaniu ksiąg XI-XV źródłem Diodora był Efor. Historyk ten miał w zwyczaju pisać krótkie wstępy na początku każdej z ksiąg. Ponadto, gdy zamierzał opisać jakiś dłuższy ciąg wydarzeń, również poprzedzał go krótkim, kilkudzaniowym wprowadzeniem. Korzystając z Efora, Diodor pomylił wprowadzenie do opisu bitwy z samym opisem tejże bitwy – por. A. Andrewes, *Diodorus and Ephorus. One source of misunderstanding*, [w:] *The craft of the ancient historian. Essays in honor of Chester G. Starr*, ed. by J.W. Eadie, J. Ober, Lanham (Maryland) 1985, s. 189-197; zob. też K.R. Walters, *Diodorus 11.82-84 and the second battle of Tanagra*, *American Journal of Ancient History* 3, 1978, s. 188-191.
- 238 Doprowadził tym samym do upadku Związku Beockiego, któremu przewodziły Teby, a który niewiele wcześniej (por. wyżej rozdz. 81,3) został na nowo powołany do życia przez Spartan.
- 239 Ojnofyty – miasto w południowej Beocji, na wschodnim brzegu rzeki Asopos, blisko granicy z Attyką.
- 240 Lokrowie Opuntyjscy – mieszkańcy Lokrydy w środkowej Grecji, krainy graniczącej od południa m.in. z Fokidą i Beocją, leżącej nad cieśniną oddzielającą kontynent od wyspy Eubei. Głównym miastem tej krainy jest Opunt, stąd też nazwa, która ma odróżniać Lokrów Opuntyjskich od Lokrów Ozolijskich, zamieszkujących inną Lokrydę, położoną nad Zatoką Koryncką.
- 241 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 456 r.

- 242 Servius Sulpicius [Camerinus Cornutus], Publius Volumnius Amentinus [Gallus]; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 461 r. Rekonstrukcja pełnych imion na podstawie na podstawie fasti consulares; por. też Liwiusz III 10,5. W źródłach pierwszy człon cognomen drugiego z wymienionych tu konsulów brzmi zwykle Amintinus, a nie Amentinus.
- 243 Zakyntos, Kefalonia – wyspy na Morzu Jońskim, u północno-zachodnich wybrzeży Peloponezu.
- 244 Naupaktos – port na terytorium Lokrów Ozolijskich, u wejścia do Zatoki Korynckiej.
- 245 Początek tej wojny został opisany powyżej w rozdz. 63,4-64,4. Diodor źle datował te wydarzenia i dlatego umieścił je przy narracji wydarzeń 469 r., podczas gdy w rzeczywistości doszło do nich pięć lat później, tj. w 464 r.
- 246 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 455 r.
- 247 Publius Valerius Publicola, Gaius Clodius Regillus; w rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 460 r. Pierwszy z wymienionych tu konsulów zginął w Rzymie w czasie walk z wygnańcami i niewolnikami (por. Liwiusz III 18,8) i został zastąpiony przez Luciusa Quinctiusa Cincinnatusa (por. Liwiusz III 19,2). Imię drugiego z konsulów poprawnie brzmi Gaius Claudius Inregillensis Sabinus – por. fasti consulares oraz Liwiusz III 15,1.
- 248 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 454 r.
- 249 Quintus Fabius Vibulanus, Lucius Cornelius Curitinus; cognomen drugiego z wymienionych tu konsulów poprawnie brzmi Maluginensis Uritinus, a nie Curitinus. W rzeczywistości konsulowie ci sprawowali swe urzędy w 459 r. – por. fasti consulares oraz Liwiusz III 22,1.
- 250 Na ten temat – zob. A. Longo, Segesta e Mozia: il problema del conflitto presso il fiume Mazaro, Messina 1992, N° 13, s. 87-103.
- 251 Por. τὸ ὄστρακον – ostrakon, gliniana skorupka, na której Ateńczyk wypisywał imię obywatela zagrażającego demokracji (zob. rozdz. 87,1) oraz ὁ ὄστρακισμός – ostracyzm.
- 252 Por. τὸ πέταλον – liść, na którym Syrakuzńczyk wypisywał imię obywatela zagrażającego ustrojowi państwa (zob. rozdz. 87,1) oraz ὁ πεταλισμός – petalizm.
- 253 Por. wyżej rozdz. 55,1 i odnoszący się doń przypis. Po raz ostatni ostracyzm zastosowano w 418/417 r. Praktyka wykazała, iż procedura ta przestała służyć ochronie demokracji przed zbyt ambitnymi politycznie jednostkami, a stała się narzędziem w rękach polityków, pozwalającym eliminować z życia społecznego niewygodnych oponentów. Kulminacyjny moment nastąpił we wspomnianym 418/417 r., gdy na wniosek Hyperbolosa Zgromadzenie Ludowe w Atenach podjęło decyzję o przystąpieniu do procedury ostracyzmu, a sprzyśnięcie polityków o zasadniczo odmiennych poglądach na sprawy państwa (tj. Nikiasa i Alkibiadesa) sprawiło, że na wygnanie wiosną 417/416 r. musiał udać się... Hyperbolos – inicjator całej procedury. W późniejszym okresie

funkcję ostracyzmu przejęły częste procesy o bezbożność – por. R. Turasiewicz, Czy Sokrates zasłużył na śmierć?, *Arka* 32, 2, 1991, s. 122: „Procesy o charakterze religijnym (« asebeia ») zastąpiły, skompromitowany wcześniej, sąd skorupkowy”.

254 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 453 r.

255 Gaius Nautius Rutilus, Lucius Minucius Carutianus; cognomen drugiego z wymienionych tu konsulów poprawnie brzmi Esquilinus Augurinus, a nie Carutianus. Jeśli wierzyć fasti Capitolini, konsulem wybranym pierwotnie z Rutilusem był pewien Karwetus (Carvetus), znany tylko z cognomen, który zmarł w trakcie sprawowania urzędu. Wynikałoby z tego więc, że Augurinus, choć i przez Liwiusza (III 25,1) wymieniony jako konsul zwykły (ordinarius), był tylko konsulem zastępczym (suffectus). Oczywiście można by odrzucić świadectwo fasti Capitolini i przyjąć wersję Liwiusza, gdyby nie fakt, że cognomen drugiego konsula (Carutianus) może stanowić zlepek imion „tajemniczego” Karwetusa (Carvetus) i jego następcy – Augurinusa... Tak czy inaczej – wszyscy ci konsulowie sprawowali swe urzędy w 458 r., a nie w opisywanym tu przez Diodora 453 r.

256 Tj. Chersonesz Tracki. Wydarzenie to jednak przypadło w 447 r., czyli 6 lat później niż wynika to z datacji Diodora.

257 Por. Pausaniasz I 27,5.

258 Aitaleia – dzis. Elba.

259 Kyrnos – dzis. Korsyka.

260 Wcześniej (por. rozdz. 78,5) cytowane jako Menainon.

261 Palikowie – bracia bliźniacy, synowie Adranosa (według innej wersji ich ojcem był Zeus), czczeni na Sycylii jako podziemne demony, gdyż ich matka (Taleia, córka boga Hefajstosa) z obawy przed Herą zapadła się przed porodem pod ziemię. Z legendą tą łączono pochodzenie dwóch jezior na Sycylii, posiadających gorące źródła siarczanowe, które Diodor opisuje poniżej.

262 Z zamieszczonego dalej opisu wynika, że dla współczesnych czytelników Diodora bardziej adekwatne byłoby określenie gejzery. Należy jednak pamiętać, że dla starożytnych pierwotną konotacją słowa krater było naczynie służące do mieszania płynów (głównie: wina i wody), co dokładnie oddawało naturę opisywanego zjawiska. O gejzerach w okolicach Etny wspomina Wergiliusz (Eneida IX 584-585), nazywając je jednak rzekami symajtyjskimi (Symaethia flumina), od nazwy największej rzeki sycylijskiej – Symajteos (dzis. Giaretta), czym sugeruje, że podziemne gejzery są jakby częścią naziemnej rzeki.

263 W zachowanym do naszych czasów tekście Diodora nie ma żadnych dalszych wzmianek o Palike.

264 Por. Diodor XII 10,2.

265 Por. Diodor XII 9 i n.

266 Brak narracji wydarzeń 452 r., tj. pierwszego roku osiemdziesiątej drugiej olimpiady.

- 267 Rozpoczyna się narracja wydarzeń 451 r.
- 268 Lucius Postumius, Marcus Horatius; żaden ze wspomnianych konsulów nie pełnił swego urzędu w 451, ani (zakładając powtarzające się u Diodora przesunięcie datacji wydarzeń w Rzymie o 5-6 lat wstecz) w 456 r. Konsulami wyznaczonymi na 451 r. byli: Appius Claudius Crassus Inregilensis Sabinus oraz Titus Genucius Augurinus – por. *fasti consulares* oraz Liwiusz III 33,4. Jednakże, w związku z ustanowieniem w Rzymie w tym roku decemwiratu (tj. kolegium dziesięciu mężów) dla spisania praw, nie objęli oni swych urzędów konsularnych, lecz weszli automatycznie do grona wspomnianych dziesięciu prawodawców (por. Liwiusz III 33,3).
- 269 Na ten temat por. C. Micciché, *Diodoro*, XI,91; Ducezio e Motyon, *Rendiconti Istituto Lombardo, Accademia di Scienze e Lettere, Classe di Lettere, Scienze Morali e Storiche* 114, 1980, s. 52-69.
- 270 Por. wyżej rozdz. 1,1.

BIBLIOGRAFIA

- ALGANZA ROLDAN M., *Sobre las epilogos de las batallas de Himera y Tanagra en la obra de Diodoro de Sicilia*, *Florentina Iliberritana* 1, 1990, s. 7-17
- ANDREWES A., *Diodorus and Ephorus. One source of misunderstanding, [w:] The craft of the ancient historian. Essays in honor of Chester G. Starr*, red. J.W. Eadie, J. Ober, Lanham (Maryland) 1985, s. 189-197
- BARRETT J.F., *The downfall of Themistocles*, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 18, 1977, s. 291-305
- BICKNELL P.J., *The date of the fall of the Emmenid tyranny at Akragas*, *Civiltà classica e cristiana* 7, 1986, s. 29-35
- BOWRA C.M., *Simonides on the fallen of Thermopylae*, *Classical Philology* 28, 1933, s. 277-281
- BUSOLT G., *Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaeroneia, Band III, Teil I: Die Pentekontaetie*, Gotha 1897
- CASEVITZ M., *Le vocabulaire politique de Diodore de Sicile: politeia, politeuma et leur famille*, *Ktèma* 15, 1990, s. 27-33
- CLARKE K., *Universal perspectives in historiography, [w:] The limits of historiography: genre and narrative in ancient historical texts*, red. Christina Shuttleworth Kraus, Leiden 1999 (*Mnemosyne Supplementum* 191), s. 249-279
- DEMAN A., *Presence des Egyptiens dans la seconde guerre medique (480-479 av. J.C.)*, *Chronique d'Égypte* 60, 1985, s. 56-74
- EBERT J., *Zum Perser-Epigramm von Delphi (Diod. XI 14,4)*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 47, 1982, s. 35-36
- FLOWER M.A., *Simonides, Ephorus, and Herodotus on the battle of Thermopylae*, *Classical Quarterly* N.S. 48,2,1998, s. 365-379
- GILLIS D., *Colaboration with the Persians*, Wiesbaden 1979 (*Historia Einzelschriften* 34)
- HAMMOND N.G.L., *Sparta at Thermopylae*, *Historia* 45, 1996, s. 1-20
- LONGO A., *Segesta e Mozia: il problema del conflitto presso il fiume Mazaro*, *Messana. Rassegna di Studi Filologici, Linguistici e Storici* 1992, N° 13, s. 87-103
- MEISTER K., *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart 1990
- MEISTER K., MICCICHÈ C., *Diodoro, XI,91; Ducezio e Motyon*, *Rendiconti Istituto Lombardo, Accademia di Scienze e Lettere, Classe di Lettere, Scienze morali e storiche* 114, 1980, s. 52-69
- NIKOLAOU N., *La bataille de Salamine d'après Diodore de Sicile*, *Revue des Études Grecques* 95, 1982, s. 145-156
- OOST S.L., *The tyrant kings of Syracuse*, *Classical Philology* 71, 1976, s. 224-236
- PRITCHETT W.K., *Ancient Greek Military Practices: Part I*, Berkeley – Los Angeles – London 1971 (*University of California Publications: Classical Studies*, 7)
- RACCUA C., *Sul consiglio di Samo (479 a. C.): considerazioni storiche e storiografiche*, *Messana. Rassegna di Studi Filologici, Linguistici e Storici* N.S. 1, 1990, s. 71-106

- RUTTER K., The myth of the «Damareteion», *Chiron* 23, 1993, s. 171-188
- SCHREINER J.H., Anti-Thukydean studies in the Pentekontaetia, *Symbolae Osloenses* 51, 1976, s. 19-63.
- SCHREINER J.H., More Anti-Thukydean studies in the Pentekontaetia, *Symbolae Osloenses* 52, 1977, s. 19-38
- SINATRA D., Xenoí, misthophoroi, idioi oiketores: lotte interne ed equilibri politici a Siracusa dal 466 al 461, *Kokalos* 38, 1992, s. 347-363
- SORDI M., Atene e Sparta dalle guerre persiane al 462-1 a. C., *Aevum. Rassegna di Scienze Storiche, Linguistiche e Filologiche* 50, 1976, s. 25-41
- STOCKTON D., The death of Ephialtes, *Classical Quarterly* 32, 1, 1982, s. 227-228.
- TURASIEWICZ R., Czy Sokrates zasłużył na śmierć?, *Arka* 32, 2, 1991, s. 115-122.
- WALTERS K.R., Diodorus 11.82-84 and the second battle of Tanagra, *American Journal of Ancient History* 3, 1978, s. 188-191

